

KARL RISTIKIVI

IMEDE SAAR

EESTI
KIRJANIKE
KOOPERATIIV

A - 31463 VI

KARL RISTIKIVI

IMEDE SAAR

EESTI
KIRJANIKE
KOOPERATIIV

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

162857

Printed in Sweden

Copyright by Eesti Kirjanike Kooperatiiv AB
Fack 1, Lund 3, Sweden

Skånska Centraltryckeriet, Lund 1964

SAATEKS

Et käesolevat raamatut ei ole nimetatud tõlkeks, sel on oma põhjus. Mitte see, mis esimesel pilgul paistab kõige tõenäolisem — et ma tahtsin näha oma nime raamatu kaanel ja sellepärast ehtisin ennast võõraste sulgedega. Oleksin tõepoolest olnud õnnelik, kui oleksin saanud veeretada kogu vastutuse ligi kuussada aastat tagasi surnud autorile. Aga kõigile püüetele vaatamata ei õnnestunud mul kätte saada Niccolo Casarmana originaalteost. See ei tähenda muidugi, seda kuskil raamatukogus ei leiduks — on isegi päris kindlaid andmeid koha suhtes, aga see eksemplar on minu eest kaitstud üldtuntud raudeesriidega. On võimalik, et seda leidub ka mujal, sest ma arvan (kuigi ilma mingi kindla allika toetuseta), et see kunagi ka trükis on ilmunud. Kui Casarmana enda teos nüüd peaks välja ilmuma — sest miski ei tiivusta uurijaid rohkem kui võimalus teise töötulemusi ümber lükata —, oleksin ainult rõõmus, sest käesolev raamat oleks sellega ühe käegakatsutava positiivse tule-

muse andnud. Ja ma ise asuksin kõige suurema õhinaga selle kallale, et lõpuks teada saada, milline see tõepoolest oli ja kui palju mina (ja teised) on märgist mööda lasknud.

Sest ma pean oma vabandusega või patutunnistusega veelgi kaugemale minema ja avaldama, et seda raamatut ei saa isegi muganduseks nimetada ilma südametunnistuse piinata. Pigemini võiks sobida nimetus rekonstruktsioon. Umbes nii nagu on teinud itaallased oma renoveerimisõhinas Dodekaneesidel, kus nad ainsa leitud sambafragmendi ümber on üles ehitanud mitte ainult ühe samba, vaid terve grupi. Selle üle on asjatundjad korduvalt pahameelt avaldanud, mispärast nende reaktsioon selle raamatu puhul on ette teada. Kui tahaksin olla rebane, võiksin ju öelda, et tahtsin mõõta itaallastele nende oma mõõdupuuga ja sellepärast valisin oma ohvriks ka ühe nende kirjanikest. Aga tõde on siiski see, et esialgsest sportlikust huvist üht kadunud teost taga ajada kasvas tõsine huvi selle sisu (ja vahest veel enam selle idee) vastu. Ja kui ma lõpuks nii kaugele olin jõudnud, leidsin, et see ka teistele võiks huvi pakkuda ja et kahju oleks nii olulise tähtsusega teost uuesti lasta unustuse hõlma langeda.

Peale üksikute katkendite, millest kõige pikemale sattusin täiesti ootamatult Korful — Casarmana elulooga tutvudes ei ole selles siiski midagi erilist —, põhjeneb see teos ümberjutustustel ja ümbertöötustel. Mulle kättesattunuist kõige vanem on aastal 1789 Pariisis ilmu-

nud anonüümse autori "L'Allotrie ou l'île mystérieuse". Kahjuks on see algupärandist kaugele eemale nihkunud ja ei anna õiget pilti selle esialgsest kujust. Juba see, et ta oma teose esitab dialoogi vormis — ilmsesti Tommaso Campanella "Päikeseriigi" eeskujul, mille vastu ta muide tugevasti polemiseerib —, on vähe õnnestunud võte. Mis põhjust oli Casarmanal seda kõike jutustada Spalato vürstile, kes ju ise kogu aja oli kaasas olnud? Ja kuidas võis ta 14. sajandil teadlik olla tüüpilistes Prantsuse "vana režiimi" pahedes, mida ta toob võrdluseks Allotria eeskujulikule riigikorrale? Kõige usaldusväärsem ja üldse kõige annikam on aga olnud Curt Brausewetteri artikkel "Die Wunderinsel des Nikolaus Casarmana. Eine mittelalterliche Utopie". (Jahrbuch der gesamten Geisteswissenschaften, Jena 1848, lhk. 141—168.) Brausewetter on osanud teose sisu vajaliku kuivusega, aga seda suurema põhjalikkusega vähestele lehekülgedele kokku suruda, nii et sealt midagi olulist välja ei jää. Ja lõpuks võiks ka mainida Mary Grahame-Browni sel ainel kirjutatud romaani "Red Sails in the Sunset", mis tegi omal ajal palju meelehärmi Samuel Butlerile, sest see teos ilmus pool aastat varem kui viimase "Erewhon" ja sundis Butlerit kirjutama oma teosele pika eessõna, et võimalikke süüdistusi plagiaadis tagasi tõrjuda. Mary Grahame-Browni teosel ei ole siiski ainult kuriositeediväärtus, sest Allotria olustiku kirjeldamisel jälgib ta truult Casarmana eeskuju, isegi sealse armuelu kujutamisel, mis on haruldane viktoriaanlikul ajajärgul. See on peamiselt raamjutustus, mille ta

on ümber teinud ja täiendanud. Ta laseb sündmustikul aset leida olevikus, asendab Spalato vürsti ühe vene suurvürstiga, muidugi väga vabameelsega, kes on sunnitud tsaarivõimu eest põgenema, ja põimib sisse armuloo ühe noore inglise lordi ja veel noorema, aga seda vooruslikuma ameeriklanna vahel.

Ma ei hakka üles lugema kõiki väiksemaid allikaid, kust olen saanud vihjeid, täiendavaid episoode ja lühemaid tsitaate. Lõppude lõpuks ei ole see ju teaduslik teos, ja nagu eespool ütlesin, on see ainult provisoorium. Kõik täiendused ja õiendused on aga igal ajal teretulnud. Niccolo Casarmana lähema tutvustamise ja mõned kommentaarid, mida pidasin vajalikuks võimalike valestimõistmiste ärahoidmiseks, olen paigutanud raamatu lõppu, sest ma olen ise niisama kannatamatu kui eventuaalne lugejagi, et peaasja juurde pääseda.

Siiski tahaksin siin avaldada siirast ja sooja tänu Dr. N. Piatellile väärtusliku abi eest itaaliakeelsete originaalikatkendite tõlkimisel, Spyros Arvanitisele, kes mind juhtis olulise fragmendi juurde Korful, ja — *last but not least* — sellele tundmatule inglise daamile, kes jättis laevalaele maha Mary Grahame-Browni "Red Sails in the Sunset", mis sai selle raamatu tekkimise kõige esimeseks tõukeks.

K. R.

Tema Hiilguse, Spalato ja Ragusa vürsti
Lorenzo di Sciarra merereis
A l l o t r i a s s e
ehk
I m e d e s a a r e l e,
aga peamiselt selle senitundmatu saare ja sealse rahva elu-olu kirjeldus, mille oma Kõrge Isanda ja Heategija armulikul loal ja õhutusel on üles tähendanud
Niccolo Casarmana Genovast.

A. D. 1348 tuli idamaalt katk ehk must surm ja liikus nagu kulutuli lõunast põhja ja hommikust õhtu poole, laastates rikkaid linnu ja õitsvaid külasid üksteise järel. Sellepärast arvasid ühed, et see tuli tuulest ja et selle vastu mingi vägi ei aidanud, sest ei ole võimalik tuult takistada. Teised leidsid, et see oli Jumala karistus inimeste pattude pärast, ja sellegi vastu polnud rohtu, sest patuseid mõtteid on niisama võimatu peatada nagu tuultki. Teised jälle leidsid, et see oli taevatähtedesse kirjutatud, ja seda kirja ei ulatu keegi kustutama. Kellel

neist õigus oli, ei ole minu otsustada. Aga levis nende kõrval veel palju pimeda ebausu arvamusi ja tühje jutte, mida oleks võinud võtta naljana, kui neil poleks paiguti olnud nii kurbi kaasnähtusi, nagu see, et süütuid inimesi tuleriidal põletati (isegi ilma kirikliku või ilmaliku võimu korralduseta) ja mõnel pool isegi lapsukesi paganate kombe järgi ohverdati. Seevastu oli teisi, kes käsi lootusetult rüpes ei hoidnud, vaid tegid kõik selleks, et haiguse levimist takistada või vähemalt ennast ja oma lähemaid selle eest kaitsta. Viimaste hulgas oli palju neid, kes püüdsid katku eest põgeneda, ja just need tegid sellega palju kurja, kuna nad sel kombel tõve endiga edasi kandsid.

Genova linnaisad otsustasid sellepärast linna sulgeda, nii et sinna kedagi võõrast sisse ei lastud, ka mitte neid linnakodanikke, kes reisil olid viibinud ja nüüd koju tahtsid pääseda. Kas neil sellepärast õnnestus oma linna taudi eest kaitsta, ei tea ma öelda, sest et ma enne seda linnast lahkusin. See sündis olukordade väga kummalise arengu tõttu, millest ma nüüd tahan jutustada.

Päev enne linna sulgemist oli sadamasse ilmunud suur, hõbehallide purjedega must laev, mille sarnast siin veel keegi ei olnud näinud. See oli suurem, kõrgem ja saledama kerega kui tavaline kaubalaev. Ka mastid olid tugevamad ja kõrgemad ning purjed koosnesid kolmest osast, nii et pidi nõudma suurt oskust ja palju tööd sellise laevaga purjetada. Alguses tekitas selle laeva ilmumine suurt ärevust, kuna seda peeti sõjalaevaks ja

polnud kellelgi teada, et oleks oodatud mõnd kuningat või valitsevat vürsti sõbralikule külaskäigule. Paljusõitnud meremehed väitsid, et nad selletaolisi laevu ainult Portugalis olid näinud ja et need oma kiiruse kui ka teiste kasulikkude omaduste poolest kõik teised laevad ületasid.

Laev ei tulnudki päriselt sadamasse, vaid peatus reidil ja saatis väikse paadi kolme mehega maale. Kuigi siis polnud veel tehtud korraldust linna sulgemiseks, olid kõik juba väga ettevaatlikud ja sadamaülem oli kahevahel, kas neid maale lasta või mitte. Kui kõik niimoodi ettevaatlikult tagasi tõmbusid, kuigi võõra laeva nägemine palju uudishimulikke oli kokku tõmmanud, leidsin enda äkki üksi võõraste meremeeste ees — sest minu uudishimu oli võib-olla veelgi suurem kui teiste oma. Meri ja laevad on mind alati vastupandamatu jõuga enese poole kiskunud ja ainult mu isa, aga veel rohkem mu ema vastuseismine oli mind seni takistanud merele minemast. Nüüd oli mu ema juba pool aastat surnud (ning sellega vähemalt katku koledusest pääsnud) ja ma uitsin peaaegu iga päev sadamas ringi. Et keegi ei peaks mind lausa päevavargaks, tahaksin lisada, et ma tihti tegin seda oma isa ülesandel, kel oli kaubasõpru paljudes ülemerelinnades. Aga selle kummalise hõbepurjedega laeva nägemine oli mu meeli rohkem vallutanud kui miski muu, nii et ma nagu unest ärkasin, kui üks laevameestest mind kõnetas.

Oleksin pidanud olema veel enam üllatunud, kui ta

mu isa järele küsis, aga õigust öelda ei tundunud see mulle nii imelik. Kuna mu isa oli tuntud kaupmees ja tegeles peale muu ka laevade varustamisega, tundus see mulle päris loomulik, et ta kuulsus nii kaugele oli ulatunud, et päris võõrad meremehed teda taga nõudsid.

Nägin nüüd, et meremees, kes mind oli kõnetanud, kandis käes pitseeritud kirja ja ma sirutasin käe välja, et seda vastu võtta. Aga meremees raputas pead ja peitis käe kirjaga selja taha.

"Mul on kindel käsk see kiri ainult don Pedrole isiklikult üle anda. Vii mind otsekohe tema juurde, sest meil on vähe aega!"

"Oota, Jacopo!" ütles nüüd teine meremeestest, veel laiemate õlgadega ja metsikuma näoga kui esimene, kes aga ettevaatlikult kümme sammu eemale oli seisma jäänud. "Võib-olla on katk juba Genovasse jõudnud ja vanamees isegi juba haige või koguni surnud. Muidu oleks ta kindlasti ise sadamasse vastu tulnud."

"Oled niisama rumal, Ruffo, kui su isagi, kes sulle selle nime andis," ütles Jacopo, kelle armiline nägu ja viltune nina näitasid, et ta polnud harjunud oma nahka hoidma. "Näed ju, kuidas kõik meist eemale hoiavad ja linnavahid ei julge isegi tulla meid tagasi tõrjuma, kuigi nende käed sügelevad. See on kõige paremaks tõenduseks, et katk veel siia pole jõudnud. Ja miks peaks rikas Genova kaupmees ise sadamasse tulema, kui ta võib saata oma sulase? Peale selle võib ta vaevalt aimata, kes laeval viibib."

"Lubage tähendada, et ma ei ole sulane, vaid kaubahärra Casarmana poeg Niccolo," ütlesin ma solvunult, rohkem küll sellepärast, et nad mu isa aukartmatul kombel ainult vanameheks nimetasid. "Mul on täieline õigus kõiki temale määratud kirju vastu võtta."

Aga Jacopo naeratas kavalalt ja ta nina tõmbus veel rohkem viltu.

"Ei, noorhärra! Selle kirja annan ise temale üle. Kui mitte muu, siis väikse näpuvalge pärast, mida kaubahärra heaks arvab sõnumitoojale pihku pigistada. Kui mu sõbrad pimedust pelgavad, võivad nad mu tagasitulekut siin oodata ja suutäiest viinast ning köögis ülejäänud kanatiivast ilma jääda."

Need sõnad mõjusid, sest niihästi ettevaatlik Ruffo kui ka kolmas meremees, üks noor poiss, ajasid endid kohe lähemale. Ja kuna mul polnud ei õigust ega tahtmist lasta oma isal head äri luhta minna, olin nõus neid meie maja juurde juhatama. Arvasin nimelt kohe, et kiri pidi olema mõnelt mu isa kaubasõbralt ja et mängus võisid olla mõnedki head tukatid, millest üks kaupmees kunagi küllalt ei saa.

Mu isa on ettevaatlik mees, kuigi ta muidu heameelega räägib, missuguste kaelamurdvate tükkidega ta oma nooruses on hakkama saanud. Temalegi oli üldine hirm katku ees külge hakanud, nii et ta keeldus meremehi endale lähedale laskmast ega tahtnud ka kirja vastu võtta. Ta taganes kogu aja, aga sellise näoga, nagu oleks tal mujal kiiret tegemist, ja hüüdis mu venda Ruggierot.

Aga Ruggiero, kes viibis kõrvalruumis, hüüdis sealt, et tal ei ole aega, ja tunnustas ootamatult, et mina temast kirjatarkuses palju ees olin. Nii jäigi minu hooleks kiri vastu võtta ja selle pitser murda. Tegin seda meeleldi, mitte ainult uudishimust, vaid ka sellepärast, et meremehed näeksid, kuidas nad olid eksinud mind lihtsaks sulaseks pidades.

Oli muutunud juba nii pimedaks, et tuli küünlad süüdata. Aga isegi nende valgusest polnud palju kasu, sest ma ei osanud seda kirja lugeda. Mitte ainult, et see oli kirjutatud kiiresti ja väriseva käega — selle tähedki ei sarnanenud nendega, mida tundsin, nii et ma esimesel pilgul pidasin seda araabia keeleks.

Kui ma seda oma isale ütlesin, sai ta sellest väga ärritatud, kuna ta kartis head äri luhta minevat.

"Missuguse saratseenlase laev see õige on?" küsis ta tusaselt ja kaela pikaks ajades õiendas ta vaadata kirja poole. "Ja missuguse salapatu pärast on mu nimi nende püksituule kummardajate seas tuttavaks saanud?"

Aga nüüd sai Jacopo nii vihaseks, et haavaarmid ta näos lõid punetama.

"Võid ise olla türklase sohipoeg, kuldvasika kummardaja!" hüüdis ta häbematult. "Mu isand on Spalato ja Ragusa vürst ja kõik Genova liigkasuvõtjate varandused pole nii palju väärt kui ta kõige väiksema sõrmuse kivi."

"Vabandan Spalato ja Ragusa vürsti ees," ütles mu isa kiiresti ja tegi kummarduse nähtamatule isandale.

"Aga miks saadab ta mulle kirja niisuguste varesejalgadega, mida isegi mu õpetatud poeg ei oska lugeda?"

"Olen aus meremees ja ma ei tea, et kirjal ja varesejalgadel on mingit vahet," ütles Jacopo. "Minu silmis on need konksud kõik ühesugused."

Nüüd võttis sõna kõige noorem meremees, kes seni oli vaikinud.

"Ärge pange pahaks, kaupmeheisandad, aga me oleme lihtsad meremehed ega oska sõnu seada, veel vähem neid kirja panna. On tõepoolest nii, et kreeklane, kes selle kirja valmistas, on juba vana mees ja viletsa nägemisega . . ."

"Kreeklane?" hüüdis mu isa äkki hoopis rohkem elavnedes kui varem Spalato ja Ragusa vürsti nime kuuldes. "Kuigi kreeklane, on tal siiski vahest ka mingi nimi."

"Ta nimi on Nikeforos," ütles noor meremees, kes nüüd ennast samaväärse saadikuna tundes lähemale nihutas. Ta tõmbas käega üle suu, nagu muutuks tal keel juba neist vähestest sõnadest kuivaks.

"Nikeforos!" hüüdis mu isa ja läks oma ettevaatamatuses nii kaugele, et tõmbas kirja mu käest, aga andis selle jälle kiiresti tagasi. "Mu vana hea sõber ja sõjakaaslane! Kas on tõesti võimalik, et ta veel elab? Ja mis võib temal ühist olla Spalato ja Ragusa vürstiga?"

"Et ta elab, on kõik, mis ma võin kinnitada," ütles Jacopo ja tõukas oma noorema kaaslase kõrvale. "Kõik muu ei ole enam minu kui lihtsa meremehe asi. Võima-

lik, et ta sellest kõigest kirjutab," lisas ta õelavõitu naeratusega.

"Kui ainult mu poeg Pietro oleks siin!" ohkas mu isa. Vend Pietro oli meie perekonna Joosep, ainult sellega vahega, et ta kirju kuue asemel musta kandis, ja isa võttis ta nime alati appi, kui ta meie teistega rahul ei olnud. Olin seda juba nii palju kordi kuulnud, et mul mõttessegi ei tulnud isale seletama hakata, et mu noorem vend seda kirja niisama vähe oleks lugeda osanud kui minagi.

Noor meremees, kes näis neist olevat kõige arukam, võttis jällegi sõna.

"Olen kuulnud, et vürst Lorenzo Genovas oma tagavarasid mõtles täiendada. Ma ei imestaks, kui ta kirjas sellestki juttu oleks. Oleme olnud nii kaua merel, et me ei tea, kui kaugele katk on jõudnud, ja sellepärast võib arvata, et Nikeforos oma vanalt sõbralt selle kohta teada tahab, sest poleks mingi lõbu äkki otse taudipesasse sattuda, kui me just selle kurja tõve eest merele oleme põgenenud."

"Genovas ei ole mingit taudi," kinnitas isa. "Mine ja vii otsekohe sellest teade oma vürstile! Kõike, mis talle vaja, võime talle muretseda, kiiresti ja kõige odavama hinnaga." Ja nagu ikka kimbatuses olles hakkas ta kukalt sügama. "Aga ma ei usu, et mu sõber Nikeforos ainult sellepärast oleks hakanud nii pikka kirja kirjutama . . ."

Nüüd oli ka mu vend Ruggiero meie juurde ilmunud ja ta tegi ettepaneku, et isa ise laevameestega kaasa läheks, et oma sõbralt Nikeforoselt selgitust saada.

"Ruttaksin tuuletiivul oma vana sõpra nägema," ütles isa, kelle hääles kuuldus vähe sõnade vaimustusest. "Aga mu haige jalg on mulle täna kogu päeva valu teinud ja mul oleks raske laeva pardale ronida. Mis oleks loomulikum, kui et mu vanem poeg läheks minu nimel ja auväärse Nikeforose mu majja tooks. Mul on endal küllalt tegemist, et ta vastuvõtmist ette valmistada."

Ta oli need sõnad sihtinud Ruggierole, kes aga kohe tagasi põrkas.

"See on Niccolo, kelle käes on kiri, ja on loomulik, et ta seda ülesannet jätkab, mille ta juba kord on oma kätte võtnud."

Kui ma ütlesin, et mu isa oli ettevaatlik mees, pean sellesama tõearmastuse nimel lisama, et mu vend Ruggiero oli lihtsalt arg. Aga seekord ei pannud ma talle seda pahaks, sest ma põlesin soovist seda salapärast laeva lähemalt näha. Ja kuigi isa oli selle vastu, asusin ise Ruggieroga ühte nõusse ja palusin luba meremeestega kaasa minna. Väga vastumeelselt andis mu isa viimaks järele ja ma lahkusin kodust nii nagu olin, jumalaga jätmata ja ainsatki korda tagasi vaatamata.

Teel sadamasse sattusin varsti jutule Beppoga — nii

oli kõige noorema meremehe nimi. Ta osutus väga jutukaks ega olnud mul tarviski palju küsimusi esitada.

Laev, mille nimi oli "Mirandolina", kuulus Lorenzo di Sciarrale, Spalato ja Ragusa vürstile ning paljude teiste linnade ja paikkondade isandale, keda türklaste ja serblaste pealekippumine oli sundinud ennast andma Ungari kuninga kaitse alla. Ta asus laeval koos oma noore abikaasaga, kellega ta vaevalt aasta tagasi oli abiellunud. Kui katk nagu ähvardav tulekahju kogu aeg lähenes, oli ta nii mures oma armastatud naise pärast, keda ta tahtis päästa iga hinna eest, et ta otsustas laevale minna ja sellel niikaua meresid mööda purjetada, kuni Jumal oma karistava käe tagasi tõmbas. Rohkem kui pool aastat olid nad nii purjetanud, alguses Aadria meres ja siis ringi ümber Sitsiilia ning piki rannikut põhja poole. Aga igal pool olid nad kuulnud, et katk neist juba ette oli jõudnud, nii et nüüd tagavarad laeval olid lõpukorral. Meremehed olid sellepärast võrdlemisi tusased, et mu isal oma ärevuses polnud meeldegi tulnud neid enne tagasiminekut köögis võõrustada. Ruffo ja Jacopo ainult urisesid ja nohisesid omaette, aga Beppo, kes oli noorem ja lahke loomuga, ei pannud seda mulle süüks, vaid püüdis sõbraliku jutuajamisega aega viita, täiesti õieti arvestades, et ta sel juhul mu poolehoiu võidab. Ja kui kõik küsimused ja arusaamatused vürstiga on lahendatud, võib ta uuesti maale tulla ja sel juhul meie majas alati lahket vastuvõttu leida.

Vahepeal oli õhtu saabunud ja ka väljas võrdlemisi

hämar. Kui ma mööda köisredelit üles laevale ronisin, pidin peaaegu vette kukkuma, nii harjumatu olin. Üks meremees sai mu õhus vehkivast käest kinni ja vedas mu pardale, kusjuures ta mind sõimusõnadega üle külvas. Videviku tõttu ei näinud nad alguses üldse, et ma olin võõras, ja ma pidin seda ise neile selgeks tegema.

Aga kui ma olin lootnud nüüd leida viisakat kohtlemist ja võib-olla isegi vabandusi, olin rängasti eksinud. Asjaolu, et üks võõras oli laevale tulnud, tõi kaasa ägeda sõnavahetuse ja uued sõimuvalangud, mis nüüd küll tabasid peamiselt mu kaaslasi laevamehi, eriti Jacopot, keda peeti selle eest vastutavaks. Ja mul polnud eriti raske mõista, nende võõrale murdele vaatamata, et mind ähvardati sealsamas üle parda tagasi merre heita. Isegi kirja vastu, mille olin targu kaasa võtnud ja millega ma meeleheitlikult vehkisin, ei olnud neil suuremat aukartust.

Korraga vaikisid nad kõik, sest kirikukellad linnas hakkasid helisema. Mullegi tuli see ootamata, sest ei olnud ühegi jumalateenistuse aeg. Lasksin kiiresti pilgu üle kogu linna rännata, et näha, kas ei tõuse kuskil tulekahju kuma. Aga linn oli pime — ainult sadamas rändasid tulukesed edasi-tagasi.

Siis märkasin, et ka laeval olid tõrvikud süüdatud, ja kui ma ennast valguse poole ümber pöörasin, seisin silm silma vastu mehega, kellest ma ta lihtsale mantlile vaatamata kohe arvasin, et see pidi olema vürst Lorenzo di Sciarra. Seda võis järeldada juba ta uhkest, sirgest hoiakust, mille tõttu ta näis kõigist teistest peajagu pikem.

Aga seda võis välja lugeda ka ta teravajoonelisest suursugusest näost, millest paistis nooruse uljus ja vanaduse tarkus sobivas tasakaalus. Märkasin, et tal olid heledad juuksed ja sinised silmad, kuna ta näonahk kauaaegsest merelviibimisest oli tõmmu nagu mauril. Ta oli tõsine, ta kulm oli isegi kipras, aga ta hääl ei kõlanud sugugi valjult, kui ta ütles:

"Olen keelanud võõraid oma laevale lasta, kui ma ise nende siiatulekuks ei ole luba andnud. Aga seda ei võinud muidugi sina kui võõras teada. Süü langeb sellepärast täielikult laevameestele, kes mu käsu vastu on eksinud."

"Teie hiilgus," ütlesin kombekohase kummardusega, kuigi mul varem polnud palju võimalusi nii kõrgete isikutega rääkida. "Laevameeste eksitus on vahest andeksantav, kuna nad seda kirja küllaldaseks pidasid, et mind laevale kaasa võtta."

"Mis kiri?" küsis vürst üllatunult. Ja ta ei saanud ilmsesti mingit selgust, kui olin kirja talle ulatanud. Ta vaatas seda, pingutas pilgu teravust ja pööras kirja käes, aga oskas seda nähtavasti niisama vähe lugeda kui minagi.

"Selle kirja saatis Nikeforos vürstinna armuliku loaga," ruttas nüüd Jacopo seletama.

"Nikeforos — muidugi! Oleksin võinud seda kohe arvata. Unustan alati, et vanadusel ei ole ainult palju voorusi, vaid ka mõned nõrkused. Kutsuge otsekohe siia Nikeforos!"

"Lorenzo!" hüüdis korraga kõlav naisehääl ja mulle tundus, nagu oleks tõrvikute hulk laevalael kahekordistu-

nud. Või oli see nii, et vürstinna hiilgav kuju kogu nende valguse endale koondas. "On õigus, et lubasin Nikeforosele, et ta võib ühele oma vanale sõbrale kirja saata. Aga ma ei oleks kunagi arvanud, et selles kirjas oli kutse laevale."

Olen kuulnud ilust, mis mehed tummaks teeb, aga ma ei ole seda oma elus kunagi kohanud. Küll aga olen tõdenud vastupidist — et ilu nägemine ka kõige kinnisemad keelepaelad lahti päästab ja needki, kel muidu raske on sõnu leida, lausa ilukõnelejaiks muutuvad. Nii ei ole mul suurt usku neisse, kes esimest väidavad, sest ma ei usu, et ükski neist muinasjutu kaunitaridest võiks olla ilusam kui vürstinna di Sciarra, pealegi kui see ilu oli ühendatud suursugususega ja loomuõilsusega. Seejuures ei olnud vürstinna kõrget kasvu, vaid väike ja habras, nii et võis karta, et tugevam tuulehoog ta endaga kaasa viib. Ta oli meresõidul pruuniks põlenud nagu ta abikaasagi, aga ta kõrget päritolu poleks see kunagi varjata suutnud.

Ometi ei jäänud ma sellepärast sõnatuks, vaid sain uusi ja paremaid sõnu oma olukorra selgitamiseks.

"Ma ei tea kahjuks üldse, mis kirjas seisab, ja see ongi põhjuseks, miks ma nii häbematul kombel teie hiilguse laevale tungisin — kuigi mulle on nõrgaks vabanduseks, et ma ei teadnud midagi keelust. Olen ainult lihtsa kaupmehe poeg ja ei mu isa, mu venna ega minu enda haridus ei ulatu nii kaugele, et me oskaksime lugeda kreeka keelt — sest ma arvan, et see kiri peab olema

kirjutatud Nikeforose emakeeles. Ja sellepärast saatis mu isa, kes tõepoolest on auväärse Nikeforose vana sõber, minu tema juurde seletust küsima. Nii ei ole siin tegemist kurja kavatsusega, vaid ainult arusaamatusega."

"Nikeforos — muidugi!" ütles vürst jälle. "Ükskõik kuhu sadamasse me jõuame, on tal seal sõpru ees, kuigi ta väidab, et ta kunagi pole saanud Ragusast kaugemale. Aga seal tuleb ta nüüd lõpuks isegi."

Vanamees kõndis ettevaatlikult, nagu oleks tal raske liikuda, mis poleks ka olnud ime ta kõrge vanaduse juures. Aga ta näis muidu väga kõbus ja terve, ja kuigi ta juuksed ja habe olid üleni valged, oli ta nägu päris nooruslikult elav ja ta hääl kindel. See tähendab siiski selle erandiga, et ta nüüd kogu segadust ja vürsti pahameelt nähes lõi kogelema ja pöördus abi otsides vürstinna poole.

"Kes on see noormees ja mis ta siit otsib? Mul ei ole temaga midagi tegemist. Saatsin ainult mõne sõna tervituseks oma vanale sõbrale Casarmanale — see on kõik. Kas see juhtus tema pärast, et see noormees laevale tuli?"

Vürstinna ulatas talle kirja ja lisas — enne kui ma jõudsin otsustada, kas mul endal kõlbab midagi öelda:

"Näib, et oled eksinud ja oma sõbra kellegi teise samanimelisega ära vahetanud. Sest see Genova kaupmees ei ole, nagu näib, üldse kreeklane ega oska su kirja lugeda. Sellepärast ongi ta saatnud oma poja, et seletust saada, küllap uskudes, et see tähendab mõnd kasulikku

kaubatehingut. Ja rumalad laevamehed võtsid ta kaasa, kuigi vürst Lorenzo on kõvasti keelanud võõraid laevale lasta."

Nüüd lõi Nikeforos endale lapiti käega vastu otsaesist, kiskus oma habet ja oli nii õnnetu näoga nagu tõrelda saanud laps.

"Tõepoolest, ma olen vanadusest tobedaks jäänud! Muidugi ei ole ta kreeklane ja niisama selge on, et ta ei oska kreeka keelt lugeda. Ainult mina, vana lollpea, ei tulnud sellele, kui ma kirjutasin. Olete isegi tähele pannud, et ma ka rääkides mitmed keeled segamini ajan. Ma ei oska kunagi seletada, miks ma kirjutasin kreeka keeles, kui ma ometi tean, et don Pedro Gavilán de Casarmana on hispaanlane."

"Hispaanlane!" hüüdis vürst. "Taga paremaks! Kas oled jõudnud sellegi unustada, et me oleme Genovas?"

Nüüd olin siiski ainult mina see, kes võis keeruliseks kippuva olukorra kergesti lahendada.

"On õigus, et mu isa on pärit Kataloniast, kuigi ta suurema osa oma elust on elanud Genovas. Nii ei ole siin tegemist eksitusega, vähemalt mis sellesse puutub. Ka tundis mu isa otsekohe Nikeforose nime."

"Siis elab mu vana sõber Pedro ikkagi!" hüüdis Nikeforos, niisama kiiresti oma nutuse ilme rõõmsa naeratuse vastu vahetades nagu väike laps. "Ja kui ma õieti kuulsin, nimetasid teda oma isaks. Kui mu vürst ei oleks mulle pahane — täie õigusega pealegi — ja kui ma ei oleks ise ainult külaline tema laeval, tahaksin sind mee-

leldi tervitada ja oma rinnale suruda vana sõbra asemel, keda mul kahjuks pole võimalik näha, kuigi oleme üksteisele nii lähedal."

Vürst Lorenzo lõi tüdinult käega.

"Muidugi — Nikeforos! Kui ma edaspidi mõne korralduse teen, on targem kohe alguses öelda, et see sinu kohta ei maksa. Sest niikuinii unustad sa selle kohe — kas meelega või kogemata, seda ei tea keegi. Igatahes suuremat kahju sellest ei ole tekkinud, sest linn näib olevat katkust puhas ja võib-olla saamegi siin oma tagavarasid täiendada. Sel puhul ei oleks seegi võimatu, et sa ka oma sõbra enesega kokku saad."

Aga enne kui Nikeforos mind tervituseks sai kaenlasse võtta, peatas vürstinna käetõstmine meid kõiki.

"Mul ei olnud võimalik kõigest täpselt aru saada, kui te kõik nii kiiresti ja ärritatult räägite. Ma ei tea, kas ma kuulsin õieti, kui sa nimetasid oma sõbra täielikku nime."

Nikeforos kordas seda aeglaselt ja ma olin isegi imestunud, et ta tundis mu isa hispaaniakeelset hüüdnime, mida Genovas keegi ei tarvitanud.

"See on tõepoolest imelik kokkusattumine," ütles vürstinna. "Ära küsi minult, Lorenzo, kuidas ka mina seda nime tean — jutustan sellest hiljem pikemalt. Aga ka mina tahaksin heameelega selle kaubahärraga kokku saada, sest mulle tundub, et see on sama mees, kellest ma olen mõndagi kuulnud."

"Ka sina, Clarissa!" hüüdis vürst. "Kui nii edasi

läheb, hakkan viimaks minagi uskuma, et see Genova kaupmees, kes tuleb Kreekast ja on pärit Kataloonlast — või oli see vastupidi? —, on mu lapsepõlvesõber ja kunagi mu elu päästnud."

"Lubasin sellest hiljem rääkida," ütles vürstinna tõsiselt, "ja siis see vahest ei tundugi enam nii imelik. Lubage ainult, et seda noormeest vahepeal üle parda ei heideta, sest kuigi ta oskaks ujuda nagu kass, on vesi külm ja mitte eriti puhas."

Olgu lühidalt öeldud, et mind ei visatud vette, vaid jäeti Nikeforose hoole alla, kes küll kurtis, et tal pole mind millegi muuga kostitada kui jutustusega sellest, kuidas ta mu isa oli kohanud. Ja ta jutu jooksul tuli minulgi meelde, et mu isa juba varem oli nimetanud Nikeforose nime, kui ta jutustas oma noorpõlve seiklustest Bütsantsi riigis, kus ta oli käinud koos kuulsusrikka Kataloonia kompaniiga. Mul on alati olnud põhjust võtta oma isa jutte soolaterakesega, aga sellest, mis Nikeforos rääkis, nägin peagi, et ma olin vahest olnud liiga umbusklik, sest paljugi mu isa jutust sai nüüd temalt kinnitust. Ja mu esimene mõte oli sellest otsekohe isale rääkida ja temalt kõigi kahtlustuste eest andeks paluda, niipea kui jälle maale sain. Ah, kui vähe teame sellest, mis meid juba lähema poole tunni taga võib oodata! Ei olnud mul aimugi, et päike palju kordi pidi merre vajuma, enne kui ma võisin oma isalt andeks paluda.

Selle poole tunni möödudes tuli meremees Jacopo ja

viis minu endaga kaasa vürsti ette. Laeva ahtris oli tal avar kajut, mis küll lihtsalt, aga siiski seisusekohaselt oli sisustatud ja kus ma kõige muu kõrval nägin isegi raamatuid ja käsikirjarulle. Hoopis sõbralikult võttis kõrge isand minu vastu ja ütles, et ta meeleldi on valmis mu isalt kogu laevavarustuse ostma. Ja veel enamgi — ta tahtis mu isa homme oma laevas külalisena näha. Lõpuks ütles ta midagi, mis mulle mõneks ajaks arusaamatuks jäi.

"Näib, et olen su isale isegi rohkem kui oma elu võlgu, nii uskumatu kui see alguses mulle tunduski. Ja kui on neid, kes väidavad, et kõik on juba ammu tähtedesse kirjutatud, siis peab seegi olema seal kirjas, et me nii ootamatult siin kohtume."

Seekord tulid ainult Ruffo ja Beppo minuga kaasa, et mind sadamasse sõuda. Oli juba nii pime, et aerutasime tulede suunas, mida sadamas oli, nagu mulle näis, tavalisest rohkem. Mis muud võisin ma arvata, kui et teade sellest, missugune kõrge isand laeval viibis, oli linnas levinud ja et tehti ettevalmistusi ta pidulikuks vastuvõtuks.

Lähemale jõudes nägime, et seal oli ka suur jõuk sõdureid, esirinnas vibukütid mägedest, keda viimasel ajal oli palgatud peamiselt Lombardia teeröövlite vastu võitlemiseks. Kui ma veel imestasin, mis neil oli sadamas tegemist, karjuti meile sealt vastu:

"Seiske! Kellelgi ei ole lubatud sadamas maale tulla!

Podestà ja linnakapteni otsusega on linn kõigile võõrastele suletud!"

Seletasin neile küll, et ma pole mingi võõras, vaid kaubahärra Casarmana poeg, kes on ainult käinud laeval Spalato ja Ragusa vürsti tervitamas, ja et mul on tähtis teade temalt kaasa tuua. Aga see ei aidanud midagi. Genova kodanikud on alati silma paistnud oma ülbusega võõraste vastu ja on neile otse auasjaks ennast mitte mõjutada lasta kõrgetest aunimedest. Ma ei usu, et see oleks palju rohkem tähendanud, kui laev oleks kuulunud Prantsuse kuningale või Saksa keisrile. Nägin nüüd, et mu kodulinna oli tabanud sama ebausklik hirm katku ees, mida varem olime teiste linnade kohta kuulnud. Ja see oli kindlaks tõenduseks, et ka Genova sellest taudist ei pääsenud, sest näib, et hirm alati käib selle ees ja valmistab teed, muutes inimeste südamed nõrgaks, nii et kõik haigused neile kergemini külge hakkavad.

Veel vähem kui mu enda mõistlik seletus aitasid Ruffo vandesõnad ja Beppo pilkamine. Kütid seadsid endid ritta ja tõmbasid vibud pingule, et meid esimese käsu peale oma nooltevihmaga uputada. Nii ei jäänud meile muud üle kui laevale tagasi sõita ja ma olin väga mures, sest ma ei teadnud, kuidas vürst Lorenzo minu nüüd vastu võtab. Võib-olla oligi mulle määratud Genova sadamas uppuda, sest ma ei osanud üldse ujuda, rääkimata sellest, et oleksin saanud ennast salaja maale poetada.

Oli mulle seepärast suureks kergenduseks, kui ta mind

kohe lahkesti lubas laevale jääda. Aga samal ajal käis valuhoog mu südamest läbi, kui ta kohe käsu andis merele sõita.

Samal õhtul, kui "Mirandolina" nagu uhke merikotkas täies purjes merele sõitis ja Genova tuled meist ikka kaugemale maha jäid, laskis vürst Lorenzo minu jälle enda juurde kutsuda, et tekkinud olukorrast pikemalt rääkida. Ta kohtles mind nii lihtsalt ja koduselt, nagu oleks ta harilik Genova kaupmees, kes oma pere keskel istub, ja mitte vanast ja auväärsest suguvõsast aadlik, kelle esiisad võitlesid juba Robert Guiscardi kõrval.

"Oleme nüüd mõlemad saatuse tahtel samas laevas, kuigi kumbki meist seda eile samal ajal ei soovinud ega teadnud. Aga et meil pole võimalik seda enam muuta, on kõige targem, kui me tekkinud olukorda püüame kõige mõistlikumalt lahendada. Olen selle mõelnud ja ka oma abikaasaga rääkinud ning me leidsime mõlemad, et sa võid valida kahe võimaluse vahel. Esimene neist on, et püüame leida esimese katkuvaba sadama, mida niikuinii pean tegema toidu- ja veetagavarade pärast, ja seal võid sa maale minna. Kuna ma ei usu, et sul laevale tulles oli küllaldaselt raha kaasas, olen valmis sulle sel puhul andma vajaliku teeraha ja muud, nii et võiksid õnnelikult koju tagasi jõuda. Selle kõige pärast ei tarvitse sa ühtki muret tunda, sest nagu ütlesin, olen su

isale palju tänu võlgu. Küsimus on ainult selles, kus me leiame sellise sadama, mis oleks küllalt lähedal Genovale, ilma et ma sellepärast oma kavatsetud reisisihist liiga kaugele kõrvale peaksin kalduma. Teine võimalus oleks aga seni laevale jääda, kui me kõik võime tagasi pöörduda. Kuigi ma võin arvata, et see väljavaade sind alguses ehmatab, näen samal ajal, et oled noor mees, kellele oleks mitte ainult huvitav, vaid ka kasulik maailma näha — kes teab, isegi asju, mida ainult vähestele silmadele on antud näha. Selle ettepaneku taga ei puudu omakasupüüdlikkus, kuigi ma praegu vaeva näen, et sind mitte sellele teele meelitada. Mu sõber Nikeforos on, nagu isegi oled märganud, juba vana mees ja oleks vaja kedagi, kes ta kõrval seisaks ja ta üle valvaks, ilma et ta seda märkaks, või koguni, et see talle koormav oleks. Ta on siin täiesti üksi tahumata meremeeste hulgas ja ainus mees, kes muidu temaga võiks sobida, paater Ieronimo, ei vea temaga ühte sammu, nagu ma juba varsti võisin märgata. Paater Ieronimo on väga tubli mees, aga kahjuks usuasjus liiga agar. Ja Nikeforos on, nagu sa tead, kreeklane ja sellega lahkusuline. Kuna aga sina oled ta vana sõbra poeg ja ta sulle juba esimesest pilgust oma poolehoidu näitas, oleks ta sinu siiajäämise üle kindlasti väga rõõmus. Ta on, nagu vanad mehed tihti ja õpetatud mehed eriti, väga jutukas ja tal on tõepoolest palju rääkida, nii et ta jutt sugugi ei ole ainult tüütav. Aga harimata meremehed ja — pean ausalt tunnistama — kitsa silmaringiga Ieronimo on

temast juba ammugi tüdinud, pidadas teda kas kohtlaseks või ketseriks. Aga nagu ütlesin, ma ei taha sind ei ühes ega teises suunas mõjutada, vaid jätan sulle vabad käed ise otsustada."

Kõik sündmused olid tulnud nii ruttu ja ma olin kõige rohkem mures oma isa pärast, sest mis pidi ta arvama, kui ma enam tagasi ei tulnud. Ma ei olnud kuigi kindel isegi selles, et talle sõna viidi, mis oli juhtunud ja et ma tõepoolest olin katset teinud tagasi pääseda, nii et ainult linnaisade paanikast tekkinud otsus ja sadamavahtide üliagarus mind olid takistanud.

"Kõrgeauline vürst," ütlesin ma rohkem väsimusest kui ärevusest väriseva häälega, "teie viimane ettepanek on mulle mitte ainult väga austav, vaid ka väga meelitav. Pean tunnistama, et ma juba ammugi olen tahtnud kas merele või muul viisil reisima minna, et näha võõraid paiku ja õppida uusi asju. Sest kuigi olen ainult lihtsa kaupmehe poeg, kisub mu veri mind mujale ja mu soov on õppida asju, mida ühelegi kaupmehele vaja pole. Oleksin rõõmuga valmis sõitma kas või maailma otsa, kui mul ainult võimalik oleks olnud oma isaga jumalaga jätta ja tema õnnistus kaasa võtta. Nüüd on nii, et ta isegi ei tea, mis minust on saanud, ja see teeb mulle palju muret. Sellepärast oleksin tänulik, kui teie hiilgus lubaks mind valida esimese võimaluse."

"Sinu sõnad teevad sulle au, noor sõber," lausus vürst tõsiselt. "Vähe on tänapäeval neid noori, kes veel mõtlevad oma vanemaile ja hoiduvad sellest, et neile muret

valmistada. Aga on muidugi ka võimalus, et sa oma isale teate saadad, kui me oleme leidnud sadama, kus ma saan oma tagavarasid uuendada. Siiski ei taha ma sind praegu lõplikult otsustama sundida. Olgu nii, et see küsimus jääb lahtiseks kuni esimese sadamani, ja seal otsustad, kas lähed ise või saadad oma isale kirja, milles kõik seletad."

See tundus mulle endalegi olevat kõige targem otsus ja ma arvasin, et meie jutt sellega oli lõpetatud. Aga vürst käskis mind veel natukeseks ajaks jääda, sest tal olevat mulle muudki rääkida.

"Kui nüüd on nii, et sa mitmeks päevaks, võib-olla nädalaks, meie juurde jääd, on paratamatu, et sa ühe või teisega laeva meeskonnast jutule satud. Sellepärast pean sind hoiatama ja paluma, et sa teatud asjadest ei räägiks. Oled arukas noormees ja kindlasti kõik mu sõnad kõrva taha pannud. Kas ettevaatamatusest või lihtsalt usaldusest lasksin langeda mõne sõna, mille juurde sa vahest hiljem mõttes tagasi tuled. Võib-olla hakkad siis arutlema ja laevameestelt üht-teist küsima. Olgu sellepärast kohe öeldud, et mida nemad teavad, on ainult see, et ma katku eest merele olen sõitnud, nii nagu inimestel praegusel ajal kombeks on kõrvalistesse kohtadesse, mõnda mägilossi või üksikule saarele põgeneda. Et mul veel teinegi eesmärk on, lipsas mul meie kõneluse jooksul kogemata suust. Sellest ei tea aga rohkem kui ainult üksikud ja ma ei taha, et see laiemalt teatavaks saaks. Kõige parem on, kui sa selle otsekohe unustad. Samuti

ei tarvitse sul hakata arutlema, miks ma Nikeforose kaasa võtsin, sest selleks ei ole mul ette tuua mingit mõistlikku põhjust, kui tahan ainult niisama merel ringi sõita. Loodan, et lepid selle pooliku seletusega, vähemalt niikauaks kuni sa pole kindel, kas jääd laevale või pöördud koju tagasi. Ja kui Nikeforos oma lobisemise hoos peaks langetama mõne sõna, mis su imestust äratab, on parem, kui sellegi kohe unustad ja teed, nagu poleks sa seda kuulnudki. Tema auks pean siiski tunnistama, et kuigi ta muidu on lahtise keelega, võib ta väga hästi saladust hoida, kus vaja. Ainult hajameelsus võib talle teinekord vembu mängida, kuigi olen märganud, et ta ka sellisel korral ennast kreeklaste kombel väga osavasti oskab välja rääkida."

"Olen kaupmehe poeg ja juba maast-madalast õppinud õigel kohal suud pidama. Ja kuigi olen loomult uudishimulik, mis on lihtrahva nimetus teadmisehimule, tean ka, missugusel korral on sobimatu edasi küsida."

Mu vastus meeldis vürstile, aga see oli mulle nõrgaks lohutuseks, kuna ma nii meeleldi oleksin tahtnud rohkem kuulda. Mitte ainult meie reisi eesmärgist, vaid ka sellest, missuguses ühenduses meie nimi vürstinnale oli teatavaks saanud ja mida mõtles vürst Lorenzo sellega, et ta oli mu isale rohkem kui oma elu võlgu. Aga kuna otsene küsimuste tee oli suletud, otsustasin vähemalt kõrvad hoolega lahti hoida, kui ma edaspidi Nikeforosega rääkisin. Nii mõnigi saladus oli mulle varem sel-

geks saanud ainult sel teel, et ma sõna siit, teise sealt tallele panin ja hiljem need omavahel kokku sobitasin.

Kui kaunis on *Mare nostrum*, kui ta meie poole pöörab oma naeratava palge ja kõigi päevade taevasina oma rüppe korjab! Ilmad olid ilusad ja tuuled soodsad, nii et hõbedased purjed meid kiirelt ja kergelt, otsekui tantsusammul üle voogude kandsid. Delfiinid ujusid ja mängisid laeva ees, kõrval ja taga ning saatsid meid iga päev, mis oli laevameeste arvates heaks märgiks. Võisin märgata, et "Mirandolina" oli tõepoolest ainulaadne laev, kuigi vanemad meremehed kahtlesid, kas ta on küllalt tugev ka tormile vastu panema.

Mereelu hakkas mulle varsti meeldima ja oleksin olnud väga õnnelik, kui mind ainult poleks närinud mure mu vana isa pärast. Ei teinud mu südant sugugi kergemaks see, et Genovas taudi vastu valmistuti. Mida rohkem me lähenesime Mallorcale, kus oli kavatsetud järgmine peatus, seda rohkem olin kahe soovi vahel lõhestunud. Ühelt poolt ootasin kannatamatult meie kohalejõudmist, et rutemini koduteed alustada. Teiselt poolt oli mul aga kahju, et see meeldiv reis varsti pidi lõpule jõudma, et ma pidin lahkuma vürstist, keda olin hakanud kõrgelt hindama, ja Nikeforosest, kellelt võisin nii palju õppida. Aga kõige rohkem — kui ma oma sala-

jasemad südamesopid läbi katsusin — oli mul raske mõelda, et ma siis kunagi enam ei näe vürstinnat.

Nagu vürst Lorenzo täiesti õieti oli ette näinud, sain otsekohe Nikeforose lahutamatuks kaaslaseks, ja ta oli rõõmus leides endale uue kuulaja, kes pealegi oskas kuulata ja ta teadmisi hinnata. Aga ma võisin samal ajal märgata, et kui lobisemishimuline ja lapsik ta muidu näiski, oli ta väga osav neist asjust vaikima, millest ta ei tohtinud rääkida. Sinna kuulus nähtavasti meie reisi eesmärgi kõrval ka kõik, mis mu isa minevikku kas vürsti või vürstinna saatusega ühendas. Ja mäletades oma lubadust vürstile ei tulnud ma kunagi sobimata küsimustega.

Enda mineviku suhtes oli Nikeforos aga täiesti avameelne ja tal oli juba sellest niipalju jutustada, et teekond Genovast Palmasse lühikesena tundus. Ta oli olnud Bütsantsi keisri teenistuses kui kroonikakirjutaja ja selle tõttu palju näinud. Nii kaua kui Paleologosed Konstantinoopolis valitsesid, oli ta keisrikojas suures aus olnud. Aga kui üks keisri väepealikuid, Johannes Kantakuzenos, oma isanda vastu mässu tõstis ja varemgi paljukannatanud keisririik kõige lisaks veel kodusõja keerisesse sattus, oli ta sunnitud põgenema. Korfu kaudu oli ta lõpuks sattunud Spalatosse, kus noor vürst Lorenzo di Sciarra ta lahkelt vastu võttis ja ta vanadusepäevade eest lubas hoolitseda. Nikeforos oli sellest lahkusest, mis temale kui võõrale põgenikule osaks sai, sü-

gavasti liigutatud ja sellest rääkides tulid tal iga kord pisarad silma.

"Olen oma pika elu jooksul nii palju õelust, toorust ja rumalust näinud, et mulle tundus lausa uskumatu, et võis leiduda selline vürst, liiati veel Õhtumaal, millest seni ainult halba olin kuulnud. Aga kõige rohkem üllatas mind vürst Lorenzo suur teadmistejanu. Sest kuigi ta võitluses serblaste vastu suurt vaprust üles näitas, ei olnud need vanad rüütlivoorused, mis olid talle kõige iseloomustavamad, vaid ta ärgas vaim, mis tahtis tungida kõigi asjade sügavaima põhjani. Ja kuigi ta oli elavalt huvitatud kõigist vanadest asjadest — ta on lasknud uurida oma suguvõsa ajalugu viimse peensuseni, ja on selge, et ta põlvneb ühest Karl Suure paladiinist — on ta pilk samal ajal suunatud tulevikku ja ta tahab katsetada kõike uut. Nagu isegi oled tähele pannud, on see laev ehitatud hoopis teisiti kui tavalised sõja- ja kaubalaevad. Kui ta soovis laeva, mis oleks sobiv pikaks sõiduks, ei pannud ta paljuks kulusid, et tuua laevaehitajad Portugalist, keda pidi salaja maalt välja toimetama. Mida sa aga vahest ei tea, on see, et laev on varustatud lasketorudega, kus kasutatakse seda musta pulbrit ehk tulerohtu, mis alles kõige viimasel ajal on sõjapidamisel tarvitusele võetud ja mille plahvatus saadab kuuli kaugemale kui kõige tugevam viskemasin."

Nii võis Nikeforose jutt nagu tujukalt voolav vihmaveeoja libiseda ühelt kõneainelt teisele, aga mulle ei muutunud see kunagi igavaks. Tal oli alati midagi uut,

nagu nüüd see märkus tulerohu kohta, millest seni olin kuulnud, et seda tõepoolest linnade piiramisel kasutati, et aga vanad sõjamehed sellest palju ei pidanud, sest et see sageli omadele veel hädaohtlikum oli kui vaenlastele. Et seda aga laeval kasutati, kuulsin esmakordselt ja pean ütlema, et see uudis mind alguses hirmuga täitis. Tähendas see ju, et laeval pidid olema rohutagavarad, mis oli väga hädaohtlik, sest pulber võis kergesti süttida ja kogu laeva hävitada. Vähemalt selle päeva jooksul hakkasin jälle innukalt ootama meie Palmasse jõudmist. Seejuures ma ei aimanudki, et meie laeval oli saladus, mis oli veelgi kardetavam tulerohust, ja et see saladus oli esmajoones Nikeforose enda valduses.

Ma ei olnud ikka veel mingile kindlale otsusele jõudnud, kui me lõpuks Palma sadamas peatusime. Ja ma lükkasin seda tundi veelgi edasi, vabandades ennast sellega, et Mallorca oli mu isa kodusaar ja et ma seda võimalikult palju näha tahtsin, et sellest siis koju jõudes isale jutustada.

Siia õnnelikule saarele ei olnud katk veel jõudnud, ka mitte selle eelkäija, umbusk võõraste vastu. Võisime sellepärast siin mitu päeva peatuda, tagavarasid täiendada ja laevameestele võimalust anda maal kõiki neid lõbusid maitsta, millest nad laeval pidid loobuma. Mina aga kasutasin aega, et oma isa lapsepõlve jälgi üles

otsida ja oma vanaema haual käia. Selle viimase leidsin ma kergesti, sest see vaga naine oli oma vanadusepäevil kuulsaks saanud, nii et ta haud oli paljude palverändurite eesmärgiks. Seevastu oli mul vähem õnne oma sugulaste leidmisega, nii et ma kahetsust avaldasin, kui laev jälle pidi välja sõitma, et mul polnud võimalik veel paar päeva siin viibida.

"Kuidas nii?" küsis Beppo, kellele sellest rääkisin. "Kas sa siis ei jäägi siia, et koju tagasi sõita?"

Alles nüüd tuli mul meelde, et ma juba ammugi oleksin pidanud otsustama ja siit edasiminekuks maad kuulama. Tulisi jalu ruttasin kohe sadamasse, aga mis ma seal kuulsin, ehmatas mind ja kergendas samal ajal mu südant. Katk oli jõudnud juba Lõuna-Prantsusmaale ja mõnede kuulduste järgi isegi Aragooniasse, nii et ükski laev siit enam sinna ei sõitnud. Sel kombel oli mul võimatu siit isegi oma isale sõnumit saata. Ja oli rumalus ka siia ootama jääda, sest see paik oli mulle niisama võõras nagu iga teine, kuna keegi siin enam ei näinud mu isa mäletavat. Lootsin, et mul on rohkem õnne Kastiilias või isegi Portugalis, kuigi tee sealt oleks väga pikk.

Kirjutasin siiski kiiresti mõned read ja andsin kirja Püha Frantsiskuse ordu munkade kätte, sest ma teadsin, et nad palju liiguvad ja kõige osavamad on igasugustest tõketest läbi tungima, kuna Issand ise neid katku ja muude hädade eest kaitseb. Ja läksin siis otsekohe vürsti

jutule talle teatama, et olen otsustanud edasi laevale jääda.

"On kõige parem, kui me tõele julgelt silma vaatame," ütles vürst Lorenzo. "Olen kuulnud, et katk teist teed juba ammugi on Lissaboni jõudnud, tõenäoliselt laevade kaudu, ja sellega on Aragoonia ja Kastiilia kuningriigid kahe tule vahel. Ma ei usu, et sul oleks võimalik enam kuskil mujal maale minna, ilma et oma elu otsekohe hädaohtu annaksid. Peame valmistuma pikaks purjetamiseks ja seda ette nähes olen varustanud oma laeva kõigega niipalju kui see on võimalik. Sinul aga tuleb sel juhul meie juurde jääda väga pikaks ajaks, võib-olla kuni lõpuni."

"Kui teie hiilgus seda lubab, olen selleks valmis," vastasin julgelt, kuigi valusat torget tundes, sest veelgi olid tugevad need sidemed, mis mind koduga ja omastega ühendasid.

"Siis on ka parem, kui ma nüüd avaldan, et mu reisi ainsaks eesmärgiks ei ole ainult katku eest põgenemine," ütles vürst.

"Olen seda ammugi aimanud, sest ma ei usu, et teietaoline vürst mõtleks arale põgenemisele. Pealegi näib see olevat ehitatud hoopis teiseks eesmärgiks kui ainult lõbusõiduks."

"Oled noor ja tarvitad meeleldi suuri sõnu. Põgenemine ei ole mitte ainult arguse, vaid mõnikord ka tarkuse tunnus. Kes tahab sõda võita, peab oskama mitte ainult peale tungida, vaid ka taganeda. Ei, mitte selles

ei ole küsimus. Oleksin valmis sedagi tegema, kui see vajalik oleks. Aga võib-olla oled sa ka endalt küsinud, miks ma olen kaasa võtnud vana Nikeforose, kes on rohkem tüliks kui abiks?"

"Kui see oleks olnud minu otsustada, keda kaasa võtta, oleks see küsimus ennemini tekkinud paater Ieronimo puhul," vastasin kergekeelselt, ehmudes samas ise oma julguse üle, milleks vürsti sõbralik toon mind oli ahvatlenud.

"Kui vägi välja läheb, peab olema ka keegi, kes kogu aja tahapoole vaatab, et vaenlane sealt märkamatult ei saaks läheneda. Paater Ieronimo võib küll olla tüütu oma agarusega, aga seda kindlam on, et tema valvsa silma all hingevaenlane ei saa meile läheneda. Nikeforost on aga vaja selleks, et ta vaataks ettepoole."

"Minule on küll temagi rääkinud ainult vanadest, selja taha jäänud asjadest."

"Seda on ta hästi teinud. Aga kui asetada peegel selja taha, võib selles näha asju, mis eestpoolt lähenevad. Nii on lugu Nikeforosega, kes vanu kirju uurides on leidnud midagi, mida ma nüüd olen otsustanud otsima minna. Seni on see olnud ainult muinasjutt, kuni kirjad seda polnud tõestanud. Aga ükski kirjalik tunnistaja ei ole nii kindel kui inimese oma silm. Ja oma silmaga tahan seda otsida ja näha. Võib-olla on sel palju suuremad tagajärjed kui mõne inimese uudishimu rahuldamine, aga sellest on veel vara rääkida. Kuna sa oled kirjatundja, oled vahest lugenud, mida kirjutas Marco Polo?"

"Ah, see luiskaja!" ütlesin kergelt. "Genovas ei usu keegi sellest sõnagi."

"Kas mitte sellepärast, et ta oli veneetslane? Aga olgu — su sõnad näitavad, et sinagi ei usuks midagi seni kui oled oma silmaga näinud. Mõnikord jätkub sellest, et näeme ainult väikest osa, ja oleme siis valmis kogu tõde uskuma. Kas sul ei tekkinud lugedes mõtet seda ise vaatama minna? Ainult mõte, nagu lind, mis üle pea lendab, mitte kindel kavatsus, sest see nõuaks liiga palju."

Pidin tunnistama, et mul tõesti see mõte oli tekkinud ja mind isegi kaua aega vaevanud.

"Nüüd võin sulle aga öelda, et hiljem mitu meest seda teed on sõitnud ja kõike seda kinnitanud, millest Marco rääkis. Viimane neist on Oderico di Pordenone, auväärne munk, kelle sõnades keegi ei kahtle ja kelle jutustused on olnud veelgi uskumatumad."

"Ega teie hiilgus ei mõtle ometi seda teed laevaga ette võtta?" küsisin kohkunult, sest mu uudishimu kaugete ja barbaarsete hommikumaade vastu oli ammugi jõudnud kaduda.

"Ei, sest seda poleks üldse võimalik läbi viia, kuna peaksime oma laeva läbi kõrbe vedama. Ja meil on vähe põhjust otsida teed ida poole, mis on seda asjatum, et ida meile ise kogu aja lähemale tungib. Türklased on maa piiridest ainult mõne päevateekonna kaugusel ja ma poleks juba sellepärast kunagi usaldanud oma kodust eemale sõita, kui mitte katk ka nende jõudu poleks nõrgestanud, nii et lähemate aastate jooksul pole nende

edasitungi karta. Sellest näed, et ka kurjadel asjadel võivad olla oma head küljed. Ei — kui tee ida poole on suletud, jääb meile siiski lahti tee lääne poole. See on nii loomulik, et vahest just selletõttu pole keegi sellele mõelnud."

"Aga seal ei ole ju midagi muud kui lõputu ookean."

"Kuidas võid sa seda nii kindlasti öelda? Äsja väitsid, et sa ei usu, mis rääkis Marco. Aga samal ajal usud jutte lõpmatust merest, millest keegi pole näinud rohkem kui vaevalt päevatee rannast."

"Muidugi — olen ka kuulnud muinasjuttu Atlantisest, aga see on ainult muinasjutt. Ja sellegi järgi on see juba ammu merepõhja vajunud."

"Mis ütled nüüd, kui ma sulle usaldan, et Nikeforos on vanadest kirjadest leidnud kinnituse sellele, et Atlantis ei ole ainult muinasjutt? Aga ta pole leidnud ühtki tõendust selle kohta, et see oleks hävinud."

Pidin peaaegu vastama, et ka vanal ajal nähtavasti oli Marco taolisi mehi, aga sain ennast veel õigel ajal peatada. Kui vürst Lorenzo sellesse uskus, oli minu poolt äärmine ülbus selles kahelda, veel suurem mu kahtlust näidata.

Vürst ei märganud mu kõhklust, sest ta oli ise sattunud jutustamishoogu, nii et ta mulle avaldas rohkemgi kui ta vahest alguses oli kavatsenud.

"Juba nelikümmend aastat tagasi jõudsid Genova laevamehed saarteni, mille olemasolust keegi seni ei teadnud. Nad kirjeldasid neid kui tõelisi paradiisiaedu ja

nimetasid neid Õnnelikeks saarteks. Just nende saarte kohta aga on Nikeforos lugenud vanadest kirjadest, mis näitab, et nad siiski ei olnud tundmatud muistsetele kreeklastele. Ainult vahepeal olid nad täiesti ära unustatud. Miks ei võiks sama lugu olla Atlantisega? Kui ma oma teekonnal nii kaugele kõrvale kaldusin, et Genovasse sõita, oli sellelgi oma tagamõte. Mul oli kavatsus järele kuulata, kas elab veel mõni neist meremeestest, kes sel reisil kaasas oli ja Õnnelikke saari on näinud. Pidi kindlasti olema mõni noor laevapoiss nende hulgas, kes veel elab. Kahjuks takistas mind su kaasmaalaste äkki tärganud hirm katku ees, mis tuli nii sobimatul ajal."

"Võin siin teie hiilgust vähemalt sellega aidata, et ma ise tunnen üht sellist meest ja olen temaga palju kordi rääkinud. See on meie sulane Tasso, kes sel teekonnal kaasas oli. Aga mis tema mulle on rääkinud, ei anna palju lootust. Kõigepealt ei sõitnud nad mitte õhtu, vaid lõuna poole, piki Aafrika rannikut, ja sattusid saartele tuulte tõttu, mis neid õigest sihist kõrvale ajasid. Ja teiseks oleks tema juttude põhjal vaevalt alust neid saari õnnelikeks lugeda, sest seal elasid ainult mustanahalised paganad, kes millestki ei teadnud. Kui need saared tõepoolest oleksid seda väärt, ei oleks Genova kõhelnud seda maad omaks kuulutamast. Nüüd ei ole aga ühtki laeva enam sinna saadetud."

"Võib-olla on just sellepärast alust neid saari ka edaspidi õnnelikeks nimetada," lausus vürst naeratades. "Ini-

mene võib väga mitmel viisil õnnelik olla — ta võib seda olla isegi siis, kui ta nahavärv on must. Hami pojad said selle karistuseks, sest et nende esiisa oma purjus isa üle naeris, ja ometi tegi ta ainult seda, mida iga mõistlik mees ka tänapäev teeks. Aga ma ei kavatsegi minna otsima Õnnelikke saari, sest ma tean väga hästi, et mitte see pole kadunud Atlantis. Kui aga see raamat rääkis tõtt nende saarte kohta ja seda tõde hilisemad tunnistajad on kinnitanud, siis on põhjust uskuda sedagi, mis seal on öeldud Atlantise kohta. Ja nii olen andnud seletuse, miks Nikeforos laevas viib. Ta on ainus, kes oskab lugeda kreeka keelt ja võib sellest raamatust vajalikke näpunäiteid välja otsida."

"Siis on mulle ometi arusaamatu, miks selle reisi eesmärk laevameeste ees peab saladuseks jääma."

"Sedagi võid nüüd ise välja rehkendada. Kui tunned muinasjutte Atlantisest, mis rahva hulgas liiguvad, tead ka, missugused hädaohud nende järgi igaüht ähvardavad, kes seda otsima lähevad. Meremehed on eriti ebausklik rahvas ja sellepärast põgeneksid kõik niisuguselt laevalt. Nagu ütlesin, ei ole rohkem kui tuhande aasta jooksul keegi usaldanud nii kaugele lääne poole sõita, et maa silmist kaoks. Sa isegi tähendasid, et Genova meremehed sattusid Õnnelikele saartele ainult selle tõttu, et tuul nad kõrvale viis. Aga on veel teinegi põhjus, kuigi vastupidine. Elame ajal, kus vana ebausk samm-sammult taganema peab, ja igavesti ei kesta ka hirm ookeani ja Atlantise needuse ees. Paljudki vürstisood, kelle esiisad

võtsid risti ja mõõga, et Hommikumaale minna, vaatavad nüüd ringi uute võimaluste järele, et au ja rikkust võita. Kui keegi meie plaanist enneaegu teada saab, ei ole ma kindel, et oleksin esimene, kes oma jala Atlantise pinnale paneb. Kuigi "Mirandolina" on kiirem kui ükski teine laev, mida tean, on võimalik meie reisi igal viisil takistada. Seda võib teha isegi siis, kui keegi esialgu ise ei söanda sellele teele asuda. Sellepärast olen otsustanud oma reisisihist mitte enne rääkida, kui me Tariki kaljust mööda sõidame. Ja vaevalt ma teen seda isegi siis, sest ma ei taha oma mehi enneaegu hirmutada. Nii et praegu ei tea sellest keegi peale vürstinna, Nikeforose ja paater Ieronimo. Ja nüüd tead sellest ka sina."

"Paater Ieronimo?" küsisin üllatunult.

"Olen talle avaldanud oma reisi eesmärgi kui pihisaladuse. Aga see ettevaatus oli küll asjatu, sest ta on ka ise ettevõttest vaimustatud ja on kaasa võtnud pühitsetud ristimisvee, et neid kadunud hingi päästa. Sa oled nähtavasti ikka veel valearvamisel paater Ieronimost."

Ma ei tea, kui tõsiselt oli mõeldud vürsti etteheide, aga tegin igaks juhuks niisuguse näo, nagu kahetseksin oma sõnu. Seejuures ei olnud mul midagi isiklikult paatri vastu, vaid ma jagasin ainult Nikeforose ja laevameeste tundeid, kellele ta alalised manitsused tüütavaks muutusid.

Pärast seda kõnelust vürstiga ei olnud mu süda eriti raske, kui me Palma sadamast välja sõitsime. Kuigi see saar oli tõepoolest nii ilus, nagu mu isa seda alati oli

ülistanud, oli see mulle siiski võõras. Ja kui olin selle ära näinud, ihkasin uute nägemisväärsuste järele. Hakkasin isegi arvama, et see vahest ei olnudki eriti õnnetu juhus, mis minu siia laevale oli toonud, vaid et mul selle eest hiljem veel tänulik tuli olla.

Juba lapsepõlvest peale on elav kujutlusvõime olnud mu suurim vaenlane. Nii sageli olen selletõttu oma rõõmud ette ära nautinud, nii et need lõpuks saabudes mulle isegi pettumuse on valmistanud. Veel hullem on aga, et ma paljudki hädad ja mured olen pidanud mitu korda läbi kannatama ja veel suuremal määral, sest ettekujutuses on nad sageli olnud palju raskemad.

Kui nüüd "Mirandolina" lõuna poole purjetas, olid need mõlemad kiusajad, nii enneaegne rõõm kui ka enneaegne mure, mu alalisteks saatjateks, visates mind käest kätte nagu mängupalli. Muinasjutuline Atlantis kerkis mu silmade ette kord ebamäärases toreduses nagu taevane Jeruusalemm, kord jälle nagu hirmuäratav kuristik, mis meid neelas koos laevaga. Ja kuigi ma nüüd Nikeforosega vabalt võisin meie eesmärgist rääkida, eeldades, et teisi kõrvu kuulamas ei olnud, oli tema võrdlemisi sõnaaher. Võimalik, et ka tema sellest midagi muud ei teadnud peale nime ja ebamäärase asupaiga.

Kui me juba Al Tariki väinast olime läbi sõitnud ja meie kodumeri selja taha jäi, muutus Nikeforos ise üpris

tõsiseks ja ta jutt ei voolanud enam kaugeltki endise ladususega. Arvasin, et temaski oli ärganud hirm ookeani hädaohtude ees. Kuni ta ühel õhtul avaldas mulle oma mure tõelise põhjuse.

Olin kasutanud juhust, kui me täiesti kahekesi jäime, ja tulin välja oma kahtlusega, mis mul ööde ja päevade jooksul edasi-tagasi mõeldes oli tekkinud.

"Kui Hea maa tõepoolest on olemas, siis on ülimal määral imelik, et sellest nii pika aja jooksul pole mingeid teateid. Olgu küll, et keegi pole julgenud nii kaugele õhtu poole sõita — aga ka sel maal peaks olema elanikke ja nemad oleksid igal juhul meie ranna üles otsinud. Leidsid ju ka Cathay kaupmehed ammu enne tee Õhtumaale, kui meie sinna jõudsime. Kas peame arvama, et selle maa elanikud on nii madalal järjel, et nad üldse ei oska laevu ehitada, või on see koguni elanikkudeta? Võib tõesti olla omajagu tõde rahva jutus, et sel maal lasub needus ja et Jumal on selle hävitanud tule ja väävli sajuga, nagu ta hävitas Soodoma ja Komorra."

Tarvitasime nimetust Hea maa, sest me ei tahtnud ka omavahel ilmaaegu suhu võtta Atlantise nime, mis siiski kuidagi oleks võinud mõne eemalolija kõrvu kanduda.

"Võib olla ka nii, et nad lihtsalt ei taha meiega mingit tegemist teha," ütles Nikeforos ja ta hääl kõlas kurvalt. "Kas sa oled kuulnud või lugenud Platonist?" küsis ta siis, nagu tahaks ta juttu mujale viia.

"Tean, et see oli üks paganlik filosoof — kas mitte kreeklane? Olen isegi kuulnud — tuleb mul nüüd

meelde —, et ta oli Aristotelese õpetaja. Aga et ta ei olnud eriti hea õpetaja, näitab juba Aristotelese lause: "Armas on mulle Platon, aga veel armsam tõde.""

Nikeforos laiutas abitult käsi.

"Näha on, kui vähe te Õhtumaal Platonit tunnete. Mis pole ka ime, sest väga vähe ta kirjadest on ladina keelde tõlgitud ja sedagi halvasti. Sellepärast teeb mulle alati nalja, kui teie õpetatud teoloogid Platoni üle vaidlevad. Aga meil polegi vaja Platoni juurde minna, et Jumalariigi saladuste jälile saada. Kuna ta oli pagan ja suri mitusada aastat enne meie Issanda inimesekssaamist, ei võinudki ta neist asjust midagi teada. Seevastu — mis ta ütles maapealsete asjade kohta, on kõige targem, mis kunagi on öeldud. Ja ta ainult ei õpetanud, kuidas tuleb riiki valitseda, nii et see oleks kõigile õnneks, vaid ta on püüdnud seda ka tegudes läbi viia. On teada, et ta tegi seda Sürakuusas, kus ta oli kuningas Dionysiose õpetaja ja nõuandja. Et see ei õnnestunud, on ta vaenlaste süü, kes nägid selles hädaohtu oma võimu- ja saagiahnetele püüetele. Ei olnud ka kuningas Dionysios see mees, kes oleks Platoni õpetust õieti mõistnud, sest ta oli ainult türann ja mitte filosoof. Nii tuligi, et Platon lõpuks pidi Sürakuusast põgenema ja kogu ta töö nurjus. Sellest kõigest on kirjutanud üks Platoni õpilane, kes oli temaga kaasas. See on kõigile õpetatud meestele teada — aga ta on kirjutanud rohkemgi, mis leidub ainult ühes käsikirjas, mille armuline saatus mu kätte juhatas."

Olin juba jõudnud Atlantise unustada ja sellest uuest

loost nii huvitatud, et sundisin innukalt Nikeforost jätkama oma jutustust sellest haruldasest käsikirjast.

"See on sama käsikiri, milles on juttu Atlantisest," jätkas Nikeforos mu suureks üllatuseks. "On nii, et mitte kõik Platoni sõbrad ja poolehoidjad ei põgenenud temaga Ateena. Osa neist, ühe Sitsiilia suurniku ettevõttel, kes oli saanud veendunud Platoni jüngriks, ei tahtnud enam elada üheski ebatäiuslikus riigis. Nad purjetasid sellepärast õhtu poole, otsima randa, mis ei kuuluks ühelegi kuningale või linnale. Julgelt purjetasid nad läbi Herkulese sammaste vahelt — nii nimetati sel ajal Al Tariki väina — ega lasknud endid hirmutada rumalaist muinasjuttudest, mida juba sel ajal räägiti. Nii jõudsidki nad lõpuks Atlantise randa ja võib arvata, et nad rajasid seal oma riigi Platoni õpetuse kohaselt."

"Aga kuidas võis see kirjutaja, kes ju Platoniga koos Ateena sõitis, seda teada? Ta võib küll kirjutada sellest, et nad välja sõitsid, aga mitte sellest, kas ja kuhu nad pärale jõudsid."

"Ütlesin, et see seisab ainult ühes käsikirjas, õigemini selle järelsõnas, mis on kirjutatud hiljem. On loomulik, et Platoni õpilased tahtsid oma saatusest õpetajale teatada. Ja nad tegidki seda, kuigi see teade jõudis kohale väga pika aja järel. Teade tuli nimelt nende Õnnelike saarte kaudu, mis olid juba sel ajal meresõitjaile tuntud. Nad jutustasid oma kirjas, kuidas neil oli läinud, ja palusid oma õpetajat neile järele tulla, et lõpuks oma õpetuse vilja näha. Aga sel ajal oli Platon juba surnud."

"Kes ütleb, et see kirjutaja seda kõike ainult oma peast välja ei mõelnud, et loole ilusat lõppu anda?"

"Oled uskmatu nagu Toomas," ütles Nikeforos pead raputades. "Sa ei usu midagi, mida sa oma silmaga pole näinud ja oma käega katsunud. Olgu nii — ka sel ajal leidus nähtavasti palju sinusuguseid, kes seda ei uskunud. Võib-olla ei uskunud kirjutaja isegi sõnumit, mille meremehed tõid. Ma ei tea kindlasti, sest käsikiri on vana ja mõnedki osad selle lõpust on kustunud. Igatahes ei teinud keegi enam katset Atlantist otsima minna. Olid parajasti segased ajad, Makedoonia Filippos seisis Ateena väravate ees ja oligi varsti peremees kogu maal. Tema poeg Aleksander asus aga sõjakäigule Hommikumaid vallutama ja selles ajast peale oleme kogu aja vaadanud hommiku ja mitte õhtu poole."

"Aga nüüd, kus me lõpuks oleme teel sinna, oled nii kurva näoga, nagu kahetseksid seda. Kas ka sinu süda on kõigele vaatamata Hommikumaal?"

"Oleksin valelik, kui ütleksin, et ma olen unustanud Konstantinoopoli, või et mu süda ei kurvastaks Püha Haua kaotamise pärast, nagu igal teiselgi kristlasel. Aga mitte see pole mu praeguse mure põhjuseks. Selle põhjuse seadsid sa ise sõnadesse, kuigi sa seda nii ei mõelnud. Tuhande viiesaja aasta jooksul ei ole me saanud mingit märki Atlantisest. Miks? — küsisid. Võib tõesti olla nii, et need Platoni jüngrid, kes sinna jõudsid, või nende järeltulijad on ammugi mingi katastroofi tõttu hukkunud ja see maa on tühi ja paljas. Aga võib ka väga

hästi nii olla, et nad ei taha meist midagi teada. Kui arvestada seda, miks nad sinna läksid, on see täiesti arusaadav. Ja vahepeal ei ole meie maailm paremaks muutunud, ennem vastupidi. Kuigi Kristus meid vahepeal on lunastanud — aga tema riik ei ole ju siit maailmast, nagu ta ise on öelnud."

"Lorenzo di Sciarra on õilis vürst, kes ei tarvitse ühegi filosoofi ees häbeneda."

"Olen veendunud, et vürst Lorenzo on valitseja, kes oleks võinud olla rohkem Platoni meele pärast kui türann Dionysios," ütles Nikeforos. "Aga kas jääb see enam saladuseks, kui me kord Hea maa oleme üles leidnud? Ja siis tulevad teised vürstid, kes hakkavad seda endale ihaldama. Nii oleme sellele maale ja rahvale lõpuks ainult suure õnnetuse kaela toonud. On sellepärast täiesti loomulik oodata, et meid vahest sugugi vastu ei võeta nagu kauaoodatud külalisi."

See jutt Nikeforosega tegi, et minagi hakkasin asja hoopis uuest küljest vaatlema ja nii omapead edasi mõeldes jõudsin veel ühe võimaluseni, mis mul varem meelde ei tulnud, mis mind aga nüüd seda suurema hirmuga täitis. Kui oli nii, et Atlantise elanikud meie tulekus hädaohtu nägid, võis meie käsi väga halvasti käia ka siis, kui meie ettevõte muidu igapidi õnnestus. Võis juhtuda, et keegi meist enam tagasi ei pöördunud, ja isegi kui see ei tähendanud otsest vägivaldset surma, vaid meid lasti oma elupäevade loomuliku lõpuni elada, ei olnud see väljavaade kuigi meelitav.

Võisin märgata, et ka "Mirandolina" juhtkond, kellele vürst Lorenzo oli sunnitud oma sõidu eesmärgi nüüd vähemalt osaliselt avaldama, sest et meie sõidusuund neis niikuinii kahtlust oleks äratanud, oli muutunud tõsiseks ja süngeks. See ei jätnud oma mõju avaldamata laeva kogu meeskonnale. Ja kui siis pealegi hea ilm, mis meid seni oli saatnud, äkki muutus, kui tuul ja lained laeva hakkasid vintsutama ja udu silmapiiri peitis, võib mõista, et me sugugi mitte ülevas meeleolus ja rõõmsate lootustega oma eesmärgile ei lähenenud. Kui me üldse lähenesime — sest me ei näinud ühtki märki maast, ühtki saart ei kerkinud silmapiirile, ja kuna taevas enamasti oli pilves, olime täiesti antud kompassi hooleks, millesse lihtsatel meremeestel ikka veel polnud suurt usku.

Ainult kolm inimest laeval säilitasid oma meelerahu — vürstlik paar ja paater Ieronimo. Eriti pani mind imestama vürstinna rõõmus ja julge meelelaad, nii haruldane ühe naissoo esindaja juures, pealegi temale nii võõrastes ja rasketes oludes. Ja kui miski mind sundis pead püsti hoidma ja oma süngeid kujutlusi tagasi tõrjuma, siis oli see tema juuresolek ja hea eeskuju.

Kodust lahkudes ei olnud mul muud kaasas kui ainult riided, mida sel puhul kandsin. Kui nüüd needki tormi ja vihma käes läbimärjaks said ja mulle vürsti lahkuse

TRÜ Raamatukogu

tõttu uued asemele anti, tundus mulle korraga, nagu oleks kogu vana maailm minust maha jäänud, nii et ma abitult ja ihualasti olin uue isanda armu hooleks antud. See elamus laskis mind korraga mõista, mida võib tunda patune inimene, kui talle Jumala armu ja võimu suurus ilmsiks saab. Ja ma pean tunnistama, et ma sellest tunnist peale hoopis rahulikuma ja rõõmsama südamega tulevikule vastu vaatasin.

Eks olnud meie kõigi olukord praegu selline — kaugel ulgumerel, kuhu ühegi kristlase laev varem polnud jõudnud, tantsis "Mirandolina" nagu pähklikooreke võimsate lainete turjal. Pidime mõistma, et need polnud õhukesed lauad, vaid Jumala arm, mis meid surmast lahutas. Paater Ieronimo, kes seni oli sõidelnud meremeeste ebakristlikku meelt ja keda keegi polnud hästi sallinud, leidis nüüd äkki nagu uue koguduse, kes hardunult missat kuulas, ja nii mõnigi paadunud merekaru pihtis talle asju, millest ta aastaid oli vaikinud, neid patte kas liiga suurteks või liiga väikesteks pidades.

Aga pean ütlema, et kõigile raskustele vaatamata ei kuulnud ma kunagi kedagi nurisevat vürsti vastu. Niikaua kui tema oli lootusrikas ja julge, pidas igaüks häbiks oma kõikuvat meelt avalikult näidata. Võib-olla olin see lõppude lõpuks mina ise, kes kõige rohkem kahtles. Ja siin oli mu noorus mulle vabanduseks, kui ka see, et ma polnud mingi õige meremees ja juba ammugi olin selgusele jõudnud, et mu poisikesepõlve unistused merele minna olid olnud ainult rumalus. Ma ei saa-

nud oma kahtlusi ainult endale pidada — ja kellele muule oleksin võinud need usaldada, kui mitte Nikeforosele.

"Kas on kindel, et oleme õigel teel? Niipalju kui ma aru saan, peavad Õnnelikud saared olema kaugel lõuna pool. Kui nüüd teade Platoni jüngritelt saabus Ateena just nende saarte kaudu, peaks Atlantis asuma seal läheduses ja meil oleks põhjust otsida seda sealt."

"Platoni jüngrid purjetasid otse lääne suunas," kordas Nikeforos põikpäiselt. "Meil ei ole ühtki paremat nõu kui nende eeskuju järgi talitada."

"Platoni jüngritel ei olnud kompassi ja me ei tea, kui kindlasti nad said oma kurssi pidada. Võib-olla ei olnud see mingi Atlantis, kuhu nad jõudsid. See võis olla Aafrika rannik või koguni Britannia, mis sel ajal oli tundmatu."

"Kuidas võid sa teada, mis sel ajal oli tuntud või tundmatu? Isegi kompass võis sel ajal juba tuntud olla, kuna nad tundsid magnetismi. Kuidas muidu võidigi kirjutada, et nad sõitsid otse lääne poole? Palju vanade kreeklaste teadmistest ja tarkusest on vahepeal sõdade keerises kaduma läinud, palju raamatukogudega koos maha põlenud. Aga see on vana elutarkus, tuhandeid kordi proovitud, et metsas, kõrbes ja merel tuleb otsejoones edasi liikuda, kui ei taha hoopis eksida."

"Ja kuhu jõuame, kui me siiski Atlantisest mööda sõidame? Kas ei leia me endid ühel päeval maailma

otsas, kus vesi meid endaga kaasa igavesse kuristikku viib?"

Nüüd hakkas Nikeforos naerma ja ta murekortsudega varjutatud nägu muutus hoopis rõõmsamaks.

"Sinu pilt maailmast on täiesti sarnane paater Ieronimo omaga. Te arvate muidugi, et maailm on nagu lame pannkook. Võib-olla usud sedagi, et see seisab elevantide turjal. Ja tead muidugi täpselt, mis on selle maailma lõpus, kuigi keegi pole seda kunagi näinud."

"Tean seda, mis mulle on räägitud," vastasin haavunult. "Kuna mulle näib, et sa tead paremini, miks ei lase sa oma vaimuvalgust siis ka minule paista?"

"Teen seda meeleldi, kuigi ma tean ette, et sa mind ei usu. Ja kui oleksin Rooma kiriku liige, tõstaks paater Ieronimo mu peale kaebuse ketserluse pärast. Ometi on targad mehed juba vanal ajal kindlaks teinud, et maailm on ümmargune nagu muna, ja kui me ainult küllalt kaua otse edasi purjetame, jõuame viimaks koju tagasi."

Seni olin Nikeforose jutte tõsiselt võtnud, kuigi ma alati iga sõna uskuda ei saanud. Aga nüüd nägin, et ta siiski hoopis rohkem vanadusnõrkuse all kannatas — kui ta minuga ainult halba nalja ei teinud. Et ennast mitte naeruväärseks teha, otsustasin viimast võimalust arvestada ja kaasa naljatada.

"Väga hea," ütlesin ma. "Kui oleksime kärbsed, jõuaksime vahest tõesti koju tagasi. Aga et me seda ei ole, langeme ühel heal päeval tühjusse ja see pole palju erinev sellest võimalusest, mis ma alguses ette nägin."

Sellele asjalikule vastusele vaatamata ei saanud Nikeforos muud teha kui ainult naerda ja pead raputada.

"Ma ei usu, et me nii kaugele läheme," ütles ta siis rahunedes. "Võin sulle lohutuseks öelda, et vürst Lorenzo on otsustanud tagasi pöörata, kui me kolme päeva jooksul midagi ei näe. On nii, et meie tagavaradest kauem ei jätku, et tagasisõitu kindlustada. Ja kuigi see temale oleks raske pettumus, mida minagi tunda saan, ei saa ma teisest küljest asja vaadates öelda, et oleksin sellepärast eriti kurb. See on olnud Jumala tahtmine ja küllap tal sellega on oma mõte. Nagu sulle korra varemini rääkisin, on see vahest ainult õnneks, kui Platoni jüngrite järeltulijad veel peaksid elama."

Tal oli õigus, et vürst Lorenzo sugugi ei rõõmustanud väljavaate ees tühjade kätega tagasi pöörduda. Tema, kes seni oli olnud kõigile eeskujuks oma lootusrikkusega ja kannatlikkusega, muutus nüüd tujutuks ja tusaseks. Kõige tühisemate asjade puhul, mida ta varemalt oleks lasknud mööduda ainult kulmukortsutamisega, tarvitas ta nüüd käredaid sõnu. Ka vürstinna, nähes oma abikaasa pahameelt, muutus kurvaks ja ei näidanud ennast viimastel päevadel sageli. Ja kuigi päike ennast nüüd jälle näitas, tundus laeval, nagu oleks meie päike lõplikult pilve põue kadunud.

Teade meie eelolevast tagasipöördumisest näis olevat kiiresti suust suhu levinud, kuigi seda alguses oli kästud salajas hoida. Ja laevamehed näisid selle üle ainult rõõ-

mustavat, mis vürst Lorenzole veelgi suuremat meelehärmi tegi.

Järgmisel ööl tekkis laevalael kõvahäälne tüli. Kui ma üles läksin, et selle põhjust järele uurida, selgus, et tüürimees antud kursist oli omavoliliselt kõrvale kaldunud. Kompassi järgi purjetasime nimelt lõuna poole. Tüürimees aga, kes ligi nelikümmend aastat oli merd sõitnud, kinnitas jumalakeeli, et ta kunagi polnud kurssi muutnud, ega võinud aru saada, kuidas kapten lihtsat terasnõela rohkem usaldas kui vilunud meremeest. Ta väitis ka, et tähtede järgi pidi olema kurss endine. Nüüd oli aga kogu taevas tõmbunud uduvinesse, nii et ta väidet ei saadud kindlasti kontrollida. Pean ütlema, et kõik laevamehed, kes sel tunnil olid ärkvel või tüli tõttu ärganud, hoidsid tüürimehe poole. Oli asjatu, et minusugune noor maarott püüdis kaptenit toetada.

Kapten Lamberto oli valmis vürsti äratama, aga tal polnud seda vaja teha, sest see ilmus sealsamas ise kohale. Kui ta kannatlikult mõlema poole jutu oli ära kuulanud, tegi ta saalomonliku otsuse, et me kohal viibides pidime hommikut ootama. Õnneks oli ilm võrdlemisi vaikne ja kui lasksime purjed rehvida, ei olnud karta, et me liiga palju oma praegusest asukohast kõrvale kalduksime. Nii kiikusime lainetel üles ja alla, kuna kompassi nõel nagu vurrkann ringi käis, nii et me enam üheski ilmakaares ei võinud kindlad olla. Udu muutus järjest tihedamaks ja ma märkasin, et ebausklikud meremehed suurde ärevusse sattusid, arvates, et me olemegi

juba jõudnud maailma lõppu või vähemalt selle lähedusse. Isegi kapten Lamberto ei olnud sellest ebausust vaba ja kuna ta usk kompassi eksimatusse oli osutunud tühjaks, ei olekski keegi ta rahustavaid sõnu tähele pannud. Esimest korda ei suutnud isegi vürsti sõnad kedagi julgustada, vaid mehed tõstsid avalikult nurinat. Nad nõudsid, et me otsekohe tagasi pöörduksime, aga praeguses olukorras oli ka see võimatu, sest meil polnud mingit abinõu otsustamiseks, missuguses suunas sõita.

See oli pikk öö, mis üldse ei tahtnud lõppeda. Ometi mäletan sellest vähe, sest vaatamata hädaohtlikule olukorrale oli mind vallanud mingi imelik loidus ja väsimus. Võisin siiski nii palju tähele panna, et nii polnud lugu ainult minuga. Kui ma nüüd sellele tagasi mõtlen, tundub mulle, et see oli meie kõigi õnneks, sest et paanikasse sattunud laevamehed muidu oleksid võinud mõtlemata tegudega hakkama saada. Nüüd leppisid nad sellega, et paater Ieronimo üles tuli ja missat luges, mida ta tegi sagedasti haigutades ja nii segamini minnes, et minagi seda märkasin. Ja kuigi jumalateenistus toimus kõigi soovil, ei ole ma kunagi missa puhul niipalju inimesi magamas näinud.

Hommik tuli nii äkki, et ma sellest jahmusin, nagu oleksin ma pärast pikka und ärganud. Ometi ei julge ma öelda, kas ma üldse olin maganud.

Leidsin enda ülal mastikorvis ja kui ma katsusin meelde tuletada, kuidas ma sinna olin sattunud, arvasin mäletavat, et vürst ise oli minu sinna saatnud valvet

pidama, sest ükski laevameestest polnud selleks võimeline.

Päike paistis selgest taevast ja ma imestasin, kuidas udu nii kiiresti oli kadunud. Aga samas nägin, et me ainult uduvöötmest välja olime triivinud, sest sealsamas meie taga kerkis see nagu piimvalge müür. Ja kui ma heitsin pilgu alla laevalaele, nägin, kuidas laevamehed vahtisid ammuli sui vastassuunas. Pöörasin nüüd isegi pilgu sinna ja mul poleks sugugi olnud vaja ronida nii kõrgele, et lõpuks näha kauaigatsetud maad.

Seal meie ees kerkis kõrge kaljune rand, järsk nagu sein. See oli nii lähedal, et me võisime eraldada puid, mis ülal järsaku seinal kasvasid. Taamal tõusis see maa aegamööda veelgi kõrgemale ja kerkis lõpuks keeglikujuliseks mäeks, mille tipp oli helevalge ja säras päikesepaistel, nagu oleks see lumega kaetud. Kerge suitsuvine hõljus mäetipu kohal, millest järeldasin, et see pidi olema tulemägi. Veel teistki samasugust keeglit seletasin kaugemal lõuna pool, kus see pooleldi kadus sinakas vines.

See näis olevat haljendav ja viljakas maa, aga meile pööras see ebasõbralikult selja, sest ei paistnud mingit võimalust siin randuda. Aga ma ei mõelnud nii palju sellele, sest olin lihtsalt ja lapsemeelselt rõõmus, et me viimaks siiski maa läheduses viibisime. Kiiresti ronisin mastikorvist alla, veidi häbenedes selle üle, et ma olin maha maganud võimaluse esimesena sellest teistele teatada.

Jõudsin kohale just parajaks ajaks, et ühiseks tänupalveks põlvili langeda. Aga kuigi see oli tänupalve, torkas mulle silma, et kõik jäid tõsiseks ja ühtki rõõmuhõiset ma ei kuulnud ei enne ega pärast. Laevamehed vaatasid maad meie ees umbusklike pilkudega, nagu ei usuks nad hästi, et see on tõeline. Ja vürst pidi nüüd ise andma korralduse lõuna poole sõitmiseks, et võimalikku sadamat otsida. Mul oli tunne, et isegi siis, kui oleksime leidnud sobiva sadama, et oleks keegi olnud eriti vaimustatud maaleminekust.

"See on nõiutud saar," kuulsin üht meremeest ütlevat. "Ma ei ole kunagi näinud niisugust udu. Ja näe, kuidas see nüüd kaob, nagu oleks talle keegi käsu andnud!"

"Ma pole kunagi tundnud niisugust unerammestust," ütles teine ja ma nägin, et see oli Jacopo. "Mul oli võimatu silmi lahti hoida isegi pärast seda kui missa oli lõppenud."

"Ainult ühe korra olen tundnud samasugust rammestust kehas, ja see oli just enne seda kui me mereröövlite kätte sattusime," ütles Ruffo. "See tunne ei peta — juba mu emal oli anne tulevasti õnnetusi ette aimata."

Keda mingid halvad aimdused ja ebausklik hirm üldse ei puudutanud, oli vürst Lorenzo ise. Ja ka vürstinna Clarissa oli nüüd, pärast seda kui ta ennast rohkem kui nädal aega polnud näidanud, jälle välja ilmunud ja seisis oma abikaasa kõrval, jagades selle uhkust ja rõõmu. Samuti näis Nikeforos olevat unustanud kõik oma vahe-

pealsed kahtlused ja kaisutas mind ülevoolava rõõmuga, kuna pisarad ta silmist habemesse voolasid.

"Ometi on mu silmad seda maad näinud, sest see ei või olla midagi muud kui kadunud Atlantis. See sobib täpselt kirjeldusega vanas käsikirjas — ka mõlemad vulkaanid. Ja linn peab olema seal lõunas, mõlema mäe vahekohas."

Meil ei tarvitsenud kaua purjetada, sest kui olime sõitnud ümber neeme, mis kaugemale merre ulatus, nägime juba linna, mis oli ehitatud kolmele järk-järgult tõusvale terrassile ja mille kõige kõrgem, helevalge osa peaaegu silmipimestavalt valendas. Sealsamas nägime ka sadamat, mida pikk, madal muul avamerest eraldas, moodustades nii kunstliku lahe. Muuli tipus oli hiiglasuur naisterahva kuju, kes hoidis oma ülestõstetud käes tungalt või peeglit, millest päikesekiired tagasi helendasid, nii et see näis nagu süüdatud lamp.

Seisime kõik nagu võlutud silmadega ja vaatasime selle imelinna poole, mis ei sarnanenud ühegagi neist, mida me varem olime näinud. Nii ei näinud me mingeid kaitsvaid müüre ega kindlusetorne, aga ka mitte ühtki torniga kirikut või minaretti. Majad kõigil terrassidel olid ühekõrgused ja erinesid ainult värvi poolest, nii et need all sadamas olid sinakashallid, järgmisel terrassil roosakaspruunid ja kõige ülemisel helevalged. Aga iga astangut palistas puude rohelus, nii et see linn näis nagu rohelisse raami suletud sädelev kalliskivi.

Olime kõik sellest pildist nii haaratud, et keegi ei

saanud sõna suust. Aga meie vaikiva imetluse katkestas järgmisel hetkel vali piksekärgatus, helendav välk vihises läbi õhu ja lõi meie ette merre, kõrget veesammast üles paisates. See tuli täiesti ootamatult, sest taevas oli pilvedest täiesti puhas.

Nüüd oli aga kapten Lamberto oma endise julguse tagasi võitnud. See välk selgest taevast ei heidutanud teda, vaid kohe käsutas ta mehed lasketorude juurde. Aga vürst Lorenzo hoidis teda tagasi.

"Sellest ei oleks mingit abi," ütles ta. "Oleme ikka veel linnast liiga kaugel. Pealegi oleks rumalus näidata, nagu tuleksime vaenulike mõtetega. Peame mõtlema, kuidas näidata, et me tuleme kui rahulikud külalised. Rahvas, kes on ehitanud niisuguse linna, ei või olla nii barbaarne, et ta võtab vastu vaenulikult võõra, kes on kaitsetu ja rahuarmastav."

Kuigi me polnud kindlad, et rahvas siin tarvitas samu märke kui meie, laskis vürst heisata valge lipu, et meie rahumeelsust näidata. Sellele ei vastatud linnast mingi märgiga, aga varsti eraldus sadamas viibivate laevade hulgast väike paat ja sõitis meile vastu. Olime juba näinud, et kuigi sadamas oli palju laevu, olid need kõik väiksed ja me ei näinud ühelgi neist purjesid ega isegi mitte maste. Oli imelik, et nii uhke linna elanikud merel ainult oma kätejõudu tarvitasid.

Kui paat lähemale jõudis, võisime näha, et selles istus ainult kolm meest. Need olid esimesed selle tundmatu maa elanikud, keda me nägime. Igatahes olid nad ini-

mesed nagu meiegi ja mitte mingid koletised, nagu rumalad laevamehed varem olid rääkinud. Nad kandsid kõik ühesuguseid valgeid, ilma varrukateta kuubesid. Kui nad veelgi lähemale jõudsid, nägime ka, et nad olid tumedanahalised, aga heledate juustega, mida nad kandsid lühikeseks lõigatult.

Kui need inimesed meis mingit imestust ei äratanud, siis seda enam nende sõiduriist. Me nägime paadis kolme meest, aga samal ajal nägime ka nelja aerupaari, mis paati kogu aja vägevate tõmmetega edasi kandsid. Ja veel imelikum näis see meile, et kaks meest istusid kogu aja, käed rinnal risti, kuna kolmas tüüri hoidis.

Kui nad juba kuuldekaugusesse olid jõudnud, hüüdis üks neist midagi keeles, mida ma ei mõistnud. Olime nii vapustatud nende iseaerutavast paadist, et me seda vaevalt tähelegi panime. Ainult Nikeforos heitis vaimustatult käed õhku ja hüüdis:

"Heureka! Me oleme nad leidnud! Ja nad räägivad kreeka keelt!"

Ta hüüdis neile samas keeles vastu, aga kuna ta hääl oli liiga nõrk, pidi paat veelgi lähemale tulema. Võisime paadis olijaid nüüd selgesti näha. Need olid kõik keskealised mehed, kõrge kasvuga, tugevate jäsemetega ja suursuguste näojoontega, nii et neid oleks võinud pidada aadlimeesteks. Selle poolest olid nad üksteisega nii sarnased, et nad oleksid võinud olla vennad. Mis meid täitis tõelise hämmastusega, oli see, et me ei näinud ke-

dagi aerude juures, isegi mitte kääbuseid, kes endid paadi serva varju oleksid võinud peita.

Nikeforos kõneles võõrastega ja ma nägin ta näost, kuidas esialgne rõõm ja vaimustus aset andis pettumusele ja murelikkusele. Ta rääkis nendega tüki aega, ilma et me midagi oleksime mõistnud, nii et me muutusime kannatamatuks, eriti lihtsad meremehed, keda see isesõitev paat näis hirmutavat.

"Mis nad ütlevad?" küsis vürst lõpuks. "Ma hakkan aimama, et nad ei tervita meid heade sõnadega."

"Teie hiilgus," ütles Nikeforos, "on tõesti nii, nagu olen ammu kartnud, kuigi ma oma kartust teile ei julgenud avaldada. Nad ütlevad, et ühtki võõrast ei lubata siin maale, ja pärivad aru, kuidas meil on õnnestunud nii kaugele jõuda, kuigi nad meid igati on püüdnud takistada. Nad väidavad, et meie laeval peab olema mingi saladus, mida nad tahavad välja uurida. Muidu oleksid nad teinud meiega sedasama, mida nad on teinud teiste võõrastega, kes juhtumisi siia on sattunud — nad oleksid meie laeva ilma pikemata põhja lasknud."

"Ütle neile, et meil on kombeks võõraid merehädalisi teisiti vastu võtta. Isegi uskmatud saratseenid ei tungi kallale neile, kes rahulipu all lähenevad."

"Ütle neile, et Kristus juhtis meid ja et meie laeva saladus on siin," ütles paater Ieronimo ja sirutas välja risti, mida ta kaelas kandis.

Nikeforose näoilmest nägin, et see ülesanne talle sugugi ei meeldinud.

"Ma ei tea, kas ma saan seda neile just sõnasõnalt öelda. Nad räägivad küll kreeka keelt, aga see on vana keel — nii nagu seda räägiti Platoni ajal. On sõnu, mida see keel veel ei tundnud."

Mis mind siinjuures pani imestama, oli vastuolu võõraste näoilme ja sõnade vahel. Nende sõnad, nii nagu Nikeforos need edasi andis, olid vaenulikud ja isegi julmad, aga nende näoilme oli kogu aja rahulik, isegi sõbralik. Ka ei kandnud nad minu nähes mingeid sõjariistu, vaid ainult väikseid pasunaid vööl, mis olid arvatavasti signaali saatmiseks sadamasse. Sellepärast tundusid mulle nende ähvardused uskumatuina ja ma hakkasin arvama, et Nikeforos nende vanast keelest tegelikult öli hoopis valesti aru saanud. Aga samal ajal nägin, et kapten Lamberto meie meestele salaja märku andis jälle lasketorude juurde minna.

Seda oli aga ka vürst märganud ja ta kutsus nad ainsa käeviipega tagasi.

"Ärge unustage tulekuuli, mida te alguses nägite! Näib, et neil on vägevaid sõjariistu, millest meil pole aimugi. Meie ainus võimalus on heaga toime tulla ja õnneks on meil kaasas mees, kes nende keelt oskab."

See viimane asjaolu oligi meile kasuks, nagu Nikeforos seletas, kui ta jälle tüki aega oli võõrastega kõnelnud. Ta oli neile puhtsüdamlikult rääkinud, kuidas me siia olime jõudnud, ja muu seas nimetanud ka vana käsikirja. Platoni nimi oli see võlusõna, mis tegi nad otsekohe leplikumaks.

"Kui on nii, et tulete siia põgenikkudena," tõlkis Nikeforos, "on lugu teisiti. Seda oleksite võinud juba alguses öelda. Meie maa piirid on alati avatud orjadele, kes oma julmade isandate alt põgenevad. Aga kuidas võisime seda arvata, kui te ütlesite, et teie laeval on vürstlikud isikud."

"Ütle neile, et ma ei tule siia ei vürstina ega põgenikuna, vaid kui harilik inimene, kes tahab nende maad ja rahvast tundma õppida," ütles vürst Lorenzo.

Nikeforos raputas kurvalt pead, sest ta näis ette teadvat, et selle seletusega rahule ei jääda. See oli aga paater Ieronimo, kes tuli päästva lahendusega, nii et meil ei tarvitsenud valetada ega endid alandada.

"Miks mitte öelda, et tuleme nagu põgenikud? Sest eks ole me tegelikult katku eest põgenenud. Ja veel enamgi — oleme põgenenud kurjalt ja patuselt maalt, sest katk on ainult Jumala karistus kurjuse ja patu eest. Nii ei tunnista me valet, sest ma tean, et tema hiilgus valet vihkab isegi kõige suuremas kitsikuses."

Kui Nikeforos selle võõrastele oli teatavaks teinud, vastas vanim neist, et ta sel juhul oma ülemaga peab rääkima ja uusi korraldusi ootama. Aga kui me arvasime, et ta selleks sadamasse tagasi sõidab ja meile võimaluse annab rahus omavahel nõu pidada, olime eksinud. Ta võttis ainult suure konnakarbi ja hoidis seda suu juures, nagu räägiks ta sellesse. Seepeale tõstis ta karbi kõrva juurde ja kuulatas. Nii tegi ta mitu korda. Pean ütlema, et see meile väga pentsikuna tundus, kui pealtnäha

ristiinimese moodi mees niisuguseid metslase nõiatempe tarvitas.

Kui siis Nikeforos jälle võõrastega oli rääkinud, seletas ta meile, et meid sel juhul kõiki maale viiakse, meie laev aga hävitatakse pärast seda kui nad on selle läbi otsinud. Vürst Lorenzo pidas endaga rasket võitlust, kas seda ettepanekut vastu võtta või mitte. Aga aruka inimesena oli ta ära näinud, et meil tegelikult polnud mingit valikut. Igatahes jäi meile sel korral veel väike lootus, et meie laeva kohe ei hävitatud. Ja kui me kord maale jõudsime, lootis vürst kõrgemate võimukandjatega rääkida, kes kindlasti pidid olema parema arusaamisega kui see lihtne sadamavaht, kes meid siin vastu võttis.

Võõras paadimees tembutas jällegi konnakarbiga ja oma imestuseks nägime, et kolm paati sadamast välja sõitis. Seda nähes ei olnud kellelgi meist tahtmist enam ta konnakarbi üle naerda. Nüüd otsustas vürst, et mina, Nikeforos, paater Ieronimo ja veel kaks meremeest esimese paadiga pidime sadamasse sõitma, kuna ta ise tahtis viimsena laevale jääda, peamiselt kartusest, et juba praegu hirmunud meremehed, kapten kaasa arvatud, ta äraolekul mingi rumalusega hakkama ei saaks, mis meile kõigile võiks õnnetuseks tulla.

Kui me paati istusime, vaatasin hoolega ringi, et iseliikuvate aerude saladusele jälile saada. Kuigi ma ei osanud midagi seletada, nägin niipalju, et polnud tegemist mingi nõidusega või silmamoondamisega, vaid mingi väga osava seadeldisega, mis hakkas tööle, niipea kui

tüüri juures istuv mees üht vänta oli pööranud. Iga aer oli ühenduses rattaga, mis kogu aja ringi käies aeru liikuma pani. Mu huvi märgates katsus üks võõrastest seda ka seletada, aga kuigi Nikeforos appi tuli ta sõnu tõlkima, ei saanud ma sellest palju aru. Ma ei uskunud siiski, et see oleks olnud mingi kuratlik võim, mis seda tegi, nii nagu väitis paater Ieronimo, kuigi ka mina tundsin kogu aja põleva väävli lõhna, mis lihtsameelset paatrit ta arvamises kinnitas.

Ka muidu äratas paater Ieronimo kõige rohkem võõraste huvi. Vanim neist osutas ta ristile, naeratas kahetsevalt ja ütles midagi, mille Nikeforos meile tõlkis. Ka neil leiduvat inimesi, kes risti kummardavad, peamiselt sinna varjule põgenenud orjade hulgas. Ta tahtis sellepärast teada, kas Ieronimo oli meie ori, ja lisas, et me teda nüüd pidime hästi kohtlema, sest nende juures olevat kõik inimesed üheväärsed. Ainus, kes ta manitsust näis pahaks panevat, oli aga paater ise.

Kui me sadamasse jõudsime, nägime seal suurt rahvahulka, kes oli kogunenud meid vastu võtma. Nad olid kõik riietatud samuti valgetesse kuubedesse nagu meie paadimehed. Vanematel inimestel ulatus see rüü luupekseni, noorematel ainult põlvini. Niihästi mehed kui ka naised kandsid samasuguseid riideid, nii et neid ainult juuste varal sai üksteisest eraldada, kuna naised kandsid pikki juukseid. Ainult üksikud meestest kandsid habet, enamik oli aga paljaksaetud nägudega. Jõudsin ka tähele panna, et peaaegu kõik olid heledate

juustega ja siniste silmadega nagu meie paadimehedki. Ja kõik olid nad pikakasvulised, saledad, ilusate liikmetega ja korrapäraste näojoontega, mis andis neile kõigile peaaegu perekondliku sarnasuse. Aga kuigi nad meid uudishimulikult vaatlesid, ei rutanud keegi neist lähemale, ei sõprust ega vaenu avaldama. Nad tõmbusid isegi veidi tagasi, kui me maale läksime.

Nikeforos palus, et me võiksime oodata, kuni ka teised on maale tulnud, sest keegi neist ei osanud ju siinse rahva keelt. Aga ta sai vastuseks, et neil leidus inimesi, kes ka meie keelt oskasid, ja nagu ta sõnade kinnituseks lähenes nüüd üks noor ja nägus naisterahvas, kes pöördus meie poole alguses ladina ja siis toskaana-murdelises itaalia keeles. Ta ütles, et ta nimi on Andromache ja et ta on saadetud meid juhtima.

"Ei ole hea, kui te kauaks siia seisma jääte, sest inimesed on uudishimulikud, eriti lapsed, ja mõni neist võiks liiga lähedale tulla. On põhjust karta, et toote kaasa haigusi, sest oleme kuulnud, et teie maal möllab kuri taud. Sellepärast on vajalik, et te niipea kui võimalik puhastustulest läbi käite."

Tõepoolest — mis mulle otsekohe oli silma paistnud, oli siin valitsev puhtus. Sadamasild ja suur plats selle taga olid sillutatud mitmevärviliste kivitahvlitega ja puhtad nagu paleepõrand. Inimeste puhtaid, valgeid riideid olen juba nimetanud. Sellest kõigest jäi mulje, nagu oleksid nad mingiks suureks pühaks valmistunud. Oma mitte

just kõige paremas korras olevais reisiriietes tundsime endid siin võrdlemisi armetult.

Nikeforose järgi pidi see olema nende peasadam, aga see ei sarnanenud ühegi teise kaubalinna sadamaga. Ei olnud siin kaubaaitu ega kuure nagu tavaliselt sadamalinnades, ei mingit kära ega askeldust, ei ühtki hobust, eeslit ega muud looma. Nii näis see paik rohkem mõne suurniku lõbusõidu-sadama moodi. Sellest võis nüüd aru saada, kuna nad olid sulgenud oma maa võõrastele ja ilmsesti ka ise teistele maadele ei purjetanud. Seda arusaamatum oli, et nad siiski näisid oskavat võõraid keeli ja olid teadlikud taudist meie maal.

Mu uudishimu sundis mind küsima linna nime ja Andromache vastas, et see oli Heliopolis, Allotria pealinn.

"Allotria?" küsis Nikeforos veidi üllatunult. "Kas see siis ei olegi Atlantis?"

Nüüd hakkas Andromache naerma ja ma nägin, et tal olid ka ilusad, pärltasased hambad.

"Olete siis teiegi kuulnud Atlantisest, päikeseloojaku maast. Oleme nähtavasti eksinud ja barbarite teadmisi mitmes suhtes alahinnanud. Tõepoolest on olemas suur maa kaugel õhtu pool, mida me nimetame Atlantiseks. Aga see siin on ainult saar, viimne saar suures ookeanis ja sama kaugel Atlantisest kui Euroopast. Võõrad nimetavad seda Allotriaks ja seda nime tarvitame meiegi, kui nendega räägime. Me ise nimetame oma saart lihtsalt Riigiks."

"Õigus! Õigus!" hüüdis Nikeforos vaimustatult. "Politeia — see ongi Platoni riik! Mul oli siiski õigus. See peab olema maa, kuhu Platoni jüngrid jõudsid."

Erutatult kätega vehkides tormas ta edasi ega pannud tähele tänavale maalitud kollast joont, mille taha meie juht ja tema eeskujul ka meie olime seisma jäänud. Aga kohkunult hüppas ta kohe tagasi, kui meist kihutas mööda uhke vanker, mille ette polnud rakendatud ühtki hobust. Kuigi olime juba näinud iseaerutavat paati, tuli see isesõitev vanker meile kõigile nii ootamatult ja ta kiirus oli nii suur, et me sellele üksisilmi järele vahtisime nagu lummutisele ja paater Ieronimo lõi kolm korda risti ette.

Andromache vaatles meid lõbustatud muigega.

"Olge alati ettevaatlikud, kui te tänavatel käite, eriti aga neist üle minnes. Noored inimesed armastavad nelja kihutada."

"Aga kuidas on see võimalik?" küsisin. "Saaksin veel aru, kui tänav oleks kallak . . ."

"Lastele seletame, et need on hobuste hinged, kes vankrit veavad," ütles Andromache, kes oli ilmsesti veel nii noor, et ta armastas naljatada. "Leppige teiegi selle seletusega, sest mul pole praegu aega seda põhjalikumalt teha — ega oskakski ma seda. Igapäevases jutuajamises tarvitame ka nimetusi kahe-, nelja- ja kuuehobuse-vanker, sest vanad nimetused on visad elama. Küll te omal ajal jõuate kõige jälile saada. Siin üle tänava ongi

erisaun ehk katasterion, mis teie keeles vist tähendab puhastustuld."

Olen juba jutustanud, kuidas linn eemalt välja nägi. Siin nägime ainult kõige alumist terrassi, kus majad olid sinakasrohelisest kivist, mis sarnanes odava marmoriga. Aga kõik hooned olid nagu väiksed, nägusad paleed, treppide, sammaste ja kuplitega. Ühte neist, mis seisis teistest veidi eraldi, viidi meid sisse.

"Oleme praegu all-linnas, mis on kaupmeeste ja käsitööliste asupaigaks," jõudis Andromache siiski seletada, kui me juba trepist üles läksime. "Sellele järgneb kesklinn, mis on määratud valvureile. Ja kõige kõrgemal on ülalinn ehk valitsejate linnaosa. Heliopolis kui pealinn on seega kolmekordne, kuna teised linnad on ainult kahekordsed."

"Suurepärane, suurepärane!" pomises Nikeforos. "See sobib täiesti Platoni õpetusega. Kui ma ainult suudaksin mäletada, kas ta on kirjutanud midagi ka hobuste hingedest!"

Me jõudsime nüüd suurde eesruumi, mida kaunistasid marmorkujud ja mille seinad olid kaetud maalidega. Imetlesime kõike seda ammuli sui, seda enam, et kõik kujud kui ka inimesed maalidel olid täiesti alasti. Ainult paater Ieronimo püüdis oma pilku neist eemal hoida, mis tal aga ei õnnestunud, sest igal pool ümbritses meid see paganlik häbitus.

Veelgi piinlikumasse seisukorda sattusime, kui Andromache käskis meid riidest lahti võtta ja kõik, mis meil

kaasas oli, anda sealsamas ootavate teenijate kätte. Teenijadki olid naised, kes kandsid lühikesi valgeid kuubesid, aga ka kindaid ja maske näo ees. Viimane jättis vabaks ainult silmad ja otsmiku, nii et nad esimesel pilgul sarnanesid saratseeni naistega.

"Püha Lucia!" hüüdis üks meremeestest, kes oli pärit Sitsiiliast. "Mulle näib, et meid on toodud otseteed siinse sultani haaremisse."

Kuidas sellega ka oli, nägin kohe nende naiste paljastest säärtest, et nad ei võinud olla enam väga noored ja et neil vaevalt põhjust oli oma nägu varjata sama tagamõttega, kui seda teevad saratseeni naised. Arvasin pigemini, et nad tegid seda kartuses katkuõhu ees, mis meil võis kaasas olla.

Viskasime oma ürbid maha, kuigi mõlemad laevamehed veidi kõhklesid ja paater Ieronimo alguses kõvasti vastu vaidles, kuna ta väitis, et ennast ilma tungiva tarviduseta pesta on niisama suur patt kui liigsöömine või -joomine. Eriti ei olnud ta nõus maha jätma kastikest püha talituse riistadega ja ta tegi seda alles siis, kui Andromache oli kinnitanud, et ta nad hiljem tagasi saab, kui needki on puhastustulest läbi käinud.

"Missugune paganlik jõledus!" hüüdis Ieronimo. "Nagu võiks pühitsetud riistade külge katk või mingi muu kuri tõbi hakata! Ja kuidas saan ma nad hiljem uuesti õnnistatud sel paganlikul maal?"

Kui meil lõpuks ei olnud enam muud kaasas kui ihu ja hing, juhatati meid ruumi, mis oli nagu tavaline saun,

ainult palju suurem, uhkem ja valgem. Kuidas päikesevalgus siia sisse pääses, ei tea ma öelda, sest ma ei näinud ühtki akent. Ja kui olime endid pesnud — mida tõepoolest vaja läks —, juhatati meid järgmisse ruumi. Aga selle uksel põrkasime kõik kohkunult tagasi.

Olime arvanud, et Andromache tarvitas sõna "puhastustuli" ainult piltlikus tähenduses. Aga siin nägime, et kogu ruum oli täis tuleleeke laest põrandani. Ükski vägi poleks sundinud meid vabatahtlikult tuleriidale astuma, kõige vähem naisteenijate sundimine, kes katsusid meid tagant tõugata.

Aga korraga nägime, et ühest teisest uksest oli astunud samasse ruumi Andromache ise, kes oli endaltki heitnud kõik katted ja seisis ihualasti keset leeke. Ei paistnud, et ta oleks vähimatki valu tundnud, vaid pööras ennast otsekui lõbu tundes, et ennast igast küljest kõrvetada, kuna ta meile pooliti pilkavalt, pooliti kutsuvalt naeratas. Ja imelik küll — tuli ei kõverdanud tal ainustki juuksekarva.

"Oo saatana põrgulik kavalus!" hüüdis paater Ieronimo ja tormas täiesti ootamatult kõige ees tulle. Mõlemad laevamehed järgnesid talle nagu lambad, kui juhtoinas ees läheb. Ja veidi kõheldes astus ka Nikeforos üle läve. Mul ei sobinud neist halvem olla — silmi kinni pigistades ja hinge tagasi hoides sammusin edasi.

Ja muidugi — oleksime pidanud olema juba nüüd veidi õppinud siinse rahva silmamoondamiskunstist. See tuli ei põletanud üldse — vastupidi, tundsin koguni

meeldivat jahedust. Ja kui me sellest puhastustulest olime läbi käinud, olime täiesti kuivad, aga muidu vähimagi märgita, mida leegid oleksid võinud jätta. Vaevalt tarvitseb mul lisada, et kaunis Andromache oli kadunud, nii et me ainult juhmide nägudega üksteisele otsa vahtisime. On küsitav, kas ta üldse oli seal ruumis viibinud, sest ta võis olla samasugune silmalummutis kui leegidki.

Me ei saanud tagasi oma riideid, vaid meile anti uued, samasugused nagu neid kandis kohalik rahvas. Ja kui ma ennast vaatlesin uskumatult suurest peeglist, mille sarnast ei leidunud ka kõige rikkama Genova kaupmehe majas, leidsin, et see riietus mulle tõepoolest väga hästi sobis, eriti kuna mulle oli antud ainult põlvini ulatuv noormehe rüü. Isegi vana Nikeforos muutus nii edevaks, et ta ennast uhkusega peegli ees pööras ja igast küljest imetles. Ainult paater Ieronimo oli rahuldamatu ja nõudis oma vana kuube taga, kuigi see uus oli palju nägusam, sest pean tähendama, et auväärne paater endale paljude oma ametivendade eeskujul polnud suurt kõhtu kasvatanud, vaid nägi välja nagu harilik patune inimene.

Kuigi meie vastuvõtt oli olnud mitmeti ebaharilik, oleks ülekohus selle üle nuriseda. Nad näisid väga hästi teadvat, et meie toit laeval viimasel ajal oli olnud kasin ja ühekülgne ning et me sel hommikul üldse polnud iva

hamba alla saanud. Sellepärast viidi meid saunast otsekohe võõrastemajja, kus kaetud lauad meid juba ootasid.

Külluslikult kaetud lauda nähes kahtlustasin alguses jällegi mingit kavalust või pettust, aga kõik toidud, ka viin kruusides, olid ehtsad, nagu kohe võisime veenduda. Aplalt asusime nende kallale ega pannud mikski paater Ieronimo meeldetuletust, et täna oli reede ja et me sellepärast ainult kala võisime süüa. Nägin teda ennastki varsti salamahti kätt sirutamas kanakoiva järele.

Siingi olid teenijad ainult naised ja nad polnud palju nooremad ega ilusamad kui saunanaised. See ei takistanud aga laevamehi neile häbemata pilkusid heitmast, mida naised sugugi pahaks ei pannud, vaid neile omalt poolt veel häbematumatega vastasid.

Andromache istus meie juures lauas, aga ta ei söönud suutäitki, millest järeldasin, et neil endil siiski pidi olema paastupäev. Seda enam tuli hinnata nende sallivust näljaste võõraste suhtes. Muidugi — kuna me nende silmis olime põgenenud orjad, võisid nad arvata, et me kogu elu jooksul polnud saanud kõhtu täis süüa. Ja me ei lükanud seda arvamist millegagi ümber.

Kui olime söömist lõpetamas, nägime teisi oma laevakaaslasi sisse astuvat, vürst Lorenzo ja vürstinnaga eesotsas. Nemadki olid juba maa kombe järgi riides, aga sellele vaatamata võis kohe näha, et nad siiski kõigist teistest erinesid. Vürstinna põsed õhetasid koidupunaselt ja ma mõtlesin endamisi, kas tedagi ja ta teenijaid oli sunnitud meestega koos puhastustulest läbi käima. Selles

poleks olnud midagi imestada, sest siinne rahvas ei hoolinud nähtavasti ei seisuslikest ega soo vahedest.

Kahjuks ei saanud ma vürstiga sõnagi vahetada, sest meid viidi kohe välja, kuna uus seltskond juhiti avara ruumi teise otsa. Neid juhtis üks vanem mees, juba hallide juustega ja veneetsia silmaklaasidega. Arvasin sellest, et neil siiski pidi olema mingi kaubavahetus välismaailmaga, aga kui ma hiljem nägin samasuguseid klaase paljudel, ka lihtsatel käsitöölistel, jõudsin otsusele, et nad sellegi leiutise ise olid teinud.

Nüüd viidi meid järgmisele terrassile, valvurite linnaossa. Kui me trepist üles minema hakkasime, tundsime korraga oma ehmatuseks, et see meie jalgade all liikus. Arvates, et on tegemist maavärisemisega, jäime nagu naelutatult paigale ja vaatasime hirmunult ümberringi. Aga trepp ise kandis meid järjest kõrgemale, kuni jõudsime avarale platsile, mis siingi oli sillutatud kiviplaatidega ja puhas nagu söögilaud. Ehitused olid siin kõrgemad ja uhkemad kui all-linnas, valkjaspruunist marmorist, mis sillerdas roosaka helgiga nagu pärlmutter.

Nad olid seda nimetanud valvurite linnaosaks, millele Nikeforos lisas, et nii nimetati sõjamehi. Olin sellepärast oodanud siin ainult mehi leida ja üllatunud, kui nägin, et siin liikus niihästi mehi kui ka naisi. Nad osutasid meile veel vähem tähelepanu kui rahvas all-linnas.

Maja, kuhu meid viidi, oli ehitud pika sammaste reaga ja selle sissekäigu kohal oli mingi pikk nimi suurte kuldtähtedega. Aga nagu olen öelnud, ei oska ma lugeda

kreeka keelt, ega saanud nüüd enam ka Nikeforoselt küsida, sest siin lahutati meid üksteisest, nii et me ükshaaval pidime astuma ülemvalvuri ette, et ta küsimustele vastata.

See oli mulle tänase päeva kõige hirmutavam elamus, kui maha arvata hetk puhastustule uksel. Eriti sellepärast, et mind lasti rääkida torusse, millest järeldasin, et pidi olema kuski teises ruumis üks nähtamatu kõrv, kes mu vastuseid kuulis.

Küsimused ise ei olnud nii hirmuäratavad. Küsiti ainult mu nime, vanadust, kust ma tulen ja mis ma olen siiani teinud. Ülemvalvur ise oli keskealine mees, tavalises valges kuues ja ilma mingi välise märgita, mis oleks osutanud ta seisusele või aukraadile. Ta oli üks väheseid siin maal, kel olid pruunid silmad, aga ta juuksed olid heledad nagu teistelgi. Oma küsimused luges ta ette ühetooniliselt nagu päheõpitud palve, ja ma kahtlesin mõnikord, kas ta ise neist aru sai, sest ta itaalia keel kõlas nii imelikult, et minulgi oli raske seda mõista. Aga ma olin samal ajal meelitatud, et ta mind kogu aeg teietas, nagu oleksin aadlimees.

Kui olin aja jooksul julgemaks muutunud, jutustasin avameelselt kogu loo — kuidas ma laevale olin sattunud ja sinna jäänud, samuti ka, millise kavatsusega me olime nii kaugele lääne poole sõitnud. Aga veel vähem kui oma küsimusi näis mu ülekuulaja mõistvat mu vastuseid, sest ta ei kergitanud nende puhul kulmugi ega lähtunud ükski ta uus küsimus mu eelmisest vastusest.

Kui ta oma ülekuulamise oli lõpetanud, laskis ta mind tüki aega peeglisse vaadata, mille sügavamat mõtet ma siis veel ei osanud taibata. Seepeale ütles ta endiselt ühetoonilise häälega: "Edasi astuda! Mitte seisma jääda!" Ja siis ei osutanud ta mulle enam vähimatki tähelepanu.

Lahkusin toast teise ukse kaudu, mis mu ees iseenesest avanes, mille avajat ma aga ei näinud. Siin oli pikk sammaskäik, kus mu juurde tuli noor tütarlaps, kes märkide keele abil käskis mind endaga kaasa tulla. Ta viis mu läbi ilusa aia, mille kaunidust mul praegu vaevalt oli mahti tähele panna, ja juhtis mu teise majja, mis väliselt küll sarnanes eelmisega, mille sisemus aga oli lumivalgest marmorist.

Järgmine mees, kelle juurde mind viidi, istus suure laua taga, millel olid reastatud pudelid, potid ja retordid, läikivad noad, pihid ja puurid. Ta silmad olid suletud, nagu teeks ta lõunauinakut, mille järele ma isegi igatsust tundsin, nii et ma tahtmatult haigutasin. Esimest korda nägin kedagi, kes kandis mingit välist tunnust, sest tal oli kaelas kuldketi otsas samast metallist aadrilaskmise kirves, millest järeldasin, et ta pidi olema arst. Ja esimest korda nägin sedagi, et siin keegi teisele mingi välise auavaldusega esines, sest kui arst oli avanud ühe silma ja sellega kõõrdi meie poole piilus, tegi tütarlaps sügava kummarduse, nagu seisaks ta vürstlikust soost isiku ees. Tahtsin näidata, et meilgi tuntakse peeneid kombeid, ja tegin samasuguse kummarduse, aga libedal põrandal kaotasin tasakaalu ja prantsatasin istukile.

Tütarlaps läks näost tulipunaseks ja arst laua taga avas mõlemad silmad ja kortsutas kulmu.

Ennast uuesti püsti ajades hakkasin seletama, et mul pole midagi viga. Olin veidi rahutu, sest kõik, mis ma olin kuulnud Genova arstidest, oli mind hirmutanud. Aga tütarlaps, kes minu siia oli toonud, raputas ägedalt pead ja pani kolm sõrme suule märgiks, et ma kolmekordselt vait oleksin.

Arst tõusis ja tuli mu juurde, sõnagi lausumata, aga märkide varal midagi seletades, millest ma alguses aru ei saanud. Alles siis, kui ta ise hakkas kuube mu seljast kiskuma, sain aru, mida ta soovis. Kui ma alasti ta ees seisin, vaatas ta mind hoolega eest ja tagant, kiskus mu käsi ja juukseid, nagu proovides, kui kõvasti need keha külge on kinnitatud, ja tagus mind rusikaga kõhtu, mis oli väga piinlik, sest ma olin kõhu kõvasti täis söönud. Ta pööras mu silmalaud pahupidi ja kiskus mu suu pärani, vaadates mu hambaid nagu hobusel. Kogu aja nohises ta kuuldavalt ja kirtsutas nina, milleks oleks olnud põhjust, kui ma otsekohe laevalt ta juurde oleksin jõudnud. Nüüd olin aga Allotria puhastustulest läbi käinud ja nii puhas kui üks inimene üldse väliselt saab olla.

Lõpuks tõrjus ta mind enda ees ühe ukse juurde, öeldes "Kõss, kõss!" nagu oleks ta kanu ajanud. Kui ma ukse avasin ja nägin, et selle taga valitses pilkane pimedus, jäin kõhklevalt lävele seisma, nii et ta pidi mind põlvega sinna sisse tõukama. Ta sulges ukse ja ma seisin

pimeduses, rohkem imestades kui hirmunud, kuigi mul polnud aimugi, mis minuga nüüd pidi sündima. Aga juba enne kui ma oma segaseid mõtteid jõudsin korraldada, avas ta ukse ja andis mulle märku välja tulla. Olin niisama tark nagu ennegi, sest ma ei teadnud veel midagi ei peeglite ega pimeda toa saladusest.

Kui ma nüüd ennast uuesti riidesse panin, pööras ta mulle selja ja läks nurgas seisva kolmjala juurde, millel oli vaagen veega. Ta laskis tuult ja pesi käsi ega andnud millegagi tunda, et tema arvates veel keegi teine inimene ruumis viibis. See oli mu esimene kohtamine arst Alsorosega, kelle nimegi ma alles hiljem teada sain.

Tütarlaps, kes minu siia oli toonud, viipas nüüd käega, et ma temaga koos välja läheksin, ja ma tegin seda kergendatud meelega. Rikkalik söömaaeg ei olnud endaga ainult unist olekut kaasa toonud, vaid ka teise vajaduse, ja kuigi selles valges marmortemplis vaevalt võis olla selleks sobivat kohta, püüdsin oma hädast tütarlapsele nii viisakalt kui võimalik märku anda. Ta naeratas arusaavalt, noogutas pead ja juhatas minu ühe ukse juurde, millele oli kuldtähtedega midagi kirjutatud, mida ma muidugi lugeda ei osanud. Kui ma siiski ukse avasin, leidsin, et ta mu soovist küll valesti oli aru saanud, sest leidsin enda uhkes saalis, mis pealegi lõhnas nagu kevadine aas. Marmorpinkidel piki seina istusid mehed, kes ajasid üksteisega tõsiselt juttu või jälle naljatasid ja naersid. Pidin juba vabandama ja tagasi tõmbuma, kui jõudsin näha, et marmorpingis olid augud sobiva

vahemaaga nende vahel ja et ma tõepoolest olin sattunud õigesse kohta. Aga ma poleks kunagi osanud aimata, et siinne rahvas ka kõige labasemaid toiminguid oskas nii pidulikuks muuta ja inimest igal pool iluga ümbritseda.

Kui ma siis välja tulin ja ringi vaatasin, ei leidnud ma enam tütarlast, kes mind seni oli juhtinud. Jäin nõutult seisma, sest ma ei teadnud ise, kuhu minna, ega olnud mul aimugi, kuhu mu kaaslased olid viidud. Oma kimbatuses pöördusin ühe habemega nooruki poole, kes minu kannul kehakergendamise saalist oli välja tulnud. Õnnekombel oskas ta tõepoolest itaalia keelt, aga ta vaatas mulle siiski imestunult otsa, kui ma oma uut häda olin kurtnud.

"Võid minna kuhu tahad ja teha mida tahad," ütles ta. "Allotrias on kõigil täielik vabadus." Ja nähes mu üllatunud ja uskumatut ilmet lisas ta: "Ka orjadel."

Imede hulk, mis ma juba esimesel päeval Allotria pealinnas Heliopolises nägin, on nii suur, et ma veeranditki neist ei usalda üles lugeda, kartes, et mind võidakse pidada niisama suureks valetajaks kui Marcot. Aga kõige suurema imena tundus mulle siis ja on alati tundunud nende täielik vabadus.

Ma ei saa öelda, et mul alguses sellest palju rõõmu oleks olnud. Sellepärast leian, et on suur tarkus, kui

valitsejad oma alamaile ainult vähehaaval ja jaokaupa vabadust annavad, kõige parem nii, et need seda ei märkagi. Seisin nüüd seal võõras paleeõues loorberite ja mirdipuude vahel nagu peata kana ja mu ainus soov oli võimalikult pea vürst Lorenzo ja mu teekaaslased üles leida, et keegi mulle võiks öelda, mis ma pean tegema. Nähes mu abitust ei jätnud see noormees mind maha. Ta ütles, et ta nimi on Danaos, ja küsis, kas ta võib mind kuidagi aidata.

Seletasin, et ma alles mõne tunni eest olin siin maale tulnud ja nüüd pealegi oma kaaslastest lahku läinud, mispärast ta peaks mõistma, et ma ei oska midagi ette võtta.

"Selge, et oled võõras," ütles ta pooliti halvakspanuga, pooliti haletsusega hääles. "Seda on juba kaugelt näha. Just sellepärast tulebki teid üksteisest lahutada. Sest kuigi igaühel on siin täielik vabadus, ei näe me meeleldi, et uustulnukad omavahel kokku jäävad ja karjas käivad. Sel viisil ei harju nad kunagi meie oludega, ei õpi meie keelt ja kombeid ja võivad koguni isekeskis kes teab mis salanõu pidada. Aga kui sa tingimata tahad mõne omataolisega kokku saada — ja esimesel päeval on see arusaadav —, olen sulle meeleldi abiks, et neid üles otsida. Keda oma kaaslastest tahaksid kõigepealt kohata?"

Mõtlesin kohe muidugi vürst Lorenzole, aga lõin siis kõhklema, sest ma kahtlesin, kas mul on õigust ennast nii kõrgele isikule peale sundida, kui tal pealegi tõenäoli-

selt oli ees kohtamine siinsete kõrgemate võimukandjatega. Ütlesin sellepärast, et ma kõige rohkem igatsen Nikeforose järele, kes oleks mulle suureks abiks, kuna ta oskas siinse rahva keelt.

"Nikeforos? Aga see ei ole ju üldse võõras nimi. Seda nime kannavad siingi paljud."

Selgitasin, et Nikeforos oli kreeklane, sellega tegelikult tema kaasmaalane, kuigi võõrana tulnud.

Mu imestuseks oli Danaos peaaegu solvunud.

"Me ei ole kreeklased," ütles ta uhkelt. "Sellest päevast peale kui meie esivanemad Euroopale selja pöörasid, ei nimeta me endid enam kreeklasteks, sest et see rahvas oma suure poja Platoni õpetusest ei osanud lugu pidada. Ja tõepoolest voolab meie soontes palju rohkem maa ürgelanike kui ka hiljem siia varjule põgenenud võõraste verd, millele oleme palju uhkemad kui sellele piisale, mis meresõitjad-isad — nii nimetame neid — Euroopast kaasa tõid."

"Ometi räägite nende keelt?"

Danaos kehitas õlgu.

"Mis jääb meile muud üle? Mingisugust keelt peame ju tarvitama. Ja selleks ajaks, kui me enestest teadlikuks saime, oli kogu saare rahvas meresõitjate keele üle võtnud, nende oma keel oli täiesti kadunud. Mõned tulisehingelised patrioodid on küll hiljem püüdnud luua kunstlikku keelt, aga see ei ole kunagi läbi löönud. Ja varsti saab see ka täiesti ülearuseks, kui oleme õppinud mõtteid edasi andma ilma keele abita."

"Kas see ongi, mis sünnib konnakarpide abil?" küsisin ruttu.

"Oled oma lühikese siinviibimise jooksul jõudnud palju tähele panna," ütles Danaos juba tunnustavamalt. "Ei, ka sel juhul tarvitame ikka veel sõnu. Sina näiteks ei saaks kaugekõnest — nii nimetame meie ühendust konnakarpide abil — midagi aru, kui sa meie keelt ei oska. Aga mõtte edasiandmisel langevad kõik keelepiirid, sest mõttest võib iga mõtleja inimene aru saada. Sellepärast leidub ka neid, kes on selle vastu. Nad kardavad, et sel juhul iga võõras, kes mõttekaugusesse juhtub, meie omavahelisest jutust aru saab. Sellele vaatamata kasvab aglossistide hulk kiiresti ja ma olen isegi üks neist. Sest lõppude lõpuks ei ole meil võimalik ega õigustki endid igavesti teistest rahvastest eraldada."

"Väga kiiduväärt mõte," ütlesin, sest tänu Danaose üldinimlikule mõtteviisile olin leidnud temas juhi ja abistaja.

Ma ei saanud aga seda mõtet lõpuni välja öelda, sest meid katkestas kohutav kisa ja müdin. Täies galopis kihutasid meist mööda viis-kuus ratsanikku eeslitel. Ma ei ole uneski näinud eesleid sellise kiirusega jooksvat, veel vähem kuulnud neid seejuures täiest kõrist karjuvat.

"Need noored!" ütles Danaos vabandava naeratusega. "Kiirus ja suur kisa on neile alati kõige suuremaks lõbuks. Peame sellest aru saama, kuigi see mõnikord võib olla tülikas."

"Missugune haruldane eeslite tõug!" hüüdsin ma. "Meil on vaja kõva keppi, et neid vähegi sõrkima saada."

Danaos naeris rõõmsalt nagu poisike, et ma olin lasknud ennast petta.

"Muidugi ei ole need elavad eeslid, vaid kunstlikud," ütles ta. "Noored inimesed, kel ei ole veel võimalik vankrit osta, kasutavad peamiselt kunstlikke eesleid ja teevad seda meeleldi, sest need teevad palju rohkem kära. Samal põhjusel eelistavad nad ka vanu vankreid, mis käivad tulerohuga ja teevad mõnikord põrgulärmi. Kõik uued vankrid — kui sa seda veel ei tea — käivad külma tule jõuga ja selletõttu täiesti vaikselt. Sel on ka oma halb külg, sest jalakäija ei kuule nende lähenemist. Õigupoolest peaks teedel käimine üldse keelatama, aga seaduseandjad sõrgivad alati tegeliku elu sabas."

"Tundub, et mul on siin rohkem õppida kui ma seda meie lühikese jalutuskäigu ajal jõuan," ütlesin kahetsevalt, sest ma mõistsin, et ei võinud Danaost kaua kinni pidada, teda võib-olla ta töös takistada.

Danaos jäi seisma ja näis hetke hoolega mõtlevat.

"Platon õpetas nii — lihtsalt jalutades. Aga see oli vanasti, kui kõigil oli palju aega ja polnud veel ei kunstlikke eesleid ega isesõitvaid vankreid. Ammugi ei olnud siis veel õigeid koolimaju. Ma arvan, et on kõige parem alustada päris algusest, ja ma olen meeleldi valmis andma sulle esimese õppetunni Allotria kohta, kui tuled minuga koos koolimajja, mis on õnneks üsna siin lähedal."

"Kui meid ainult lubatakse nii heast-paremast sinna sisse tungida."

"Olen ise õpetaja," seletas Danaos. "Kuigi ma õpetan kõige nooremaid — aga ka sellest peaks sinule kui algajale jätkuma."

"Aga kas ma ei varasta sellega su tööaega? Või on teil täna pühapäev?"

"Ei ühte ega teist. Asi on lihtsalt nii, et mu õpilased tüdinesid koolis istumisest ja pidasid paremaks minna suplema ja mängima."

"Ja sa lasksid neid lihtsalt minna?"

"Mis ma pidin tegema?" küsis Danaos veidi tusaselt. "Kõigil on vabadus, ka lastel. Eriti lastel, peaksin ütlema. Kui nad ei taha õppida, pole kellelgi õigust neid sundida. Nad tulevad ja lähevad, millal tahavad."

"Ja mis saab niimoodi õppimisest?"

"Igaüks õpib ju iseendale. Kui keegi peab paremaks rumalaks jäämist, on see tema enda asi. Ja kui keegi rohkem õpib, on teadmised ta virkuse tasu."

Mõtlesin meie koolidele, kus õpilastele kepi abil tarkust ja teadmisi sisse tuubiti, aga ka sellele, kui vähe see enamasti vilja kandis. Võimalik, et Allotria noored neist viimaks siiski ette jõudsid. Igatahes olid nad oma nooruse veetnud palju rõõmsamalt.

"Aga täna ei olnud mul midagi selle vastu," jätkas Danaos. "Mul avanes nüüd endal sobiv võimalus arsti juurde minna, mida ammugi olin kavatsenud."

Heitsin talle kiire ja ja kartliku pilgu, sest oleks tõesti

olnud sündmatu haiget inimest takistada voodisse heitmast. Aga ta näis igati õitsva tervise juures olevat ja mu uurivat pilku nähes ruttas kohe seletama:

"Ei, ei — ma pole haige tavalises mõttes. See oli midagi muud — aga sellest räägin vahest edaspidi, kui oleme üksteist rohkem tundma õppinud. Praegu pühendame oma tähelepanu esimesele õppetunnile. Oota siin, kuni ma vaatan, et õppesaal on vaba."

Seisime koolimaja ees, mis teistest hoonetest seevõrra erines, et siin ka maja välisseinad olid kaetud piltidega. Seal oli mets kõigi võimalike puude ja rohtudega, nende keskel mitmesugused metsloomad ja linnud. Paremat kätt nägin tiiki kaladega. Kõige selle kohal oli aga taevas päikese, kuu ja tähtedega, mis olid koondatud tähekogudeks. Mul andis neid vaadelda ja imetella, kuni Danaos tagasi tuli ja mulle märku andis sisse astuda.

"Nagu arvata võis, on kogu kool minu õpilaste eeskuju jälginud ja linnast välja läinud. Oleme siin täiesti segamatult."

Ta viis minu ruumi, mille põrand tagapool kõrgemale tõusis, nii et kõik õpilased võisid õpetajat näha. Iga õpilase jaoks oli siin pehme tool ja selle kõrval lauake, millel leidusid puuviljad ja maiustused. Mu enda mälestused koolist olid sellised, et see kõik tundus mulle lausa koolipoisi unenäona. Laskusin õnnelikult ohates lähimale toolile ja jäin ootama oma esimest õppetundi.

"Tea, et olen ainult ajutiselt õpetaja," ütles Danaos sissejuhatuseks. "Pean nimelt näitama, et mul on või-

meid teisi õpetada ja juhtida, enne kui ma ise võin hakata ülikoolis õppima. See pole sugugi kerge, võin sulle öelda, vaid tõeline tuleproov. Kuna pole võimalik kedagi sundida, peab õpetaja oma õpetuse nii huvitavaks tegema, et õpilased teda maha ei jäta ja teise juurde ei lähe. Ta ei tohi aga ka kedagi takistada, kui sel pähe tuleb mõnd tempu mängida, milleks lastel alati on kalduvust. Ja kuigi õpilastel on keelatud õpetajat lüüa või kõva esemega visata, tuleb sedagi ette, ning halvasti vaadatakse sellele, kes kaebama läheb."

"Aga kui on vabadus õpilastel, miks ei ole seda siis õpetajal?" küsisin imestunult.

"Kes on öelnud, et ka õpetajal ei ole vabadust? Temagi võib igal ajal tõusta ja minna, kui ta ainult tahab. Ja ta võib valida teise, meeldivama elukutse, hakata põllumeheks või mustusevedajaks, nagu soovib. Kui mina siiski oma kohale jään, sünnib see mu enese kasu silmas pidades. Aga on loomulik, et ma püüan kõrgemale ja ootan aega, mil ma võin õpetada täiskasvanuid, kes paremini mõistavad, mis neile tuluks tuleb."

Kinnitasin talle, et ma sellest täiesti aru saan ja põnevusega ootan, mis tal mulle on õpetada. Kõige vähem tuleks mul mõttesse teda mõne kõva esemega visata.

Nüüd võttis Danaos kepi ja osutas kaardile, mis oli seinale riputatud.

"See on meie kodumaa, saar, mida võõrad nimetavad Allotriaks või Imede saareks, mida me ise aga kutsume ainult Riigiks," alustas ta piduliku tõsidusega, mis näib

olevat ühine kõigile koolmeistreile kõigil maadel. Aga et lugejat mitte väsitada (kuigi pole karta, et ta nende ridade kirjutajat mõne kõva esemega viskaks), annan ta jutu edasi ainult lühikese kokkuvõtte kujul.

Nagu kaardil võis näha, oli saar piklik, süstikukujuline, mille pikem telg asus põhja-lõuna suunas. Saare pikkus oli umbes viiskümmend miili ja kõige suurem laius pool sellest. Nagu õige kooliõpetaja kunagi arvutas Danaos sealsamas välja ka saare pindala, mida ma aga ei ole jõudnud meeles pidada. Sel väiksel maa-alal elas nelisada tuhat elanikku, mis näitas, et maa pidi olema väga viljakas. Seejuures oli saare keskmine, mägine osa täiesti asustamata, eriti mõlemad kõrgemad mäed, mis, nagu ma täiesti õieti olin arvanud, olid vulkaanid. Põhjapoolsemat neist nimetati Elavaks mäeks, sest et see praegugi oli tegevuses. Aga Danaos rääkis mulle uhkusega, et neil ammugi on õnnestunud vulkaani taltsutada, nii nagu nad olid taltsutanud ka teised loodusejõud. Nii varustasid nad kõik oma majad küttega ja sooja veega. Lõunapoolne vulkaan, mida nimetati Surnud mäeks, oli aga juba ammu kustunud.

Sain nüüd ka teada, et Allotria rannik igal pool oli niisama kõrge ja ligipääsmatu, nagu olime seda näinud siia tulles. Ainus sadam oli Heliopolises ja seegi oli kunstlikult loodud. Nii oli loodus ise saart kõigi võimalike vaenlaste vastu kaitsnud. Ülejäänud kuus linna asusid samuti ranniku läheduses, aga neil ei olnud mingit ühendust merega. Kui ma ütlesin, et nende rannik sel

juhul takistas ka rahulikku kalastamist, vastas Danaos, et nad kalu kasvatasid tiikides, mis oli igapidi hõlpsam kui ennast tujuka ja sageli tormise mere hooleks anda. Samasugused tiigid olid neil ka suplemiseks ja kui ta mulle ennist oli öelnud, et lapsed randa läksid, siis tähendas see tegelikult, et nad olid läinud üles mägedesse, kus olid kõige paremad supelustiigid parajasti soojendatud veega ja ilusas ümbruses. Kuigi Heliopolises oleks olnud võimalik ka meres supelda, ei teinud seda keegi peale mõne orja, sest seda peeti barbaarseks.

Ta kõneles ka, et Allotria mitte alati ei olnud selline paradiis kui praegu, vaid et siin talvisel aastaajal oli üsna külm ja vihmane. Aga ta väitis täis nooruslikku vaimustust, et neil varsti õnnestub ka aastaaegade üle isandaks saada ja oma äranägemise järgi vihma ja päikesepaistet korraldada.

Allotria loodus ei erinenud nimetamisväärselt meie omast. Siin olid umbes samad loomad ja taimed, aga muidugi ei olnud neil enam ammugi kiskjaid, ka mitte kahjulikke putukaid, kes oleksid inimesi ja loomi piinanud või viljadele kahju teinud. Samuti olid nad lahti saanud nõgestest, ohakatest ja teistest umbrohtudest. Kogu maa oli viljapuude ja vilja all, ainult asustamata mägedes leidus rohkesti metspuid ja -lilli ning sinna viisid nad oma lapsi, et neid õpetada loodust tundma. Seal võisid nad ka näha ja võrrelda, kui palju ilusamad ja tugevamad olid need puud ja taimed, mida inimesed kasvatasid ja kui kasulik oli sellepärast põllumehe ja

aedniku töö. Sellepärast ei vaadanud siin keegi talupojale ülevalt alla, nagu see meil pahatihti esineb.

Nagu öeldud, oli saarel Heliopolisega kokku seitse linna, mis asusid korrapärases ringis piki randa. Sellele vastavalt oli kogu saar jagatud seitsmeks piirkonnaks, mida nimetati perifeeriateks. Kõik piirkonnad olid üheväärsed ega olnud Heliopolise perifeerial mingeid eesõigusi, kuigi siin asus valitsus. Ja kuigi mind nüüd oleks huvitanud, kes Allotrias valitses, lükkas ta selle küsimuse edasi järgmiseks korraks, nii et ma ei saanud teada ei valitseja nime ega tiitlit — kas see oli kuningas, vürst või midagi muud.

Selle asemel juhtis Danaos mu tähelepanu teedele, mis olid kõik noolsirged, peale ühe peatee, mis moodustas ringi ümber saare keskosa. Seda keskmist ala mõlema mäega nimetati lihtsalt ringiks ja see kuulus kõigile perifeeriaile ühiselt, nii et kõik said võrdse osa Elava mäe õnnistusest. Ei olnud siis Allotrias ühtki mahajäänud ja kõrvalist nurka, kus inimesed pidid elama vaesuses ja pimeduses, vaid kõik hüved jagati ühetasaselt, niisama nagu päike kõigile ühtlaselt paistis.

Kui Danaos nii kaugele oli jõudnud, küsis ta minult, kas ma pole juba väsinud, eriti arvestades, et mul oli pikk ja pingutav teekond selja taga. Aga kuigi mu teadusejanu oli alles ärganud ja ma oleksin võinud lõpmatuseni kuulata Imede saarest, mõtlesin sellele, et see mu õpetajale vaevalt oli selline nauding kui minule, kuna ta sedasama kindlasti palju kordi oli rääkinud

oma õpilastele. Kui keegi võis olla väsinud, siis oli see tema, sest ma olin mõnigi kord märganud, et ta nägu võttis mureliku ilme, nagu oleks ta oma mõtetega kuskil mujal kui Allotria noolsirgetel maanteedel. Vastasin sellepärast viisakalt, et ma tõepoolest tundsin ennast veidi uimasena ja sellepärast vahest ei suuda kõike tarkust nii hästi meeles hoida nagu tahaksin.

"Oota siin!" ütles ta ja läks kõrvalruumi, kust ta varsti tuli tagasi kahe peekriga, milles oli mulle seni tundmatu, aga väga meeldivalt lõhnav kuldpruun jook.

"Nimetame seda nektariks," ütles ta. "Kuigi see muidugi ei ole sama jumalate jook, millest müüdid jutustavad. Valmistame seda taimest, mille leidsime mägedes, aga mida nüüd igal pool aedades kasvatatakse. See ergutab ja annab uut jõudu, aga ta ei uimasta nagu viinamarjajook. Kui oled meie keelt õppinud, võid igal pool majaseintel näha sõnu JOOGE NEKTARIT või JOOGE VEEL ROHKEM NEKTARIT, mis on meeldetuletuseks kõigile, et nad oma tööks uut jõudu vajavad. Seejuures on see palju meeldivam meeldetuletus kui näiteks TEHKE ROHKEM TÖÖD."

Ta ulatas mulle teise peekri ja me jõime hardunult vaikides, sest jook oli tõesti seda väärt. Kuidas saaksin seda pühalikku silmapilku võrrelda sellega, kui meie räuskavad viina- ja õllejoojad oma peekrid ja kannud tõstavad!

Tundus tõesti, et me saime sellest värskust ja jõudu, kuna samal ajal mu silmad ja mõistus selginesid. Ka

Danaos muutus kohe rõõmsamaks, võttis minul hoopis kodusema sõbralikkusega käe alt kinni ja juhtis mu välja, kus me aga otsekohe jälle sattusime möödakihutavaile kunstlikele eeslitele.

"Õigupoolest ei tohiks nad koolimaja läheduses kihutada," ütles Danaos laitvalt. "Mõni laps võib sel kombel viga saada. Pean sellest asjast Hypatiale kirjutama, kuigi ma kardan, et sellest ei ole palju abi, sest Hypatia on ise uuesti lapseks muutumas ja kunstlikest eeslitest vaimustatud."

"Kes on Hypatia?"

"Üks arhontidest, kelle hoole all on laste ja noorte kasvatamine."

Kuigi see vastus mind eriti ei valgustanud, ei lisanud Danaos midagi rohkem. Mulle näis, et tal oli hoopis teine asi südamel, milles ta polnud kindel, kas seda mulle rääkida. Viimaks tõmbas ta sügavasti hinge ja ütles otsustavalt:

"Ka minul oleks sinult midagi paluda, aga ma ei tea, kuidas alustada. Võib-olla on kõige parem, kui ma alustan sellest, miks ma täna arsti juurde läksin."

Nii huvitav kui see kõneaine oligi, kuulsin ta sõnu ainult poole kõrvaga, sest midagi muud köitis kogu mu tähelepanu. Umbes saja sammu kaugusel nägin Nikeforost, kes tuli aeglaselt meie poole, kogu aja pead keerates ja nagu kedagi või midagi otsides. Aga juba järgmisel hetkel oli ta mind näinud ja rõõmu pärast hõisates kiirustas ta oma samme nii palju kui suutis.

"Niccolo! Olen sind otsinud nagu nõela heinakuhjast ja olin juba meeleheitel. Kuhu sa ometi kadusid?"

Jutustasin talle oma elamustest ja tutvustasin Danaost kui sõpra, kes minu oma hoole alla oli võtnud. Nikeforos tänas teda ülevoolavate sõnadega, olen selles kindel, kuigi ma ühtki sõna ei mõistnud. Aga ta võttis samal ajal otsustavalt minu käest kinni, et ma tal äkki jälle käest ei kaoks.

"Tule nüüd, sest ka vürst Lorenzo on sinu pärast rahutu. Olen sind otsinud sellest ajast peale, kui sa arsti juurest tulles kuhugi ära kadusid selle asemel et meid õuel oodata. Jäin ise hiljaks, sest mul oli palju tegemist ülemvalvuriga, kes mind otsekohe tahtis Õndsate saarele saata, niipea kui ta oli teada saanud mu vanaduse. Ainult vürsti vaheleastumine aitas mind, nii et ma minema pääsesin. Aga enne seda oli ta mitu korda konnakarpi puhunud ja seda kuulatanud. See on üks neid asju, mida ma ei mõista — kuidas võib üks rahvas, kes muidu nii kaugele on jõudnud, sellisest ebausupruugist kinni pidada?"

"See pole mingi ebausukomme," segas Danaos vahele. "Kas sa ise pole kunagi konnakarpi kõrva juures hoidnud?"

"Muidugi olen — kui ma olin sinuvanune või veelgi noorem. Aga ma pole seal kunagi midagi muud kuulnud kui kerget kohinat või suminat."

"Sellepärast, et need konnakarbid olid kaua lebanud mererannas, kus polnud muud kuulda kui mere kohinat

ja tuule undamist. Niisama nagu neid loodusehääli, võib konnakarp endasse koguda ka muid helisid, isegi neid, mis on nii nõrgad, et meie kõrv neid ei kuule. Muidugi on selleks vaja täiesti erilisi konnakarpe, mida me tiikides kasvatame. Ja peale selle tuleb sinna juurde veel mõttejõu koondamine, mis nõuab aastatepikkust harjutamist. Aga ma kardan, et te sellest praegu ei saa aru."

"Taipan rohkem kui sa oskad arvata," ütles Nikeforos solvunult. "Kui ainult leidub keegi, kes on võimeline mulle asju selgitama."

"Nii ütlevad mu õpilasedki," lausus Danaos veidi pilkavalt. "Nad süüdistavad alati õpetajat, kui nad millestki ei ulatu aru saama."

"Olgu sellega kuidas tahes," ütlesin lepitavalt, "peaasi on, et sa siiski meie juurde jäid ja et ma su jälle leidsin."

"See polnud sina, kes minu leidis, vaid vastupidi," urises Nikeforos, kes näis olevat halvas tujus. See polnud ka mingi ime, sest viimane öö ja päev olid olnud väga pingutavad ja vana inimene oleks ammugi vajanud puhkust selle asemel et tänavatel ringi joosta. "Ja lubage mul veel öelda, et ma poleks üldse enam siin, kui oleksin nii tõmbi aruga nagu su noor sõber püüab väita. Pääsesin Õndsate saarele saatmisest ainult selletõttu, et selgus, et minagi olen filosoof."

"Oo!" ütles Danaos ja taganes pool sammu. "Vabandan tõsiselt oma eksituse pärast. Oleksin valmis pikemaltki vabandama ja kõike seletama, mida iganes soovite, aga kahjuks ei ole mul nüüd enam aega, sest mu

naine ootab söögiga. Ja meil Allotrias tuleb oma naisele pühendada veel suuremat tähelepanu ja kuulekust kui filosoofidele."

"Xanthippe pärandus!" ei saanud Nikeforos jätta salvamata. Aga Danaos naeris meiega kaasa ja jättis siis sõbralikult jumalaga, lootust avaldades, et me peagi jälle kohtuksime, mispeale ta kiirel sammul eemaldus.

Olime nüüd Nikeforosega kahekesi ja hoolimata kõigest uuest ja huvitavast, mis meid ümbritses, läksid mu mõtted kohe omade juurde.

"Kas te olete siis kõik koos?" küsisin mõeldes Danaose väitele, et siin võõraid heameelega ei lasta koos olla.

"Muidugi. Meid on siin väga lahkesti vastu võetud, pärast seda kui esimene arusaamatus on lahendatud ja siinne valitsus selgusele jõudnud, missugused tähtsad külalised me oleme. Meie käsutusse on antud terve maja, mida oleks õigem nimetada paleeks, ja peale selle . . ."

"Valitsus?" segasin vahele. "Kas sa ei tahaks mulle nüüd rääkida, kes siin saarel valitseb?"

"Pärast, pärast!" ütles Nikeforos kannatamatult käega tõrjudes. "See on pikk lugu ja ma ei saa käies nii palju rääkida, sest siis hakkan hingeldama."

"Olen tõepoolest rõõmus, et ma sinuga kokku sain — et sa mu leidsid," ütlesin veidi aja pärast. "Kuigi siin olevat täielik vabadus minna kuhu tahad ja teha mis

tahes, olin ma just sellest nii segadusse sattunud, et midagi ei osanud ette võtta."

"Kas seda ütles su pärismaalasest sõber?" küsis Nikeforos teravalt, kuna ta ikka veel näis kandvat mingit vimma Danaose vastu. "Ei maksa palju tähele panna, mis habemikud poisikesed ütlevad. Habemest võib juba näha, et ta veel pole täisealine ja sellega oma sõnade ja mõtete eest täit vastutust ei kanna."

"Kuidas nii? Mis on habemel inimese aruga tegemist?"

"Sa ei näi veel teadvat, et siin igal mehel oma täisealiseks saamise päeval esimene asi on habe ära ajada. Alles siis näeb igaüks, et ta on täisõiguslik kodanik."

"Ons siis kõigile noormeestele enne seda habemekandmine sunduslik?"

"Sugugi mitte. Kui sa natuke rohkem ringi vaatad, võid näha neidki, kes habet ei kanna. Habet kasvatavad ainult need, kes kardavad, et neid muidu tütarlasteks peetakse. Oled ju näinud, et siin nii mehed kui naised ühtemoodi riides käivad."

"Kas see tähendab, et siin tütarlastest vähem lugu peetakse?"

"Oled nähtavasti väsinud, mis su arusaamisvõimet tumestab. Mitte selles ei ole küsimus, et keegi oleks parem või halvem. Aga on nii, et Allotrias kõik, eriti noored, igal juhul oma sugu püüavad rõhutada. Võimalik, et see meilgi oleks nii, kui see riietest kohe välja ei paistaks. Ka tütarlaps oleks väga õnnetu, kui teda noormeheks peetaks, mis kergesti võib juhtuda varases noo-

ruses. Sellepärast hoolitsevad ka tütarlapsed maast-madalast oma naiselikkuse tunnuste eest ja püüavad neid isegi kunstlikult rõhutada. Olen kuulnud, et maal olevat neil kombeks kõrvitsapoolikuid hame alla peita, et endid hästi naiselikena näidata."

"Mis nüüd vabadusse puutub," jätkas Nikeforos veidi aja pärast, kui ta oli hinge tagasi tõmmanud, "siis on see muidugi kõigil, aga just selle tõttu on igaühe vabadus piiratud. Nii et kui sa arvad endal õiguse olevat esimesse majja sisse minna ja ennast seal kõige pehmemale asemele välja sirutada, on selle omanikul vabadus oma kodu kaitsta ja sind välja visata. Ühe vabadus on seega piiratud teise vabadusega ja nende omavaheline tasakaal ongi see, mida siin nimetatakse harmooniaks. Kõik see on kooskõlas Platoni õpetusega, võin sulle kinnitada. Et sellise harmooniani jõuda, peab inimene olema vähemalt täisealiseks saanud, veel parem, kui ta on filosoof. Kuid ma kardan, et on asjatu seda kõike sulle praegu seletada, sest oled kindlasti liiga väsinud sellest arusaamiseks."

"Sugugi mitte — tunnen ennast täiesti värskena ja väljapuhanuna, tänu nektarile."

"Ahaa!" hüüdis Nikeforos ja haaras mu käest. "Siis vähemalt seda jumalate jooki oled jõudnud juba tundma õppida. Aga kindlasti mitte ambroosiat?"

Olime nüüd jõudnud avara platsini, milles tundsin ära sama koha, kuhu me hommikul all-linnast tulles olime jõudnud. Nikeforos näitas majaseinale platsi teises servas, kuhu oligi midagi kirjutatud leekivate tähtedega.

"Siin on kõige parem alustada keeleõppimisega. Tähed on küllalt suured ja sõnad kõige lihtsamad, mis iga päev esinevad."

Nii ma õppisingi oma esimesed laused selle maa keeles.

"NEKTAR JA AMBROOSIA! JOO NEKTARIT JA SAA UUEKS INIMESEKS! SÖÖ AMBROOSIAT JA JÄÄ IGAVESTI NOOREKS JA SALEDAKS!"

Nikeforos pidas vajalikuks mind veelgi lähemalt nende imede saladusse pühendada.

"Nagu nektar kaitseb inimesi liigjoomise pahe eest, nii on ambroosia rohuks liigsöömise vastu. Ambroosia on toit, mis annab keelele ja suulaele kõik söömise naudingud, aga ei kasvata kõhtu. On nii, et seda kunagi alla ei neelata, vaid ainult maitse pärast näritakse. Mõistmatud loomad on ammugi ära tundnud mäletsemise kasu, aga alles Allotrias on inimesed sellest õpetust võtnud. Sa võid kaua otsida, enne kui leiad siit mõne suure kõhuga või rasvavoltidesse uppuva inimese."

Olin juba tähele pannud, et Nikeforos kogu aja midagi mugis, aga seni olin arvanud, et see tuli rahutusest. Nüüd siis teadsin, et ta oli selleski minust ette jõudnud ja peale nektari ka ambroosiaga tutvunud.

Tänavatel oli nüüd vähe rahvast, sest oli päeva palavaim tund, mil inimesed arvatavasti olid kodus pärastlõunauinakut tegemas. Ainult noored oma kunstlikel eeslitel ja üks või teine iseliikuv vanker ehmatasid mind

mõnikord. Aga korraga haaras Nikeforos mul käest ja näitas teise käega ülespoole.

"Mis sa näed seal?"

"Üks lind — arvatavasti kotkas. Siin peavad olema haruldaselt suured kotkad."

"Vale!" hüüdis Nikeforos kahjurõõmsalt. "See on inimene. Jah, ka Daidalose päranduse on Allotria rahvas üle võtnud. Nad ei ole mitte ainult veistelt mäletsemise, vaid ka lindudelt lendamise kunsti selgeks õppinud. Kas mäletad veel, et me oma viimasel päeval merel haruldaselt suuri merelinde arvasime nägevat?"

Mul tuli nüüd meelde, et me neid tõepoolest olime näinud ja isegi nende üle omavahel rääkinud. Laevamehed olid nimelt arvanud, et me peame olema väga kaugel maast, nii et ainult erakordselt suured linnud siia suutsid lennata.

"Mõistad nüüd, et nad juba ammugi meie lähenemisest teadsid. Ja nii saavad nad teada kõik, mis saare ümber merel sünnib. Sellest selgub ka, miks nad üldse ei ehita suuri laevu pikemateks meresõitudeks, sest on palju mõnusam ja julgem lennata kui ennast tujukate lainete hooleks anda."

"Kas tahad sellega öelda, et nad kinnitavad tiivad oma keha külge ja lendavad nagu linnud? Kas pole sel juhul karta, et nad varsti väsivad ja kuigi kaugele ei jõua lennata?"

"Ma ei tea täpselt, kuidas nad seda teevad," tunnistas Nikeforos. "Ma ei ole neid lähedalt näinud ja ma kar-

dan, et nad ei tahagi seda saladust võõrastele avaldada. Aga ma arvan, et nad on ehitanud kunstlikud linnud, niisama nagu neil on kunstlikud hobused ja eeslid. Olen näinud, et mõni neist lindudest on nii suur, et see vabalt võib kanda mitut inimest."

Nii kõneldes olime jõudnud majani, mis meile eluasemeks oli määratud. Nägin kohe vürst Lorenzot ja vürstinnat, kes seisid trepil ja imetlesid kaunist väljavaadet. Maja ees oli suur park, sirgete teedega puude vahel ja paljude kujudega. Imestades märkasin, et need polnud tavalised alasti kujud, vaid sõjamehed täies varustuses, kes seisid mitmesugustes võitlusasendites. Nägin seal mitte ainult meie rüütleid hobuste seljas, vaid ka saratseene ja türklasi, neegreid vibude ja nooltega, hiiglasi tohutute nuiadega ja kääbuseid mitmesuguste kummaliste relvadega.

"See on omaaegne valvurite eluase," jutustas Nikeforos. "Valvureil on väga mitmesugused ülesanded ja neid, kes siin asusid, võiks võrrelda meie sõjameestega. Siin õppisid nad tundma teiste rahvaste sõjakunsti ja võitlusvõtteid. Aga nagu meile öeldi, ei ole neil nüüd enam nii palju sõjamehi vaja, kuna neil on teised ja paremad abinõud oma saare kaitsmiseks. Sellepärast seisiski see maja tühi, nii et meid võidi siia paigutada ilma suurema vaevata. Muidugi ei ole see maja nii uus ja mugav kui need, milles nad ise elavad, aga ma olen siin sees käinud, enne kui ma sind otsima tulin, ja minu meelest ei ole see sugugi halvem meie suurnike majadest, ennem vastupidi.

Aga rahvas Allotrias näib väga palju rõhku panevat kõige uuemaile mugavustele ja tahab elada ainult hiljuti ehitatud majades. Sellepärast ongi siin maal, kus näib kõike olevat külluses, siiski puudus elumajadest. Seda sellepärast, et kõik majad juba paarikümne aasta pärast maha lõhutakse ja uued asemele ehitatakse."

Vürst oli mind näinud ja tervitas mind väga südamlikult. Panin tähele, et ka vürstinna mind nähes rõõmsamaks muutus.

"Seal ongi siis meie viimne kadunud lammas," ütles vürst Lorenzo naljatades. "Olgugi ma siin samasugune külaline kui teisedki, tunnen siiski vastutust oma meeskonna pärast. Nüüd võin oma mõtted rahulikult ainult ühele ülesandele koondada. Sain nimelt just praegu teate, et ma juba homme pääsen siinse valitseja jutule, ja siis selgub ka meie edaspidine saatus. Oma rõõmuks näen, et "Mirandolina" ikka veel seisab vanal kohal, ja niikaua kui meie laev meid ootab, ei ole kellegil põhjust muretseda."

Teades, et me mõlemad oleme väsinud, andis vürst meile kohe märku sisse minna ja puhkama heita. Ja ma nägin, et Allotrias isegi lihtsad sõjamehed vürstlikult olid elanud. Ruum, mis meile kahele oli määratud, oli suur ja kõrge ja siin oli peaaegu niisama valge kui väljas. Ei puudunud ka vaibad põrandal ja pildid seintel, mis ei kujutanud ainult koledaid võõraid sõjamehi, vaid ka imeilusaid naisi, kel poleks olnud mingit vajadust oma naiselikkust kunstlike vahenditega rõhutada.

"Asume kõik kahekaupa," rääkis mulle Nikeforos ennast pehmele asemele heites ja oma nagisevaid liikmeid sirutades. "On üks asi, mida Allotrias meeleldi ei nähta — et keegi üksi on. Nende arvates teeb üksiolek inimese kurvameelseks ja sunnib teda heietama halbu mõtteid. Oleksid pidanud siin olema, et näha ja kuulda, kui palju sekeldamist oli paater Ieronimol, keda taheti paigutada ühte tuppa vürstinna ümmardajaga. Siin maal ei tea nad midagi tsölibaadist, sest nende preestrid on kõik abielus, enamasti omavahel."

"Kuidas nii?" hüüdsin kohkunult. "Olen küll kuulnud paganate loomuvastastest eluviisidest, aga ma poleks kunagi uskunud, et kuski mehed omavahel abielus oleksid, liiati veel siin, kus inimesed muidu näivad elavat nii loomulikku elu."

"Ma ei tea, kas oled väga lihtsameelne või väga rikutud," ütles Nikeforos. "On õige, et Allotria õnnelik rahvas ei tunne midagi loomuvastast. Saad aru, et on tegemist mees- ja naispreestritega."

"Naispreestrid!" hüüdsin, kui võimalik veelgi suurema ehmatusega. "Kuidas on niisugune asi võimalik?"

"Miks mitte? Oled näinud, et mehed ja naised siin kannavad samasuguseid riideid. Nad on ka muidu täiesti samaväärsed ja peavad samu ameteid. Seda õpetas juba Platon, et meestel ja naistel ei ole looduse poolest muud vahet, kui et üks on sigitaja ja teine sünnitaja. Kõiges muus võivad nad täita samu ülesandeid."

"Pean ütlema, et mul sellest kõigest, mis ma olen näi-

nud ja kuulnud, juba nüüd pea ringi käib," tunnistasin avameelselt. "Kui keegi teine oleks mulle sellest rääkinud, ei oleks ma seda kunagi uskunud. Ja praegugi tundub mulle suurem osa sellest, mis ma siin olen kohanud, uskumatum kui unenägu."

"Ütle parem unistus," ütles Nikeforos tõsiselt. "See on paljude inimeste unistus, kõik see, millest inimesed aastasadade jooksul on unistanud, mis siin on teostamist leidnud. Kas suudad nii kaua ärkvel olla, kuni ma sulle paari sõnaga seletan Allotria ajalugu?"

Kui ma olin kinnitanud, et mu mõistus ja uudishimu mõlemad olid ärkvel, jutustas ta:

"Kui Platoni jüngrid Sürakuusast õhtu poole purjetasid, ei osanud nad midagi rohkem kui teisedki rahvad samal ajal. See tähendab, nad tundsid niisama palju või vähe looduse saladusi kui meiegi, sest me pole tuhande seitsmesaja aasta jooksul midagi uut juurde õppinud, vaid oleme unustanud palju sellestki, mida Platoni ajal teati. Aga üht asja tundsid nad — Platoni õpetust sellest, kuidas inimesed peaksid elama ja oma riiki korraldama. Nii ei hakanud nad siia jõudes maa päriselanikega võitlema, neid hävitama või orjastama, nagu seda teevad head kristlased tänapäevani, vaid katsusid nendega rahus ja sõpruses elada. Nad õpetasid pärismaalastele põlluharimist, ehituskunsti ja sepatööd, aga õppisid samal ajal neilt mitmesuguseid looduse saladusi, millest lihtsad metsrahvad palju rohkem teavad kui haritud linlased. Ja kuna neil ei olnud kaasas naisi, abiellusid nad koha-

like elanikega ja segunesid nendega. Aga nad ei langenud metslaste sarnaseks, vaid tõstsid need endi tasemele, olid õiglased vahekohtunikud nende tülides, aga sallivad kõigi kommete ja pruukide suhtes, mis siin enne neid olid valitsenud."

"Praegu ei paista siin küll palju selle maa algelanikest jäänud olevat," ütlesin vahele. "Isegi nende keel olevat kadunud, on mulle räägitud."

"Nad ei sundinud kedagi oma keelt, usku või riietust muutma. Aga kui saare ürgelanikud nägid võõraste üleolekut peaaegu igal alal, võtsid nad ise aja jooksul üle nende keele, riided, kombed ja jumalad. Peame nimelt meeles pidama, et Platoni jüngrid tõid siia kreeka keele, kreeklaste jumalad ja kreeklaste riietuse, ka ehituskunsti ja muud oskused. Sellest tulebki, et palju siin mulle nii tuttav tundub, sest olen sellest kas lugenud või näinud vanadel piltidel ja vaasidel. Aga kõige tähtsam on siiski see, et nad elasid Platoni õpetuse järgi ja ehitasid oma riigi nii, nagu tema seda oli soovitanud. Sellepärast olid siin tundmata kõik tülid, võitlus võimu pärast, verevalamine ja kodusõjad. Meri aga kaitses neid kaua aega võõraste sissetungijate vastu. Nii võisid nad kogu oma jõu ja oskuse koondada rahulikuks tööks, loodusejõudude uurimiseks ja taltsutamiseks, aga ka oma hingejõu arendamiseks. Ainuke hädaoht, mis neid ähvardas, oli tulemägi, mis nii mõnegi linna hävitas ja õitsvad alad laavakõrbeks muutis. Nüüd on nad sellegi jõudnud oma kasuks tööle rakendada ja on selle ümber ristinud Elavaks

mäeks, mida enam keegi ei karda. On kurb mõelda, et me isegi oleksime võinud jõuda niisama kaugele, kui me poleks endid alaliste sõnadega ja omavahelise võimuvõitlusega veristanud. Kui palju õitsvaid linnu on meie juures selle aja jooksul varemeiks muudetud, kui palju raamatukogusid aastasadade jooksul talletatud tarkusega tuleroaks saanud! Ja ometi oleksime võinud elada niisama hästi, kui Platoni õpetus ka meil oleks maksma pääsenud."

"Oled nüüd nii palju kordi nimetanud Platoni nime, et ma lausa põlen soovist lõpuks ometi kuulda, milles see imepärane õpetus seisab. Ja ka seda tahaksin teada, kes valitseb sellel saarel."

"Mõlemad küsimused kuuluvad kokku ja neile võib korraga vastata. Allotriat valitseb kogu rahvas — vanad kreeklased nimetasid niisugust riigikorda demokraatiaks."

"Kogu rahvas? Kuidas on see võimalik?"

"See ei olegi võimalik — seda näitab Kreeka ajalugu, kus valitsesid alalised tülid, ebaõiglus ja korralagedus. Kõige paremad rahva pojad saadeti pööbli poolt maalt välja või hukati, nagu Sokrates. See saab võimalikuks alles siis, kui igaüks kõigepealt õpib iseennast valitsema ja selle kaudu võtab osa ka riigi valitsemisest. Ja see on võimalik ainult siis, kui valitseb harmoonia — teiste sõnadega, kui valitsevad filosoofid."

"Kardan, et ma sellest jutust palju targemaks ei saa, kui sa ei räägi, kuidas see tegelikult sünnib."

"Kõigepealt — iga inimene, iga elukutse, iga seisus täidab oma ülesandeid oma parimate võimete kohaselt. Kui ma tarvitan sõna seisus, siis teen seda sellepärast, et meil ei ole paremat sõna. Sest tegelikult ei ole Allotrias seisusevahesid, vaid kõik inimesed on sündides võrdsed. Alles ta kalduvused ja võimed näitavad, missuguseks kutseks ta kõige paremini sobib."

"See kõlab hästi. Aga me nägime juba alguses, et Heliopolis on kolmekordne . . ."

"Oota, kuni ma olen seda algusest peale seletanud! Niisiis Allotria rahvas jaguneb kolmeks seisuseks — tootjad, valvurid ja filosoofid, kes on tegelikult valitsejad. Siin on sulle kolmekordse pealinna alused. See ei tähenda aga, et ühel oleksid suuremad eesõigused, vaid ainult seda, et neil on erinevad võimed ja ülesanded. Tõepoolest ei saaks sa Heliopolise tänavail kõndides öelda, kas see, kes sulle vastu tuleb, on kingsepp, valvur või riigipea, sest mingeid väliseid aumärke ja erinevust riietes ei tunta."

"Sul on õigus, seda olen tõesti märganud."

"On hea, et sul on vähemalt silmad, millega näed. Aga kuula nüüd! Tootjad on kas põllumehed, käsitöölised või kaupmehed. Kuigi viimased ise midagi ei valmista, on neid vaja, et kaupu tootjate käest tarvitajate kätte toimetada. Nad hoolitsevad selle eest, et igaüks kerge vaevaga võiks saada, mida ta vajab, aga ka selle eest, et igaüks teaks, mida ta vajab. Peale selle on nende ülesandeks hoolitseda rahva lõbustuste eest, sest rõõm

on rahu pandiks ja naerev inimene ei tõsta naljalt rusikat. Valvurid olid alguses sõjamehed, kes pidid kaitsma riiki väliste ja sisemiste vaenlaste vastu. Aga kuna nende ülesanne järjest kergemaks muutus, nii et neil lõpuks üsna vähe teha oli, said nad aja jooksul rea uusi ülesandeid — nad on arstid, ehitusmeistrid, alkeemikud ja astroloogid, kes kõik hoolitsevad selle eest, et rahvas ja riik järjest paremini kosuks. Nende kooliaeg on tunduvalt pikem kui eelmiste oma, nii et nad alles täisealiseks saades — mis siin toimub kahekümne kolme aastaselt — oma kutseks küpseks saavad. Ja lõpuks on filosoofid, kes on rahva õpetajad ja valitsejad. Nad valitakse kõige andekamate ja kõige kõrgema moraaliga noorte hulgast ja saavad kõige täielikuma koolituse. Nad peavad läbi käima ülikoolist, kuhu võetakse vastu ainult täiskasvanuid. Aga mitte kohe ei saa neist valitsejaid, vaid enne seda peavad nad elama mitu aastat rahva hulgas, eeskätt tootjate hulgas, nii et nad nende elu põhjalikult tunnevad. Seda teevad nad mitte ainult pealt vaadates, vaid tegelikult rahva tööst ja muredest osa võttes, sest igaüks neist on samal ajal teatud kutse esindaja ja selle huvide kaitsja, olgu siis peremeeste või sulaste poolel. Nii ei teki Allotrias kunagi tülisid peremeeste ja sulaste, meistrite ja sellide vahel. Sest kui neil on millegi üle kaevata või midagi nõuda, ei räägi sulane ise peremehega, vaid tema esindaja peremehe esindajaga. Ja kuna viimased on filosoofid ja sageli omavahel head sõbrad, lahendavad nad kõik küsimused tõelises harmoonias ja

nende kokkulepe on seaduseks, mille kohta ei sulasel ega peremehel pole midagi öelda. Alles siis, kui filosoof on saanud neljakümne kuue aastaseks, asub ta elama ülemisse linnaosasse ja saab endale tegeliku valitseja ülesande. Nende hulgast valitakse nüüd sada kakskümmend meest ja naist — peame kogu aja meeles pidama, et naistel on siin samasugused õigused ja kohustused kui meestelgi —, kes moodustavad vanemate nõukogu ehk areopaagi. Nende valimisest võtab aga osa kogu rahvas, millega on kindlustatud, et ainult kõige tublimad ja ausamad vanemate nõukogusse pääsevad, sest valimiste eel peavad nad kõik oma teened rahvale esitama, kuna teised selle eest hoolitsevad, et kõik nende vead üldiselt teatavaks saavad. Vanemate nõukogu omakorda valib kaksteist tegelikku valitsejat ehk arhonti ja need omakorda valivad endi hulgast ühe, esimese arhondi, kes on nime poolest riigipea, kes aga ilma teiste arhontide nõusolekuta midagi ei saa otsustada. Ainult ühe aasta võib ta oma kohta pidada, siis peab ta selle loovutama järgmisele."

"See tundub väga lihtne ja väga mõistlik," ütlesin nüüd, kui Nikeforos oli enda täiesti hingetuks rääkinud. "Aga siiski on kahju, et see, kes läbi nii mitmekordse sõela käinult on osutunud kõige tublimaks, juba aasta pärast peab taganema teise ees, kes vahest ei olegi nii hea."

"See ongi Allotria tugevus, et siin midagi ei olene ühe mehe või naise tublidusest, vaid sellest, kui tublid

on kõik filosoofid kokku. Nii ei järgne siin nagu meil heale valitsejale halb, kes kõik selle, mis ta eelkäija on ehitanud, jälle maha kisub. Ja veel enam — filosoofid ei saa valitseda ilma valvurite abita ega viimased ilma tootjateta, keda on vaja, et eelmiste plaane teostada."

"Aga inimene on oma loomult rahulolematu ja tõrges. On alati neid, kes ka kõige paremate asjadega rahul ei ole. Kas siis Allotrias kunagi ei esine nurinat ja rahulolematust?"

"Oleks ebaloomulik, kui see oleks teisiti. Ja pea meeles, igaühel on võimalik oma rahulolematust avaldada ja kõike arvustada. Ei puudu need, kes seda ka teevad. Aga sellest ei ole kasu ega veel vähem kahju, sest mis saavad üksikud hulga vastu. Kuna Allotrias on enamus see, kes valitseb, ei piira siin keegi vähemuse sõnaõigust, kuna nende nurin on nagu tuul, mis puhub ja kaob. Isegi orjadel on vabadus rääkida mis tahes ja kirjutada mis tahes, kui nad teevad seda oma keeles. Hoopis teisiti on lugu, kui valitseb vähemus, sest seal peab igaüht, kes vastu räägib, vaikima sundima, kuna ta muidu rahva enamuse mässule kihutaks."

"Kui aga juhtub nii, et sellel, kes vastu räägib, on õigus? Kas pole siis kahju, et ta sõnad kaovad nagu tuule kohin?"

"Ei ole üldse võimalik, et tal oleks õigus. Kujuta ette, et sada kütti lasevad üht jänest või et seda teeb ainult üks. Missugusel juhul on suurem tõenäosus, et nool jänest

tabab? Muidugi siis, kui sada noolt ta poole vuhiseb. Niisama on ka suurel hulgal palju kergem tõde tabada kui üksikul."

"Tõepoolest, pean alla vanduma. Allotria riigikord tundub mullegi kõige parem ja ma loodan, et vürst Lorenzo siit palju kasulikku õpib."

"Ma ei kahtle vürsti tarkuses ja heas tahtes. Aga siin ongi küsimus — mis suudab ta üksi? Sest Allotria tugevuse saladus seisab ju selles, et kogu rahvas on maastmadalast kasvatatud selle ideaalse riigikorra jaoks. Ja veel enam — siingi on see jõudnud täiuseni alles paljude aastasadade jooksul, kuigi riigi rajajad olid kõik Platoni jüngrid. Kuidas saaksime seda meil päevapealt teostada? Ei, Allotria ei ole meile mingi eeskuju, vaid ainult kauge eesmärk."

Seda öeldes ohkas Nikeforos sügavasti ja jäi magama.

Kui ma järgmisel päeval ärkasin, arvasin, et olin seda kõike ainult unes näinud, ja kes poleks teinud sedasama. Ja kuigi ma ärgates leidsin enda voodis ja ruumis, mis oleks au teinud vürstlikule kojale, ei olnud ma veel kindel selles, et see unenägu polnud. Olin üksi — Nikeforos oli, nagu vanad inimesed sageli teevad, juba vara tõusnud ja välja läinud. Aga ma kuulsin nüüd väljast kunstlike eeslite karjumist ja pasunaid, millega isesõitvate vankrite kutsarid jalakäijaid hoiatasid. Nii pidi Imede

saar siiski olema tõeline. Ometi tahtsin seda oma silmaga näha ja jooksin akna juurde.

Mu läbematu uudishimu tagajärjeks oli valus muhk peas. Olin veendunud, et aknad olid tühjad avad, ja tahtsin pead välja pista, et paremini näha. Valus kokkupõrge tegi mulle selgeks, et seal oli klaas, mis oli nii vesiselge, et seda üldse polnud võimalik silmaga näha. Nüüdsest peale oli mulle sama selge, et Allotria rahva silmaklaasid ei olnud pärit Veneetsiast.

Olin tõusnud õigel ajal, sest sealsamas toodi mulle teade, et vürst Lorenzo oli minemas esimese arhondi jutule ja et ta peale Nikeforose ka mind tahtis kaasa võtta. Pidin sellepärast loobuma hommikusöögist, aga sain õnneks siiski juua veidi nektarit, mis mind otsekohe kosutas. Ja Nikeforos, kes oli juba sattunud vaimustusse ambroosiast, ulatas mullegi tükikese seda muistsete jumalate toitu. See sarnanes väliselt oblaadiga, aga sel oli meeldiv vürtsine maitse ja selle abil võis tõesti mõneks ajaks näljatunde ära petta.

Seekord oli meie teejuhiks üks vanem mees nimega Sofron, kes kuulus küll filosoofide hulka, aga ei osanud meie keelt, nii et Nikeforos pidi olema tõlgiks. Ta rääkis meile, et võõraste keelte õppimine oli alles viimasel ajal moodi läinud, nii et need olid peamiselt nooremad inimesed, kes oskasid ladina, itaalia või isegi hispaania keelt. Ta leidis ise, et see oli koguni kahjulik, sest see äratas inimeste huvi välismaailma vastu rohkem kui see oli kasulik Sofrosynele. Arvasin alguses, et Sofrosyne oli

Sofroni abikaasa nimi, aga Nikeforos seletas meile, et nii nimetas Platon inimese kõige kõrgemat voorust, milleks on tasakaal ja mõõdukus kõigis asjus, ka teadmistes ja tarkuses.

Kui me järjekordse liikuva trepiga olime sõitnud Heliopolise ülalinna, olin oodanud suuremat toredust. Aga ülalinn ei erinenud teistest linnaosadest millegi muuga, kui et ehitused siin olid valgest marmorist. Muidu ei olnud nad ei suuremad ega kõrgemad valvurite majadest, mis oli otsekohe tegelikuks näiteks siinse rahva mõõdukusest.

Valitsejate paleed oleks võõral võimatu olnud üles leida teiste samasuguste majade hulgas ega näinud ma siin isegi mingit nime sissekäigu kohal. Ei võtnud ka Allotria esimene arhont Thrasymachos meid vastu troonil istudes, vaid tuli meile vastu juba ukse juures. Keegi meist poleks osanud teda Allotria valitsejaks pidada, kui Sofron poleks seda meile kõrva sosistanud. Ja kui ta ei nõudnud meilt mingeid austusavaldusi, keeldus ta ka ise vürst Lorenzo ja isegi vürstinna ees kummardamast. Ta oli juba vana mees, lumivalgete juustega, aga ta näonahk oli nooruslikult punetav ja ta sinised silmad vaatasid selge ja kindla pilguga. Olin juba tähele pannud, et Allotrias üldse ei näinud vanadusest küürus ja jõuetuid inimesi, samuti ka mitte vigaseid, inetuid ega muidu nõrgakesi.

"Tere tulemast!" ütles Thrasymachos. Temagi rääkis ainult kreeka keelt, nii et meil kogu aeg oli vaja Nike-

forose abi. (Milleks aga vürst Lorenzo minu oli kaasa võtnud, ei oska ma öelda. Võib-olla ainult selleks, et oleks keegi, kes võiks ta sõnu hiljem laevameeste ees kinnitada, kuna need Nikeforost tõsiselt ei võtnud.)

"Olen palunud kaht kaasteenrit siia tulla," jätkas Thrasymachos. "Siin on mu õde Hypatia ja siin mu vend Adeimantos."

Niipalju kui olen kuulnud, nimetasid arhondid ise endid alati ainult rahva teenriteks. See ei tähenda iseenesest palju, sest ka meil nimetavad kõrged vaimulikud isandad endid kord Kristuse, kord rahva teenriteks. Ja sellegi poolest sarnanesid nad meie vaimulikkudega, et nad üksteist õdedeks ja vendadeks nimetasid. Aga hiljem sain veel teada, et seda nimetust tarvitati peamiselt samaealiste kohta ja et see vana komme oli pärit Platoni esialgsest kavast, mille järgi kogu rahvas pidi moodustama ühe perekonna. Arvan ise, et see vanemal ajal ka nii võis olla ja et Allotria inimesed sellepärast olid nii üksteise sarnased. Hypatia sarnadus Thrasymachosega oligi silmatorkav, eriti selletõttu, et ta oli pikka kasvu ja mehelike näojoontega, nii et ma kahtlustasin, kas temagi ei peitnud maatüdrukute kombel kõrvitsapooli oma rüü all. Adeimantos oli aga siinse rahva kohta haruldaselt lühikest kasvu ja nii tumeda nahaga, et ma arvasin kohe teda põlvnevat endistest orjadest, missugune arvamus ka hiljem kinnitust leidis.

Kui Thrasymachos oli palunud meid istuda, läks ta ilma pikema sissejuhatuseta kohe asja juurde.

"Mul on põhjust arvata, et te ei olnud oodanud just niisugust vastuvõttu, nagu teile osaks sai. Loodan aga, et need väiksed arusaamatused on nüüd lahendatud. Olime tõepoolest üllatunud, sest kunagi varem pole me vastu võtnud nii kõrgeid võõraid. Oleme sellepärast raskustes, sest meie seadused võimaldavad varjupaiga andmist ainult põgenenud orjadele. On muidugi võimalik seadust muuta, aga meie areopaag, kes kõik seadused peab kinnitama, on laiali läinud ja uue valimine toimub alles kahe kuu pärast."

Kui vürst Lorenzo küsis, miks nad senise areopaagiga rahul ei ole, vaid uue valivad, seletas Thrasymachos kannatliku naeratusega:

"On ette nähtud, et iga seitsme aasta tagant valitakse uus nõukogu, ükskõik kuidas see oma ülesandeid on täitnud. Enamasti valitaksegi vanad tagasi, kui nad vahepeal ei ole surnud või omal soovil Õndsate saarele puhkama sõitnud. Aga seadus on selline, et vanal areopaagil ei ole enam õigust seadusi muuta. Nii oleme sunnitud lõpliku otsuse kaheks kuuks edasi lükkama ja teid selle aja jooksul kohtlema kui ajutisi külalisi."

"Olen tulnudki siia ainult külalisena ega palugi varjupaika," ütles vürst. "Ma ei kavatse teie külalislahkust isegi nii kaua tarvitada, vaid mõtlen juba enne tagasi sõita."

"Meie ametnikud on sellest mulle rääkinud, aga ma arvasin, et nad teist valesti aru said. Kui see tõesti on

nii, siis loodan, et nad teile ka selgeks tegid, et kedagi ei lubata Allotriast tagasi sõita."

"Olen seda kuulnud, aga siis arvasin mina, et on tegemist arusaamatusega," ütles vürst. "Miks peaks teie riik, mis on nii kõrgele järjele jõudnud, et see kõigile võiks eeskujuks olla, keelata võõrastele seda õigust, mida ei keela isegi barbaarsed türklased ja mongolid?"

Thrasymachose nägu oli tõsine, peaaegu kurb. Ta vaatas nagu abi otsides oma kaaslastele otsa, aga need põrnitsesid ainult süngelt omaette maha.

"Ärge pidage meid sellepärast ebainimlikeks, aga me kanname vastutust oma rahva ees ning oleme tõotanud hoida ja kaitsta Platoni pärandust. Meie saar on väike ja meie rahvast vähe. Kuigi meie teadlased on varustanud meid relvadega, millega võime endid ka mitu korda suurema ülevõimu vastu kaitsta, tähendaks see siiski rahutut aega, suuri ohvreid ja lõpuks võib-olla kogu meie töö hävingut. Sest kui meie olemasolu ja asupaik kord välismaailmas on teatavaks saanud, ei või me enam kunagi julged olla."

"Kas ei või see tähendada ka vastupidist?" küsis vürst Lorenzo. "Teie kaunis eeskuju võib meile mõjuda kasvatavalt ja Platoni õpetus, mida meil peale õpetatud Nikeforose keegi ei tunne, saaks teistelegi rahvastele õnnistuseks."

Nüüd võttis sõna Hypatia. Ta polnud rahulik ja harmooniline nagu esimene arhont, vaid ta kõrge ja kime hääl kõlas ärritatult, peaaegu sõjakalt.

"Oleme saanud elada rahus tuhat seitsesada aastat, aga alles viimase kahesaja aasta jooksul oleme jõudnud selle harmooniani, mis praegu valitseb. Ometi on meie rahvast kogu aeg juba lapsepõlvest peale kasvatatud Platoni vaimus. Kuidas on siis võimalik, et teie korrapealt selle õpetuse vastu võtate ja õieti rakendate? Võiksin tuua siin ühe võrdluse — olen tuttav ka Kristuse õpetusega, aga ma tean, et te sedagi ei ole suutnud veel tegudes läbi viia, kuigi teil selleks on rohkem kui tuhat aastat aega olnud."

Esimest korda kahetsesin, et paater Ieronimo ei olnud meiega kaasas, sest selles küsimuses oleks ta kindlasti osanud Hypatiale paremini vastata kui ükski meist. Aga ma nägin, et vürst Lorenzo ei lasknud ennast heidutada.

"Nagu ma aru saan, ei julge te meid lasta tagasi minna kartusest, et me teie saare saladuse avaldame. Aga kui me oleme valmis vandega tõotama, et me kõigest sellest, mis oleme näinud, sõnagi ei räägi? Võin seda julgesti lubada ka oma laevameeste nimel, kes on kõik ausad kristlased ja ennemini valmis surema kui oma vannet murdma."

"Meie ei tõota ise midagi vandega," ütles Hypatia. "Ja me ei nõua seda ka teistelt. Oleme ammugi näinud — ja küllap olete näinud teiegi, kui vähe ükski tõotus tähendab. Kui inimene endale oma südame tahtmise vastu mingi tõkke seab, leiab ta alati ka tee sellest tõkkest möödahiilimiseks. Meil võib igaüks teha mis ta tahab ja me kasvatame kõiki selles suunas, et nad ainult

head tahaksid. Alles siis, kui moraal ühtub südamesooviga, on see kindlal alusel. Sellega alustame juba maastmadalast. Aga meil on võimatu teid selle lühikese ajaga ümber kasvatada."

Arvasin, et vürst Lorenzo nüüd vihastub, kui teda kahtlustati ei milleski vähemas kui oma vandetõotuse murdmises. Aga nii suur oli vürsti enesevalitsemine, et ta oma pahameelt millegagi ei avaldanud.

Nüüd võttis sõna Adeimantos. Tal oli ootamatult leebe hääl ja ta kõneles aeglaselt, nagu tahaks ta sõnu võimalikult kaua suus hoida ja neid ise maitsta.

"Saame aru, et te igatsete oma kodumaa järele. Aga uskuge mind — varsti olete selle unustanud, kui olete tutvunud Allotria eluga-oluga. Kui jääte siia, ei kohtle teid keegi enam kui võõraid, vaid kõik teed on teile lahti. Minu vanaisa oli põgenenud ori, kes siin varjupaiga leidis. Sellele madalale päritolule vaatamata olen jõudnud kõige kõrgema ametini, mis meil leidub."

"Oma kodulinnas olen ma esimene," ütles vürst uhkelt. "Ma ei oleks nõus isegi Roomas teine olema."

"Nii ütles Julius Caesar," ütles Hypatia hapuka naeratusega. "Nagu näete, teame te ajaloost mõndagi, kuigi asume nii kaugel. Kui te räägite mõne meie kõige lihtsama töö tegijaga, kuulete varsti, et ta oma kohta ei vahetaks ka kõige esimese vastu Roomas."

"Võib-olla — kui on tegemist kõige lihtsama töö tegijaga," vastas vürst naeratades. "Need on ka meie juures kõige rumalamad ja tuimemad inimesed, kel pole auah-

nust. Aga kindlasti on ka teil teistsuguseid inimesi, kes ainult ootavad, et neis peituv mässuline metsloom äratataks. Kas te ei karda, et meid siia jääma sundides võtate endi hulka inimesed, kes on harjunud elama teises maailmas ja keda pole kasvatatud ainult head tahtma? Mõelge järele — kas pole see lõpuks suurem hädoht, et vaenlane teie saarel ringi käib, kui et ta läheneb mere poolt ja alles peab katsuma maale tulla?"

"Mõistan, mida sa tahad öelda, kuigi sa räägid ümber nurga," ütles Thrasymachos. "Aga see ähvardus ei hirmuta meid. Võite vabalt rääkida kellega tahate ja mida tahate. Võin juba ette öelda, kuidas teil läheb, kui katsute meie rahva hulgas mässuvaimu õhutada. Enamik arvab, et olete Absoluutse vaimu mõju all, ega kuula teid üldse. Teised, kes on loomu poolest rahulolematud — meil on neidki —, annavad teile igas asjas õiguse ja aitavad omalt poolt valitsust sõimata. Aga kui tuleb valimispäev, valivad nad oma endised nõunikud tagasi. Nii on see alati olnud. Ainult nõrk kardab vasturääkimist, aga meie oleme tugevad."

"Tõepoolest, see kõlab nagu väljakutse!" hüüdis vürst naerdes. "Kui mitte muu pärast, siis vähemalt selleks sooviksin küll siia jääda, et tõepoolest näha, kas inimene oma tõelise loomu siin saarel nii täielikult on unustanud."

"Ükskõik missuguse mõttega te siia jääte, ma ei näe mingit teist võimalust," ütles Thrasymachos veidi kannatamatult ja heitis pilgu liivakellale, mis oli peaaegu

tühjaks joosnud. "Tahes-tahtmata tuleb teil siia jääda ja on parem, kui teete seda rõõmsa meelega. Isegi kui tahaksime, ei saaks me siin midagi teie vastu ette võtta, sest meie seadused keelavad mitte ainult surmanuhtluse, vaid ka vangishoidmise kauem kui kolm päeva. Kui te veel merel olite, oleksime võinud teid kogu laevaga hävitada, sest siis oleksime kaitsnud oma riigi piire. Aga niipea kui te oma jala maapinnale kinnitasite, olite seaduse kaitse all. Nagu näete, on meie seadused, mida te ennist nimetasite barbaarseiks, väga inimlikud."

"Kui ma õieti aru sain, valitakse teil kahe kuu pärast uus nõukogu ehk areopaag," ütles vürst. "Kas pole nii, et see võib igal ajal vanu seadusi muuta?"

"Oled täiesti õieti aru saanud."

"Siis on meie ainus lootus see, et uuteks nõunikeks saavad mehed, kes on nõus meid tagasi laskma."

"Mehed ja naised," torkas Hypatia kiiresti vahele.

"Nii see on. Aga pidage meeles, et võõrastel ei ole hääleõigust, enne kui nad on võetud Allotria kodanikeks. Ja selleks on vaja kolme tingimuse täitmist: et ta oskaks meie keelt, et tal oleks küllaldane varandus ja et arstid ta täiesti terveks tunnistavad."

"Aga võõrastel on õigus vabalt rääkida?"

"Muidugi. Aga meil on õigus neid mitte kuulata."

"Veel üks küsimus: mis saab meie laevast?"

"Meil oli kavatsus see otsekohe hävitada. Aga vend Adeimantos on teisel arvamisel ja tahab seda säilitada, et meie inimesed võiksid tundma õppida teie laevaehitu-

se kunsti. Ta leiab, et see oleks sobivaks täienduseks neile soomusrüüdele ja barbaarseile sõjariistadele, mille tundmist ta meie valvureile tähtsaks peab. Olen ise küll teisel arvamisel, aga Adeimantos on enda poole võitnud ka Hypatia, kes arvab, et selle nägemine on kasuks meie koolilastele."

"Olin sel arvamisel juba enne kui Adeimantos mulle oma plaanist rääkis," ütles Hypatia.

"Rohkem kui pool koormat langeb mu südamelt," ütles vürst Lorenzo. "Ei ole üldse teist laeva, mis oleks selle väärilne. "Mirandolina" on mulle rohkem kui laev, see on mu parim sõber. Aga teile tundub see muidugi naeruväärne."

"Vanad egiptlased kummardasid ahve," ütles Hypatia emaliku üleolekuga. "Miks ei võiks teised laevale jumalikku au anda?"

Liivakella ülemine klaas oli tühjaks joosnud ja Allotria arhondid tõusid püsti, sellega märku andes, et meie jutuajamine oli lõppenud. Samal ajal kerkis Sofron jälle esile, nagu oleks ta meid mõne salaakna kaudu jälginud. (Tean nüüd, et ta nägi meid kristallkuulis, mis asus kõrvalruumis.)

"Loodan, et olete oma elutingimustega rahul ja et me varsti jälle võime juttu ajada. Mul on teilt palju küsida ja õppida, milleks mul praegu kahjuks ei ole rohkem aega. Ja kui teil on kaebusi või soove, võite igal ajal minu poole pöörduda."

Nende sõnadega surus Thrasymachos vürsti kätt ja

lahkus oma kaasteenritega, nagu ta neid nimetas. Sofron võttis meid jällegi oma hoole alla ja juhtis meid valitsusehoonest välja. (Ma ei nimeta seda paleeks, sest siis peaksin kõiki Heliopolise hooneid paleedeks nimetama.)

Olime kõik palju rõõmsamas meeleolus, kuigi meile õigupoolest midagi polnud lubatud. Peamiseks rõõmusõnumiks oli siiski, et meie laeva ei hävitatud. "Mirandolina" oli meile kõigile nagu elusolend ja nii kaua kui on elu, püsib lootus. Samal ajal oli mu uudishimu Allotriat lähemalt tundma õppida nii suur, et ma isegi selle üle head meelt tundsin, et meil nüüd selleks küllalt aega oli.

Sofron tahtis, kuna me juba kord siin olime, meile ülalinna näidata, aga vürst vabandas ennast sellega, et ta peab minema oma meestele läbirääkimistest jutustama, ja loomulikult läks vürstinna temaga kaasa. Nii jäime Nikeforosega kahekesi Sofroni hoole alla.

"Mida tahaksite kõigepealt näha?" küsis ta. Aga ta vastas sellele ise enne kui kumbki meist jõudis suud avada. "Kuna oleme just templi lähedal, on vahest kõige targem sealt alustada. Tean, et teie maal peetakse usukommete täitmist väga tähtsaks, ja sellepärast oleks üsna loomulik sellega jätkata, kui olete just tutvunud meie riigi kõige kõrgemate ametikandjatega. Peale selle on see mulle endalegi väga lähedal, sest ma olen ise preester."

Kuna ta kandis samasuguseid riideid nagu kõik teisedki, ei olnud ma kordagi kahtlustanud, nagu tegeleks ta millegi muuga kui selle maailma asjadega. Nikeforos, kes juba oli jõudnud tutvuda Allotria ajalooga ja valitsusviisiga, ei olnud ka nähtavasti veel usuni jõudnud, sest ta tuli ise kohe küsimusega:

"Missugune on teie usk? Kas austate vanu kreeka jumalaid, nagu tehti seda Platoni ajal?"

"Austamine on liiga palju öeldud," vastas Sofron. "Me lihtsalt sallime neid — kui te aru saate, mis ma mõtlen."

Seda oli väga imelik kuulda ühe preestri suust, isegi kui ta jumalad olid ainult ebajumalad. Sofron märkas meie hämmastust, sest ta hakkas kohe lähemalt seletama.

"Platoni jüngrid tõid siia maale kõik oma vanad jumalad ja maa päriselanikud, kel polnud muud jumalust kui tulemägi, võtsid varsti omaks kreeklaste usu. Nad ehitasid templid ja püstitasid jumalate kujud, kõik nii nagu olid olnud Kreeka linnades. Ja nagu sealgi, oli siin varsti igal linnal ja maakonnal oma jumal, keda austati rohkem kui teisi. Nii oli Heliopolise kaitsejumalaks muidugi Apollon-Helios ja see oli alguses tema kuju, mis seisis sadamas ja laevadele teed näitas. Nimelt oli see samal ajal ka tuletorn, sest sel esimesel ajal sõitsid meie laevad kaugele ja külastasid niihästi Euroopa kui ka Aafrika randu."

"Tean, tean!" hüüdis Nikeforos vahele. "Olen lugenud jutustusi kummalistest laevadest ja inimestest, keda nähti siin-seal kaugemais provintsides just enne Rooma

langemist barbarite kätte. Aga sel ajal polnud kellegil mahti hakata lähemalt uurima, kes need olid ja kust need tulid. Mõned pidasid neid isegi ainult viirastusteks, mis ennustasid Rooma langemist."

"Aga aja jooksul jõudsime selgusele, et sel kohalike jumalate austamisel olid omad pahed," jätkas Sofron. "Nii tekkis võistlus ja isegi vaen üksikute linnade vahel, mida preestrid, pean kahjuks ütlema, omalt poolt õhutasid. See läks nii kaugele, et aastal 801 — me arvame aega sellest päevast, mil meresõitjad-isad jõudsid Allotria randa — et nimetatud aastal Afroditopolise kodanikud tungisid pealinna ja tõukasid Apolloni kuju ümber. Kodusõda, kõigist sõdadest kõige mõttetum, oli ähvardamas. Aga viimsel hetkel kuulas rahvas siiski filosoofide ja arhontide nõu ja nüüd otsustati kõik kohalikud jumalad maha jätta ja nende kujud purustada. Kõik pidid austama ainult Zeusi, kes oli ju kõigi teiste jumalate isa. Heliopolise rahvas andis head eeskuju ja püstitas Apolloni asemel sadamasse naise kuju, keda nimetati Eleutheriaks. Aga kuna nad olid arukad ja kokkuhoidlikud inimesed, kasutasid nad esialgset Apolloni kuju ja lasksid talle ainult riided ümber panna. Sellepärast juhtute rahva suust palju sagedamini kuulma Hermafrodiidi nime. Nagu näete, on meiegi pikk ajalugu üsna kirju ja nii mõnigi kord oleme olnud barbaarsusse tagasi langemas."

"Nüüd saan aru, mis sa mõtlesid sellega, et te oma jumalaid sallite, aga neid ei austa. Igaüks võib nüüdki

veel austada Apollonit, Afrodiitet või Artemist, kui ta tahab. Aga riigi ainsaks jumalaks on Zeus."

"Mitte päris nii, tark võõras. Riigil ei ole ühtki jumalat. Aga ma arvan, et te saate sellest kõige paremini aru templis."

Me ei olnud üldse märganud, et olime templi juurde jõudnud, sest see oli samasugune hoone kui kõik teisedki. Alles sisse minnes selgus üks erinevus — siin oli ainult üks suur ruum, peaaegu ümmargune, mille lae moodustas kõrge kuppel. Aga kuna Allotria rahvas muidu armastas oma hooneid piltidega ehtida, siis olid templi seinad täiesti valged ja puhtad. Ei olnud siin ka ühtki kuju ega altarit. Ometi tundus siia sisse astudes, et see pidi olema püha paik. Praegu ei olnud siin palju rahvast, aga need, kes siin seisid, enamasti üksikult või kahekaupa, näisid olevat süvenenud mõtteisse või ka palvesse.

Sofron pani sõrme suule vaikimise märgiks, aga see oli üleliigne, sest kumbki meist poleks julgenud seda sügavat vaikust rikkuda. Peaaegu oleksin isegi hakanud palvetama, aga ma ehmusin kohe, sest see oli ju paganate tempel.

Kui me jälle välja tulime, istusime templi trepile ja Sofron jutustas edasi Allotria usust. Mina aga mõtlesin sellele, et meil istuvad kirikutreppidel kerjused, kuna siin teevad seda filosoofid.

"Kuigi me olime üle läinud Zeusi austamisele, leidus siiski neid, kes seda ei teinud. Meil ei ole kunagi puudunud võõrausulised, sest nagu teate, on Allotria alati and-

nud varjupaika põgenenud orjadele. Nende hulgas, kes siia sattusid, oli nii Kristuse kui Muhamedi järelkäijaid, juute ja Isise kummardajaid. Sellepärast otsustati varsti kõik jumalad templist välja ajada, Zeus kaasa arvatud. Nii olid kõik usud saanud ühesugused õigused ja kõik võisid kasutada sama templit, sest siin ei tohtinud olla ühtki kuju, pilti või muud märki, mida võiks mõne usu või jumalusega siduda. Ükskõik missugust jumalat keegi oma südames austab, võib ta templisse astuda ja seal palvetada või muidu oma mõtteid järele kaaluda."

"Teil peab ometi olema mingisugune jumalateenistus?" Mu hämmastus oli nii suur, et ma pidin ta jutule vahele rääkima.

"Ka jumalateenistus on templis keelatud. Sest missuguse kombe kohaselt peaksime seda tegema, et kõik sellest osa saaksid? Ja kui järele mõelda — milleks on surematule jumalale vaja vasikate verd või vanade naiste laulu? On nii, et isegi kõnelemine templis on keelatud, et keegi ei hakkaks siin äkki oma usku kuulutama ja teiste oma maha tegema."

"Aga milleks on teil siis preestrid?"

"On õigus, et see nimi on vananenud, aga me peame visalt kinni vanadest nimedest ja kommetest. Eriti teeme seda siis, kui need enam midagi ei tähenda. Meie preestrid on Riigi, mitte mõne üksiku jumala teenistuses. Ja meil on küllalt palju teha. Kõigepealt on meie ülesandeks kirjade pidamine kogu rahva kohta. Ja siis on

meil terve rida pidulikke kombeid, mida rahvas kõrgelt hindab. Me võime alustada juba ristimisega . . ."

"Ristimisega?" hüüdsin üllatunult. "Kas teil on siis tarvitusel see kristlik komme?"

"Oleme selle tõepoolest kristlastelt üle võtnud, sest see meeldis rahvale. Me ei küsi, kust me midagi oleme saanud, kui see ainult on ilus komme. Võib-olla oleks ju õigem seda nimetada nimeandmiseks. Ja siis on teised kombed nagu laulatamine ja lahutamine."

"Nii et Allotrias võib mees ennast oma naisest lahutada? Ja seda pühitsetakse preestri poolt nagu abielu sõlmimistki?"

"Muidugi. Mis on siis selles iseäralikku? Lahutus võib mõnigi kord olla rõõmsam sündmus kui laulatus. Aga kui sa küsisid, kas mees võib ennast naisest lahutada, siis oli see küsimus imelikult ühekülgne. Mitte ainult mehel, vaid ka naisel on samasugune õigus. Kõige tavalisem on muidugi, et mõlemad seda soovivad. Olen tõepoolest kuulnud imelikku asja, et teie juures on lahutus keelatud või vähemalt väga raske ja et sellise õiguse võivad endale välja kaubelda ainult väga kõrged isandad. Ma ei mõista, kuidas teil sellisel juhul keegi üldse abielluda julgeb, kui ta ennast sellega kogu eluks teise inimese külge seob. Pealegi abielluvad ju inimesed enamasti nii noorelt, et neilt võimatu on nõuda selle sammu astumiseks vajalikku mõistust. Sellepärast lahutatakse meil kõik abielud, niipea kui mees või naine on täisealiseks saanud.

On täiesti loomulik, et inimene oma elu tahab alustada täiesti vabade kätega."

Kui ma järele mõtlesin, mõistsin korraga, et siin lihtsaimalgi mustusevedajal oli sama õigus, mida meil ainult kroonitud pead jõudsid välja kaubelda. Ja ma hakkasin aru saama Hypatia väitest, et siin kõige lihtsamgi kodanik poleks valmis vahetama meie suurnikega. Aga samas lõi mind kohe teine mõte.

"Aga mis siis, kui mees või naine, kes on täisealiseks saanud, oma abikaasat nii armastab, et ta ei taha temast lahkuda?"

"Tuleb ette sedagi. Siis järgneb otsekohe uus laulatus ja see päev on kahekordselt pidulik. Juhtub sedagi, et üks ja sama paar laulatatakse veel kolmandat korda. Seda nimetatakse trigaamiaks ja selle kulul tehakse palju nalja. Aga paljud inimesed, eriti maal, on ise sellele väga uhked."

"Hakkan sellest aru saama," ütles Nikeforos pooleldi iseenesele. "Meil võib igaüks, keda abielu ei meelita, kloostrisse astuda. Aga Allotrias on abielu, niipalju kui ma olen aru saanud, peaaegu kohustus. Sellepärast on neil vähemalt see lohutus, et nad varsti oma abikaasast võivad lahutada ja uue otsida — nii nagu magaja kõval asemel ennast sageli tahab pöörata."

"Kas see on tõsi, et kõik on sunnitud abielluma, tahes või tahtmata?" küsisin uue hämmastusega.

"Ei ole hea, et inimene üksi on," lausus Sofron pidulikult ja mulle tundusid need sõnad kuidagi tuttavad.

"Aga oleks ebaõige rääkida sundusest, sest seadus ei sunni kedagi abielluma. Kui siiski peaaegu kõik abielluvad, on see rohkem naabrite eeskuju ja üldine arvamine, mis enamasti on halastamatum kui ükski seadus, kuna selle vastu pole võimalik ennast kaitsta nagu kohtu ees. Ja muidugi tähendab omajagu seegi asjaolu, et ükski vallaline ei pääse muule kohale kui ainult tootjateks. Ainsaks erandiks on naised, keda meil nimetatakse headeks õdedeks ja kes kuuluvad valvurite klassi."

"Siis mõistan, et preestritel on küllalt tegemist," olin lõpuks temaga nõus. "Kui siia juurde arvata veel matusetalitused . . ."

"Matustega ei ole preestritel midagi tegemist," ütles Sofron kiiresti ja oma sõnu rõhutades. "Meie oleme elavate, mitte surnute teenistuses. Kui inimene on surnud, ei ole riigil ega kaasinimestel temast enam mingit kasu — milleks siis tema pärast vaeva näha? Pealegi juhtub harva, et keegi Allotrias sureb — see peab olema kas mingi uus ja tundmatu haigus või lihtsalt õnnetus. Ja sel juhul on arstid rohkem huvitatud ta maisest kehast kui preestrid. Muidu lõpetavad ju kõik vanad oma elupäevad Õndsate saarel."

Õndsate saare nimetamine tundus Nikeforosele ebameeldiv, sest ta raputas ägedalt pead.

"Kas ei ole see siiski üsna julm komme vanad inimesed oma kodudest ja omastest lahutada ja kõik ühele väiksele saarele saata, mida oleks õigem nimetada Surma saareks?"

"Selle nime on vanad ise leidnud ja tarvitusele võtnud. Te teate muidugi, et vanade kreeklaste usu järgi viibisid õndsate hinged pärast surma Elysionis. Sealt see nimi tulebki. Ainus vahe on see, et meil inimesed juba enne surma Elysioni rõõmusid saavad maitsta. Nad on seal kõigist muredest vabad ja kõike on külluses, mida nad iganes soovivad. Siin oleksid nad ainult pahanduseks noortele ja noored neile. Sest on vana tõde, et inimene vananedes muutub nurisejaks ja tagasikiskujaks, juba paljast kadedusest, kui ta enam noorematega ei jõua sammu pidada ei töös ega rõõmudes. Seal on nad aga koos omasugustega ja tunnevad endid kahtlemata väga hästi."

"Ütlesid, et neil on seal kõike küllalt. Aga kes maksab siis selle eest, kui nad ise enam ei tööta?"

"Selle eest hoolitseb Riik. Igaühe varandus, kes sureb või läheb Õndsate saarele, langeb riigi omaks."

"Aga kui neil on lapsed? Kas need siis midagi ei päri?"

"Miks peaksid nad saama midagi, mille pärast nad ise pole vaeva näinud? Nad töötavad ja soetavad oma varanduse. Nagu meil ei ole kedagi, kes ei tööta, nii ei ole ka kedagi, kel poleks varandust, vähemalt niipalju kui talle ta elupäevil vaja läheb."

"Kui mõistlik," mõtlesin valjusti. "Siis ei tarvitse lastel kunagi oma vanemate surma oodata ja hiljem päranduse pärast tülitseda. Võin kujutella, et Allotrias kõik perekonnad elavad õnnes ja üksmeeles."

"Veel enam, meie perekonnad koosnevad ainult

mehest, naisest ja lastest. Niipea kui lapsed on üles kasvanud, on neil vaevalt midagi oma vanematega tegemist. Sellepärast ei ole kellelgi kahju lahkuda, veel vähem on kellelgi kahju lahkujast."

"Ja sellepärast ei ole ma siin näinud ühtki tõepoolest vana ja viletsat inimest?"

"Sa ei näeks ühtki niisugust ka Õndsate saarel. Näeksid seal ainult inimesi, kes on paksud ja laisad. On tõepoolest nii, et nad seal kuigi kaua ei ela, sest jõudeelu, liigsöömine ja liigjoomine lõpetavad nende päevad varsti. Vähe on neid, kes seal rohkem kui aasta vastu peavad. Nii tasub ennast vanade eest hästi hoolitsemine paremini kui nende näljutamine."

"Sellele vaatamata meeldib mulle pikk nälgimine rohkem kui lühike hõlbuelu," ütles Nikeforos.

"Saan aru, et oled filosoof," ütles Sofron naeratades. "Meilgi ei saadeta filosoofe enne Õndsate saarele, kui nad ise seda soovivad. Ja enamik neist võtab ise endalt elu, kui nad näevad, et nad enam ei ole Riigile kasuks, vaid koormaks."

"Sedagi lasete teie, preestrid, sündida ega püüa neile vähemalt selgeks teha, missugune hirmus patt see on?" ütles äkki keegi meie selja taga. Kui ma tagasi vaatasin, nägin paater Ieronimot, kes oli seisnud seal tüki aega ja meie juttu pealt kuulanud. Aga nüüd ei olnud ta enam suutnud oma pahameelt tagasi hoida.

"Ma ei leia, et see oleks patt, mida keegi teeb teiste kasu pärast," ütles Sofron. Ta teretas Ieronimot rahuli-

kult ja väärikalt, kui oli kuulnud selle ametist. Ja jätkas kohe, paatrile vasturääkimiseks võimalust andmata. "Aga isegi siis, kui see oleks hukkamõistetav, ei ole preestrite asi ennast vahele segada. Meil ei ole üldse õigust kellegi eluviisi arvustada või kedagi õpetada. Õpetuse saavad inimesed koolis, täiskasvanud vastutavad ise oma tegude eest. On koguni nii, et kui preester hakkaks kedagi noomima ta eluviiside pärast või ainult nende vastu liiga suurt huvi tundma, on igaühel õigus tema peale kaebust tõsta. Seda võib mõnikord juhtuda ja siis kaotab preester oma koha ja peab minema all-linna tootjate hulka."

"Kas pigistavad teie preestrid silmad kinni kõige ees, mida nad näevad ja heaks ei kiida?"

"Mitte silmad, vaid suu. Igaüks Allotrias täidab oma ülesannet. Korra eest hoolitsevad valvurid ja kohtunikud."

"Aga kui inimese hing on kitsikuses ja ta ise preestrid üles otsib, et pihtida ja juhatust saada?"

"Selleks on meil olemas arstid. Nagu on arstid kehaliste haiguste jaoks, nii on ka hingearstid, kes inimesi nende hingehädas aitavad."

"Saan aru," ütles paater kavala muigega. "Olen kuulnud, et siin isegi naised on preestrid, ja mis olekski sel juhul muud oodata, kui et igaühe pihisaladused juba järgmisel päeval on kogu linnas teada."

"Allotrias ei ole kellegil saladusi," vastas Sofron. "Mis saladusi saab olla ühel harmoonilisel inimesel?"

"Kas ei juhtu seda, et mõni inimene kaotab oma harmoonia? Või et ta seda kunagi ei saavuta?"

"Muidugi võib ka seda juhtuda. Aga siis on ta haige, hingeliselt haige. Ja haiguse puhul ei ole ka mingeid saladusi. Kui kellelgi on jalg kange, ei saa ta ju seda salajas hoida — juba lonkamine näitab, mis tal viga. Või miks peakski ta seda saladuses hoidma?"

Kuna ma ei olnud filosoof, ei saanud ma sellele vastu vaielda, vaid pidin talle õiguse andma. Aga ma nägin, et paater Ieronimo sellega sugugi nõus ei olnud, kuigi ka temal sõnadest puudus tuli.

"Olen kuulnud, et siin on ka kristlasi. Kas ka nemad on sellega rahul ja külastavad teie templeid?"

"Suurem osa teeb seda. Teised hoiavad siit eemale ja tahavad ehitada oma templit, kus nad võiksid pidada oma barbaarseid jumalateenistusi. Keegi ei takista neid selles, sest ka usuasjus on meil täielik vabadus. Aga seni pole nende templiehitamisest asja saanud, sest kristlaste kombel on nad kogu aja omavahel tülis ega jõua isegi selle suhtes kokkuleppele, kuhu tempel ehitada. Ma arvan, kui meil oleks ainult kaks kristlast, ei leiaks nad üksmeelt."

"Siis tahan mina selle eest hoolitseda, et nad selle leiavad," ütles Ieronimo kindlameelselt. "Olen ametisse õnnistatud Spalato piiskopi poolt ja sellega siin saarel ainus, kes kannab apostlikku suktsessiooni. Tahan näha seda, kes mu sõna ei kuula!"

"Jajah — elame, näeme," ütles Sofron ja tõusis püsti.

"Nüüd aga arvan, et on aeg mõelda kehakinnitamisele, sest ka hinge elumaja eest tuleb hoolitseda."

"See on Antikristuse riik!" kaebas paater, kui Sofron meile oli kätte juhatanud tee meie varjupaika ja siis ise lahkunud. "Tõepoolest, see on nii, nagu on ennustatud. Kõige viimane riik maa peal on Antikristuse riik ja seal on kõigil nii hea elada, et keegi enam ei hooli ei tulevasest elust ega lunastusest Kristuse läbi. See on, mida me siin näeme — inimesed, kes on nii rahul maapealse eluga, et keegi enam ei ihka taevasse paradiisi. Kõigist katsumistest, mis kuri inimeste peale saadab, on see kõige suurem ja kõige hädaohtlikum. Millega olen küll ära teeninud Issanda erilise armu, et ta just minu on valinud kõige suurema kurjuse vastu võitlemiseks?"

Ma ei osanud sellele midagi vastata ega teadnud ka, kas tal oli õigus või mitte. Aga mulle tundus imelik, et kui siin tõepoolest leidus kristlasi, miks siis nende elav usk ja hea eeskuju kedagi ei nakatanud.

Vastupidi — kuigi pidasin ennast päris keskmiseks kristlaseks, tundsin varsti, et ma lõin kõikuma oma usus, ja ma arvan, et seesama juhtus paljude teistega meie hulgast. Nii imelik ja võõrastav, lausa pea peale pööratud, kui mõnigi asi siin alguses paistis, selgus lähemal järelemõtlemisel, et see oli väga loomulik ja otstarbekohane. Just nimelt loomulik — seda sõna kuulis siin

veelgi sagedamini kui sõna harmoonia. Viimast sõna tarvitasid peamiselt filosoofid, aga esimest kuulis igaühe suust, lapsed kaasa arvatud.

Nii oli mu võõrastus ja imestus väga suur, kui Danaos avaldas mulle oma soovi, milleni ta meie esimesel kohtamisel ei jõudnud, kui Nikeforose tulek meie jutu katkestas... Aga ma ruttan sündmustest ette, sest mul tuleb enne jutustada, kuidas ma teda uuesti kohtasin.

Sofron võttis oma ülesannet, meid Allotria eluga-oluga tutvustada, väga tõsiselt ja külastas meid juba samal pärastlõunal uuesti. Nähtavasti ei olnud ta siiski päris vaba soovist inimesi õpetada ja ta kasutas nüüd seda seaduslikku võimalust kui erakordset soosingut. Ta oli valinud oma õpilasteks vürst Lorenzo abikaasaga, Nikeforose ja minu — või oli see kõrgemalt poolt nii määratud. Teised kõik, ka paater Ieronimo, olid jäetud Andromache hoole alla. Kuulsin ka, et neile ainult kahe madalama seisuse, tootjate ja valvurite elu tutvustati. Et mina sattusin eriti väljavalitute hulka, sellele ma ei leia muud põhjust, kui seda, et ma olin vürstiga kaasas ta külaskäigul arhontide juurde.

Ta õpetas meid Platoni kombel pargis ringi käies, mis oli väga meeldiv, kuna päev oli ikka veel palav, aga puude all oli kosutavalt jahe.

"Oleks õige alustada nüüd sellega, kuidas meie kodanikke maast-madalast kasvatatakse, et nad oma ülesanneteks oleksid kõige paremini ette valmistatud. Sest teadke juba alguses — meie riigis ei sünni ükski inimene

oma kutse või seisuse kandjaks, nagu see on teie juures, vaid igaühe elutee määravad ainult ta isiklikud võimed. Talupoja poeg võib saada esimeseks arhondiks ja filosoofi tütar võib sobida ainult pesunaiseks."

"See on väga õige," ütles vürst. "Mõistan, et talupoeg selle üle ainult uhkust tunneb. Aga ma kahtlen, kas filosoof sellega niisama rahule jääb."

"Nii on see teie juures ja igal pool, kus vanemad oma laste eest hoolitsevad ja isegi nende tuleviku kindlaks määravad, abielu kaasa arvatud. Sellepärast ongi meie püüe lapsed niipea kui võimalik vanematest lahutada, et nende vahel ei tekiks liiga tihedaid ja mõlemale poolele tõkestavaid sidemeid. Vaadake, kuidas on elu loomariigis! Seal ei tunne ükski vanem oma lapsi pärast seda kui need on võõrutatud ja noor hunt näitab oma emale hambaid, nagu oleks see täiesti võõras. See on elu loomulik käik, millest inimene on kõrvale kaldunud, mida aga meie nüüd püüame õigetesse radadesse tagasi juhtida."

"Mul on raske uskuda, et üks ema oma lapsed nii täielikult võiks unustada, ükskõik kui vanaks nad saaksid," ütles vürstinna. "Ja emaarmastust peame meie kõige kõrgemaks vooruseks ja seame seda kõigile eeskujuks."

"Ütleme, et see on nii," ütles Sofron järeleandlikult. "Aga suurim armastus tähendab ju eneseohverdamist ja keegi ei keela vabadust sellele, keda ta tõeliselt armastab. Kas ei juhtu teil tihti seda, et vanemate, eriti emade

valitsushimu lapsed eluajaks õnnetuks teeb? Ka meie emad armastavad oma lapsi, aga ainult nii kaua kui see armastus lastele kasuks on. Arvan, et vanemate türannia laste üle teie juures tuleb suurelt osalt sellest, et teil mees ja naine elu lõpuni peavad kokku jääma, kuigi nad seda ammugi enam ei soovi. Ise vangis olles tahavad nad oma lapsi iga hinna eest samasugusteks vangideks teha. Aga meil lõpeb abielu enamasti samal ajal kui lapsed on võõrutatud ja seegi on loomulik, sest nii on lugu ka loomariigis."

"Kui mulle lubatakse üks küsimus," ütlesin nüüd viisakalt, "siis olen juba mitu korda mõelnud ühele asjale. Teie saar on ju väike ja kuna teil puuduvad sõjad, näljast ja katkust rääkimata, siis peaks see ammugi olema rahvale kitsaks jäänud. Pealegi olen kuulnud, et teil inimesed väga noorelt abielluvad. Kui nüüd teie rahvas, nagu olen kuulnud, ei lähe välja teisi maid vallutama, siis on mulle arusaamatu, kuhu te kõik oma tulevased põlved mahutate."

"See on väga õige tähelepanek," ütles Sofron. "Sellepärast on ka meie rahvaarv juba ammu kindlaks määratud, aga ka see, kui palju lapsi ühe aasta jooksul võib sündida."

"Kuidas saab kindlaks määrata midagi niisugust, mis on Jumala teha?" küsis vürstinna imestades. "Või on see nii, et teil on väga pikad ja ranged paastud?" lisas ta punastades.

"Ma ei tea, kuidas seda teile selgitada," ütles Sofron

kõheldes. "Kuna te tulete hoopis teiselt maalt, mille kombeid ma eriti täpselt ei tunne, ei oska ma leida sobivat võrdlust. Kas ei ole teilgi muid vahendeid peale paastumise, et lapsesaamist takistada? Kui mitte muud, siis ebausukombed ja nõiarohud. Olen sellest kuulnud ainult orjadelt, aga nende juttu ei saa alati usaldada, mitte sellepärast, et nad valetaksid, vaid rohkem sellepärast, et nad on elanud vaimupimeduses."

"Olen kuulnud, et on selliseid jõledaid kombeid ja nõiarohtusid," ütles vürstinna, kes oma häbelikkusest kergesti oli üle saanud ja nüüd näis seda kõneainet võtvat niisama loomulikult kui meie õpetaja. "Aga olen ka kuulnud, et see on enamasti selge pettus, niisama nagu needki ebausukombed ja rohud, millega arstitakse sigimatust. Sellepärast arvangi, et see on lõppude lõpuks ainult Jumala teha."

"Meil on arstid suurema osa sellest tööst üle võtnud, mis teil on Jumala teha. Niisama nagu meil on rohud kõigi haiguste vastu, nii on meil ka mõjuvad rohud lapsesaamise vastu, mis on niisama vajalikud, sest nendega kaitseme rahva tervist. Et aga õigust jääks teilegi, pean tunnistama, et meil tõepoolest ei ole mõjuvat rohtu sigimatuse vastu."

"See on siis igaühe otsustada, kui palju lapsi ta tahab saada," ütles vürst. "Aga kas see soov alati langeb kokku sellega, mida soovib teie valitsus?"

"Ka selle eest hoolitsevad arstid. Seejuures kasutavad nad ka astroloogide kaasabi. Niipea kui üks naine on

käima peale saanud, läheb ta arsti juurde, et teada saada, kas laps on terve ja tugev. Ma ei tea, kui palju te tunnete meie arstide kunsti. Igatahes on neil peale muu võime näha ka inimese sisse — anne ja oskus, mida kellelgi muul peale arstide ei ole. Selle oskuse on nad omandanud juba mitusada aastat tagasi ja see on üks nende kutse saladusi. Kui te ise siia tulles käisite arsti juures, kes teid läbi vaatas, siis teate oma kogemusest, et teid viidi pimedasse tuppa. See sündis selleks, et arst võiks teid ka seestpoolt näha. Kuna see on eriline ja kõrgem nägemisvõime, siis on sel puhul valgus ainult segav, sest kõik, mis väliselt nähtav, varjab sisemuse. Nii võib siis arst otsekohe öelda, kas laps on väärt sündima või mitte, ja ta võib tarbe korral selle sündimist takistada."

Vürstinna tahtis midagi vahele öelda, aga Sofron tõstis keelates käe.

"Ei, see pole veel kõik. Isegi see, et laps on kehaliselt täiesti terve, ei tähenda veel, et ta on meile vastuvõetav. Iga lapse kohta koostavad astroloogid horoskoobi juba enne ta sündimist. Ja kui selgub, et tähtede seis on ebasoodus, et teda ootab õnnetu elu või et ta võib teha kahju Riigile ja kaasinimestele, ootab teda sama saatus."

"See on ju hirmus!" hüüdis vürstinna, kes nüüd oli muutunud näost kahvatuks. "Ma ei usu, et ükski ema sellega nõus oleks."

"Vastupidi, need on emad ise, kes tungivalt paluvad arstide abi, et lapse sündimist takistada. Julgen arvata,

et niisamuti oleks lugu ka teie juures, kui ebausk teid ei pimestaks. Sest missugune ema tahaks sünnitada vigase lapse ja näha selle kannatusi? Ja kas pole tal palju valusam saata oma last hiljem hukkamispaigale, kui on määratud, et ta peab kurjategija ilmale tooma?"

Vürstinna ohkas sügavalt, aga ei vastanud midagi. Nägin, et ta oma südames sellega ei leppinud, kuigi ta ei osanud enam vastu vaielda. Mulle aga selgus jälle kord, kui vähe küpsed meie olime Allotria seaduste ja eluviisi jaoks.

"Nii ei sünni meil kunagi liiga palju lapsi," jätkas Sofron. "Aga need, kes sünnivad, on kõige tublimad, tervemad ja paremad. Ei ole sellepärast ühtki last, kes poleks teretulnud ja kelle jaoks ei oleks Riigis kohta. Iga laps on oma vanemate uhkus ja seda peetakse nii suureks auasjaks, et vaevalt keegi, kes pole eluväärset last sünnitanud või sigitanud, võib pääseda mõnele kõrgemale kohale."

"Ka mitte siis, kui ta muidu on teistest tublim ja andekam?" küsisin vahele.

"Võib-olla on juba praegu vajalik ka seda öelda, et meil mitte kõige andekamad ei pääse edasi, vaid kõige normaalsemad. See ongi, mida nimetatakse Sofrosyneks, mida võiks kõige lähemalt tõlkida mõõdukuseks."

"Kuldne kesktee," ütles vürst Lorenzo naeratades. Ta oli meist kõige vähem hämmastunud sellest, mis ta kuulis.

"Nagu näha, pole see ka teile võõras mõte. Aga kui sageli juhtub, et te jätate om tarkuse lambi tühja tuba valgustama ega võta seda kaasa igapäevase elu ja töö juurde! Nii rumalad kui ka üliandekad on mõlemad kõrvalekaldumised looduse teest ja teine võib olla sageli hädaohtlikum, kuna see on ühenduses hybrisega, inimese ülemeelikusega. Aga pöördugem tagasi laste juurde, kelle vaimuannete suhtes me veel selgusele pole jõudnud . . ."

"Kas ei ole astroloogidel võimalik ka seda juba ette näha?"

"Teatud määral küll. Aga ärge sellepärast siiski arvake, et me takistame andekate laste sündi, kui neil muidu midagi viga ei ole. Nii mõnelgi alal võib nende andekust hiljem vaja minna, eriti kui nad satuvad peremehe või ülevaataja alla, kes oskab nende andekust kasutada. Ja alati leidub abinõusid, mis ei lase neid liiga kõrgele kasvada. Raske kehaline töö on heaks vahendiks, et nende liiga pikki vaimutiibu kärpida, eriti kui nad juhtuvad olema nõrgema kehaga . . . Ei, kõigil lastel, kes sünnivad, on algusest peale võrdsed võimalused. Mis neist edaspidi saab, oleneb ainult neist endist, ja seda otsustavad arstid ja hingeteadlased. Vähemal määral on ka õpetajatel midagi öelda. Aga kuni võõrutamiseni jäävad lapsed emade hoole alla, kes selle aja jooksul on igasugusest muust tööst vabastatud. See on ainus vahe meeste ja naiste vahel, kes muidu töötavad samadel alustel. Alles kaks aastat pärast sünnitamist lähevad

naised tööle tagasi, aga kogu aja on nad saanud sama tasu, nagu oleksid nad töötanud."

"Kui nüüd juhtub, et naine jällegi uut last ootab või selle vahepeal isegi on jõudnud sünnitada?" küsis vürstinna.

"Seda juhtub väga harva ega näe seda keegi hea meelega. Liiga kauaks koju jäämine võõrutab naise tema tööst ja seob ta liiga tugevasti koduse jõudeelu külge. Niisama nagu ei ole hea, et üks inimene kasvaks liiga tugevate sidemetega teise inimese külge, ei ole ka hea, et tal tekiksid liiga tugevad sidemed koduga või üldse teatud kohaga. Sellepärast on kasulik, et nad sagedasti vahetavad asukohta. Nii tunnevad nad endid kogu aja rohkem Allotria kni Heliopolise või Selenopolise kodanikena."

"Aga mis saab lastest siis?"

"Nende jaoks on lastemajad, mis on ehitatud just laste jaoks, ja seal on nad eriliselt selleks koolitatud ravitsejate hoole all. Aga ka vanemad lapsed võtavad nende kasvatustööst varsti osa. Nii saavad nad, niipea kui nad on hakanud märkama, õiglase kohtlemise, milleks vanemad kunagi pole võimelised. Eriti on lapsed ise kõige paremad üksteise kasvatajad, kuna nad on õiglased ja valjud, aga vabad vanemate inimeste eelarvamustest. Lapsed peavad kõigepealt kasvama lasteks ega tohi neist hakata täiskasvanuid tegema enne kui nad ise soovivad täiskasvanuks saada."

"Aga iga laps igatseb oma ema ja iga ema oma lapse

järele," vaidles vürstinna vastu. "Mulle tundub, et on liiga julm neid nii vara üksteisest lahutada."

"Ma ei ütle, et neid kohe ja äkki lahutatakse. Alguses võivad nad õhtul koju minna ja oma vanemate juures magada. Ka hiljem võivad nad oma vanematega kokku saada, kui nad seda soovivad. Aga varsti ei soovi lapsed seda ise, sest neile, kes tihti oma ema juurde jooksevad, vaatavad teised lapsed halva pilguga."

"Tahaksin heameelega näha üht sellist lastemaja," ütles vürstinna.

"Nii olin minagi kavatsenud," ütles Sofron. "Aga just nüüd tuli mul meelde, et homme on Saturnuse päev ja selletõttu ei ole koolides tööd, niisama nagu ei tööta ka teised. Sellepärast on parem täna vaadata mõnd kooli ja jätta lastemajad homseks."

"Kuidas? Kas teil pühitsetakse sabbatit nagu juutide juures?" küsis Nikeforos, keda alles see uudis näis üllatavat.

"Me ei pühitse seda päeva rohkem kui teisi, me ainult ei tööta sel päeval. Samuti nagu me ei tööta ka Heliose päeval. Oleme leidnud, et viiest päevast nädalas jätkub küllalt. Varsti on võimalik, et me töötame ainult neli päeva nädalas."

Ma ei tea, kas oli meie ajaarvamine laeval segamini läinud või erines Allotria kalender meie omast, igatahes olime olnud arvamisel, et juba täna oli laupäev, mida siin nimetati Saturnuse päevaks.

Lahkusime nüüd pargist, et minna kooli vaatama.

On märkimisväärne, et me juba nii kiiresti olime harjunud siinsete tänavate puhtusega, kus võis käia nagu toas, et me seda pidasime täiesti loomulikuks. Samuti puudusid siin kõik meie linnade halvad lõhnad, vaid võis tunda ainult kerget väävlihaisu, mida levitasid isesõitvad vankrid. See oli aga Sofroni ütlemist mööda ainult tervisele kasuks ja ma võisin uhkusega tähendada, et meiegi selle saladuse jälile olime saanud ja tarvitasime väävlisuitsu taudide vastu võitlemiseks.

Kui ma nägin, et Sofron oli meid toonud kooli juurde, kus ma eelmisel päeval olin käinud koos Danaosega, ei saanud ma sellestki rääkimata jätta.

"Siis tunned sa juba meie kooli?" küsis ta sõbralikult. "Näen, et te olete väga usinad, usinamad kui tavalised orjad, kes tunnevad huvi hoopis teiste kohtade vastu. Ja mis arvad sa meie koolist?"

"Arvan, et kui meil oleksid sellised koolid, ei tunneks ükski laps nende ees hirmu — võib-olla ainult mõni õpetaja."

"Kui Casarmana on juba kooli näinud, ei ole vahest mõtet praegu sinna minna," ütles nüüd vürst. "Ma ei usu, et me oleksime sellest eriti huvitatud. Sest mis muud võib seal olla kui kari lapsi, kes õpivad veerimist või tähtede maalimist."

"Siiski, ma tahaksin väga seda näha," ütles vürstinna. "Kui ma õieti olen aru saanud, siis käivad siin kõik lapsed koolis — ka tulevased talupojad ja lihtsamate tööde tegijad."

"On õige, et kõik peavad õppima lugema ja kirjutama. Aga see on ainult kõrvaline oskus, eriti nüüd, kus meil on kaugekõne, mõttemängud ja lugemismasinad. Palju tähtsamad on muud oskused, mis neil hiljem elus tarvis tulevad. Aga kõige tähtsam on, et nad arendavad oma keha ja vaimu gümnastikaga ja muusikaga. Sest ainult need viimased arendavad inimese karakterit, mida Platon nii tähtsaks pidas."

"See tuletab mulle meelde rüütlite kasvatust," ütles vürst Lorenzo. "Tõepoolest, ei ole halb mõte lasta kogu rahvas selle kasvatuse osaks saada, mis meil kuulub ainult vähestele."

Me ei läinud seekord majja sisse, vaid pöördusime paremale, kus sammaskäik viis avarasse siseõue. Juba eemalt võisime kuulda laste rõõmsat käratsemist, mida võis võrrelda käraga Genova turul kõige kibedamal äritunnil. Vürstinna surus käed kõrvadele, aga astus vapralt naeratades meiega koos edasi.

Õu oli täis lapsi, umbes kümne- kuni kaheteistkümneaastasi, kes seal parajasti viitsid oma aega mingi mänguga, mis koosnes jooksmisest, hüppamisest ja palliga märkiviskamisest. Nad kandsid ainult lühikest põlle, aga olid muidu täiesti alasti ja me võisime imetella nende tugevust, osavust ja kehailu. Üks vanem mees, nähtavasti õpeteja, tuli meid märgates meile vastu ja teretas väga viisakalt, kui Sofron oli seletanud, kes me oleme.

"Nagu näete, kipub see õu meile kitsaks jääma,"

ütles ta. "Tänavu on lapsed palju rohkem huvitatud gümnastikast kui muusikast. Ma ei tea, millest tuleb selline kõikumine — arvatavasti on see tähtede mõju."

"Kas siis õpilased ise valivad, mis nad teevad?" küsis vürst, kes seda veel ei teadnud.

"Aga muidugi — kool on ju nende jaoks," vastas Sofron ja lisas kavalavõitu naeratusega: "Ma arvan, et ka teil vürstide lapsed sageli ise otsustavad, mis nad just sel silmapilgul tahavad õppida, nii et õpetaja enamasti nende tahtmist peab täitma, mitte vastupidi."

"Nii on kergem ka meile," ütles nüüd õpetaja. "Mängu juures peavad lapsed ise hoolega korda, nii et meil üsna vähe teha jääb."

Vürstinna ei pannud seda viimast juttu üldse tähele, vaid vaatas üksisilmi ühte õuenurka, kuna ta näost paistis pahameel ja hirm. Käeliigutustega püüdis ta meiegi tähelepanu sellele juhtida. Kui me samas suunas vaatasime, nägime, et seal üks suurem poiss oli väiksema mängust kõrvale vedanud ja nurka põlvili surunud. Nüüd tagus ta talle rusikaga kuklasse ja vastu külgi. Üldises käras ei olnud aga võimalik kuulda, kas löödu üldse kisendas või oli ta juba uimaseks löödud.

"Kas te ei sega isegi siis vahele, kui üks teisele liiga teeb?" küsis ta, kusjuures ta koolmeistrit kuuest tõmbas, et temagi tähelepanu sellele juhtida, mis all õues sündis.

Koolmeister nihkus veidi kaugemale. (Olen Allotrias sageli märganud, et sealne rahvas ei armasta, kui keegi

teine neid puudutab. Ma arvan, et see on nende kõrgele arenenud puhtusetunne.)

"Eriti siis mitte," ütles ta. "See ärritaks kõik lapsed õpetaja vastu vihale, kui see ennast nende õigustesse segab. Eriti kahjulik oleks see sellele, kes on teisest üle, sest kui teda ei lasta oma loomulikku üleolekut kasutada, võib see ta arengu seisma panna ja temast ei saa kunagi head tööjuhatajat või koguni valitsejat, milleks tal muidu on annet. Aga ka peksasaanu häbeneb, et ta ainult õpetaja vahelesegamise tõttu pääses. On õigem, et ta sellest nahatäiest õpetust võtab ja katsub oma jõudu paremini arendada või muul viisil kätte maksta."

"See kasvatusviis, nii pentsik kui see meile tundubki, oli tuntud juba vanal ajal," lisas Nikeforos. "Nii kasvatati noorsugu Spartas."

Sofron ei saanud muidugi aru, mis Nikeforos meile rääkis, aga ta kuulis nime Sparta ja lausus ootamatu ägedusega:

"Me kasvatame oma noori täiesti vastupidi Sparta vaimule. Seda viimast tutvustame neile ainult kui hoiatavat eeskuju, nii et see nimi on saanud kõige rängemaks sõimusõnaks. Spartas kasvatati noori aristokraatideks ja sõjameesteks. Meie aga kasvatame neid demokraatideks ja rahulikuks tööks. Nii on meie kasvatuse siht täiesti vastupidine. Mitte selleks, et noori vägivallaks harjutada, vaid selleks, et nad õpiksid vägivalda vihkama, laseme neid lapsepõlves selle all kannatada."

Nüüd olid lapsed meid märganud ja jätsid korraga

mängu pooleli. Selle asemel kogunesid nad salkadeks, naersid ja karjusid, näitasid meid näpuga ja hakkasid meid lõpuks oma pallidega pilduma. Kuna need olid võrdlemisi kõvad ja valusad, tõmbusime kiiresti tagasi sammaste varju.

"Meie lapsed ei salli võõraid," vabandas Sofron. "Nad on sellegi poolest sarnased teiste maade täiskasvanutega. Aga nagu te olete tähele pannud, saavad nad sellestki aja jooksul üle, ja kui nad on juba täiskasvanud, osutavad nad vaevalt mingit tähelepanu võõrastele, olgu need kui kummalised tahes."

"Arvan, et oleme teie kooli nüüd küllalt käegakatsutavalt tundma õppinud," ütles vürst Lorenzo. "Meil on kindlasti veel palju muudki vaadata."

"Tahaksin siiski, et näeksite ka muusikaõpetust," ütles Sofron. "See on gümnastika täielik vastand. Sest nii nagu ütleb Platon, arendab gümnastika keha ja karmust, muusika aga hinge ja pehmust. Ainult esimene kasvataks noortest toored metslased, ainult teine eluks kõlbmatud unistajad. Aga mõlemad koos annavad nad selle, mille poole me alati püüame — harmoonia. Tahaksin, et näeksite meie noori ka sellest teisest küljest."

Ta juhtis meid varjulist käiku mööda kupliga hoone juurde, kus me juba väljas seistes võisime kuulda noorte mängu ja laulu. Kuigi see muusika ei sarnanenud ühegagi neist helitõugudest, mida meil tarvitatakse (olen ise lapsepõlves kirikus laulnud), vaid rohkem meelde tuletas türklaste sõjamuusikat, ei taha ma selle üle valjult

otsustada, sest on võimalik, et see oli pärit Platoni ajast ja et kõigi paganate muusika on ühesugune.

Aga Sofron oli hoolega jälginud vürstinna ilmet, kelle nägu alati oli hinge peegel, ja ütles:

"Kui teile see muusika ei meeldi, siis ärge süüdistage meid. Nii nagu õpilased võivad ise valida oma mängud, nii valivad nad ka oma laulud. Millegi pärast meeldivad neile eriti need laulud, mis nad on õppinud siia varjule põgenenud orjadelt."

Kuigi ma ei pea ennast paater Ieronimo sõbraks, soovisin sel hetkel, et ta oleks siin ja õpetaks neid laulma "Te Deum" ja "Ave Maria", kas või ainult vahelduseks. Aga ma pean siinsamas tunnistama, et minu laulmisega kunagi rahul ei oldud ja et ma selles küsimuses vahest õieti otsustada ei oska.

Suur ümmargune ruum sarnanes templiga, ainult selle vahega, et siin põrand seinte poole kõrgemale tõusis, sarnanedes sel viisil katla põhjaga. Ka siin oli arvukalt lapsi, kuigi eelmine koolmeister muusikahuvi puudumist oli nimetanud. All keskel asusid lauljad ja mängijad. Kui me sisse astusime, laulsid kolm tütarlast, kes oma elavat viisi tantsusammudega täiendasid. Nende kõrval mängisid seitse poissi muusikariistadel, mida ma ei hakkagi kirjeldama, veel vähem neile nime andma, nii võõrad olid need meile. Aga kuigi siin oli eriti väljast tulles üsna hämar, äratasid mu tähelepanu rohkem kuulajad kui lauljad ja mängijad.

Need olid juba vanemad lapsed, aasta viieteistkümne

ringis, nii et poiste juures võis märgata habeme algust, aga ka valehabemeid, kuna ma tütarlaste naiselikkuse tunnuste suhtes ei julge midagi väita nende ehtsusest. Nad elasid väga innukalt kaasa, trampisid takti ja plaksutasid käsi. Aga mitte alati ja mitte kõik, sest neil oli ka muud tegemist. Sest kohe võis märgata, et nad istusid paarikaupa nagu väiksed mõrsjad ja peigmehed mingis muinasjutulises hiiglapulmas, ja nii vähe õrnust, kui oli minu meelest nende laulus ja muusikas, osutasid seda rohkem kuulajad üksteisele. Ma ei ole kuulnud ega lugenud, et peiud ja mõrsjad isegi muinasjutus üksteist nii avalikult ja häbenemata oleksid suudelnud. Mis aga sündis kõige kõrgemal ja kõige pimedamas, ei tea ma öelda, sest ma pöörasin selja sinnapoole ja püüdsin seda vürstinna eest varjata.

"Olen lugenud Dionysose pidudest, aga ma ei uskunud kunagi, et Platoni jüngrid ka need siia kaasa tõid, veel vähem, et nendega alustatakse koolides," kuulsin Nikeforost endamisi pomisevat.

Ka seekord haaras Sofron kinni nimest, mida ta kuulis.

"Kas sa nimetasid Dionysost? Oled tõepoolest õpetatud mees, sest meilgi ei tunne keegi peale filosoofide seda nime, kuigi see on peaaegu ainuke vanadest jumalatest, kel veel on midagi meile pakkuda. Et ta nii unarusse on jäänud, on suurelt osalt Absoluutse Vaimu teene. Ja see laul, mis me kuulsime, oli tõepoolest vana

Dionysose hümn, kuigi selle sõnad on ümber muudetud ja seda lauldakse uuel viisil."

"Kas ei laulda teil enam üldse hümne Apollonile?"

"Muidugi teeme ka seda. Aga see tuleb järgmises kooliastmes, kuhu lähevad ainult tulevased valvurid ja filosoofid. Tulevaste tootjate koolitee lõpeb siin ja pärast seda lähevad nende teed lahku, sest nad hakkavad õppima erinevaid ameteid. Nii et nad on juba varsti küpsed ellu astuma."

"Märkan seda," ütles vürstinna ja ma kuulsin, kuidas ta hääl kergelt värises. "Kuna teie õpetajad ei sega vahele õpilaste omavahelise vaenu puhul, siis on loomulik, et nad ei takista ka nende omavahelisi armastusavaldusi."

"Vastupidi," ütles Sofron, "seda püütakse igapidi õhutada, sest armastus on meie riigi olemise alus. See peaks olema nii igal pool ja on sellepärast väga imelik, kui teie oma noori inimesi selleks ette ei valmista."

"Ma ei mäleta, et Platon oleks sellest kirjutanud, et noortele tuleb õpetada ka armastuse kunsti," ütles Nikeforos kõheldes.

"Kui ta seda ei teinud, siis pidas ta seda endastmõistetavaks. Aga kui me lastele õpetame looduse saladusi, siis peame loomulikult õpetama ka seda, mis meisse endisse puutub. Ja pidage meeles, me ei õpeta oma lapsi ainult sõnadega, vaid ka eeskujuga ja näidetega, sest mis kõrv kuuleb, ei ole kaugeltki nii meeldejääv kui see, mis silm näeb."

Kuna me nii muusika kui ka muu kära tõttu pidime kõnelema kõrgendatud häälega, siis kõlasid Sofroni viimased sõnad ootamatult valjusti, kui laul äkki lõppes ja lauljad, kes kogu oma jõu ja tunded olid välja pannud, poodiumil kokku langesid nagu riidest nukud. Selletõttu märkasid noored meid ja tervitasid meid valju naeruga ja hüüetega, mis ei olnud eriti viisakad, nagu võisin näha Sofroni ja Nikeforose nägudest. Kiiresti tõmbusime tagasi, et rahulikumas ümbruses mõttevahetust jätkata.

"Kas te märkasite, et oli juba suur vahe nende ja väiksemate laste käitumises?" küsis Sofron tähelepandava uhkusega. "Nad väljendasid oma põlgust ja meelepaha ainult sõnades, aga ei mõelnudki meile käsitsi kallale tungida. Nii kaugele on nad jõudnud ainult mõne aastaga ja ainuüksi omast jõust, sest keegi pole neile seda õpetanud. Ja kui te kohtate veelgi vanemaid noorukeid, siis lasevad nad ainult pilkudel oma tundeid väljendada või keeravad teile selja."

"Miks peavad noored üldse olema vanemaile vaenulikud?" küsis vürst Lorenzo.

"Miks linnud laulavad ja kalad ujuvad? See on lihtsalt looduse seadus. Teistes maades hoitakse lapsi ja noori vanemate hirmu all ja nii ei saa nad sellest kaasasündinud vaenust kunagi loomulikul teel üle. Kui pealegi üsna vanad ja nõdrukesed igal pool teel ees koperdavad või koguni surnuid suure aukartusega koheldakse, võime aru saada, et inimesed muutuvad riiakaks ja sõjakaks.

Ja üheski elueas ei saa inimene loomulikult õnnelik olla."

Aga vürstinna oli oma mõtteis ikka veel ühe teise külje juures, mis puutus Allotria kasvatusse. Ta tuli kohe selle juurde tagasi, kui Sofron oli vaikinud.

"Ma ei ole siiani kunagi sellele mõelnud, et võiks kasvatada noori teisiti kui neid kasinusele manitsedes. Ja ma ei saa sellepärast ikka veel uskuda, et nad oleksid õnnelikud, kui nad juba lapsepõlves armastuse saladustesse pühendatakse. Millal on siis neil veel aeg nautida hingelise armastuse rüvetamata rõõmu?"

"Kui see, mida teie nimetate hingeliseks armastuseks, mida aga meie nimetame lihtsalt ebaloomulikuks, oleks mingisugune ideaal, miks ruttate siis teiegi sellest varsti kaugemale, nii et abielu saab teoks alles ihulikus armastuses? Mul on raske uskuda, et see viimane oleks teile ainult ebameeldivaks kohustuseks või raskeks koormaks. Aga kui see on teile endile suurima rõõmu allikas, miks keelate siis seda oma lastele, keda ütlete armastavat? Te ei keela ju neile, et nad endid varakult harjutavad teistes kunstides, nagu laul ja mäng, vaid olete neile koguni uhked, kui nad midagi uut on juurde õppinud. Keegi ei pane pahaks, kui lapsed mängides oma vanemate tööd järele aimavad — mis on siis loomulikum, kui et nad mängides ka armastuse tööd harjutavad? Ja kuna see pealegi kuulub kooliõpetuse hulka, on õpetajad kohustatud ka siin nõudma, et keegi ei laiskleks, vaid näitaks, et ta on õpetusest tulu saanud. Ainult

viljatu unistamine on ebaloomulik ja kahjulik, niisama nagu see, kui keegi lugemise ja kirjutamise asemel lakke vahib."

"Siis ei ole see ainult nii, et õpetajad laste seda sorti mängu sallivad, vaid nad sunnivad neid koguni selleks?" küsis vürstinna, keda Sofroni vastus sugugi polnud rahustanud, vaid veel rohkem erutanud. "Sel kombel on mul raske ette kujutada, et ükski tütarlaps oleks abielludes veel neitsi."

"Olen tõepoolest kuulnud, et seda laadi eelarvamus kunagi on valitsenud, aga ma ei uskunud, et seda veel praegugi leidub," vastas Sofron, kes nüüd omalt poolt ärritus. "Viimaks on isegi nii, et teil veel praegugi poisslapsi ümber lõigatakse?"

"Oleme kristlased," ütles vürst veidi järsult, sest ta pidas seda kõneainet vürstinna juuresolekul ebakohaseks. "Ainult juudid ja muhamediusulised tunnevad ümberlõikamist."

"Siis on sel kuuldusel ometi alust. Nii kaugele on siis inimesed mujal loomulikust eluviisist kõrvale kaldunud, et nad teevad seda poeglastega, mida meie teeme tütarlastega. Sest see, mida teie peate mingiks auasjaks, on meie silmis ainult takistuseks ja asjatu hirmu allikaks. Mulle näib, et pean tingimata teile näitama, kuidas meie lastele armastamist õpetatakse, et te ise näeksite, kui loomulikult ja puhta meelega see sünnib."

Ja vaatamata vürsti ja vürstinna protestidele viis ta meid koolimajja sisse. Aga keda kohtasime seal kõige-

pealt, kui mitte mu vana sõpra Danaost! Sofron pöördus ta poole küsimusega, aga sai vastuseks ainult kahetseva pearaputuse.

"Kahjuks on kogu õppetöö tänaseks lõppenud. Lubasin oma õpilastel minna vaatama mõttemänge, kus näidatakse Trooja sõja tekkimise põhjust. See on neile seda kasulikum, et nad võivad seal õppida niihästi armastuse kunsti kui ka ajalugu. Ja mul olekski võimatu olnud neid takistada, sest nad teadsid, et seda näitab meie suurim mõttekunstnik Briseis, kes näitab kõike mitte ainult loomulikus suuruses, vaid ka loomulikes värvides."

"Mis on mõttemängud?" küsis vürstinna huvitatult. "Olen seda nimetust juba varemgi kuulnud."

"Te näete seda varsti," lubas Sofron lahkelt. "Aga ma arvan, et praegu on veel liiga vara ja te ei saa sellest hästi aru. Ei aita nimelt ainult eestmõtleja oskus, vaid on ka vaja, et vastuvõtjad oleksid ette valmistatud. Sellepärast on parem mõni aeg oodata, kuni te olete meie elu lähemalt tundma õppinud ja vähehaaval ka meie kombel mõtlema hakanud. Nüüd aga leian, et on kõige parem, kui külastame mõnd templit ja räägime mõne sõna meie usust, sest mulle näib, et teil seda väga tähtsaks peetakse."

Nüüd tuli mul meelde, et mu jutt Danaosega eelmisel korral oli pooleli jäänud. Ja kuna ma juba olin templit näinud, palusin Sofronilt luba neist maha jääda. Ta oli sellega kohe nõus ja ütles veidi hapukalt naeratades:

"Olete näinud, et meil lapsed ise võivad valida, mida

nad tahavad näha ja õppida. Miks peaksime täiskasvanute vastu valjemad olema?"

Kui teised olid lahkunud, ütles Danaos tasase häälega: "Kardan, et ta kahtlustab, et meie vahel võib tekkida liiga sõbralik vahekord."

"Aga mis võib selles halba olla, kui leiame endile siin sõpru? Seda kiiremini omandame ju Allotria kombed ja mõtteviisi."

"Sõprust ei nähta meil meeleldi, sest see on esimene aste, et tekivad vandeseltsid, mis Riigi vabaduse võivad hädaohtu saata. Mitte ainult kõik inimesed ei ole meil võrdsed, ka nende vahekorrad peavad olema samasugused. Sellepärast tahtsingi rääkida sinuga enne kui oled siin täiesti kodunenud, ja on hea, et ma sinuga jälle kokku sain."

Ta viis minu väiksesse aeda, kus istusime pingile õitsvate põõsaste vahel. Siin oli vaiksem kui kuskil mujal kogu Heliopolises, sest võis kuulda ainult lindude laulu ja ojakese vulinat, mis üle marmorastmete väiksesse tiiki langes.

"On parem, et me ei raiska aega ääriveeri rääkimisega. Nagu mäletad, saime kokku tervisemajas — nii nimetame seda meie, kuna teil vist kombeks on neid haigemajadeks nimetada. Ütlesin, et käisin arsti juures, aga et ma ei ole haige. Teatud määral on see muidugi õigus, aga mitte täiesti. Lugu on nimelt nii, et ma olen oma praeguse naisega juba kolm aastat abielus, aga meil ei ole lapsi."

Ma ei osanud sellele pihtimusele midagi vastata, aga et vaikus ei muutuks piinlikuks, ütlesin:

"Praeguse naisega? Kas oled siis juba jõudnud mitme naisega abielus olla?"

Danaos silitas habet, ilmsesti veidi piinlikkust tundes.

"Ma pole enam nii noor," ütles ta. "Juba kahe kuu pärast võin habeme maha ajada, kuna ma siis saan täisealiseks. Aga on nii, et olen tõesti ainult kahe naisega abielus olnud, sest ma olin juba kaheksateist aastat vana, kui ma esimest korda abiellusin. Võib-olla on see hiljaksjäämine põhjuseks — ma ei tea ... Mu esimene abielu polnud kuigi õnnelik ja kestis ainult pool aastat. Mis ime ka, kui abiellusin uisa-päisa, peamiselt sellepärast, et olin juba nii vana ja häbenesin teiste ees. Aga oma praegusest naisest ei tahaks ma mingi hinna eest lahkuda. Oleme juba otsustanud, et kui meid kahe kuu pärast lahutatakse, abiellume otsekohe uuesti. Tead vist, et meil abielud enne täisealiseks saamist on nagu lapse piimahambad — need ei ole ametlikult maksvad. Ainult üks asi teeb meile muret — nagu ütlesin, meil ei ole lapsi. Ja sellepärast on mul vaevalt lootust pääseda ülikooli ja tõusta filosoofide hulka, sest väga palju on soovijaid ja kahest samaväärsest soovijast võetakse vastu see, kel on rohkem lapsi. Olen kogu oma elu unistanud sellest, et ma kord pääsen ülalinna ..."

Esmakordselt nägin üht allotrialast pead norutamas. Aga samal ajal oli mulle kergenduseks märgata, et neile siiski kõik inimlikud tunded võõrad polnud.

"Meil öeldakse, et see on Jumala tahtmine," laususin ettevaatlikult. "Aga ma olen kuulnud, et teie arstid on väga osavad."

"Meie arstid on küll väga osavad vastupidi, aga . . ." Danaos raputas kurvalt pead. "On võimalik, et nad lihtsalt ei taha mind aidata. Nad teavad väga hästi, milleks see mulle on oluline. Ja nagu tead, on arstid ainult valvurid, mitte filosoofid. On liiga palju nõutud, et nad aitaksid kedagi endist mööda minna."

Jällegi üks inimlik joon allotrialaste juures paljastus mulle. Aga õigust öelda suurendas see ainult mu lugupidamist nende riigikorra vastu. Kui nad oleksid olnud tõelised inglid, poleks see ju mingi ime olnud — kuigi ka inglitel olevat teoloogide seletuse järgi oma peainglid. Aga et inimesed siin olid samasuguste nõrkustega, auahnusega ja kadedusega nagu meiegi, äratas minus lootust, et polnud meilgi päris võimatu kunagi nii kaugele jõuda.

"Arstid ei saa mind aidata," ütles Danaos. "Aga sina saad."

"Kuidas saaksin mina, kes ma arstikunstist midagi ei tea, sind aidata?"

"Mitte mingi kunstiga, vaid täiesti loomulikul teel. Kui sa heidaksid mu naise juurde ja magaksid temaga . . ."

Olin nii jahmunud, et ma midagi ei osanud öelda. Aga Danaos luges vastuse juba mu näost.

"Õige, olen unustanud ühe asja — sa ei tunne ju mu naist. Sellepärast ei julge sa midagi vastata. Aga ma

võin kinnitada, et ta on ilus nagu Afrodiite. Ja et ta oskab hästi armastada, selgub juba sellest, et ma tahan temaga uuesti abielluda."

"Aga see on ju surmapatt!" sain viimaks sõnad suust. "See on ju abielurikkumine."

"Nüüd ei saa ma sinust aru," ütles Danaos. "Kuidas saad sa abielu rikkuda, kui sa ei ole üldse abielus? Ma ei tea muidugi, mis teil mõeldakse abielurikkumise all, aga meil tähendab see, et keegi keelab oma abikaasale tema õiguslikku osa ja annab selle teisele."

"See võib olla teil nii, aga meil on see vastupidi. Ei, mis ma räägin! ... Näed, et see jutt on mu täiesti segaseks teinud. Aga miks pöördud üldse minu kui võõra poole ja ei räägi mõne oma vana sõbraga, kui see teil näib olevat lubatud?"

"Ütlesin ju, et meil ei tohi olla sõpru. Ükski allotrialane ei teeks teisele sellist heategu, ilma et ta sellest kohe avalikult kuulutaks. Ja nii ei loetaks seda last kunagi minu teenete hulka."

"Hea küll, ma hakkan natuke rohkem aru saama. Kuna see meie juures on patt, arvad õigusega, et mina sellest kunagi ei räägiks. Aga laps võib saada minu mustad juuksed ja pruunid silmad, kuna teie peaaegu kõik olete heledajuukselised ja sinisilmalised. Kas ei hakka kõik kohe midagi kahtlustama?"

"Sa võid sellest isegi rääkida, see ei tähenda midagi. Kuna sa oled võõras, ei ole sul võimalik endale teeneid koguda. Võõraste teened langevad alati meile, olgu siis

tegemist tööga või millegi muuga. See on nii esimese inimpõlve jooksul, isegi siis, kui nad nime poolest on saanud kodanikuõigused. Sa ei kaota sellega midagi, aga teed mulle heateo, mida ma kunagi ei unusta."

"Mul on kahju, aga ma ei saa seda siiski lubada," ütlesin kindlalt. "Olen kristlane ja mu hingeõnnistus on mulle armsam kui miski muu. Aga pole võimatu, et mõni teine meist, mõni laevamees sellega nõus on, sest neile andestab Jumal rohkem nende raske ja kardetava elukutse pärast. Või paater Ieronimo, kel juba oma elukutse tõttu on paremad sidemed ja kergem pattu andeks saada."

Mul oli Danaosest tõsiselt kahju, sest ma mõistsin, et mu tõrksus oli talle arusaamatu. Nii nagu tema seda nägi, oli see niisama lihtne palve, nagu läheks keegi, kelle koldes tuli kustunud, naabri juurest hõõguvat sütt laenama. Aga ta näitas, et ta oli vapper mees ja ei võtnud seda pettumust liiga raskelt.

"Kuigi olin peaaegu kindel, et sa mu soovi täidad, olin siiski nii ettevaatlik, et ma sellest oma naisele ei rääkinud. Oleks mulle muidu nüüd väga raske ka temale pettumust valmistada. Aga ütleme siiski, et su vastus ei ole lõplik ja et me selle küsimuse juurde võime tagasi tulla pärast seda kui sa mu naist oled näinud."

Sellega oli meie jutt lõppenud ja kui ta minu välja saatis, rääkisime ainult lilledest ja lindudest.

Nüüd pean oma südametunnistust kergendama ja üles tunnistama, et mu kindlameelse keeldumise põhjuseks ei olnud ainult mure mu hingeõnnistuse pärast. Ma ei olnud Danaose vastu täiesti avameelne, aga lõppude lõpuks ei olnud see ka tema asi. Tõde on nimelt see, et ühe teise naise kuju otsekohe mu vaimusilma ette tõusis ja tee sulges.

Kes oli siis see teine naine, kes kõik mu ihad oli äratanud ja ainult enda külge köitnud? Olen seni olnud väga ettevaatlik, et mitte midagi välja paista lasta, aga hoolsal lugejal tekib kindlasti oma kahtlus — ja see on õige.

Olen siin ainult üht naist nimepidi nimetanud. (Keegi ei arva ometi, et mu himu käiks auväärse arhondi Hypatia järele!) On ka ainult üks naine, keda olin näinud küllalt palju, kuigi ta sel hetkel oli ümbritsetud pimestavate leekidega. Aga veel enam kui Allotria külm tuli oli ilu mind pimestanud.

Jah, see oli Andromache. Ja nii uhke kui olingi sellele, et Sofron minu koos kõrge vürstipaariga oli oma hoole alla võtnud, kadestasin lihtsaid meremehi, kes võib-olla praegu said õpetust kaunilt Andromachelt. Lootsin ainult, et see õpetus ei hõlmanud kõike, mis neil koolides õpetati, mis olekski olnud täiesti üleliigne meie laevameeste puhul.

Olin sellepärast rõõmus, kui ma meie varjupaika jõudes kuulsin, et nad olid pühendanud kogu päeva alkeemikute imetegudega tutvumiseks. Ja nad olid sellest

kõigest, mis nad näha said, nii rabatud, et kellelgi polnud mõttesse tulnud oma õpetajat vaadata, sest keegi ei nimetanud isegi ta nime.

"Kas tead, et nad oskavad isegi kulda valmistada?" rääkis Beppo, suurest vaimustusest häält sosinaks alandades. "Ehtsat kulda ja nii palju kui nad iganes soovivad. Ja mitte ainult kulda, vaid ka hõbedat ja igasuguseid kalliskive."

Ta näitas mulle poolsalaja tuvimuna-suurust pärlit, mille sarnast ma kunagi varem polnud näinud ja mis pidi maksma terve varanduse.

"Sain selle niisama, lihtsalt mälestuseks. Nad ainult naersid mind, kui mu käsi seda vastu võttes värisema hakkas, ja ütlesid, et ma olen nagu laps, kes tühisest mänguasjast rõõmu tunneb. Sest tea, et nad võivad kõike seda teha piiramata hulgal. Ja kõige imelikum on, et nad seda siiski ei tee. Nad peavad kulda peaaegu väärtusetuks ja kalliskive mänguasjadeks. Hoopis uhkemad on nad sellele, et nad võivad valmistada terast, mis on kõvem ja painduvam kõige paremast Damaskuse terasest. Või jälle teisi metalle, mis on kerged nagu õhk ja millest nad valmistavad kunstlikke lindusid. Nad teevad kive, mis on nagu ehtne marmor — kogu linna on nad sellest ehitanud ja ometi pole saarel ainustki marmorikaevandust. Isegi puu, mida me näeme, on kunstlikult tehtud ja nii osavalt, et isegi mardikad ennast petta lasevad. Ja riided, mida kanname — mis sa arvad, ons see linane, villane või koguni siid? Ei ükski

neist — see on kootud lõngast, mida ketravad kunstlikud ämblikud."

"Seda kõike võin uskuda selle põhjal, mida olen juba näinud," peatasin Beppo kõnevoolu. "Aga siiski peab olema midagi, millest nad seda kõike teevad. See peab olema midagi, mis on väga odav ja mida neil on külluses."

Nüüd lõi Beppo veidi kahtlema.

"Jaa, kuidas seda võtta... Nad ütlevad, et nad teevad kõike mullast."

"Veest!" ütles Ruffo, kes oli ennast lähemale nihutanud, et mulle näidata kullatükki, mida ta hellitades käes hoidis ja vahetevahel armastavalt suudles.

"Õhust!" kinnitas Jacopo, oma mälestuseks saadud eset — mis see nüüd võis olla — armukadedalt põues varjates.

"Ärge unustage tuld!" kuulsin korraga paater Ieronimo häält. "Te ei suuda nähtavasti rohkem kui ainult üht asja meeles pidada. Alkeemikud väidavad, et kõik koosneb ainult neljast ainest, mida nad nimetavad elementideks. Need on muld ja vesi, tuli ja õhk. Neist saavat teha kõiki teisi aineid, tuleb neid ainult õigel hulgal ja õigel viisil segada. Aga ma ütlen, et see kõik on ainult nõidus ja Antikristuse kätetöö. Olen alati öelnud, et alkeemikud on kurjaga ühenduses ja nende mustkunst tuleb ainult inimsoo õnnetuseks."

"Olgu pealegi, et kuld on inimsoo õnnetuseks — ma

võtan selle õnnetuse rõõmsa meelega vastu ja kannan oma koormat kerge südamega," ütles Beppo.

"Näed nüüd, kui kaval on peavaenlane," ütles Ieronimo kurvalt. "Ainult näputäie valekulla eest võib ta viia kristlasedki jumalasalgamiseni. Missugust põrguvärki alkeemikud välja mõtlevad, oleme juba näinud meiegi juures tulerohu näol, mis paljudele on surma toonud ja kindlasti veel rohkem ohvreid nõuab — nii tõesti kui ma siin seisan!"

"Aga siin maal on nad tulerohu taltsutanud ja selle rahulikuks tööks rakendanud," kõneles Beppo vaimustatult. "See veab hobuste asemel vankreid ja sõuab aerutajate asemel laevu, tõstab koormaid ja paneb veskikivid käima."

"Ja laseb kogu selle linna viimaks õhku," ennustas Ieronimo tigedalt.

"Rääkimata sellest, et nende käsutuses on jõud, mis on veelgi kangem kreeka tulest ja mida nad nimetavad külmaks tuleks."

"Seda rohkem kõrvetab neid põrgutuli omal ajal!"

"Tule siia, Gino, ja näita oma peeglit!" hüüdis nüüd Beppo kõige nooremat laevapoissi.

Poiss puges kiiresti teiste vahelt esile ja ulatas mulle väikse peegli. Aga kui ma sinna sisse vaatasin, ei näinud ma oma nägu, vaid mulle vaatas peeglist vastu Gino lihtsameelselt irvitav lõust.

"Näed nüüd!" hüüdis Beppo. "Sa poleks mind kunagi uskunud, kui oleksin ainult rääkinud, et neil on peeglid,

mis vaataja näo kinni püüavad ja alles hoiavad. Aga nüüd võid sa seda ise näha."

"Nii varastab saatan inimese hinge juba eluajal ta kehast," ütles paater jälestusega.

"See pole veel midagi, see on ainult mänguasi," ütles Jacopo. "Aga neil on palju suuremad peeglid, millega nad püüavad kinni päikesevalguse ja valgustavad sellega oma maju ja tänavaid, kui on pimedaks läinud. Kas sa oled tähele pannud, et nende lampides ei ole ei õli ega rasva?"

"Nad püüavad kinni ka inimese hääle, lasevad selle jäässe külmuda ja sulatavad hiljem jälle üles. Mitme päeva või isegi mitme aasta pärast võime seda jälle kuulda, nagu räägiks inimene praegu meie keskel."

Nii jutustasid nad kõik õhinal üksteisest ette rutates, sest igaüks tahtis näidata, et ta oli midagi tähele pannud ja õppinud. Ainult paater Ieronimo oli skeptiline, kõik teised olid vaimustatud alkeemikute imetegudest. Siiski võisin märgata, et oli üks aine, mille juurde nad kõik viimaks tagasi tulid ja mis kõigi imeasjade hulgast neile kõige suuremat mõju oli avaldanud — kuld. Esimest korda ei rääkinud ja unistanud laevamehed naistest ja lõbustustest, vaid ainult kullast. Kui ainult saaks teada selle valmistamise saladuse või vähemalt meelitada mõni alkeemikuist nii kaugele, et ta valmistaks seda suuremal hulgal... Nii vähe kui ma muidu olin samal arvamisel paater Ieronimoga, pidin talle selles õiguse andma, et alkeemikute kunst mitte alati polnud inimestele

õnneks, vähemalt mitte meiesugustele puudulikele, omakasu ihkavaile inimestele.

Kui me õhtul Nikeforosega oma asemeil lamasime, tõstsin selle küsimuse veel korra üles, sest ma olin palju sellele mõelnud.

"Kui on nii, et alkeemikud võivad teha nii palju kulda kui nad iganes soovivad, siis peaksid nad olema põhjatu rikkad. Nad võiksid sel kombel kõik varandused saarel üles osta ja ise kõige peremeheks saada. Kuidas tuleb siiski, et siin filosoofid valitsevad?"

"Kuld ei ole siin mingi rikkus," ütles Nikeforos. "Muidugi oled seda võinud tähele panna ilustuste juures, kus seda kasutatakse samuti nagu muud värvi. Aga see on ka kõik. Oleme siin elanud külalistena, kelle eest hoolitsetakse, sellepärast ei ole sa vahest jõudnud tähele panna, et siin ei tarvitata üldse raha meie mõttes. On kahju, et sa ei tulnud meiega kaasa, sest teel templi juurde jutustas Sofron just sellest, kuidas siin on korraldatud kauplemine."

Minu palve peale oli ta aga ise kohe nõus sellest jutustama.

"See olin mina ise, kes selle küsimuse üles tõstis. Mulle näis nimelt, et nad ühes asjas ei pidanud kinni Platoni õpetusest. Sest Platoni riigis, nagu olen sellest lugenud, oli valvureil ja filosoofidel mitte ainult ühine varandus, vaid ka ühine perekond. Siin on aga olemas niihästi abielu kui eravarandus. Ja mis selgus? Isegi Allotrias ei ole inimesed täiesti küpsed Platoni õpetuse

puhtaks läbiviimiseks. Nad on seda tõepoolest proovinud ja kaua aega on filosoofid ja valvurid kõike omavahel jaganud, umbes niisama nagu meie mungad ja vaimulikud. Aga niisama vähe nagu vaesuse ja kasinuse tõotus on suutnud tõkestada viimaste ahnust, niisama vähe õnnestus see siingi. Sest inimene tahab alati midagi päriselt endale, olgu see maja või veis, mees või naine. Eriti on naised alati nõudnud ainuõigust oma mehele ja oma majale. Ja kui rahvas muutub tõrksaks, peavad valitsejad tarvitama järjest kõvemat kätt. Nii juhtus see siingi, et filosoofide valitsuse asemele aja jooksul tekkis tõeline türannia, mis jõudis oma haripunktile Heliodorose nimelise valitseja ajal. Kuni rahvas ei suutnud enam seda iket taluda, vaid tõstis mässu, kõrvaldas Heliodorose ja kõik ta poolehoidjad ning seadis jällegi jalule endise korra, mida nad nimetavad rahvavalitsuseks ehk demokraatiaks. Nad teevad seda muistse Ateena, aga mitte Platoni eeskujul. Niisamuti muutsid nad oma seadusi nii, et ka valvurid ja filosoofid võisid rajada oma perekonna ja said palka oma teenete järgi."

"Aga sa ütlesid ju, et neil üldse ei ole raha . . ."

"Ma ei öelnud seda nii. Ütlesin ainult, et nad ei tarvita kuld- ja hõberaha nagu meie. Mida nemad nimetavad rahaks, pole pealtnäha midagi muud kui paberilipakad. Tegelikult on need võlakohustused, mida igaüks ise võib välja kirjutada. Igaüks võib siin ise oma raha teha — tal tarvitseb sinult paberile kirjutada, kui palju see väärt on, ja seda oma allkirjaga kinnitada. Näed

nüüd, miks on tarvilik, et siin kõik inimesed lugeda ja kirjutada oskaksid? Selle võlakohustuse näol on ta andnud edasi osa oma varandusest, olgu see siis maja, maa või midagi muud. Arvetepidamise pärast on nad alles jätnud vanade rahade nimetused, nagu talent ja oobol, kuigi nad enam ammugi münte ei tarvita. Oled kindlasti tähele pannud, et neil sageli on väike kotike vöö külge kinnitatud, millest võiks arvata, nagu kannaksid nad seal raha. Aga tõeliselt on seal ainult paber ja kirjutamispulk."

"Siis võib ju igaüks teha endale niipalju raha kui ta iganes soovib?"

"Sama lugu oleks kuldrahaga, kuna nad võivad teha niipalju kulda nagu soovivad. Ei, nii lihtne see siiski ei ole. Ütlesin ju, et see raha on ainult võlakohustus. Aga võla eest peab igaüks oma varandusega vastutama. Nii ei saa keegi kunagi suuremat võlakohustust välja anda kui tal on varandust selle katteks. Seda teavad kõik ja keegi ei võta vastu väärtuseta võlakirja. Kui soovid, võid ise proovida. Kuna sul ei ole mingit varandust, ei võtaks keegi vastu su võlakirja, ükskõik kui väike summa see oleks. Ja kui järele mõelda, ei olegi see nii imelik ja võõras viis, sest nii talitavad sageli ka meie kaupmehed omavahel. Ainult on nad siin meist kaugele ette jõudnud, nagu kõiges muuski."

Nii sai minulegi selgeks, miks siinne rahvas palju ei hoolinud kullast. Paberilipakatel, mida nad kulla asemel kasutasid, oli pealegi mitu head omadust. See oli

kergem kaasas kanda ja — mis kõige tähtsam — seda ei saanud keegi varastada, sest ilma omaniku allkirjata oli see täiesti väärtusetu.

"Aga veelgi kavalamalt on nad oma rahaasjad korraldanud," jätkas Nikeforos. "Võiks karta, et alaliste võlakohustuste väljaandmisel kellegi varandusest ei jätku. Pealegi maksab ka Riik samasuguste võlakohustustega. Kuidas saaks ta seda teha lõpmatuseni, kui inimesed need võlakohustused kokku korjaksid ja alles hoiaksid? Nii võiks keegi ühel päeval astuda areopaagi ette, laduda võlakohustused lauale ja öelda: "Nüüd on kõik minu oma." Aga seda ei saa juhtuda. Iga võlakohustus peab kandma ka kuupäeva ja aasta pärast langeb selle väärtus poole võrra. Kahe aasta pärast on sel ainult veerand esialgsest väärtusest ja nii edasi, kuni kümne aasta pärast kõik võlakohustused oma maksvuse kaotavad. Nii juhtub harva, et keegi kogu oma varanduse võlgadega koormaks. Ja teiseks ei saa keegi ainult võlatähti laekasse kogudes rikkaks minna, vaid ta püüab neist võimalikult kiiresti lahti saada. Sellepärast ei ole siin ei priiskajaid ega ihnuskoisid, vaid igaüks kasutab oma varandust mõistlikult. Ja nagu sa tead, ei saa keegi oma varandust lastele pärandada. Nii on nad kõigile andnud võimaluse varandust omada, aga nad on samal ajal kaotanud kõik need pahed, mis rikkuse tagaajamine kaasa toob. Ise nimetavad nad seda strangulatsiooniks, mis tähendab, et raha aegamööda surnuks kägistatakse."

Aga kuigi see mu mõistusele tundus täiesti arusaadav

ja vastuvõetav, nägin sel ööl siiski imelist und suurest mustast kanast, kes munes kuldmune. Ma usun, et paljudki meie laevameestest nägid samasugust und, sest inimene on väga suurel määral sissekasvanud ettekujutuste ja eelarvamuste ori.

Olen pikemalt peatunud meie kahe esimese päeva juures. Esiteks pakkusid need meile kõige suuremaid üllatusi, kuna me hiljem olime juba nii tuimad, et miski meid enam õieti ei vapustanud. Teiseks mäletan neid ka kõige selgemini ja võin asetada sündmusi enam-vähem õigesse järjekorda. Hiljem tekib aga raskusi kindlaksmääramisega, mida ma enne või pärast tundma õppisin, kas see oli kolmandal või neljandal päeval — või koguni üheksandal. Eksiarvamuste ärahoidmiseks ruttan kohe kinnitama, et mu mälu tuhmenemisel mingit osa ei etendanud Absoluutne Vaim. Seda peaks tõestama seegi asjaolu, et oli keelatud võõrastele esimestel nädalail Absoluutset Vaimu müüa või pakkuda. Meie ainsateks rõõmudeks olid mõtlejate jook nektar ja saledate söök ambroosia, millest ma eriti esimest varsti hakkasin kõrgelt hindama.

Absoluutse Vaimu mõju teiste juures õppisin aga üsna varsti tundma. See võis olla juba kolmandal päeval — Saturnuse päeval, nagu nad nimetavad laupäeva. Olime all-linnas ja kuna sel päeval ei tehtud tööd, oli tänavail

palju rahvast, kõik ühesugustes valgetes kuubedes, nii et polnud võimalik otsustada, kes oli filosoof ja kes kingsepp. Kuna ka kaupmeestel oli püha, ei saanud keegi midagi osta, aga nad imetlesid kaupu läbi akende, kust oli näha kõik, mis poodides leidus. Kuna nad kõik on ühteviisi riides ja väga harva kannavad ehteid, ei olnud nende poodides üleliigset tühja sära, vaid ainult tarvilikke asju, aga nad oskasid ka kõige harilikumaid igapäevaseid tarbeesemeid nii kaunistada, et need olid kõigile silmarõõmuks.

Korraga äratas meie tähelepanu üks mees, kes käitus hoopis teisiti kui siin muidu oli kombeks. Kõigepealt oli ta üksipäini, mis juba oleks äratanud tähelepanu, sest allotrialased käivad paarikaupa, niipea kui nad enam oma vanemate käest kinni ei hoia. Alguses seisis ta ühe samba juures, sellele toetudes, ja vaatas üksisilmi maha, nagu viibiks ta sügavais mõtteis. Arvasin sellepärast, et oli tegemist alkeemikuga, kellele oli tulnud mingi uus ja tark mõte. Aga korraga tõstis ta käed üles ja hüüdis midagi ja ta pilk oli juhitud kaugusse, nagu näeks ta seal mõnd tundmatut ja meile nähtamatut jumalat, keda ta tervitas. Siis katsus ta midagi laulda, aga see ei õnnestunud, kuna ta hakkas luksuma, arvatavasti suurest hingeliigutusest. Sama vähe õnnestusid ka ta katsed käia, sest ta jalad ei jõudnud omavahel kokkuleppele, missuguses suunas minna, kuna keha kaldus kolmandale poole. Kukkumisest hoidumiseks pidi ta järgmiselt sambalt tuge otsima. Nii selgus mulle, et neil sammastel, mida

alguses olin pidanud ainult hoonete kaunistuseks, oli ka oma kasulik ülesanne. Mehe oli aga ta abitu olukord nähtavasti vihaseks teinud, sest ta hakkas midagi karjuma omas keeles, mida ma muidugi ei mõistnud, aga ma sain aru ta rusikaraputamisest ja vihasest näoilmest.

Rahvas ei pööranud talle palju tähelepanu, aga Sofron peatas meid, kui ta nägi, et me mehe vastu huvi tundsime.

"Miks ei aita teda keegi?" küsis vürstinna. "Ta on ju haige." Aga mulle tundus, et mehe käitumine palju rohkem tuletas meelde meie joobnuid, mida vürstinna oma hingepuhtuses muidugi ei võinud teada.

Sofron naeratas kannatlikult nagu alati, kui ta kuulis meie lapsikuid mõtteavaldusi.

"Ei ole mingit põhjust muret tunda," ütles ta. "See mees on lihtsalt Absoluutse Vaimu mõju all. Kaastunne on täiesti kohatu, sest võin teile kinnitada, et ta tunneb ennast hästi ja on väga õnnelik. Ka ta viha on ainult osa õnnetundest, sest sellele on ta ammu väljapääsu otsinud. Aga samal ajal ei ole ta hädaohtlik, sest te näete ise, kui abitult ta liigub. Ja kui ta peaks muutuma liiga tülikaks või liiga nõrgaks, on valvurid kohal, kes ta oma hoole alla võtavad ja kuhugi varjupaika magama viivad."

Me ei jäänud vaatama, et näha, mis mehega sünnib, sest rahvavool tõmbas meid endaga kaasa. Aga teel seletas Sofron meile Absoluutse Vaimu olemuse ja eesmärgi.

Selgus, et seegi oli üks Allotria valitsuse tarkadest seadlustest, mis kindlustasid riigis rahu ja korra.

"Absoluutne Vaim ei ole mingi üleloomulik või usuline ekstaas, vaid lihtsalt jook, mis võimaldab inimesel kõigist mõistuse ja kommete tõketest üle saada ja ennast täiesti vabana tunda. Teame, et teilgi pole tundmata joovastavad joogid. Tõeliselt ongi see sama aine, mis viinas ja õlles, ainult on meie alkeemikud selle kõigist kõrvalistest ja kahjulikest ainetest puhastanud, nii et selle mõju on palju kiirem, tugevam ja jätkub palju väiksemast hulgast. Sellega väldime liigjoomise pahed, nagu ajakulu ja kõik need halvad kaasnähted, mis pikaajaline kerge joovastus endaga kaasa toob. Jätkub ainult paarist lonksust ja inimene tunneb ennast vabana ja õndsana, kogu maailma isandana. Kõike seda, mida ta muidu tahaks öelda või teha, aga mida mõistuse kontroll ei luba, teeb ta siis. Ta on korraga riiakas, sõjakas ja mässumeelne, ta purustaks heameelega kõik, mida ta nädalate ja kuude kaupa on hoolega üles ehitanud. Lühidalt öeldes, ta on siis samasugune nagu inimesed teistes maades — kui te ei pane pahaks seda võrdlust. Aga samal ajal halvab Absoluutne Vaim ta mõtte-, kõne- ja teovõimet, nii et ta midagi ei saa tehtud, milleks ta madalam loomus teda kisub. Peale selle ärkab ta järgmisel päeval peavaluga, halva enesetundega ja sügava kahetsusega ja ta on järgmistel päevadel üpris alandlik ja veelgi usinam ja kohusetruum kodanik kui varem. Nii puhastab Absoluutne Vaim inimesest välja

kõik halvad tungid, mis muidu kogunedes võiksid temast teha aja jooksul tõelise kurjategija või mässaja. Sellepärast ongi see Riigi huvides, et Absoluutne Vaim oleks kõigile kättesaadav, kuna see ainult suurendab kodanike truudust ja armastust Riigi vastu. Ja ei tähenda midagi, mis nad sellises olukorras räägivad — keegi ei võta ju tõsiselt inimest, kes on Absoluutse Vaimu mõju all."

Selline asjade korraldus tundus mulle nii tark, et ma andsin nõu paater Ieronimole, kes seekord meiega kaasas oli, edaspidi ka kirikus pakkuda rahvale Absoluutset Vaimu, selle asemel et keelata kogudusele isegi lihtsat viina. Aga paater ei olnud midagi oma kitsarinnalisest vanameelsusest kaotanud ja leidis, et isegi nimetus Absoluutne Vaim on jumalateotus, kui seda kasutada mingi alkeemikute poolt soperdatud joogi kohta.

"Ärge arvake, et see on meie inimeste ainus võimalus igavuse peletamiseks," rääkis Sofron edasi. "Küsimus, kuidas oma vaba aega mööda saata, on meil tõepoolest väga tähtis ja valitsuse mure on ka selle eest hoolitseda. Ma näen, et suur osa rahvast on teel teatri poole, ja panen ette, et ka meie nendega koos läheme."

"Kuidas? Kas teil on isegi teater nagu Ateenas?" küsis Nikeforos üllatunult. "Poleks kunagi uskunud, et ma midagi niisugust oma silmaga võin näha. Aga ma arvasin seni, et Platon oli teatri vastu ja seda koguni kahjulikuks pidas."

"Meie teater ei ole nagu Ateenas," ütles Sofron. "Nagu teate, mängiti sealses teatris lugusid, mis kunagi pol-

nud juhtunud, mida ainult keegi oli välja mõelnud. Seal esinesid näitlejad, kas andsid mõista, nagu oleksid nad kuningad, kangelased või isegi jumalad. On selge, et selline ilmne vale on kahjulik. Aga meie teatris ei esine näitlejad, vaid tõelised inimesed. Teie ei näe seal mingit kahvatut elu peegelpilti, vaid elu ennast."

Meile kõigile oli see väga meeltmööda, ainult Nikeforos kahetses, et tal polnud võimalik näha sellist teatrit, nagu oli olnud kunagi väga ammu Ateenas. Aga Sofron ütles talle, et kui ta tunneb huvi väljamõeldud lugude vastu, võib ta edaspidi vaadata mõttemängusid, kus ta võib näha niihästi kuningaid, kangelasi ja jumalaid kui ka muid imeasju.

Meie teekond viis meid avarasse aeda või parki linna servas. Kuna Heliopolisel ei olnud vaja kaitsvaid müüre vaenlase vastu, oli siin ruumi rohkesti, muu seas ka ilusatele aedadele ja areenidele mitmesuguste võistluste jaoks. Kui õhtu saabus, valgustasid neidki arvukad lambid ja laternad, mille valgus, nagu nüüd juba teadsin, oli päeva jooksul kogutud ja talletatud päikesevalgus. Nii oli see aed ka õhtul valge nagu suur pidusaal ja ainult tähistaevas pea kohal osutas, et me olime vabas looduses.

Igaüks leidis siin endale meelepärase viisi aja möödasaatmiseks. Ühed istusid murul või pinkidel juteldes, lauldes või armatsedes. Teised olid kaasa toonud oma õhtusöögi ja kutsusid ka naabrid sellest osa võtma. Ei puudunud ka need, kes Absoluutse Vaimu mõju all oma südant kergendasid, pealtvaatajate suureks lõbuks. Mit-

mesugused mängud ja võistlused tõmbasid jälle teisi, kuna kaks suurt tantsuväljakut, üks noortele ja teine vanadele (ka siin hoidsid nad üksteisest lahku), olid rahvast tungil täis, millest tantsijad ise suurt lõbu tundsid, kuigi nad pidid üksteise varvastel tallama. Valvurid kõndisid kahekaupa edasi-tagasi ega seganud endid muidu vahele, kui et nad üksikud Absoluutse Vaimu teenijad, kelle jõud oli lõppenud, ära koristasid ja mõned noorukid, kes tahtsid siin sõita oma kunstlike eeslitega, eemale tõrjusid.

See rõõmus ja sundimatu koosviibimine meeldis mulle väga ja ma mõtlesin juba, kuidas mul oleks võimalik siia tagasi tulla Andromachega, kuigi mind samal ajal häiris see, et siin oli nii valge. Aga Nikeforos oli huvitatud teatrist, kuigi see polnud päris õige teater tema arvates, ja õhutas Sofronit kiiresti edasi astuma.

Lõpuks jõudsime hobuserauakujulise ehituse juurde, mida kaunistasid elavad ja liikuvad tulekirjad, mis mu silmad esialgu päris virvendama panid. Kuulsin, kuidas paater Ieronimo mu kõrval endamisi pomises "Mene, mene, tekel!", ja nägin, et ta poolvargsi risti ette lõi. Aga ta tuli siiski ennastsalgavalt meiega kaasa.

Kui Sofron oli seletanud, kes me oleme, juhatasid valvurid meid aukohale üsna lava läheduses, et me paremini võiksime näha ja kuulda. Parajasti seisis seal üks mees ja kõneles midagi, mis tekitas rahva hulgas palju naeru, aga ma ei saanud midagi aru ja ta kõneles nii kiiresti, et Nikeforos ei jõudnud seda meie jaoks tõlkida.

Seda kergem oli meil aru saada akrobaatide kunstist, kes olid tõepoolest osavamad kui ma neid kunagi olen näinud. Mustaks värvitud nägudega või maskides tantsijad esitasid mitmesuguste rahvaste tantse ja hiilgavais raudrüüdes noorukid aimasid järele meie rüütliturniiri nii osavalt ja samal ajal seda liialdades, et me endid peaaegu hingetuks naersime. Kuigi Nikeforos pärast ütles, et ta oli pettunud, sest see kõik sarnanes rohkem meie laadaveiderdajate kometiga kui selle teatriga, millest ta oli lugenud.

"Aga just sellepärast oligi Platon teatri vastu," seletas Sofron. "Meie eesmärk on inimesi lõbustada ja nende meelt ülendada, mitte aga neid vapustada ja masendada asjade näitamisega, mida ammugi enam ei ole. Selleaegne teater oli samasugune rahva hirmutamine nagu tondijuttude rääkimine lastele, mis ammugi on hingearstide poolt kahjulikuks tunnistatud. Aga oodake — kõige parem tuleb lõpuks!"

Tõepoolest tõusis rahva hulgas suur elevus ja kostis käteplagin, kui lavale tantsisid kolmkümmend noort naist kõige õitsvamas eas. Neil oli väga vähe seljas, aga mis neil oli näidata, oli seda vaatamisväärsem. Kuigi nende tants oli väga lihtne, sest see seisis ainult jalgade väga kõrgele tõstmises, tegid nad seda väga osavalt ja painduvalt, pealegi kõik ühekorraga, nagu oleks neid keegi nöörist tõmmanud. Mulle tuletasid nende üles-alla vehkivad jalad meelde iseliikuvaid aerusid, ja võimalik, et nad pididki kujutama laeva. Kavatsesin seda selle-

pärast soojalt soovitada meie laevameestele, kellele see kindlasti pidi olema väga huvitav ja õpetlik näha.

Kui nad olid lahkunud, lõi rahvas kannatamatult sumisema ja neile järgnevad veiderdajad ei leidnud enam kuigi suurt poolehoidu. Ikka valjemalt kõlasid hüüded: "Lehma-Laura! Lehma-Laura!"

Siis kõlas kauge trummipõrin, mida kuuldes tuhandepealine rahvahulk jäi surmvaikseks. Aga kui siis lavale ilmus noor naine lainetavate kuldsete juustega ja rikkalike kehavormidega, mida ta peaaegu läbipaistev rüü vaevalt varjas, tõusis tormiline käteplagin ja tervitushüüded kasvasid kõrvulukustavaks kisaks. Ma poleks kunagi uskunud, et Allotria muidu nii mõõdukas rahvas võis oma tundeid väljendada nii tõkketult, ja seda ilma Absoluutse Vaimu kaasabita.

See vaimustus oli meile alguses üsna arusaamatu. Sest kuigi peab tunnistama, et see noor naine, keda Lehma-Lauraks nimetati, oli väga ilus ja lopsakas ning oma kaunidust häbenematult näitas, ei teinud ta midagi rohkem, kui et astus mõne sammu vasakule ja paremale või pööras ennast aeglaselt. Ta suuliikumisest järeldasin, et ta katsus midagi öelda või laulda, aga rahva lakkamatu vaimustuseavalduse tõttu ei olnud midagi kuulda. Viimaks näis ta tüdinevat laval seismisest ja lahkus, aga ta kutsuti seitse korda tagasi, iga kord maruliste hõisetega ja käteplaginaga, kuna igalt poolt heideti lavale lilli ja rohelisi vanikuid, nii et ta ennast mõnigi kord nende vastu kaitsma pidi. Lõpuks kiskus ta oma õhukese

kehakatte seljast ja viskas selle rahva hulka, kus see otsekohe tuhandeks tükiks rebiti, sest igaüks tahtis sellest osa saada.

Olime selle kõige lõppedes üsna hämmastunud nägudega, nii et Sofron pidas tarvilikuks meile lähemat seletust anda.

"Teie ei tea muidugi, et Lehma-Laura on Rahva Lemmik. On nimelt nii, et meil igal aastal valitakse keegi selle erilise au kandjaks. Kes selleks saab, on rahva enda otsustada, ja kuna neilt ei nõuta erilisi võimeid, on kõigil võrdsed võimalused."

"Aga millegi poolest peab ta ometi silma paistma," ütles vürstinna. "See tütarlaps oli igatahes väga ilus, kuigi teda nimetatakse nii inetu nimega."

"Selles seisabki Rahva Lemmiku eriline tõmbejõud, et ta millegagi silma ei paista," jätkas Sofron kannatlikult. "Pean ütlema, et meil on tuhandeid tütarlapsi, kes on niisama ilusad või ilusamadki. Aga just sellepärast, et igaüks võib saada Rahva Lemmikuks, armastavad teda kõik. Nii oli meil möödunud aastal üks noormees, kes sai Rahva Lemmikuks oma laulu tõttu, kuigi ta, ausalt öeldes, ei osanud üldse laulda. Lehma-Laura on, nagu nimigi näitab, lihtne talutüdruk, kes ei oska midagi peale lehmalüpsmise. Nii võib igaüks tunda ennast temaga samaväärsena. Olla Rahva Lemmik on sellepärast isegi suurem au kui olla esimene arhont, sest ainult vähesed võivad tõusta sellele kohale. Ja niikaua kui igaühel on võimalus saada Rahva Lemmikuks, ei hooli keegi sellest,

et tal pole võimalik saada valitsejaks, ega teki temal ka kadedust viimaste vastu. Vaevalt keegi meie naistest ihaldaks olla Hypatia, aga igaüks tahaks olla Lehma-Laura. Ja nii ei tarvitse Hypatial karta rahva auahnust ega kadedust. Ma ei tea, kas olen saanud selle mõtte teile selgeks teha?"

"Mulle on see nüüd selge," ütles vürstinna mõtlikult. "Aga mis saab sellest vaesest tütarlapsest tuleval aastal?"

"Ta läheb tagasi oma lehmade juurde, aga tal on eluaeg midagi mäletada, mida teistel ei ole. Ja kui inimesel on ta unistused ja mälestused, on ta kõigega rahul. See, mida nimetame olevikuks, on ju ainult üks lühike silmapilk minevikuga ja tulevikuga võrreldes."

Pärast meie teatriskäimist oli paater Ieronimo väga vaikseks jäänud ja näis millegi üle järele mõtlevat. Ta hoidus nüüd omaette ega tahtnud teistega kuigi palju kokku puutuda. Ja varsti oli ta hoopis kadunud. Kuulsin, et ta oli vürstilt luba palunud linnast lahkuda ja maale minna. Sest — nagu ta oli öelnud — linnas oli rahvas nii põhjalikult rikutud, et nende juures igasugune misjonitöö oli täiesti lootusetu. Aga ta olevat kindel, et maal veel leidub inimesi, kes janunevad õige usuõpetuse järele, ja sellepärast olevat ta kohus seda neile viia.

Sellega oli ta aga meid vaeslasteks jätnud, sest meil polnud võimalik pühapäeval jumalateenistusest osa võtta. Seisime nüüd valiku ees, kas külastada mõnd siin-

set templit, mis — nagu nad ise alati kinnitasid — ei olnud pühendatud ühelegi jumalusele või õigemini kõigile korraga. Või jälle osa võtta sellest vanast, omal ajal pühast talitusest, mida peeti Apollon-Heliose auks, mis nüüd küll oli muutunud peaaegu ilmalikuks, millest aga Allotria kodanikud alati suurel arvul osa võtsid. Praegugi nimetati seda talitust veel päikesemänguks — päikesejumala auks. Päikese sümboliks oli kuldne kera, mille pärast kaks meeskonda omavahel võistlesid. Pean ütlema, et see viimane võimalus mind palju rohkem tõmbas, nii et ma seekord vürstist ja Nikeforosest lahku lõin ning seltsisin Beppoga, Ginoga ja teiste nooremate laevameestega. Nikeforose puudumisel ei saanud ma sellest mängust küll palju aru, sest polnud kedagi, kes mulle seda seletada oleks osanud. Ja mu salajane lootus kohata mängu juures Andromachet oli muidugi lapsik ja tühine, sest see oleks pidanud olema haruldane juhus teda leida nende tuhandete hulgas, kes mänguplatsile kokku voolasid.

Mänguareen oli suur ehitus, mis tuletas meelde neid amfiteatreid, kus kurjad Rooma keisrid kristlasi metsloomade ette lasksid heita. Ütlesin, et tuhanded tulid kokku seda mängu vaatama, aga oleksin pidanud ütlema kümned tuhanded. Ja ma ei kahetsenud, et olin siia tulnud, sest isegi kui mängureeglid olid mulle tundmatud ja ma vaevalt aru sain, kes võitis ja kes kaotas, lasksin ennast kaasa kiskuda ainult pealtvaatajate vaimustusest. Võistlus toimus seekord Heliopolise ja Selenopolise mees-

kondade vahel, keda võis ära tunda sellest, et nad oma seljale ja rinnale olid kinnitanud päikese või kuu pildid. Ka pealtvaatajate hulgas oli palju Selenepolise kodanikke, kes lehvitasid rätikutega, millel samuti oli kuu kujutus. Et neid oli tulnud nii suurel arvul, võis seletada sellega, et iseliikuvad vankrid linnade vahemaa paari tunniga ületasid. Paljud neist vankritest, mis mänguareeni juures seisid ja ootasid, olid väikse maja suurused, nii et nad mitukümmend inimest korraga kaasa võtsid.

Et see kunagi oli olnud usuline talitus, selgus juba sellest, et enne mängu algust lauldi vana hümni Apollonile, mida kõik püsti seistes kuulasid. Aga vaevalt oli see lõppenud, kui Selenopolisest tulnud külalised oma rätikuid lehvitasid ja korraga karjusid: "Se-le-no-po-lis! Se-le-no-po-lis!" Sellele vastuseks laskis kohalik rahvas kohe kuulda: "He-li-o-po-lis! He-li-o-po-lis!" ja ma märkasin äkki, et olin isegi karjujate hulgas.

Nagu ütlesin, ei oska ma seda mängu lähemalt kirjeldada, sest mulle näis, et enamikus jooksid võistlejad areenil läbisegamini ja katsusid üksteist mitmesuguste võtetega kukutada. Mõned võtted olid lubatud, teised mitte, sest sel puhul avaldas rahvas kuuldavalt oma pahameelt. Jälle kord võisin näha, kuidas Allotria rahvas jällegi oma mõõdukuse ja külma rahu kaotas ja niisama tuliseks ja kärarikkaks muutus nagu meiegi oma turniiridel või laadakaklustel. Nii pidi seegi olema üks tark korraldus, mis võimaldas inimestel oma madalamaid tunge vabalt lasta välja voolata. Sest vaen

Heliopolise ja Selenopolise kodanike vahel oli nii silmatorkav, et oleks peaaegu võinud karta kodusõda. Aga kui mäng oli lõppenud — ja keegi meie hulgas ei teadnud, kumb võitis —, oli kogu vaen unustatud ja riigi ning rahva ühtlus jalule seatud.

Samal areenil toimusid muul ajal ka võistlused jooksmises, hüppamises, maadluses ja rusikavõitluses. Sellest rääkis mulle hiljem Nikeforos, kes kahetses, et ta polnud saanud meiega kaasa tulla. Ta teadis, et selliseid võistlusi oli vanasti Ateenas ja teistes Kreeka linnades korraldatud jumalate auks ja et Platon neid väga kasulikuks pidas, sest need arendasid inimese keha palju rohkem kui rüütliturniirid. Olenes ju nende puhul kõik ainult võistleja enda jõust, väledusest ja osavusest, mitte aga relvadest või hobustest. Nii oli Platon isegi oma nooruses olnud väljapaistev maadleja ning oma nimegi oli ta saanud oma laiade õlgade tõttu. Ta rääkis ka, et vanas Kreekas olid noormehed võistelnud ihualasti, aga siin kandsid nad niudevööd — mitte häbelikkusest, vaid selleks, et nende õrnemad kehaosad võitluseägeduses viga ei saaks.

Ka hobuste võiduajamisi korraldasid nad muistsete kreeklaste eeskujul. (Mu isa on rääkinud, et seda veel praegugi tehakse Konstantinoopoli keisririigis.) Selle lisaks olid nüüd juurde tulnud ka võiduajamised kunstlikel eeslitel ja iseliikuvatel vankritel, mis olid hädaohtlikud mitte ainult osavõtjaile, vaid ka pealtvaatajaile, nii et need tihti surmaohvreid nõudsid. Aga seda enam olid

need hinnatud, sest nad arendasid julgust, milleks Allotria rahulik elu muidu vaevalt võimalust andis.

Teel äratas üks asi mu tähelepanu ja hämmastas mind alguses väga. Kuna mänguareen asus linna servas, oli tee sinna võrdlemisi pikk, ja et minejaid ja tulejaid oli palju, saime ainult aegamööda liikuda, mis võimaldas mul hoolega ringi vaadata. Olin juba nii harjunud Heliopolise puhtusega, et see mulle täiesti loomulik tundus, ja ma ei imestanud enam selle üle, et ka agulimajad olid nägusad, ümbritsetud aedade ja muruplatsidega, et teed ja õued olid kaetud marmorplaatidega ja purskkaevudega kaunistatud. Seda enam pani mind imestama, et ma siin-seal nägin inetuid risuhunnikuid, kuhu mitmesugune vana rämps, nagu labidad, luuad, katkised kotid, roostetanud mõõgad, poolikud rattad, vanad jalanõud ja isegi loomaraiped olid üksteise otsa aetud. Kui seda veel võis seletada sellega, et linna mustusevedajad millegi pärast oma tööga valmis polnud jõudnud, siis hoopis seletamatu oli, miks mõni sein äkki oli kaetud huupi visatud savi, pigi ja värvi seguga. Muidugi võis arvata, et oli tegemist ulakusega — teadsin ju, et siin noori vabalt lasti kasvada. Aga mu arvamise lükkas ümber see, kui nägin tee ääres üht täiskasvanud meest, kes parajasti seinale mitmesugustest pottidest värvi loopis. Mõnikord tegi ta seda isegi üle õla, vaatamata, kuhu läkitus sattus. Oli isegi väike hulgake kogunenud seda vaatama, aga keegi ei läinud teda takistama ega avaldanud isegi oma pahameelt.

Ka Nikeforos ei osanud seda mulle seletada, mispärast pidin ootama, kuni sain küsida Sofronilt.

Alguses ei saanud ta mu küsimusest aru, aga siis puhkes ta naerma.

"See on tõesti omal ajal meie valitsusele peavalu valmistanud," ütles ta. "Aga nüüd laseme seda vabalt sündida, sest seegi on üks võimalus, kuidas kahjulikke tungisid hädaohutuks teha. Kuigi see ei ole nii üldine kui Absoluutse Vaimu tarvitamine, on siiski inimesi, kes tunnevad vastupandamatut tungi midagi uut luua."

"Kas on vajalik neile selleks vabadus anda, kui nad midagi paremat ei oska?" küsisin kahtlevalt.

"Nad ei tee seda mitte sellepärast, et nad muud ei oska, vaid sellepärast, et nad ei tohi."

"Aga ometi olen näinud siin linnas nii palju ilusaid kujusid ja õpetlikke pilte."

"Kõik need on juba varem tehtud. Või on nad tehtud täpselt vanade eeskujude järgi. Pead isegi tunnistama, et need on nii täiuslikud, et nendest paremaid enam ei ole võimalik teha. Sellepärast ongi igasugune kujuraiumine ja maalimine ainult oma lõbuks keelatud, sest see on asjatu töö, millest kellegil ei ole kasu. Aga nagu ütlesin, leidub inimesi, kes ei saa oma loomislusti taltsutada. Ja nii kaua kui nad teevad asju, mis midagi ei kujuta ja mida keegi ühelgi kombel ilusaks ei saa pidada, ei ole neid võimalik takistada, sest siis ei maksa seadus nende kohta. Aga ma pean ütlema, et leidub ka neid, kes nende hernehirmutuste ja seinamäärimiste juures ilu

leiavad, ja võib-olla tuleb valitsusel ja vanemate nõukogul ühel heal päeval seadust muuta."

"Aga Platon leidis, et ka kirjanikud ja poeedid on üleliigsed," ütles nüüd Nikeforos. "Kas ka luuletamine on keelatud? Siis võiks arvata, et teil kirjutatakse ka luuletusi, mis ei ole ei ilusad ega arusaadavad."

"Nii see siiski ei ole," vastas Sofron. "Siin on seaduseandjad olnud ettenägelikumad. Muidugi on Platonil õigus, kui ta mõistab hukka väljamõeldud lood, mis inimeste meeled tõsistest asjadest kõrvale viivad. Ja muidugi on näiteks üks veisekasvatuse õpetus väärtuslikum kui kõik tragöödiad kokku. Ometi on meil igaühel lubatud kirjutada, mis ta iganes soovib. Aga selle juures on üks oluline tingimus — keegi ei tohi seda, mis ta on kirjutanud, oma eluajal kuidagi avalikuks teha. Alles pärast ta surma võib ta teoseid avalikult ette lugeda ja paljundada. Nii hoiame ära kõik kirjutamisega seotud halvad nähtused. Keegi ei kirjuta selleks, et endale ülalpidamist või au teenida. Aga teiselt poolt võib ta kirjutada ausalt, kuna tal pole vaja kedagi karta ega kedagi meelitada. Ta võib kirjutada ainult puhast tõtt — ja selle vastu ei olegi isegi valitsusel midagi, eriti kuna see tõde alles viiekümne aasta pärast võib avalikuks saada. Sest nii kaua on kõik, mis keegi on kirjutanud, pitseriga suletud."

"See on tõepoolest väga targasti korraldatud," ütles Nikeforos. "Mõelge ainult, kui sageli on meie poeedid meelitanud türanne ja teotanud ausaid inimesi! On õigus

Platonil, et luuletaja ei loo asju, vaid ainult asjade varjusid. Selles mõttes on ta isegi kujurist madalamal, sest kuju saab vähemalt käega katsuda, kuigi see kedagi ei soojenda. Sellepärast on ainult loomulik, et varjude loojal pole õigust oma töö eest saada samasugust tasu kui asjade loojal. Ja see, kes vilja, sulgloomi või kunstlikke eesleid üles kirjutab, on oma oskust paremini kasutanud kui see, kes kirjutab oodi, sest esimest tööd on vaja maksunõudjale."

Selline arvamus Nikeforose poolt tuli mulle üllatusena, sest minu teada oli ta ise kogu aja kirjutamisest elatunud. Aga kohe selgus mulle, et ta ei pidanud ajalookirjutajaid siia kuuluvaiks, sest nad kirjutasid tõesti sündinud asjadest ja olid sellega niisama vajalikud kui need, kes kirjutasid ümber valitsejate antud seadusi ja määrusi.

"See võib ju nii olla," ütlesin leplikult, kuna olin neist tarkadest meestest palju noorem. "Kui siin maal poeet nälgib, siis võib ta vähemalt selle üle rõõmus olla, et mida rutem ta sureb, seda kiiremini tuleb kuulsus. Aga siiski ei mõista ma, miks on vaja veel viiskümmend aastat oodata."

"Teeme seda selleks, et kaitsta ka ta kaasinimesi," seletas Sofron. "Ja mitte ainult sellepärast, et ta on kirjutanud nende kohta tõtt, mis on ebameeldiv. Ka siis, kui ta on kirjutanud ainult head, võib sellest pahandus tulla. Võin sellest jutustada ühe loo, mis juhtus sada viiskümmend aastat tagasi ja tõi endaga kaasa viiekümne

aasta seaduse. Seekord suri poeet Kallistos, kes nüüd kuulub meie suurimate hulka, see tähendab nende hulka, keda ainult koolis loetakse. Ta on kirjutanud muu seas kuuskümmend ütlemata kaunist armastuslaulu Herole selles vanaaegses laadis, kus ainult hingest räägitakse. Pärast ta surma tekkis aga suur tüli selle üle, kellele need laulud olid pühendatud. Vähemalt pool tosinat väljapaistvamaid naisi, kõik juba küpses eas, ruttasid kinnitama, et see oli just tema. Sellest tõusis palju pahandust, sest vähemalt ühes suhtes jääb naine naiseks ka meil, isegi kui ta on filosoof. Kõige pahandavam oli aga see, et üks uurija varsti selgitas, kes oli see salapärane Hero. Kallistos, kes suri vanapoisina — luuletajad kalduvad pahatihti loomulikult elurajalt kõrvale —, oli pühendanud need laulud oma truule koerale, kes oli ta ainsaks kaaslaseks vanadusepäevil ja kellega teda tihti nähti jalutamas. Aga vähesed teadsid, et koera nimi oli olnud Hero. Nii muutusid need auväärsed naised, kelledest pooled olid areopaagi liikmed, peale muu veel naeruväärseks. Siis pandigi maksma see seadus, et pärast kirjaniku surma tuleb veel viiskümmend aastat oodata. Kui sel puhul veel üht või teist inimest mäletatakse, siis on vähemalt kõik koerad unustatud. Nii võib teinekord head tulla isegi kerglaste vanaeitede kiuslemisest."

"Siis võib arvata, et teil ei ole liiga palju raamatuid, sest niisugusel korral kirjutab ainult see, kel on tõesti midagi öelda," tegin järelduse.

"Oota ainult!" ütles Sofron. "Oleme just teel raamatu-

kogu juurde ja te võite ise näha, kui suur see on. Ja peaaegu niisama suured raamatukogud on teisteski linnades. On nähtavasti nii, et inimeste kirjutamistungile ei saa ühegi seadusega piire panna. Siiski on sellest seadusest veel ühes mõttes kasu. Kuna kõik raamatud on juba nii vanad, ei ärata nad kellegi uudishimu ja sellepärast on vähe neid, kes neid loevad. Nii ei raiska rahvas oma kallist aega selliseks tühiseks tegevuseks, vaid igaüks jääb oma liistude juurde, nagu meil on kombeks öelda."

Sellega olimegi raamatukogu juurde jõudnud ja nägime, et see tõepoolest oli suur ja kaunis hoone, nii et ma seda alguses olin pidanud mõneks valitsusehooneks või templiks. Nägime ka, et kogu maja piiravas sammaskäigus oli arvukalt kujusid, marmorist ja loorberipärgadega ehitud.

"Need on kõik meie kuulsamad kirjanikud," ütles Sofron uhkelt. "Te näete nüüd ise, kui palju neid on ja kui kõrgelt me neid austame. Leidub isegi inimesi, kes neid kõiki nimepidi tunnevad."

Raamatukogu suurtes saalides, mis kõik olid heledasti valgustatud, valitses sama hardunud vaikus nagu templis. Aga kui Sofron oli öelnud, et Allotrias inimesed ei raiska aega raamatute lugemiseks, rääkis kohe selle vastu asjaolu, et need saalid olid täis rahvast, kes kõik istusid vaikides ja olid süvenenud oma foliantidesse. Ainult harva oli kuulda lehtede pööramist. Sofron andis meile märku vaikida ja osutas kirjadeleseintel, mida ma küll ei osanud lugeda, mis aga nähta-

vasti olid reeglid raamatukogu külastajaile. Alles siis, kui me jõudsime ühte väiksemasse tuppa, kus juhtumisi polnud ühtki lugejat, avas ta suu.

"Siin toas on kõige vanemad raamatud, mis Platoni jüngrid oma kodumaalt kaasa tõid. Et siin ei ole lugejaid, tuleb muidugi sellest, et me neid raamatuid peame koolis lugema. Sellepärast ei taha keegi siia ruumi astuda, sest siis võiks teistele paista, nagu poleks ta üldse koolis käinud."

Nägin, kuidas Nikeforose silmad lõid särama ja ta otsekohe jooksis riiuli juurde, et sealt niipalju käsikirju sülle ahmida kui vähegi võimalik. Ja sellest peale oli peaaegu võimatu temaga rääkida, veel vähem katsuda teda siit välja meelitada. Õnneks olin ma juba ise vähehaaval õppinud Sofroni kõnest aru saama, nii et ma ei olnud enam olenev ainuüksi tõlgist. Kuigi ma ei mõistnud kõiki sõnu, taipasin ta jutu mõtet, millest järeldasin, et ma täiesti enda teadmata olin omandamas allotrialaste mõtetelugemise kunsti.

Küsisin nüüd Sofronilt, millest see äkiline huvi raamatute vastu võis tulla, kui ta just oli rääkinud, et nad ei kuluta palju aega lugemiseks.

"Aga ega nad ka siin ei loe," ütles Sofron lihtsalt. "Niisama nagu enamik inimesi templis ei palveta. Nad tulevad siia enamasti selleks, et natuke aega üksi olla, oma mõtteid mõlgutada või lihtsalt puhata. Nagu tead, on meil ainult kaks kohta, kuhu hea kasvatus lubab üksi minna — tempel ja raamatukogu. Aga

templis ei ole võimalik istuda, sellepärast ei jää nad sinna kauaks. Siin on neil aga isegi võimalik oma väike uinak teha. Nagu templis, nii on ka raamatukogus rääkimine keelatud, mispärast siin on nii mõnusalt vaikne. Ja kui oleksid lugenud kirju seintel, oleksid näinud, et mitte ainult rääkimine, vaid ka norskamine on keelatud, et mitte oma kaaskodanike rahu ja süvenemist segada. Niipea kui mõni tõepoolest juhtub norskama, sest magaja suud ja muud ei saa ka kõige karmimad määrused sulgeda, on valvur oma pika kepiga kohal ja äratab ta üles, et ta võiks oma poolelijäänud vaikimist jätkata."

Kui me jälle välja tulime — Nikeforost oli võimatu vanade raamatute juurest liigutada —, oli mul veel üks küsimus tagavaraks.

"Aga miks näete vaeva kogu rahvale lugemiskunsti selgeksõpetamisega, kui nad seda hiljem ei kasuta? Siis oleme meie vähemalt selles asjas mõistlikumad, sest meil ei oska suurem osa inimesi üldse lugeda ega saagi sellepärast oma aega niisuguseks tühjaks toiminguks kulutada."

"Ma ei öelnud, et meie rahvas üldse ei loeks. Aga ta loeb ainult kasulikke ja vajalikke asju. Kõigepealt muidugi valitsuse teadaandeid, aga ka muid tähtsaid teateid ja uudiseid, mida selleks määratud kirjutajad — me nimetame neid ajalookirjutajateks ehk kroonikuteks — avalikel platsidel ülesseatud tahvlitele kirjutavad. Nii saavad meil inimesed kõigest teada ja midagi ei jää

suust suhu liikuvate kuulujuttude hooleks, mis enamasti alati tõde moonutavad."

Olime just jõudnud ühele sellisele platsile ja Sofron viis minu otsekohe suure musta tahvli juurde, kus enne meid seisis kümmekond inimest hoolega lugedes ja sealsamas loetu üle mõtteid vahetades. Kui seda arukat korraldust võrrelda selle labase viisiga, kuidas meil naised kaevul või pesupalide juures kuulujutte levitasid, pean tunnistama, et Allotria ka selles suhtes meist palju ette oli jõudnud.

"Siin võid lugeda tähtsat uudist, et valitsus on otsustanud soola hinda alandada," hakkas Sofron mind valgustama. "Nagu näed, ei ole meie kaupmeestel võimalik ostjaid nöörida. Vastupidi — kui mõne kauba hulk juhuslikult väheneb, siis alandatakse selle hinda, nii et kaupmeestel kunagi ei tule kiusatust kaupa kõrvale toimetada, et sellega hindu tõsta. Aga siin on ka teisi uudiseid. Nii teatavad astroloogid, et Saturnus, Jupiter ja Mars on kokku sattunud, mille tagajärjeks on suur katkutõbi Euroopas. Nii näed, et me teame ka teie asjust mõnikord rohkem kui teie ise. Siis on veel teade, et Heliopolis võitis Selenopolise päikesemängus — aga seda sa tead ju isegi . . ."

Ma kuulsin seda esimest korda, aga ma ei hakanud oma teadmatust Sofronile avaldama, vaid ainult noogutasin.

"Teade, mis kõige rohkem rahva tähelepanu äratab ja mille üle nad praegu vaidlevad, puudutab Lehma-

Laurat," jutustas Sofron edasi. "Ta lükkab nimelt ümber kuuldused, nagu kavatseks ta abielluda Alkibiadesega. Sest, nagu ta ütleb, Alkibiades on küll tormiline armastaja, aga tal puudub vastupidavus."

"Kas siis isegi nii isiklikud asjad tehakse turuplatsil teatavaks?"

"Aga Lehma-Laura on ju Rahva Lemmik. Ja rahvas tahab kõik teada saada, mis temasse puutub."

Ja nagu ikka, leidsin lähemal järelemõtlemisel, et tal oli õigus. Kuna siin maal naised töötasid niisamuti nagu mehed, ei olnudki muud teed selliste uudiste levitamiseks. Aga mulle näis, et tahvlil oli veel midagi, mida Sofron polnud mulle seletanud. Nägin seda piltidest, mis kujutasid rüütleid ägedas võitluses. Küsisin, kas on puhkenud sõda ja kus.

Sofron kehitas õlgu ja kõneles nagu vastu tahtmist:

"Olgu nii — saad seda igal juhul varsti teada. Ka meie rahvas, eriti tootjad, pole lahti saanud armastusest väljamõeldud lugude vastu. Et neile vastu tulla, aga ka selleks, et neid takistada raamatute juurde minemast, on igal tahvlil üks selline lugu, mis jätkub päevast päeva. Selle lugemine ei võta asjatult aega, sest see koosneb ainult kolmest-neljast pildist ja paarist selgitavast sõnast. Ja sel on peale muu see hea külg, et see tõmbab ligi ka neid, kes muidu kasulike uudiste vastu huvi ei tunne. Aga kui nad on juba siin, loevad nad läbi ka teised teated. See siin on lugu kuningas Aleksandrist. Aga sul oleks raske seda ära tunda, kuigi teaksid kõik

suurest Makedoonia kuningast, sest tõelise Aleksandriga pole sel midagi tegemist. Ja see ei tähenda palju, sest ükski lugeja mäletab vaevalt, mis talle mineval nädalal juhtus. Nii võivad ta seiklused lõpmatult korduda, ilma et need otsa saaksid."

"Lugusid kuningas Aleksandrist tunneme meiegi," ütlesin uhkusega. "Võib-olla on minulgi mõtet seda lugu jälgima hakata, et sel viisil kõige kergema vaevaga teie keelt õppida."

"Kui sa tunned huvi väljamõeldud lugude vastu, soovitan sulle külastada mõttemängusid," ütles Sofron. "Aga on parem, kui teed seda alguses koos mõnega meie hulgast, kes sind võib aidata, sest see nõuab ka vastuvõtjalt teatavat oskust."

See oligi, millele olin juba mõelnud. Ja ma teadsin ka, kellega ma tahaksin koos minna.

Mul oli niipalju õnne, et ma veel samal päeval kohtasin Andromachet, sest parajasti kui ma jõudsin meie varjupaika, oli ta lõpetanud oma päevase teekonna meie laevameestega. Mulle näis, et see kohtamine ka temale meeldis, sest ta jäi ise seisma, et minuga paar sõna vahetada.

"Mul on kahju, et mu kohustused vürsti vastu mind sinust on lahus hoidnud," ütlesin avameelselt. "Mulle

oleks palju meelepärasem Allotriat tundma õppida sinu juhtimisel."

"Kardan, et olen halb õpetaja," ütles Andromache. "Vähemalt näib mulle, et su kaaslased ei ole minuga eriti rahul. Tahtsin neid täna viia meie kooli vaatama ja samal ajal anda neile esimest õpetust meie maast ja ajaloost. Aga niipea kui nad kuulsid, et meie lapsed ise võivad valida, mida nad tahavad õppida, nõudsid nad endile sama vabadust, mida ma muidugi ei saanud keelata. Ja nii tormasid nad kõik vaatama rusikavõitlust ega tundnud enam mingit huvi Platoni ja ta õpetuse vastu."

"Kas ei ole sellest niipalju kasu, et võid nüüd ise vaba olla ja veidi puhata?"

"Seda küll," oli Andromache nõus. "Olengi kaunis väsinud ringijooksmisest ja valju häälega kõnelemisest. Mõtlesin juba endale stentorit appi paluda."

"See on hea mõte. Las stentor õiendada rumalate meremeestega, sest selleks oled sa ise minu arvates liiga hea."

Andromache hakkas naerma ning ma nägin ja kuulsin esimest korda siin saarel kedagi, kes naeris meeldivalt.

"Said minust nähtavasti jälle valesti aru. Stentor on keegi, kes ei räägi midagi omast peast, sest seda ta ei oska. Me nimetame stentoriteks eriti selleks ettevalmistatud mehi ja naisi, kel on juba loomu poolest tugevad kopsud ja vägev hääl, mida nad siis veel arendavad, nii

et neid võib kuulda poole miili kaugusele. Enamasti kasutavad neid filosoofid, kui nad suurtele hulkadele kõnet peavad. Stentor kordab lihtsalt seda, mis talle ette öeldakse, nii et see saab kõigile kuuldavaks."

"Jälle üks tark korraldus," leidsin kohe. "Ka meil leidub kõva häälega inimesi, aga nad pasundavad kahjuks ainult oma mõtteid. Ja ma kardan, et nad ei ole targemad kui teie stentorid."

"Mulle näib, et sulle hakkab juba meie juures meeldima," ütles Andromache naeratades.

"Siin on palju, mis mulle meeldib, kuigi mõni asi on alguses võõras. Kahjuks olen ma just kõige meeldivamast viimastel päevadel eemal olnud."

Ma ei tea, kas Andromache mu arglikust vihjest aru sai, aga ta jätkas naeratamist ja näppis oma valget rüüd niisama häbelikult nagu meiegi noored neiud.

"Kahju, et oled väsinud," jätkasin kiiresti. "Sofron on mulle väga soovitanud mõttemängusid, aga ta arvab, et ma peaksin minema mõnega, kes võib mulle seletust anda. Ta hoiatas mind nimelt, et ma üksi minnes ei saa palju aru. Oleksin olnud väga õnnelik, kui oleksid võinud minuga kaasa tulla."

"Ongi sobimatu üksi minna," ütles Andromache. "Meil ei lähe inimesed kuhugi üksi, sest see äratab tähelepanu ja kõik hakkavad küsima ja arutama, mis tal viga võiks olla. Ja muidugi ei ole ma väsinud mõttemängude jaoks, sest teadav loidus ainult kergendab

vastuvõtmist. Kuna need algavad aga alles õhtul, võiksime vahepeal käia suplemas."

Olin sellega meeleldi nõus, sest päevad olid võrdlemisi kuumad ja meie varjupaik oli juba vana hoone, kus puudus ruum kunstliku vihmaga, mis leiduvat kõigis uuemates majades. Ja kuna meist parajasti mööda sõitis üks iseliikuv vanker, kus ainult kutsar pukis istus, andis Andromache talle märku peatumiseks.

"Kas on sinulgi selline vanker?" küsisin teatava aukartusega, kui mitte lihtsa kartusega. Ma ei teadnud ju, kas mu keha kannatas kiirust, mis oli suurem kõige nobedama ratsahobuse kiirusest.

"Oh ei," ütles Andromache. "Sa oled vahest märganud, et on mitmesugustes värvides vankreid. Ainult üks värv, punane, on nende vankrite jaoks, mis on kõigi teenistuses. Pea seda meeles, kui tahad edaspidi kuhugi sõita. Muidu võib tekkida pahandus, kui peatad musta vankri, sest need on ainult kõrgemate riigiametnikkude jaoks."

Tahtsin midagi vastata, aga oleksin endal peaaegu keele otsast tüki ära hammustanud, sest vanker hakkas äkki väga kiiresti liikuma. Tundsin veidi kõhedust südame all, aga see võis tulla ka sellest, et ma esimest korda Andromache kõrval istusin. Siiski oli mul niipalju enesevalitsemist, et ma hoolega vaatasin, kuidas see imemasin töötas, ilma et ma siiski selle saaduse jälile oleksin saanud. Tundsin ainult samasugust kerget väävlilõhna, nagu olin tundnud isesõudvas paadis.

"Kas ka vankrid liiguvad tulerohu abil?" küsisin viimaks.

Andromache noogutas. "Jah, aga ära küsi minult lähemalt, kuidas see sünnib, sest ma ei oska seda seletada. Su laevamehed on jõudnud mu kõigi selliste küsimustega juba meeleheitele viia."

Taltsutasin oma uudishimu ja pöörasin tähelepanu kutsarile, kes meie vankrit väga osavalt ühest tänavast teise tüüris. Ja kui me lõpuks linnast väljas olime, pani ta hakkama sellise kiiruse, et tuul mu kõrvus vuhises. Mul oli mõnikord tunne, et rattad üldse maad ei puudutanud, ja ka Andromachet näis see kiirus hirmutavat, sest ta haaras kõvasti kinni mu käsivarrest ja surus ennast nagu kaitset otsides mu vastu.

Kahetsesin, et meie sõit oli nii kiire, sest selletõttu oli see ka väga lühike. Varsti olimegi ühe kunstliku tiigi juures, mida siinne rahvas kasutas suplemiseks. See oli looduslikult väga kaunis paik, ümbritsetud varjuandvate puudega ja õitsvate põõsastega. Ei puudunud ka võõrastemaja, kus soovijad võisid nii süüa kui juua, ega kaupmehed, kes pakkusid mitmesuguseid õlisid ja salvisid.

Tarvitsen vaevalt lisada, et siin mehed ja naised koos suplesid, nii nagu see sünnib meil külades ja mida millegi pärast ebasündsaks peetakse. Aga Andromache päästis oma rüü valla sellise loomuliku süütusega, et ma ilma pikema kõhklemiseta ta eeskuju järgisin.

"Pead tingimata rohkem päikese käes viibima," ütles

ta nüüd mind arvustavalt silmitsedes. "Oled ju täiesti valge ja seda peetakse meil haiguse märgiks. Kuigi olen kuulnud, et teil — ime küll! — peetavat seda suursugususe tunnuseks. Sest tea, et meie Allotrias, ja eriti Heliopolises, oma südames ikka veel kummardame päikest, kuigi me talle enam muud ei ohverda kui oma valge naha. Ära pane sellepärast tähelegi, kui sind rohkem silmitsetakse kui teisi, sest nüüd tead, mis on selle põhjuseks."

Kui Allotria rahvas austas päikest, siis armastas ta ilmsesti ka vett, sest nad ei kasutanud tiiki mitte ainult suplemiseks ja pesemiseks, vaid ujusid seal ringi nagu kalad. Andromache oli üllatunud, kui ma häbenedes pidin tunnistama, et ma üldse ujuda ei osanud, ja oli valmis mind kohe õpetama, mida ma ka meeleldi laksin sündida, nii et ma lõpuks rohkem tiigivett olin alla neelanud kui mu kõht armastas. Ometi oli mulle veesolek meeldivam kui oma kahvatu ihu näitamine kaldal.

Tundsin isegi veidi kadedust, kui nägin, et siinne rahvas nii vabalt ja loomulikult käitus. Nii võisid minu arvates teha esimesed inimesed paradiisis enne pattulangemist. Kuna enamik täiskasvanuid viibis veel oma töö juures, olid siin suures enamuses noored ja lapsed, ja ma võisin veel kord tähele panna, kui kaunis oli nende kehaehitus ja kui nägus oli päikese käes pruuniks põlenud nahk. Sellepärast oli mul palju rohkem häbi oma päevitamata ihu kui alastioleku pärast. Aga ka üksikud vanemad inimesed, kes siin viibisid ja noortega

võidu ujusid, olid niisama nooruslikult saleda kehaga, kuigi nad võisid olla juba hallijuukselised.

Olin nüüd juba sellega harjunud, et siin saarel mehed ja naised juba varasest noorusest peale üksteisele avalikult armastust avaldasid, ja ma ei lasknud sellel enam oma meelerahu rikkuda. Pealegi ei läinud nad siin suudlustest ja kallistustest kaugemale, mida polnud ka vaja, sest ümbritsev põõsastik pakkus sobivat paika eraldumiseks, kui nad oma õrnuseavaldustes nii kaugele olid läinud, et seda ainult ühel viisil võis jätkata. Mis olekski mul öelda, kui sedasama juhtub meie karnevalide ja rahvapidude puhul, ainult pimeduskatte all. Aga ma olin siiski niipalju oma kommetes üles kasvanud, et mul raske oli siin heledas päikesepaistes Andromachele oma tundeid avaldada muuga kui pilkudega. Ja ma ootasin pikisilmi õhtut ja pimedust, julgemata sellegi mõtte juures pikemalt peatuda, et mu patune iha kõigile nähtavaks ei saaks.

Nii tundsin teatavat kergendust, kui Andromache soovi avaldas linna tagasi sõita. Me leidsime paiga ühes suures tõllas, kus noored kaasreisijad meile aupaklikult parimad istekohad loovutasid, kuna nad ise vaatamata sõiduki kiirusele püsti seistes väga osavalt tasakaalu hoidsid ja sellest suurt lõbu näisid tundvat.

Jõudsime linna just selleks ajaks, kui päike loojus ja mõttemängud algasid. Olin sellest seni kuulnud just niipalju, et uudishimu äratada, aga mul polnud sellest mingit selget ettekujutust. Võtsime aset ruumis, mis sar-

nanes koolitoaga, mida olin näinud esimesel päeval, aga mis oli palju suurem, nii et mitusada inimest siin kohta leidis. Kõik toolid olid määratud kahele, mille tõttu mul oli õnn jällegi istuda Andromachega külg külje vastas. Ta võttis mu käest kinni ja ütles:

"On parem, kui ma sind alguses toetan, sest muidu on sul vahest raske ettemõtleja vaimukiiri vastu võtta."

Olin arvanud, et ettemõtleja seisab meie ees, nii nagu koolmeister oma õpilaste ees, aga seal ei olnud kedagi. Ei olnud üldse midagi muud kui tühi, valgeks lubjatud sein. Vaatasin ka ringi seda salapärast ettemõtlejat otsides, aga ei näinud kedagi peale samasuguste ootavate külaliste nagu meiegi.

Andromache luges mu väljaütlemata küsimust ja lausus, häält sosinaks alandades:

"Ettemõtleja ei ole üldse siin, vaid hoopis teises ruumis meie selja taga, kus ta võib segamatult oma mõtteid koondada ja siia juhtida. Nagu näed, on siin tegemist mõtete üleandmisega, umbes niisama nagu kaugekõne puhul. Ainult on ettemõtlejad nii osavad ja tugevad oma kunstis, et nad teevad oma mõtted mitte ainult kuuldavaks, vaid ka nähtavaks. Sellepärast ongi sein meie ees tühi ja valge, et ettemõtleja mõttekujud seal ilmuda võiksid. Nii annavad nad kõike seda otse edasi, mida kirjanikud saavad teha ainult kirjasõna vahendusel."

"Ja nad ei ole arvatavasti ka surnud, nagu kirjanikud teie juures peavad olema," vastasin samuti sosistades.

"Vastupidi — nad on väga suures aus ja kuulsuses, nii et nad tulevad isegi enne rusikavõitluse ja päikesemängu kangelasi, otse Rahva Lemmiku järel. Aga pea meeles, et mõttekiirte tabamiseks tuleb ennast täiesti lõdvaks lasta ja pea oma mõtetest täiesti tühjaks pühkida, nagu on sein meie ees. Selleks aitab kaasa ambroosia närimine, sest see ühetooniline suuliigutamine paneb varsti kõik mõtted magama. Ja ära hoia mu kätt liiga kõvasti, sest siis võib see vastuvõtmise hõlbustamise asemel ainult segada. Et sul oleks kergem jälgida, olen valinud ühe loo, mida arvatavasti juba tunned, sest see ei ole päris algupärane, vaid põhjeneb sinu kaasmaalase Boccaccio jutustusel imettegevast pirnipuust."

Ta jäi vait ja ma pingutasin ennast, et midagi näha või kuulda. Aga see ei olnud vist hea, sest selgemalt nägemise asemel tundus mulle, et valgus järjest vähenes, kuni istusime täiesti pimedas. Vastavalt Andromache nõuandele katsusin siis ennast hästi lõdvaks lasta ja sulgesin isegi silmad, kuna ma meeleheitlikult närisin ambroosiat, mida mu teejuht ja õpetaja ettenägelikult oli kaasa võtnud.

Hakkasin tõepoolest kuulma mingisuguseid hääli, tuule kohinat ja linnulaulu. Ja kui ma silmad avasin, nägin uduseid plekke ja heledamaid triipe, mis seinal liikusid ja aegamööda mingiks mustriks korraldusid. Ja siis nägin ja kuulsin samal ajal tuntud lauset:

"JOOGE NEKTARIT JA TE JOOKSETE NIISAMA KIIRESTI KUI ACHILLES!"

Mulle tundus, nagu näeksin tõepoolest Achillest jooksmas. Ta seisatas ja tühjendas peekri, mille talle ulatas kaunis tütarlaps, ja jätkas siis jooksmist poole kiiremini, nii et isegi üks teine noormees kunstliku eesli seljas temast kaugele maha jäi.

"LEHMA-LAURA SÖÖB AMBROOSIAT JA TA HINGEÕHK ON PUHAS NAGU SÜNDINUD VASIKAL!"

Kui Lehma-Laura täidlane kuju seinale ilmus, tõusid kiiduavaldused rahva hulgas ja ma panin käe ümber Andromache piha, sest ma nägin kõiki teisi sedasama tegevat. Ja ta ei tõuganud mu kätt tagasi, millest järeldasin, et see ainult mu vastuvõtuvõimet pidi toetama.

"See on ju õige," sosistasin ta kõrva. "Aga mis on sel tegemist imettegeva pirnipuuga?"

"Oota!" ütles ta. "See on ainult katse, et näha, kas ta saab meiega ühenduse. Aga on hea, et sa sellest tõepoolest juba alguses aru saad."

Hakkasin nüüd aegamööda nägema aeda ja inimesi, kes seal liikusid, kuigi nende kujud alguses mu silma ees värisesid. Uhkelt ringi tatsuv vanamees, kes kalkuneid söötis, pidi olema Nikostratos, ja tema puhul oli arusaadav, et ta käed juba vabisesid. Ilus naine, kes aknast välja vaadates igavuse pärast ringutas ja möödu-vaile noormeestele silma heitis, oli muidugi ta naine Lydia. Üks neist noormeestest, jõumehe käsivartega, aga habemetu poisinäoga, oli siis nähtavasti Pyrrhos, kelle Lydia lõpuks oma armukeseks valis. Aga kuigi ma

lugu tundsin, ja kõik, mis ma nägin, oli nii selge, et ma eraldasin rooside värvi ja kuulsin kalkunite kulistamist, oli mul raske sündmustikku jälgida, nii et ma kaugeltki kõigest aru ei saanud. Minu arvates käisid nad enamasti sihitult edasi-tagasi, vehkisid kätega ja moonutasid nägu, eriti vana Nikostratos. Mõistsin sellest, et ma veel polnud küps mõttemängude jaoks, aga võtsin nõuks usinalt harjutada, et sellest kunagi samal määral osa saada kui teisedki, kellele see näis palju lõbu valmistavat. Isegi siis, kui me jõudsime Lydia ja Pyrrhose armatsemiseni pirnipuu all, oli see nii segane ja hüplev, et ma ainult selle järgi, mida nägin, poleks võinud öelda, mis seal juhtus. Võib-olla oli põhjuseks ka see, et ma oma mõtteid ei suutnud vaos hoida ja endamisi leidsin, et oleks palju mõnusam seda Andromachega läbi elada, kui kellegi teise mõttekujutust pealt vaadata.

Aga ka Andromache ei olnud seekordse mõttemänguga päris rahul. Kui kõik pildid jälle olid pimedusse kadunud ja me ainult nägime valget seina endi ees, ütles ta:

"Paistab, et Glaukon on vanaks jäänud. Ta ei ole muidugi kunagi kuulunud meie parimate ettemõtlejate hulka, sest ta kasutab sageli teiste mõtteid ega oska midagi uut leida. Aga kuna ta mõtted on nii lihtsad ja igapäevased, on neid kerge vastu võtta. Sellepärast pidasin teda sobivaks, et temaga alustada."

Ma ei hakanud talle seletama, et isegi need lihtsad mõtted mulle liiga keerulised tundusid. Ütlesin ainult,

et see kõik mulle nii tugevasti mõjus, et mul võimatu on pärast seda kohe magama heita.

Kas mu tagamõtet aimates või mitte tegi Andromache kohe ettepaneku minna Armastajate kaljule kuu tõusu vaatama. Nii nimetati väikest aeda ülalinna serval, kust järsk kaljusein otse alla merre langes. Oma nime oli see sellest saanud, et kunagi, umbes tuhat aastat tagasi, türann Filofagose päevil, üks armastajate paar enda sealt alla oli kukutanud. Türann Filofagosele oli nimelt tulnud kummaline idee kehaline armastus üldse ära keelata, mispärast ta valitsus ka kuigi kaua ei kestnud.

Kuigi see paik nõnda oli nagu loodud armastajate kohtamiskohaks, ei olnud siin kunagi palju rahvast, sest siia ei toonud ükski liikuv trepp ja tee oli liiga järsk isegi isesõitvaile vankritele ja kunstlikele eeslitele. Mis näitab, et need vähemalt ühes asjas loomulikest eeslitest maha jäid, sest viimastele ei valmistanud mingit raskust sinna ronida.

Olin kindel, et ma juba enne oma igatsetud eesmärgile jõuan, kui kuu tõuseb. Ja ma märkasin, et Andromache hääl oli ebakindel, kui ta kõnelema hakkas.

"Olen tänase päeva julgust kogunud, et sinult midagi paluda, mida sa õigusega võid pidada väga kummaliseks. Veel enam, sul on täieline õigus pidada mind kergemeelseks ja rikutud naiseks, sest kõik mu kaasmaalased peaksid mind selleks, kui nad teaksid, mis mul kogu aeg meeles mõlgub. Aga kui tahad olla leebe kohtunik, võid seda pidada ainult naiselikuks uudishimuks. Tea

siis, et olen mõndagi lugenud ja kuulnud armastuse imelikest kommetest teie juures, mis meid oma võõrapärasusega meelitavad, nii ebaloomulikud kui need ongi. Oh jaa — näed, et olen täiesti segane ega oska kuidagi oma patust soovi selgesõnaliselt välja öelda. Tahaksin nimelt teada, kuidas maitseb armastus teie juures, ja soovin, et armastaksid mind nagu rüütel oma daami."

Olin tõepoolest üllatunud, kuigi ma ei saanud ta soovi eriti patuseks või loomuvastaseks nimetada. Kõige rohkem oli see ainult mu enda südamesoovi vastu. Sellepärast püüdsin talle selgitada, et ma ei olnud rüütel ei loomu ega kasvatuse poolest, kuigi mu isa alati väitis, et ta olevat rüütlisoost. Sellepärast olin ka täiesti võhik rüütellikus armukunstis ja võiksin teda hoopis paremini teenida lihtrahva kombel armastades.

"Olen kindel, et oled hea armastaja," ütles Andromache meelitavalt. "Ära võta seda sellepärast solvamisena, kui ütlen, et sa mulle sel alal vaevalt midagi võid pakkuda, milleks mu enda mees poleks võimeline. Aga seda teist, rüütellikku armastust, ei tunne siin keegi ja kui mõni naine seda sooviks, peaksid mehed teda kas väga rikutuks või täiesti peast segaseks."

"Kuidas? Kas oled abielus?" küsisin ehmunult ja põrkasin tõepoolest tagasi, kuigi mitte nii kaugele, kui peab seisma rüütel oma daamist.

"Muidugi — minu aastates on see ju päris loomulik. Või arvasid, et ma kuulun heade õdede hulka?" Tundus, nagu oleks Andromache millegi pärast solvunud. "Olen

isegi väga õnnelikult abielus. Nii näed, et mul pole tõesti mingit põhjust ronida siia kõrgele kaljule selle saamiseks, mille mu oma mees mulle vähemagi vaevata voodisse kätte toob. Aga kas pole nii, et need daamid, keda teie rüütlid armastavad, on ka abielus ja just sellepärast on nad sunnitud oma armastust nii kummalisel, aga ka nii salapäraselt meelitaval kombel avaldama?"

Nii kulus meil tükk aega vaidlusega ja kuu jõudis tõusta, ilma et me seda sobival viisil oleksime nautida saanud. Tulin igasuguste vabandustega ja tõin ette ka seda, et isegi siis, kui ma oleksin osanud mõnd mänguriista trubaduuri kombel käsitseda, ei olnud siin ühtki sellist käepärast. Olin ju arvanud, et ma kõik vajaliku endaga kaasa tõin. Aga need väited ei avaldanud mingit mõju Andromachele, kes oli peale muu ka väga isemeelne naine. Kui ma tahtsin saada tõeliseks allotrialaseks, seletas ta, pidin õppima ka nende oskust seda näidata, mida ei ole. Ja mis oli ühe kandli järeleaimamine selle kõrval, mida saavutasid nende mõtlejad, kes terved linnad ja rahvahulgad eimillestki esile manasid.

Nii sai mu oodatud karjusemängust üsna abitu ja naeruväärne etendus, kui ma püüdsin järele aimata kandlimängu ja samal ajal laulda. Nagu ütlesin, olen oma varases nooruses kirikus laulnud, aga seal katsid teiste hääled mu eksimused halastuse mantliga. Pealegi ei mäletanud ma nüüd ühegi sobiva laulu sõnu, vaid pidin laenama kord ühelt, kord teiselt, ja vahepeal omast

peast sõnu vahele põimima või lihtsalt läbi nina ümisema. Aga kui ma viimaks lõpetasin ja higi pühkisin (sest öö oli väga soe), nägin pisaraid Andromache silmis ja ta nägu säras isegi kuu kahvatus valguses, nagu langeks sellele tõusva päikese kuldne puna.

"See oli tõepoolest kaunis," ütles ta. "Kui ma nüüd ainult teaksin, mida teie suursugused daamid sellele vastavad!"

Kui ma oleksin olnud niisama alatu kui ma olin armunud, oleksin võinud ta teadmatust kasutada. Aga kuidagi olin ma ise sellest mängust kaasa kistud ja leidsin meie mõlema jaoks kohaseid ja väärikaid sõnu, mis oleksid võinud noori tütarlapsi ja vanu naisi pisarateni liigutada. Ei puudunud palju, et ma enda lõpuks oma rüütelliku armastuse tõenduseks siitsamast kaljult oleksin alla heitnud. Aga Andromache päästis minu sellega, et ta ulatas mulle oma käe suudluseks — kuna ta rüü alumine veer ulatus ainult põlvini ja oli sellepärast sobimatu. Ja kuna tal puudus värviline rätik, mille ta oleks võinud mulle kinkida kiivri külge sidumiseks, noppis ta põõsastelt roose ja punus neist mulle pärja. Viimane sobis küll rohkem karjustele kui rüütlitele, aga see polnud nii tähtis, sest neile siin olid mõlemad ühteviisi võõrad.

Oma sügavale pettumusele vaatamata ei saanud ma olla pahane Andromachele nähes, kui õnnelik ta oli. Samal ajal oli ta ka häbelik ja hirmunud, nagu oleks ta hakkama saanud kuriteoga, ja ta vannutas mind, et ma

sellest kellelegi ei räägiks, mis meie vahel oli sündinud. Ja kui mõni tõepoolest meie kõrvalteele eksimist oleks märganud, pidin kinnitama, et me olime ainult Allotria kombe kohaselt armatsenud. Andsin talle oma rüütlisõna ja mul oli kerge seda pidada, sest et ma isegi selle seikluse pärast häbenesin.

Sain varsti teada, et ma polnud ainuke Allotria naiste ebakõlbla uudishimu ohver. Märkasin, et laevamehed viimastel päevadel käisid ringi tusaste ja häbelike nägudega. Kuni Beppo, kes kunagi ei suutnud midagi ainult endale hoida ja minu oma sõbralikuks usaldusmeheks oli valinud, mulle viimaks selle põhjuse avaldas.

"Kardan, et lähen hulluks!" kaebas ta. "Kui ma siia tulin ja nende kommetest kuulsin, arvasin, et see on lausa paradiis meremeestele. Nii ilusaid naisi ei ole ma näinud üheski sadamas ja mul oli põhjust arvata, et nad on meile niisama vastutulelikud kui oma noormeestele. Seda enam, et nad kohe mulle silma heitsid ja kõike lubades naeratasid. Aga mis juhtus? Kui ma lõpuks ühe kauni kuldlokilise ja pikasäärelise tütarlapsega kahekesi olin, nõudis ta, et ma ainult laulaksin, mängiksin, ohkaksin ja armastusest räägiksin. Ta ei lubanud ennast isegi sõrmeotsaga puudutada. Millegi pärast oli ta arvamisel, et meil ainult niisugusel loomuvastasel kombel armastati. Ja mis kõige hullem — ta tegi seda niisuguse näoga,

nagu oleks see suur patt või lausa kuritegu, ja tundis sellest naljamängust suurt lõbu."

Võisin arvata, et mitte ainult Beppo, vaid teisedki meie laevamehed olid samal viisil Allotria naiste ja tütarlaste ebakõlbla uudishimu ohvriks langenud, kuigi nad sellest ei rääkinud, nii nagu ka mina oma tõotust vaikides pidasin. Veel enam — sattusin kuulma, kuidas vürstinna oma abikaasale midagi lõbusat jutustas, mida mul nüüd enam pole põhjust saladuses pidada. Üks ta ümmardajatest oli sattunud Allotria noormehe armastuse ohvriks ja ta käsi oli käinud umbes samuti kui meie meesperel. Ka see Allotria noormees, elukutselt tõllassepp, kes päeval parandas iseliikuvaid vankreid, oli endale pähe võtnud öösel mängida rüütel Vooruslikku, ja vaene tütarlaps oli sunnitud seisma nagu soolasammas, et kujutada kõrget aadlidaami. Kui ma mõtlen sellele, et Allotria noormehed, kes gümnastikaga oma keha arendavad, on naistele niisama paljutõotavad kui nende naised meile, võin aru saada vürstinna ümmardaja pettumusest ja kahjurõõm on mulle vähemalt väikseks lohutuseks.

Aga häbi sellele, kes lootuse kaotab! Igast uuest mängust tüdinetakse varsti, aga vanast mitte kunagi. Kui ma järgmine kord Andromachet kohtasin, sidus meid mitte ainult vastastikune poolehoid, vaid ka ühine saladus. Ja mu lootuste leegi õhutas uuesti lõkkele see, et ta minu nüüd endale külla kutsus.

"On aeg, et õpite tundma ka meie kodust elu, et

näeksite, mis teid siia jäädes ootab. Niisugust ebaloomulikku elu, nagu elate teie praegu, ei ela siin keegi, isegi mitte valvurid. Ühiskodudes elavad ainult haiged ja kurjategijad, aga neilgi on oma kristallkuulid, kus nad näevad, mis maailmas sünnib, ja head õed hoolitsevad selle eest, et nad ei jääks ilma armastuseta."

"Kas teil on siis isegi kurjategijaid?" küsisin imestades. "Olin arvamisel, et Allotrias keegi seaduste vastu ei eksi."

"Ükski terve inimene ei tee seda, see on õige. Aga kunagi ei saa ära hoida seda, et kedagi võib tabada haigus või õnnetus."

"Nii on siis teilgi kohtud, piinakambrid ja vanglad? Võib-olla isegi hukkamispaigad ja võllad?"

"Meil on kohtud, sellest jätkub. Või kui olla väga täpne, siis on meil ka vanglad, kuigi me nimetame neid varjupaikadeks. Kui ma tarvitasin sõna kurjategija, tegin seda selleks, et sul oleks kergem aru saada, mis ma mõtlen. Meie ise ei räägi kunagi muudest kui ainult haigetest. Nii nagu inimese keha haiguse puhul hakkab toimima loodusevastaselt, nii võib ka inimese vaim haigeks jääda ja sundida teda tegutsema seadusevastaselt. Kohtuniku ülesanne on selgitada, miks keegi seadusevastase teoga on hakkama saanud — varastanud, tapnud või valetanud. Pärast seda antakse ta arstide hoole alla, kes teda ravivad."

"Kas siis kedagi ei karistata ta üleastumiste pärast?"

"Siiski — väiksemate eksituste eest karistatakse ra-

hatrahviga, sest seda seletame ainult lohakusega. Aga kui keegi on teinud nii raske süüteo, et teda tuleb haigeks pidada, ei ole ju mingit mõtet teda karistada. Ei karista ju keegi inimest sellepärast, et ta keha on haige. Ta oma häda on talle juba küllalt raskeks karistuseks."

"Ma ei tea, kumba võimalust ma sel juhul pean rohkem kartma, haigeks jäämist või seaduste vastu eksimist," ütlesin murelikult. "Mul ei ole ju kuigi palju aimu teie seadustest. Ma ei tunne teie kristallkuuli võlusid ja heade õdede ülesannet võin ainult aimata, aga sellele vaatamata ei tunne ma erilist igatsust haiglasse või vanglasse sattumiseks."

"Kristallkuuli võid täna õhtul minu juures näha. Mis puutub headesse õdedesse, siis ei ole need midagi sinutaolise terve noormehe jaoks. Need on enamasti vanemad, abieludest ülejäänud naised, kes riigi teenistuses olles hoolitsevad haigete ja vangide tarvete eest, mille muul viisil rahuldamiseks neil ei ole võimalust. Aga miks sa üldse endale sellest muret teed?"

"Kas sa ei öelnud, et ka valetamine loetakse teil raskete kuritegude hulka?"

Nüüd hakkas Andromache kergendatult naerma ja patsutas julgustades mu käsivart.

"Jällegi oled minust valesti aru saanud. Selle põhjuseks peab olema see, et ma teie keelt kuigi hästi ei tunne. Võib-olla puuduvad teil ka sõnad paljude asjade jaoks. Valetamine seaduse järgi tähendab seda, et keegi on valetanud Riigile — näiteks oma varandust varjates,

et maksudest kõrvale hiilida. Või jälle seda, et ta on tõstnud kellegi peale valekaebuse või levitanud muinasjuttu Heliodorose rahvast. Viimast loetakse meil nii raskeks kuriteoks, et seda ei loodetagi parandada, kes niisugust juttu ajab. Sellele järgneb harilikult Riigist väljaheitmine, nii et kurjategijal tuleb lõpetada oma elupäevad eremiidina."

"Ja kes on see Heliodoros? Mulle tundub, nagu oleksin ta nime kord varem kuulnud."

"On parem, kui sa sellest midagi ei tea, sest siis pole sul võimalik selle seaduse vastu eksida. Ka mina ei taha midagi teada Heliodorosest, olgu see sulle lohutuseks. On tähtsam, et sa peaksid meeles meie tänava ja maja numbri, sest ma ootan sind täna õhtul. Ja siis pead mulle tõotama, et me ei räägi enam haigustest ja kuritegudest."

Ma ei ole vist nimetanud seda, et Heliopolise majad olid nii üksteise sarnased, et nad olid sunnitud neid varustama suurte, silmapaistvate numbritega, sest muidu poleks nad isegi oma kodu üles leidnud. Samuti oli ka igal tänaval oma number. Kuulsin hiljem, et ametlikes kirjades oli igal inimeselgi oma number, nii et nende nimed tegelikult olid ainult meelitusnimed, mida lähemad tuttavad kasutasid. Kuna nende perekonnad alaliste lahutuste ja uuesti abiellumiste tõttu järjest muutusid, oleks ka raske olnud muul viisil kindlaks teha, kes on kes. Veel enam, numbrid olid isegi loomadel, kunstlikud eeslid kaasa arvatud. Ainult linnud taeva all ja

kalad vees ei kandnud numbrit. Ja muidugi mitte ka eremiidid, kes olid Riigist välja heidetud ja kirjadest kustutatud, mispärast nad kandsid ametlikult nimetust anarithmos, mis meie keeles tähendab numbritu.

Kui saabus selle päeva õhtu, selgus, et me peaaegu kõik olime külla kutsutud. Nii ei olnud Andromache omast peast sellele tulnud, vaid see näis kuuluvat meie kasvatuse hulka. Vürst Lorenzo koos vürstinnaga oli palutud arhont Adeimantose juurde ja Nikeforos pidi külastama Sofronit. Saatsin nad rõõmuga ülalinna, sest ma ei oleks oma võõrustajat kellegi teisega vahetada tahtnud.

Andromache elas kaheksandal tänaval maja number 13. Kordasin seda kogu aja hoolega, et mitte unustada ja eksida. Ja ometi arvasin, et olen eksinud, kui uks avati ja mu ees seisis Danaos.

"Olen rõõmus, et oled mu kodu leidnud, ja ütlen sulle südamest teretulemast!"

Kui ma vähemalt ei oleks sattunud majja, kus elas üks neid väheseid inimesi Allotrias, keda tundsin, oleksin võinud vabandada ja tagasi tõmbuda. Aga nüüd pidin — oma halba mälu ja ebaõnne vandudes — sisse astuma. Veelgi segasemaks läksin, kui nägin eeskojas Andromachet, kes mulle naeratades mõlemad käed vastu sirutas.

"Kas oskad kujutella, et ma alles natukese aja eest oma mehelt kuulsin, et te üksteist tunnete? Aga see on

ka arusaadav, sest oma töö tõttu saame nii harva koos viibida."

Pean ütlema, et ma väga harva punastan ja et mul niisama harva selleks põhjust on. Aga seekord tundsin ennast nagu keedetud vähk ja ma ei teadnud, kumba neist ma rohkem pidin häbenema, samuti kui ma ei teadnud, kas ja mida nad üksteisele olid rääkinud.

Et sellest piinlikust olukorrast üle pääseda, on parem, et ma kirjeldan nende kodu, millest arvan, et see ka seestpidi sarnanes enamiku kodudega Allotrias.

Nende majades on ainult üks suur tuba, sest kuna perekonnad koosnevad ainult mehest, naisest ja mõnikord väikestest lastest, ei ole siin midagi varjata. Ainult köögid, sahvrid ja panipaigad on eraldi. Toad on kõrged ja valged — päeval valgustab neid päike läbi akende, mis on suuremad kui meie kirikuis, aga õhtul lambid päeval kogutud päikesevalgusega. Nad ei tunne aknaluuke ja peetakse täiesti sobimatuks oma kodu ja perekonnaelu võõraste pilkude eest varjata. Küünlaid tarvitavad nad ainult siis, kui tahavad olla hämaruses, eriti sel puhul, kui nad kogunevad kristallkuuli ümber. Peale voodite on neil ainult väga kerged toolid ja lauad, mida hõlpsasti saab ümber paigutada. Aga voodeid on alati kaks, sest ka abielurahvas magab eraldi, mille põhjuseks on nähtavasti valitsev kord, et isegi mees ja naine üksteisele liiga lähedaseks ei saaks. Kuigi ma kardan, et paljud selle määruse vastu eksivad, eriti abielu alguses. Samuti sööb igaüks oma laualt, nagu ma varsti võisin

näha. Aga kõige imelikum on, et neil ei ole üldse teenijaid ja nad ütlevad, et keegi siin maal ei tuleks mõttele teist omasugust eraviisil teenida. Ainult perekondades, kus on rohkem kui üks väike laps, kasutatakse teenijaid, kelleks sel puhul on siia põgenenud orjad.

Nii olid kõik toidud Andromache ja Danaose enda valmistatud. Jah, ka kodus jagavad mees ja naine oma ülesandeid võrdselt. Ja mul oli raske otsustada, kumb neist oli toiduvalmistamisel osavam, kuigi nad seda meeleldi kuulda tahtsid. Seekord pakuti toidu juurde ka punast viina, mida nad tarvitavad väga mõõdukalt, ja ma saan sellest väga hästi aru, sest muidu nii täiuslikul saarel on küll viin kõige vähem täiuslik. See on ka arusaadav, sest nad joovastavad ennast Absoluutse Vaimuga, kuna viin on rohkem laua iluks lillede kõrval. Nad ei joo oma klaase kunagi tühjaks, vaid kasutavad neid rohkem tõstmiseks ja üksteisele hea käekäigu soovimiseks.

Aga mitte ainult joomises, vaid ka söömises oli siinne rahvas mõõdukas. Kui lauad meie varjupaigas alati olid rikkalikult kaetud, siis nähtavasti sellepärast, et tunti meie barbaarset harjumust ennast kurguni täis õgida. Ja kui ma poleks viimastel päevadel ennast nii põhjalikult täis söönud, oleks mu kõht sel õhtul ka pärast sööki võinud koriseda. Allotrialased hoolitsevad ennekõike selle eest, et nad kõhtu ei kasvataks ja ennast rasva ei sööks. Sellepärast on igas kodus kaal ja eriti naised kasutavad seda peaaegu niisama tihti kui peeglit.

Võimalik, et mu söögiisu piiras ka hirm selle ees, millest me pärast sööki pidime rääkima. Aga sellestki küsimusest pääsesin kergesti mööda, sest Danaos teatas, et on aeg koguneda kristallkuuli ümber. Ta parandas nüüd ka minu eksiarvamise, nagu vaataksid nad selles tulevasi sündmusi. Tõepoolest näitab kristallkuul ainult seda, mis mujal just samal ajal sünnib.

Kuul ise on umbes inimese pea suurune ja piimjast klaasist. See asub igas kodus aukohal — kolmjalal, mis kuuldavasti juba muistses Kreekas on olnud maagilise tähendusega, sest samasugusel kolmjalal oli istunud nende sibylla ehk nägijanaine. Aga mitte igal ajal ei näita kuul vaatajaile oma imeväge, vaid alles siis, kui võimalikult paljud on oma kuulide juurde kogunenud ja oma vaimujõu ühendanud. Nii seletas mulle Danaos ja kinnitas, et selles kõiges ei ole mingit nõidust, veel vähem mingit ühendust kurjaga. Kõik toimus ainult inimese enda vaimujõu abil, mida nad juba aastasadasid olid kasvatanud.

Ja tõepoolest — kui me natuke aega olime kristallkuuli ümber istunud ja põrnitsenud, hakkas see helendama, nagu oleks selle keskel valgus süttinud. (Tarvitasin sõna põrnitsema — sellest tuleb arvatavasti ka kristallkuuli meelitusnimi "põrnikas", mida eriti lapsed tarvitavad.) Kuidagi istus siiski mu südames barbaarne hirm nõiduse ees, sest ma tundsin, kuidas seda nähes imelik värin mu kehast läbi käis. Sulgesin isegi silmad, aga uudishimu sundis mind varsti ühest silmanurgast

piiluma. Mida ma nägin, ei olnud midagi hirmutavat, vaid üks naisterahva nägu, milles arvasin ära tundvat Hypatia. Ta kõneles midagi, millest ma muidugi aru ei saanud. Aga see ei võinud olla hea jutt, sest Danaos ja Andromache olid jäänud nii kurvaks, et ma ei usaldanud neid oma küsimusega segada. Alles siis, kui ta oli lõpetanud, pidas Danaos oma kohuseks seda mulle seletada ja rääkis, et Hypatia oli jälle kord lastearvu piiramist kõigile südamele pannud ja eriti manitsenud vanemaid oma lapsi juba varakult selles suhtes valgustama.

Kui keegi tüdines sellest, mida ta kristallkuulis nägi, tarvitses tal seda ainult veidi pöörata ja kohe ilmus uus pilt. Nii nägime siin lühikese aja jooksul noori tütarlapsi tantsimas ja noormehi areenil maadlusega oma osavust ja rammu mõõtmas. See tegi meid kõiki jälle rõõmsaks ja nüüd tahtis Andromache näha Lehma-Laurat. Aga kuidas Danaos ka pööras oma kuuli, ei tabanud me teda. Selle asemel nägime vaateid teistest Allotria linnadest ja need olid tõepoolest väga sarnased Heliopolisega. Nägime ka pilte maaelust ja karjadest, mis tuletasid mulle meelde Joosepi unenägu seitsmest rammusast lehmast. Aga kui minult küsiti, mida ma ise kõige parema meelega näha tahaksin, vastasin mõtlematult: "Meie laeva "Mirandolinat"."

"Kahjuks ei ole see võimalik," ütles Danaos veidi järsult. "Meie oma soovist ei jätku, kui ei ole kedagi, kes ise samal ajal soovib meiega ühendusse astuda. Muidu võiks ju iga inimest igal ajal kristallkuulis jäl-

gida ja kes sooviks seda, et teiste silmad kogu aja ta peal oleksid."

Leidsin nüüd isegi, et olin soovinud rumalasti ja oma võõrustajate vastu ebaviisakas olnud. Mis muud võisid nad sellest arvata, kui et ma siit ära igatsesin ja sellepärast meie laevale mõtlesin.

"Aga võib-olla on meil võimalik näha vürsti, kes täna õhtul on Adeimantose küllaline."

"Seda usun minagi," ütles Andromache. "Adeimantos näitab ennast alati meeleldi, sest ta tahab saada järgmisel aastal esimeseks arhondiks."

Aga ka see katse ebaõnnestus, millest ka aru sain. Sest vürsti ja eriti vürstinna juuresolek võis isegi vana Adeimantose mõtted mõneks ajaks enesenäitamisest kõrvale viia.

Selle asemel nägime palju muud, kaasa arvatud köietantsijad ja mõõganeelajad, sest sellest sain ka ilma teiste abita aru. Aga korraga nägin üht metsmehe taolist olevust, kes seisis oma hurtsiku ees ja ägedasti kätega vehkis. Ta ei kandnud nimelt Allotria riietust, vaid ainult lambanahka puusade ümber. Arvasin juba, et kristallkuul näitas asju, mis sündisid väljaspool Allotriat, ja teritasin tähelepanu. Kuid Danaos pööras ärritunult kuuli hoopis teistpidi ja pomises endamisi:

"Kas on võimalik, et isegi eremiidid on saanud endile sellise vaimujõu, et nad endid meile näidata suudavad?"

"See oli siis eremiit ja mitte mõni metsinimene Aafrikas," ütlesin pettunult. "Kas teil üldse pole võimalik näha

oma kristallkuulis asju, mis sünnivad teistes maades? Kuidas võite muidu nii palju teada, nagu olen märganud?"

"Seda võime tõesti teatud määral jälgida. Aga seda teevad erilised valvurid, kel on haruldaselt tugev vaimujõud. Ja neil on käsutada palju suuremad kristallkuulid veelgi puhtamast ja tundlikumast klaasist."

"Kas ei või siis arvata, et needsamad valvurid võivad jälgida ka igaüht siin, kuigi see ise seda ei soovi?"

"Me oleme nii tundlikud, et me seda kohe märkame. Ja niisama nagu me võime oma vaimujõu koondada ühenduse otsimiseks, võime seda kasutada ka ühendusest keeldumiseks. Sellepärast ei ole vaja karta, et me midagi ei saaks ainult oma teada hoida."

Ta naeratas mulle paljutähendavalt, aga ma ei osanud sellest välja lugeda, kas ta oli Andromachega oma plaanist rääkinud või mitte. Heitsin nüüd kiire pilgu ta naisele, aga see otsis midagi kristallkuulist ega paistnud meie juttu üldse kuulvat.

"On aeg, et astroloogid tuleksid homse horoskoobiga," ütles ta.

"Kas te võite näha ka tulevasi asju?"

"Me ei või näha sündmusi endid, aga astroloogidel on kombeks sellest rääkida, mida homselt päevalt võiks oodata, mida on sobiv teha ja mida tegemata jätta. Tänaseks soovitasid nad näiteks kõigile vara magama heita, sest kõik, mis hilja tehakse või räägitakse, tuleb ainult kahjuks."

Ma ei tea, kas see vastas tõele või oli see ainult viisakaks märguandeks minule, et lahkusin. Tegin seda ka üsna varsti ja meie jutt ei puudutanud kordagi mõnd piinlikku ainet.

Aga kui ma olin tagasi meie ühiskodus, ei saanud ma und. Ja sellepärast kuulsin, et vürst Lorenzo ja vürstinna tulid koju alles tükk aega pärast kesköödd.

Oleks rääkida veel nii paljudest imepärastest asjadest, mida me nägime sel Imede saarel, et ma pean seda lootusetuks, sest siis ei jõuaks ma selle looga kunagi lõpule. Piirdun sellepärast asjadega, mis meid otseselt puudutasid ja mis lõpuks viisid sündmusteni, mida ma vist kunagi täiesti ei mõista, ega tea sellepärast, kas selle üle rõõmu või kurbust tunda.

Aga teisest küljest oli ka nii, et me varsti vaevalt veel millegi üle imestasime. Ka lihtsad laevamehed, kes alguses kõige ees olid tundnud ebausklikku hirmu, olid varsti nii kaugel, et nad endid siin täiesti kodus tundsid ja isegi tulevikuplaanidest hakkasid rääkima, nagu ei mõtleks nad enam üldse kojupöördumisele. Nikeforos oli leidnud oma tõelise kodu raamatukogus, kust ta ainult ööseks vastumeelselt lahkus. Ja paater Ieronimo jäi kadunuks ega küsinudki keegi enam tema järele. Ma ise — piinlik küll — ei olnud enam mitu päeva mõelnud oma kodule ja vanale isale, kes mind seal ootas.

Aga oli üks, kes kunagi ei unustanud oma kohustusi ja kodumaad. See oli vürst Lorenzo. Kõik see, mis ta siin nägi, oli küll õpetlik, aga ta tahtis seda ainult õpetusena koju kaasa viia ja oma rahva hüveks rakendada.

Ühel päeval laskis ta enda juurde kutsuda kapten Lamberto, Nikeforose ja minu. Nikeforos oli kannatamatu ja tusane, et teda vanade kirjade juurest oli eemale kistud. Kapten oli aga nii haige ja õnnetu näoga ning hoidis kogu aja pead käte vahel, et ma kahtlustasin, kas ta siiski kuidagiviisi polnud teinud tutvust Absoluutse Vaimuga. Minule oli Andromache lubanud just sel päeval saart näidata ja minagi olin pahane selle takistuse pärast.

"Tahtsin teiega rääkida," alustas vürst Lorenzo, "et te ei arvaks, nagu oleksin teid hoopis unustanud või Allotria isandaile orjadeks müünud. Jah, orjadeks — kuigi te selle sõna puhul vastu vaieldes pead raputate. Peame siiski meeles pidama, et on mitmesugust orjust, olenedes peremehe suurmeelsusest või tarkusest. Ennegi on selle maailma suurtel olnud orje, kes on käinud siidis ja kullas, ehitud kõrgete ametitunnustega või õpetatud meeste aunimedega. Ja siiski on nad olnud ainult orjad, sest seda on iga inimene, kes ei ole ise enda peremees, kui ta ei kanna kukrus oma raha ja vööl oma mõõka. Seda tahtsin teile öelda, et te ei laseks oma silmi pimestada ja oma kõrvu meelitada sellest, mis te näete ja kuulete. Ärge unustage seda, mis te esimesel päeval

kuulsite — et siin saarel tuntakse ja tunnustatakse ainult üht liiki võõraid, nimelt orje."

Me ei mõistnud, mida vürst Lorenzo selle meeldetuletusega püüdis, ja Nikeforos ütles vahele:

"Kui vürstlik hiilgus lubab, tahaksin öelda, et Allotria põhiseaduse kõige esimene peatükk kinnitab, et kõik inimesed on üheväärsed."

"Kõik inimesed — see tähendab Allotria kodanikud," vastas vürst rahulikult. "Mäletan väga hästi, et see olid sina, Nikeforos, kes mulle rääkis, et orje vanas Ateenas inimesteks ei peetud, sama vähe kui vanas Roomas. Ja uskuge mind, see rahvas on endaga Ateenast rohkem kaasa toonud kui riidemoe. See, kes esimesena tõepoolest kõiki inimesi, ka orje, üheväärseiks tunnistas, oli Kristus. Mul on kahju, et ma auväärset paatrit Ieronimot enam meie hulgas ei näe. Ta võiks mu sõnu kinnitada."

Nüüd ei saanud minagi vaikida, kui vürst oli mõista andnud, et me ainult orjadena siia tulles oma elu päästsime. Olin ju kuulnud, et siin maal kunagi ei tarvitatud surmanuhtlust, isegi mitte kõige suuremate kuritegude puhul.

"See on õigus," oli vürst nõus. "Siin maal, tähendab saarel. Aga niikaua kui me ei olnud maale astunud ja endid nende meelevalda andnud, olime vaenlased, kelle kohta maa seadused ei maksnud. Kui nad nägid meis vaenlasi, oli neil õigus meid sõjaga vastu võtta, ja sõjas on ka neile tapmine lubatud. Laseme endid kergesti petta sellest, et näeme nende suurt rahuarmastust. On tõsi, et

nad sõda kardavad ja lausa vihkavad. Aga just sellepärast ei lase nad meid kunagi eluga siit tagasi. Teame, et võitlusehimu teeb inimesed julmaks. Aga veel julmemaks teeb nad rahuarmastus, kui see pole muud kui hirm sõja ees, sest siis ei vali nad abinõusid selle ärahoidmiseks. Teame vanast ajast, kuidas paljud paganarahvad oma jumalaile tõid inimohvreid, et nad neid vaenlaste eest hoiaksid. Jätan teie hooleks otsustada, kumb talitusviis on julmem, kas tappa vaenlane oma venna kaitseks või ohverdada oma vend, et vaenlane meie peale ei tuleks. Ma ei ütle, et siingi midagi niisugust juhtuks, kuigi olen kuulnud väga kummalisi asju."

"Kas need olid ühenduses Heliodorose nimega?" libises mul üle huulte.

Vürsti pilk oli hoiatav. "Märkan, et sa oma kõrvad lahti hoiad, Casarmana. On hea, kui oskad oma suu niisama hoolikalt kinni hoida."

"Peaasi, et saaksime siit minema!" oigas Lamberto. "Ja niikaua kui "Mirandolina" ujub . . ."

"Ma ei räägi seda niipalju meie eneste pärast," jätkas vürst Lorenzo. "On õige, et ainult minu tuju ja uudishimu teid kõiki on siia toonud, ja et ma sellepärast oma kohuseks pean teid siit tagasi viia. Aga kui on nii, et te parema meelega tahate siia jääda, ei ole mul midagi selle vastu öelda, sest Allotria seadused on teid vabastanud kõigist kohustustest minu vastu. Aga on üks teine põhjus, mis on palju mõjuvam. Kui Jumal on meid aidanud

selle saare mõõtmatust ookeanist üles leida, on tal sellega mingi mõte olnud. Ja mis muud võib see olla, kui et ta tahtis meile näidata eeskuju, millest võiksime õpetust võtta. Kui see rahvas siin, kes oma tarkusele vaatamata ikka veel on kinni pimedas paganuses, nii kaugele on jõudnud, miks ei peaks siis ka kristlased seda suutma. Seda pean ma kõige tähtsamaks põhjuseks, et me peame katsuma koju tagasi jõuda. Siia jäädes lõikaksime parimal juhul ainult ajalikku omakasu põllul, mida teised on harinud aastasadade töö ja vaevaga. See oleks väga rumal ja lühinägelik enesearmastus, mida võiks võrrelda talumehe teguviisiga, kes sööb ära oma seemnevilja. Aga seda õpetust, mida me siit oleme saanud, laiali külvata, on suur ülesanne ja ainult see on tõelise kristlase vääriline."

"See on sula tõsi," ütles meie laevakapten ja unustas esimest korda oma peavalu. "Kui saaksime ainult kätte nende kullategemise saladuse!"

"Ma ei mõtle kulda, mis on seda vähem väärt, mida rohkem seda on," lausus vürst. "On palju tähtsamaid asju, mida võime neilt õppida. Ja kõige tähtsam neist on minu arvates nende sõjariistade saladus. Kas mäletate hoiatust, mille nad saatsid meie laevale? Aimasin siis juba, mida ma nüüd kindlasti tean — et nad kerge vaevaga oleksid võinud meie laeva hävitada juba enne kui me nende saart nägime. Isegi udu ei takistanud neid meid nägemast — pealegi usun, et nad ise selle udumüüri oma saare ümber olid teinud. Niisama hästi näevad nad vaenlase vägesid ööpimeduses ja mägede taga

ja nad võivad selle suures kauguses üle külvata tule- ja väävlisajuga, nii et sellest ainult tuhk järele jääb."

"Siis on mulle arusaamatu, miks nad juba ammugi kogu maailma kuningriike pole oma alla heitnud," ütles kapten Lamberto, kes nüüd oli muutunud täiesti ärksaks.

"Sellepärast et neid on kogu aeg õpetatud rahu armastama ja sõda vihkama. Nad on rahul ja õnnelikud oma maal ega taha endile võtta rohkem vaeva kui hädasti vaja. Ei jätku ainult maade ja linnade vallutamisest — tuleb neid ka valitseda ja see nõuab rohkem pingutust ja suuremaid kohustusi kui nad viitsivad endile võtta. Miks peaksidki nad seda tegema, kui nende oma saarel on kõike külluses? Keegi siin ei mõtle rohkem kui iseendale, sest pidage meeles, et nad siiski on ainult paganad. Aga meie ei ole paganad ja ei saa sellepärast niisamuti mõelda, sest meil on kohustusi kaaskristlaste vastu. Ülekohus ja vägivald, mis sünnib mujal maailmas, on neile ainult pilt, mida nad oma kristallkuulis vaatavad ja ütlevad: missugune naeruväärne juhmus! Olgem õnnelikud, et see meie juures nii ei ole! Aga meile lõikab see hinge, kui näeme oma kaasinimeste kannatusi või neile tehtud ülekohut, ja me tahaksime kõike seda maailmast kaotada. Ainult — kes meist on selleks küllalt tugev? Me teame, kui palju kordi on tublid mehed püüdnud uuesti jalule seada Rooma keisri võimu, et valitseks rahu kõigis maades ja kõigil teedel. See ei ole olnud ainult keisrite unistus Karl Suurest peale. Ka niisugused valgustatud mehed nagu Dante on selle eest võidelnud. Aga

me teame ka, kuidas kõik lõpuks on läinud — kellelgi neist pole olnud küllalt jõudu seda läbi viia. Ka Dante lootus läks tühja, kui keiser Enrico suri enne kui ta ennast oma koduõueski jõudis maksma panna. Teame ka, et praegune keisri nime kandja on ainult nukk Saksa vürstide käes, nii nagu paavstki on ainult Prantsuse kuninga alandlik teener. Ei ole meil isegi enam Dante taolist vaimuvürsti, sest nüüd laulavad poeedid kiituselaule niisugustele petistele nagu Cola di Rienzi. Öelge nüüd ise, mis tähendaks, kui üks valitseja saaks kätte niisugused sõjariistad nagu on Allotria rahval? Kellel jätkuks jõudu või isegi julgust ta tahet trotsida? Viimaks ometi saabuks rahu ja vabadus rahvastele, keda väikevürstid on rõhunud, röövrüütlid riisunud, liigkasuvõtjad kaupmehed vaeseks varastanud. Ma ei nimeta ühtki linna ega nime, sest kõik on nad ühesugused. Ja viimaks ometi saaksime tagasi lüüa türklased ning päästa oma kristlikud vennad uskmatute orjusest."

Vürsti juttu kuulates kadus kõhklus meie kõigi südameist, sest me tundsime, et ta eesmärk oli suur ja õilis. Aga sealsamas valdas meid julgusetus, niipea kui ta oli vaikinud. Nikeforos ütles:

"See kõik on õige. Aga kuidas on meil võimalik saada saladuse jälile, mida siin hoolega hoitakse. Kõike muud on nad valmis meile näitama, ainult mitte seda, kuidas nad oma saart kaitsevad."

"Ja isegi kui saaksime selle saladuse jälile — kuidas pääseksime sellega siit minema? Mitte ainult et "Miran-

dolina" on nende valve all — nad saaksid meid kätte ka siis, kui me imekombel sadamast välja pääseksime. Me ei oska võidelda nende kristallkuulide kõikenägevate silmade vastu ja nende kunstlikud linnud leiaksid meid isegi saja penikoorma kaugusel merel," ütlesin omalt poolt.

Vürst kuulas meid tähelepanelikult, aga ma nägin ta rahulikust ilmest, et tal oli vastus juba ette valmis.

"On õige, et me oleme jõuetud nende masinate vastu. Meie ainuke lootus on, et kõigi masinate juures seisavad inimesed, sest siin ei ole tegemist mingi nõiakunstiga. Aga inimene on ikkagi ainult inimene, teiste omasuguste poolt kergesti haavatav. See saab olla meie ainus lootus ja sellele peame kõik ehitama. Kui ma räägin haavamisest, siis ei mõtle ma sugugi nii, et peaksime neile noaga või kirvega kallale tungima. See oleks rumal ja peale selle alatu, sest meid on siin väga hästi vastu võetud. Vastupidi — meie kohus on tasuda sõbralikkust sõbralikkusega ja püüda endile võimalikult rohkesti sõpru võita, sest kaugemale ette mõeldes võidame ainult sellega. Ma ei tahtnud teid siinse rahva vastu üles ässitada, kes oma seisukohast talitab täiesti õieti, kui ta püüab oma saladusi endale hoida ning edaspidigi rahus ja külluses elada. Tahtsin teile ainult südamele panna, et te seejuures ei unustaks meie oma eesmärki. Kui ma ütlesin, et nad on inimesed ja inimese kombel haavatavad, siis mõtlesin seda piltlikult. Nikeforos teab, et suurel Achillesel oli kand, mida nõiarohi ei kaitsnud.

Ka Allotria rahval, nii ühel kui teisel neist on oma nõrkused. Kuigi nad on rahuarmastajad, võib nii mõnelgi neist olla omajagu peidetud auahnust. Mul on tõendusi, et see nii on, aga ma ei saa sellest praegu veel avalikult rääkida. Ka oleme märganud, et nad on loomult uudishimulikud nagu kõik teised inimesed — vahest rohkemgi, sest nad on vanade kreeklaste järeltulijad. Selletõttu pole sugugi võimatu, et nii mõnelgi võib tekkida uudishimu teiste maade vastu. Aga uudishimu ja umbusk käivad sageli käsikäes. Mõttemängud on teinud, et nad vaevalt midagi usuvad, mida nad ei saa käega katsuda, sest igal pool võib kahtlustada lihtsat silmamoondamist. Kui me neid omadusi kasutame ja omalt poolt igal ajal õhutame, ei ole päris võimatu, et nad viimaks tahavad näha meie maad ja elu oma silmaga, nii nagu meie uudishimu tõi meid siia. Ja nii, nendega koos, teejuhtidena ja sõpradena, on meil ainus võimalus siit lahkuda."

"Aga see võib võtta aastaid!" hüüdis meie kapten ja peitis jällegi pea käte vahele.

"Et see võib võtta aastaid, selleks peame valmis olema. Sellepärast tahtsingi teiega rääkida, teid hoiatada, aga ka julgustada. Suured asjad on teoksil, niipalju võin teile öelda. Aga selle eest hoolitsemine jätke minule ja hoiduge mõtlemata tegudest. Küll ma siis isegi ütlen, kui mulle on kellegi abi vaja."

Ja kui me olime kinnitanud oma valmisolekut ja truudust vürstile, laskis ta meid jälle minna.

Uudishimu polnud ainult Allotria rahva nõrkus, ka ma ise olin alati selle all kannatanud. See ja mitte miski muu oli ka põhjuseks, et ma üldse siin viibisin. Ja kuigi mul ei olnud siin midagi viga, siis hirmutas mind ometi mõte, et ma kogu eluajaks siia pean jääma. On vist paraku nii inimesega, et ka kõige parem elu talle tundub väljakannatamatu, kui tal pole võimalik seda omal tahtel vahetada, kas või palju halvema vastu.

Nüüd olid need vürsti sõnad, mis mu uudishimu olid äratanud, ja selle uudishimu rahuldamiseks ei näinud ma ühtki võimalust. Võisin ainult ise endamisi mõelda ja katsuda meid ähmaseid hoiatusi ja lubadusi kuidagi omavahel kokku sobitada.

Üks oli selge — midagi oli juhtunud või oli ta midagi märganud, mis oli andnud talle lootust, olgugi üsna pisut. Mis võis see olla? Allotria sõjalistele saladustele võis ta vaevalt olla lähemale jõudnud kui keegi teine meist. Aga ta oli rääkinud inimestest... Viimane inimene, kellega ta enne meiega kõnelemist oli koos olnud, oli Adeimantos, keda ta ju koos vürstinnaga oli külastanud. Ja Adeimantos seisis, nagu ma teadsin, Allotria sõjaväe eesotsas, kuigi seda sõjaväeks ei nimetatud, vaid ainult vahtkonnaks. Adeimantos oli filosoof ja sellisena

muidugi sõja vastu. Aga Adeimantos oli ka inimene ja ta vanaisa oli olnud ainult ori. Ma ei uskunud silmapilkugi, et ta sellepärast oleks löönud Allotria vaenlaste kilda ja oma isamaale kahju soovinud. Vastupidi — kes endale hiljaaegu on isamaa leidnud, armastab seda rohkem kui teised, sest tal on põhjust palju suuremaks tänutundeks ja ta uhkus on haljas nagu äsja sepa käest tulnud mõõk. Ta on valmis oma isamaa heaks rohkem tegema kui need, kes võivad näidata oma esivanemate pikale reale, sest teod on ainsad, millega ta võib näidata, et ta on nendega üheväärne või isegi neist parem. Kas polnud võimalik, et Adeimantose barbaarsem veri lõi kihama mõtte juures oma maa kuulsust või isegi võimu laiemale kanda? Ta oli saanud arhondiks, ta tahtis ja võis saada ka esimeseks arhondiks, aga ikkagi oli ta nimi sel juhul ainult üks lõpmata pikas reas, millele iga aasta lisa tõi. Aga kui ta oleks heitnud Allotria valitsuse alla mõne teise maa, oleks ta olnud esimene...

Samal ajal hakkasin ka ise otsima kedagi, kel oleks oma Achillese kand, ja mul polnud vaja kaua otsida, et jõuda Danaose juurde. Ta oli ise oma auahnuse mulle paljastanud, kui ta oma häda kurtis. Ja mul tuli meelde Sofron, aus vanameelne allotrialane, kes oli avaldanud pahameelt noorte üle, kes õppisid võõraid keeli ja tundsid huvi võõraste maade ja rahvaste vastu. Danaos oli ära õppinud meie keele, sedasama oli teinud ka Andromache. Aga ma ei osanud siiski veel näha, kuidas ma nende nõrkusi oleksin saanud kasutada meie huvides.

Nii oma mõtteisse süvenenult ei pannud ma tähele paater Ieronimot enne kui ta mind nimepidi hüüdis. See tuli nii ootamatult, et ma talle ammuli sui jäin otsa vahtima, nagu ei tunneks ma teda enam. Selle põhjuseks võis olla, et auväärne paater isegi oli muutunud. Ta tavaliselt hapu nägu oli avanenud laiaks naeratuseks, ta kandis pead püsti ja näis isegi priskemaks olevat muutunud. Ja oli haruldane seegi, et ta minuga siin tänaval nii sõbralikult rääkima hakkas.

"Tõepoolest, mu poeg, mul on põhjust kiita Issandat, et ta on minu siia juhatanud. Olen nüüd näinud seda saart igast küljest ja suur rõõm on mu südames. Kõigist maailma paganaist peab Jumalal küll kõige suurem rõõm olema siinsest rahvast, kui ma selle tema juurde juhatan, sest ma olen kindel, et ei ole patusemat ja hukkaläinumat rahvast ka kõige mustemate metslaste hulgas. Nemad siin on nii sügavale langenud paganad, et nad isegi oma ebajumalaid enam ei usu."

Niisiis oli see ta ülesande raskus, mis Ieronimot rõõmustas, ja mitte see, et ta jutlustel oleks olnud edu, nagu ma alguses arvasin. Olin arvanud ka, et ta vahest oli kohanud kaaskristlasi, keda siin kuuldust mööda pidi leiduma.

"Siinsed kristlased!" ütles Ieronimo põlglikult. "Muidugi olen leidnud mõne, aga needki on ketserid, kes on eksinud õigest õpetusest nii kaugele, et nad enam ei usu kuradit. Sellele vaatamata on mul neist natuke abi, sest päris üksi ei saaks ma seda suurt ristisõda ette võtta."

"Kas ma kuulsin õieti? Oled sa tõesti mõelnud alustada ristisõda?" hüüdsin kohkunult. "Kas sa ei tea, kuidas vaatab siinne rahvas verevalamisele?"

"Issanda apostel ei küsi, kuidas paganad ühele või teisele asjale vaatavad. Aga ära karda, ma mõtlesin seda ainult piltlikult. Issand on mulle näidanud õige tee. Kui ma tagasi tõmbusin üksindusse, et paluda ja paastuda — pärast seda kui ma olin raskesti patustanud, aga sedagi oli vaja, sest muidu poleks mul olnud midagi kahetseda —, kui ma olin metsaüksinduses, ilmus mulle ingel ja ütles, mis ma pean tegema. Jah, on õige, olen olnud kolm päeva saare südames, metsas, mis ei kuulu kellelegi ja kus on ainult metsloomad ja kurjad vaimud. See on väga tähtis, et see mets on täis kurje vaime, sest ainult kurjuse läheduses saab Jumala arm avalikuks. Ja siis ei usu siinsed kristlase nime kandjad üldse kuradit! Seal, kui ma palvetasin, kuna kuradid mu ümber möirgasid ja itsitasid, kuulsin äkki Issanda ingli häält, kes ütles: Mine ja jutlusta neile nende oma keeles! Löö neid nende eneste relvadega, silm silma ja hammas hamba vastu! Ja seda kavatsen ma nüüd teha."

"Ons see võimalik, et õppisid ära nende keele kolme päevaga, pealegi üksipäini metsas viibides?"

Aga paater Ieronimo haaras mu käsivarrest ja ütles: "Tule ja vaata!"

Ta viis mu lähemale turuplatsile, kus oli samasugune tahvel teadete ja uudistega, nagu Sofron mulle varem

oli näidanud. Uhkusega osutas Ieronimo rahvahulgale, kes oli tahvli juurde kogunenud.

"Mis sa arvad, mida nad loevad seal nii suure hoolega? Kas Achillese või Aleksander Suure kangelastegusid? Vale puha! Tänasest päevast peale võivad nad jälgida apostlite tegusid, sest ma olen leidnud ühe osava joonistaja, kes neile iga päev pakub ühe loo, mille ta on teinud mu jutustuse järgi. Ja mis sa arvad — kas ei ole kaksteist apostlit rohkem kui üksainus Achilles või Aleksander? Pealegi võib igaüks neist teha suuremaid imetegusid kui need paganlikud seiklejad."

"Kas on võimalik, et nad nii suure huviga jälgivad Püha Vaimu väljavalamist?" küsisin veidi kahtlevalt.

"Oh ei! Et asjale rohkem põnevust anda, hüppasin Pühast Vaimust üle ja alustasin sealt, kus apostlid vangitorni heidetakse. Las nad nüüd vaadata ja arutada, kuidas nad sealt võiksid välja pääseda. Sest vangla müürid on paksud ja ukse taga seisavad valvurid elavate lõukoertega. Aga Issanda ingel on juba teel kunstliku linnu seljas — mu abiline ei olnud nõus inglile tiibu joonistama, sest ta ütles, et seda keegi ei usuks. Ja ta tunneb kindlasti oma rahvast paremini kui mina. Ta joonistas ka inglile kristallkuuli, milles see näeb, mis apostlitega sünnib ... See on, mis ma mõtlen nende oma keeles jutlustamise all — tuleb neile pakkuda kõik, evangeeliumid, apostlite teod, märtrite kannatused ja pühakute elulood nii nagu nemad sellest aru saavad. Ja kui mul õnnestub võita enda poole üks ettemõtleja, võin

neile pakkuda kõik need lood elusuuruses ja loomulikes värvides. Mu kõige suurem trump on aga patuse naise elulugu, kus Maria Magdalenale on antud Lehma-Laura kuju . . ."

Tõepoolest näis, et sel uueviisilisel jutlusel oli tõmbejõudu, sest rahvast oli siin nii palju, et ma ei pääsenudki apostlite tegusid oma silmaga nägema, vaid pidin ainult Ieronimo seletusega leppima. Ma ei hakanudki seal tunglema, sest mul oli hoopis väiksem asi kui Allotria rahva ümberpööramine südamelähedame. Tahtsin nimelt teada, kuidas oli paatril õnnestunud maal ringi liikuda rahata ja keelt oskamata. Sest mu uudishimu oli nüüd kasvanud mitmes harus ja ma tahtsin meeleldi Imede saarest rohkem näha kui ainult Heliopolise tänavaid.

"See on väga lihtne," ütles Ieronimo. "Tuleb ainult minna, kõige muu eest hoolitseb Issand. Kui sa põlgad jalakäimist, leidub alati neid, kes su oma isesõitva vankriga kaasa võtavad. Ainult pead sel puhul oma usku salgama ja mõista andma, et oled samasugune pagan kui nemadki. Nad võtavad nimelt kaasa ainult neid, kes pöidlaga päikese poole näitavad. Peale selle ei tarvitse nende teed alati olla sinu teed. Jala käies tuleb ainult valvel olla, et mõni kunstlik eesel vallatusetuhinas sind kabjaga kraavi ei löö. Sel aastaajal on nimelt palju inimesi maanteedel liikumas. Nagu tead, on siin igaüks kuu aega tööst vaba ja võib teha mis tahab. Ja kuna neil pole ühtki kohta, kuhu palverännakut ette võtta, hulguvad nad niisama sihitult ringi ja löövad õhtul oma

telgi sinna üles, kuhu nad parajasti on jõudnud. Nende jaoks on isegi tee ääres postide otsas aidad, kust nad võivad toitu saada. Seda kõike saavad nad ilma rahata — tuleb ainult kirjutada oma nimi paberilipakale ja see aida kõrval olevasse kasti lasta. Ja see, et sul ei ole telki, ärgu tehku sulle mingit muret, sest ööd on soojad ja sääsed ning muud putukad on nad siin maal ammugi viimseni hävitanud. Kui sa siiski ei taha magada lageda taeva all, on iga päevateekonna järel võõrastemajad, kus võib leida ulualust, jällegi ainult oma nime kirja pannes."

Tänasin paater Ieronimot soojalt nende heade nõuannete eest ja otsustasin kohe teele asuda. Palusin teda ainult mu ettevõttest vürstile teatada, et nad minu pärast ei hakkaks muret tundma.

Võisin kohe tunda saada Allotria rahva lahkust, sest vaevalt olin ma oma teekonnal linna piiridest välja jõudnud, kui minust mööda sõitev vanker peatus ja mulle lahkesti selles istet pakuti. See oli üks keskealine abielupaar, kes, niipalju kui ma nende jutust aru sain, oli teel Selenopolisesse. Aga neil oli nii kiire, et mul varsti sellest sõidust villand sai, kuna mul raske oli midagi näha maast, kust me läbi sõitsime. Tänasin sellepärast oma lahket sõidutajat ja palusin ennast maha panna, kui olime jõudnud ühe looduslikult kauni kohani.

Pärismaalane püüdis mind küll endaga kaasa meelitada, sest Selenopolises olevat võidusõit iseliikuvate vankrite vahel. Aga ma eelistasin siinset vaikset ja varjulist tammesalu Selenopolise hipodroomi väävlihaisule.

Kuigi olen sündinud ja üles kasvanud linnas, on loodus mind alati enda poole tõmmanud. Ja kuigi olin siin näinud palju imeasju, mis oli inimeste kätetöö, olin uudishimulik nägema, missugused imepärased lilled ja rohud siin võisid kasvada. See eriline uudishimu viis minu varsti eriskummalise seikluseni ja ühe Allotria hästihoitud saladuse jälile.

Metsatukk, mille juures ma vankrist lahkusin, ei olnud aga millegi poolest erinev mu kodumaa metsadest. Pealegi oli see lähemal vaatlemisel rohkem hästihoolitsetud park kui tõeline mets. Nägin kohe, et see kuulus ühe maja juurde, mida pidasin alguses mõisaks. Varsti leidsin siiski, et sellised olid kõik Allotria talud ja et siin kuski polnud vaeseist hurtsikuist koosnevaid külasid. Iga talu hooned asusid ta põldude ja karjamaade keskel varjuliste puude all. Nende põllud olid nii hästi haritud ja umbrohust puhtad nagu kloostri aiad. Ja nende hooned tuletasid meelde linnamaju — isegi tallid olid marmorist, klaasakendega ja sammastega kaunistatud. Mul tekkis arvamine, et hobused ja lehmad õhtul sinna sisse astudes enne hoolega jalgu pühkisid.

Kui ma nüüd nende põllupidamisest räägin, siis pean enne ütlema, et ma kõike muidugi seekord maal ringi käies ja vaadates teada ei saanud, vaid alles hiljem. Aga

ma leian, et on sobiv sellest jutustada nüüd, kui me parajasti ise seal juures oleme.

Kõik Allotria talud on ühesuurused ja kuna maa on ühteviisi viljakas igal pool, ei ole üks teisest rikkam ega vaesem. Iga talumees on oma talu omanik, niisama kui linnas igaühel on oma maja, töökoda või kauplus. Ta on ainult kohustatud riigile maksu maksma, mida ta teeb võlakirjadega, ja see maks on parajasti nii suur, et kui talumehel on aeg minna Õndsate saarele, on talu tervenisti riigi oma. See antakse siis välja ühele noorele paarile, kes on näidanud kalduvust ja oskust põllumeheametiks, ja harilikult on nad enne seda paar aastat samas talus töötanud vana peremehe käe all. Aga siingi hoolitsetakse selle eest, et talu ei läheks isalt pojale, mida ei ole ka karta, sest et lapsed võimalikult ruttu oma vanematekodust püüavad lahkuda. Nii on siin maal tundmatu ka jonn ja kohtukäimine maa pärast.

Nad kasvatavad samu vilju nagu meiegi, ainult on nende vili hoopis lopsakam ja annab mitu korda suuremat saaki. Seejuures ei tarvitse nad maalgi rohkem töötada kui linnas, nii et nad juba poolest päevast õhtule jäävad ja siis oma aega veedavad mitmesuguste mängudega, võistlustega ja tantsimisega, või istuvad kodus kristallkuuli juures. Talupojad oskavad isegi lugeda ja kirjutada nagu linnarahvaski ja iga talu väravas on tahvel, kuhu igal hommikul möödasõitev sõnumikandja värsked teated ja uudised üles kirjutab. Kui tal on aega ja ta on osav mees, joonistab ta isegi lõpuks ühe väikse

loo. Aga need on lühemad ja lihtsamad kui linnarahva seikluslood, jutustades peamiselt loomade elust. Nii nägin ma mitmel pool talude juures pilte rebasest ja jänesest, kes vastamisi üksteist alt vedada püüdsid.

Sel kombel ei ole siin mingit vahet linnakodanike ja talupoegade vahel ega peeta viimaseid mingil moel halvemaiks või rumalamaiks. Neil on koguni üks arhont, kes nende asjade eest hoolitseb. Ja kui tõepoolest peaks juhtuma ikalduseaasta — sest Jumala ilma ei ole nemadki veel täiesti taltsutada suutnud —, antakse neile riigi poolt abi, nii nagu juba Joosep Egiptuses korraldas. Neil on isegi arstid, keda nad võivad konnakarbi abil kohale kutsuda, olgu siis inimese või looma haiguse pärast.

Kui juba Allotria linnades võis märgata püsiva rahu õnnistust, siis veelgi enam võisid selle eest tänulikud olla siinsed talupojad, sest nende seisus on igal pool ja igal ajal kõige rohkem sõdade all kannatanud. Sellepärast ei tunne siinsed talupojad mingit umbusku, veel vähem vaenulikkust võõraste vastu. Kuna nende majad on ruumikad, võiks sellepärast arvata, et teekäija seal kergesti võiks öömaja leida. On sellepärast vaja kohe lisada, et see hoopiski ei ole kombeks ja peetaks seda väga ebaviisakaks ja pealetükkivaks, kui keegi astuks talu õue, öömaja küsimisest rääkimata. Kuna ma olin siin võõras, ei pandud mulle vahest pahaks, kui ma selle kombeseaduse vastu eksisin ja ühte talusse sisse astusin, et joogiks vett paluda. Aga ma märkasin kohe, et see oli

neile harjumatu ja võõrastav, ja kuigi mulle otseselt vett ei keelatud, juhatati mind sealt umbes poole tunni tee kaugusel asuvasse poodi, kus kõige muu kõrval ka joogivett müüdi. Niisamuti ei ole ka sobiv teeäärse talu maalt lille murda või üldse teelt kõrvale minna.

Kuna mul ei olnud raha — see tähendab, õigust raha valmistada ja välja anda —, jätsin teostamata oma esialgse kavatsuse samast talust ka toidupoolist paluda. Hiljem selgus, et see oleks olnud võimatu igal juhul, sest talupojad ei müü oma saadusi otse tarvitajale, niisama nagu ei tee seda ka käsitöölised linnades. Ostmise ja müümisega tegelevad siin ainult kaupmehed. Nii on siin kõik muudki tööalad teravalt piiriteldud ja iga kutse võhikute võistluse vastu kaitstud. Sellepärast ei löö Allotria kodanik ise naela seina ega paranda läbitilkuvat katust, vaid kutsub selleks appi vastava ala töölise, kel on ainuõigus seda teha. Olen kuulnud, et katusepaikajad isegi seda lubamatuks peavad, kui keegi augu alla veeanuma seab, et sellega kaitsta vaipu, millega siin peaaegu kõik oma põrandaid kaunistavad. Ainult voodit on lubatud sellisel korral kõrvale nihutada. Nii on igaühe vabadus siin parajasti sel määral piiratud, kui palju seda on vaja teiste vabaduste ja õiguste kindlustamiseks.

Sellepärast on siin talumaade vahel tee ääres maalapikesed, mis kuuluvad riigile ja kus teekäijad võivad peatuda, telgid üles lüüa ja tuld teha. Neisse paikadesse koguneb alati õhtuks palju rahvast ja seal on lõbu rohkesti, nii et ka ümberkaudseist taludest nooremad ini-

mesed sinna vaatama ja kuulama tulevad. Nii rikkalt ja mugavalt kui Allotria rahvas elab oma kodudes, nii lihtsalt ja vähenõudlikult elavad nad selle kuu jooksul, mil nad maad mööda rändavad. Seda peavad nad nähtavasti vajalikuks, et ennast karastada ja lihtsa eluviisiga tutvuda. Sellepärast, kuigi nad ei ole palverändurid teel mõne püha eesmärgi poole, täidab see rändamine mõnevõrra sama otstarvet.

Samal ajal peab siiski ütlema, et nad võivad palju mõnusid kerge vaevaga kaasa võtta. Nägin seda ise esimesel õhtul, kui ma ühes niisuguses kohas peatusin. Oli õige, mis paater Ieronimo rääkis aitadest, kust igaüks toitu võis saada. Ainult oli ta valesti mõistnud neid paberilipakaid, mida nad toidu eest maha jätsid, sest tegelikult oli see Allotria raha. Aga ka ühe alkeemikute imega tegin siin lähemalt tutvust, millest seni ainult olin kuulnud. Kui ma nägin noori inimesi üht väikest potti tulelõkke kohale riputavat, arvasin alguses, et nad endile õhtuks suppi keedavad. Ma ei taibanud midagi, kui äkki hakkasin kuulma laulu, vilespillide mängu ja trummide põrinat, vaid vaatasin ringi mängumehi otsides. Alles aja jooksul selgus mulle, et kogu kära tuli potist tule kohal, ja mul tuli meelde laevameeste jutustus, et allotrialased võivad hääli jääks külmutada ja neid hiljem jälle üles sulatada. Nii võivad nad isegi oma parimate pillimeeste mängu ja lauljate hääli potiga kaasas kanda ja soovi korral uuesti kuulda. Sest tõesti, natukese aja pärast oli teinegi seltskond noori lõkke üles teinud ja kat-

sus nüüd oma naabrite muusikat üle trumbata. Sellepärast ei ole need puhkepaigad õhtuti eriti vaiksed, aga keegi ei pane seda pahaks, sest Allotria rahvas vihkab igavust nagu kõik teisedki. Ja olekski raske neil, kes tulevad otse linnakärast, maaelu vaikusega nii kiiresti harjuda.

Kui enamik rahvast piirdub sellega, et ta oma vankrites ringi sõidab ja ainult tee ääres peatub, on teisi, kes eelistavad puutumata ja metsikut loodust ja võtavad ette jalamatka mäele, mida nad nimetavad Elavaks mäeks. Kuna ka mina tundsin huvi Allotria looduse vastu, oli mul hea meel kohates üht paari, kes oli sellisel jalamatkal ja meeleldi oli nõus mindki juhatama. Nagu neil on kombeks endid sellisel korral igati vintsutada, nagu oleksid nad pattu kahetsemas, tõusid nad hommikul väga vara. Kogu oma kaasasoleva varanduse kuhjasid nad selga, nii et nad selle all täiesti küüru vajusid. Pakkusin küll oma abi kandmiseks, aga nad lükkasid selle tagasi, niisama nagu seda teeks patukahetseja, kellele keegi ta valusa särgi asemel pehmemat pakuks.

Nähtavasti kuulus seegi nende lihasuretamise juurde, et nad oma koormale vaatamata väga kiiresti käisid, nii et mul, kuigi ma olin palja käsi, raske oli nendega sammu pidada. (Et Allotria rahvas üldiselt on väga tugev ja sitke, olen vist varemgi märkinud. Kui mitte, siis olgu see siinkohal teadmiseks kinni naelutatud.) Selle oma nõrkuse pärast oleksin ainult häbeneda võinud ja ennast

suuremaks jõupingutuseks pidanud õhutama. Aga mu meel käis selle järgi, et kõike tee ääres põhjalikult tundma õppida, milleks mul nüüd ei jäänud mahti. Sellepärast lõin neist lahku, kui olime jõudnud mööda viimastest taludest ja algas ei kellegi maa. Siin muutus ka tee, mis ülesmäkke viis, palju järsemaks, ja ma valisin teise, mis viis Elava ja Surnud mäe vahelisse metsa.

Nad hoiatasid mind küll, et sel teel kergesti võis eksida, kuna ülesmäge minnes oli kogu aeg avar väljavaade. Aga ilm oli jõudnud muutuda väga soojaks ja metsa varjuline jahedus tõmbas mind enda poole, nii et ma neid küll hoiatuse eest tänasin, aga selle endast sealsamas maha raputasin. Mulle tundus küll, nagu kardaksid nad seda veel muulgi põhjusel, sest nad vahetasid omavahel kiire pilgu ja kehitasid siis õlgu, otsekui oleksid nad minu saatuse hooleks jätnud. Aga see võis mu uudishimu ainult õhutada, kui ma oleksingi teadnud, mis mind ootas.

Kerge südamega ja vilistades lonkisin edasi, kuna tee muutus üha kitsamaks ja mets metsikumaks. Nii harjumatu olin üksindusega, et see mulle alguses tundus niisama kosutav kui jahe metsaõhk. Ma ei usu jutte nõiutud metsadest, aga ometi tekkis mul aja jooksul imelik unenäoline tunne, nii et mul korraga oli raske uskuda kõike seda, mis ma Allotrias olin näinud. Sest siin metsas

ei olnud midagi imetaolist, kuigi paljud puud ja õied olid mulle võõrad. Peatusin, kus mulle meeldis peatuda, ja vaatlesin elu ümberringi, mis rabas mind sellega, et see oli nii kodune ja ammutuntud, nagu oleksin hulkunud kuski oma kodumaa metsas ja mitte Imede saarel. Mesilased lendasid siin sama usinusega õielt õiele ja sipelgad jooksid mööda teerada oma pesa poole.

Kui ma hakkasin janutama, jõin vett ojast, mis voolas vulisedes läbi lillelise aasa. Ja kui tundsin nälga, sõin metsõunapuust, mille vili oli magusam meie kõige parema aedniku lemmikpuu omast. Nägin küll palju mulle tundmata puuvilju ja marju, aga ma ei usaldanud neid puutuda, sest ma ei võinud teada, kas nad polnud mürgised. Küll aga oli mul õnn leida metsmesilase pesa. Ja vahepeal närisin oma viimast ambroosiatükikest, kahetsedes, et ma polnud rohkem kaasa võtnud.

Kuna olin tõusnud ebaharilikult vara — ja eelmisel õhtul muusikakeetjate tõttu hilja uinunud —, jäin varsti nii uniseks, et siinsamas õunapuu all suigatasin. Sellest uinakust äratas minu ühe metslinnu hõige otse mu pea kohal. Lõin silmad lahti ja hüppasin ehmudes püsti, sest mu ees seisis üks mees, kes toetudes tugevale pahklikule kepile mind üksisilmi vahtis. Selles poleks olnud midagi hirmutavat, kui ta oleks kandnud siinse rahva tavalist valget kuube. Aga see mees — juba üsna vana, nagu otsustasin ta hõredate valgete juuste põhjal — kandis ainult lambanahka niuete ümber.

Et ta vaatles mind naeratades, ei suurendanud mu

julgusetunnet. Ka inimesesööja võib oma tulevast lõunasööki rõõmsa naeratusega vaadelda, nii nagu vaatab kalamees õnge otsa hakanud prisket purikat. Julgustavam oli, et ta mind kõnetas kreeka keeles, kuigi ma ta sõnadest aru ei saanud, sest päris metslane ta sel juhul vaevalt võis olla. Olin õppinud vähemalt niipalju, et sain talle öelda, kes ma olen ja et ma nende keelt ei oska.

Minu üllatuseks läks vanamees kohe üle ladina keelele ja ta naeratus muutus veelgi sõbralikumaks. Alles siis tuli mulle pähe, et ta pidi olema eremiit, sest üht tematoolist olin kord vilksamisi kristallkuulis näinud.

Vanamees ütles, et ta nimi on Diogenes, ja lisas mulle arusaamatu ja ülearuse märkuse, et ta siiski ei ela tünnis, vaid on endale ehitanud hoopis avarama ja mugavama onni. Sellele lisas ta otsekohe lahke küllakutse, mida ma ei pidanud sobivaks tagasi lükata, kuigi ma aimasin, et läbikäimine eremiidiga ei kuulunud Allotrias heade kommete hulka. Aga sellest ei tarvitsenud ju keegi teada ja mu uudishimu kihutas mind tagant, nii et ma tänades kaasa läksin.

Olin millegi pärast jõudnud arvamisele, et need inimesed, kes omal tahtel või kohtuotsuse põhjal said eremiitideks, pidid olema kas päris hullud või vähemalt nõrgaarulised. Aga Diogenes kõneles väga mõistlikult ja ta ladina keel oli laitmatum minu omast. Ta jutustas avameelselt, et ta oli filosoof ja kunagi olnud kohtunik, mis tegi ta praeguse olukorra veelgi seletamatumaks. Oleksin

tahtnud meeleldi teada, mis oli ta siia toonud ja miks ta elas nagu metslane, aga ma ei pidanud sündsaks seda kohe küsida. Tasusin ta usaldust ja külalislahkust sellega, et jutustasin, kuidas mina siia olin sattunud, lootes, et ta siis mulle endast veel rohkem räägib. Aga ta hakkas kõnelema oma elust metsas, mida ta kujutas kõige ilusamates värvides. Siin leidus rikkalikult jahiloomi ja lindusid, puuvilju ja marju, ning isegi metsnisu, millest ta endale leiba küpsetas. Seejuures jäi talle küllalt palju aega selleks, et lihtsalt istuda ja mõelda.

"Kui saaksin unustada, et siin on teisi inimesi, võiksin olla väga õnnelik," ütles ta.

Küsisin, kas tal on siis midagi karta teiste inimeste poolt, ja ta vastas:

"Ei, seda mitte. Kui keegi on linnast välja aetud ja kirjadest kustutatud, ei ole tal enam midagi karta. Ma ei karda inimesi, vaid ma kardan nende pärast."

Selle mõistatusliku vastusega pidin leppima, sest olime õudnud ta onni juurde ja ta hakkas kohe hommikul püütud tetre puhastama ja seda tulel küpsetama. Õunad ei olnud mu nälga siiski kuigi palju kustutanud, nii et mul nüüd suu kogu aja vett jooksis ja ma juba sellepärast ei saanud palju rääkida.

Tal oli isegi omatehtud viina, mida jõime savikruusist, mille ta samuti oli teinud oma kätega. Nii nägin, et ta polnud mingi lihasuretaja, nagu oleme harjunud nägema üksiklasi meie juures. Ja kuna mu keelepaelad aja jooksul ikka rohkem vallandusid, tulin lõpuks küsimusega, miks

ta siia oli tulnud ja kas ta tõesti pidas seda elu paremaks elust teiste inimeste hulgas.

"Nüüd leian, et see tõepoolest on parem. Aga muidugi ei teadnud ma seda, siis kui ma siia tulin. Esimesel aastal tundsin nii hirmu kui igavust ja mul oli suur puudus kõigist neist tühistest asjadest, millega olin harjunud. On neid, kes selle elu ise on valinud, aga mina ei ole nende hulgas. Miks ma siia tulin, see tähendab, miks mind linnast välja aeti, on pikk lugu, millest sinul kui võõral vahest raske on aru saada. Aga see pole midagi, mille pärast oleks põhjust häbeneda. Arvan, et sa isegi pole kuulnud Heliodorose nime..."

"Olen kuulnud ta nime, aga mitte rohkem. Tahaksin temast heameelega rohkem kuulda ja olen sellepärast rõõmus, et olen juhtunud kokku Heliodorose jüngriga."

Diogenese nägu avaldas kõige suuremat ehmatust ja vastumeelsust samal ajal.

"Kuidas võisid tulla nii hirmsale mõttele? Just sellepärast, et katsusin võidelda Heliodorose jüngrite vastu, olengi siin."

"Siis olen täielises segaduses. Mulle näib, et ka linnas ei kuulda meeleldi Heliodorose nime. Ja kui ma ei eksi, ütles keegi kord mööda minnes, et ta oli türann. Miks peaksid nad siis linnast välja saatma kellegi, kes ka on Heliodorose vastu?"

"Muidugi — oled võõras, ja nagu ma ütlesin, see

lugu ongi väga keeruline. On vist asjatu katsuda seda sulle selgitada."

"Võiksid mulle vähemalt veidi rohkem temast jutustada. Kes oli Heliodoros ja mis ta tegi?"

"Seda oleksid võinud aja jooksul ka linnas kuulda. Heliodoros oli viimne Allotria türann, kes elas umbes viiesaja aasta eest. Tema kukutamisest peale loetakse Allotria kuldset ajajärku. Nagu näed, meie ajaarvamine käib vastupidi vanade rahvaste omale, sest meie arvame, et kõik muutub järjest paremaks. Kindlasti oled muidugi kuulnud Platonist?"

Ladusin kohe ette kõik oma teadmised, et mitte näida hoopis harimatu metslasena, ja Diogenes noogutas kiitvalt pead.

"Selle saare rahvas usub, et nad on oma riigi rajanud Platoni õpetusele. Aga sedasama väitis ka Heliodoros. Olen omal ajal, kui mu käsutada oli raamatukogu, nende õpetusi võrrelnud, aga ma ei jõudnud kindlale otsusele, kummal on õigus. Mõnikord tundus mulle, et õigus oli rohkem Heliodorose poolel. Meie riik on teatavasti demokraatlik — kui sa tead, mis see sõna tähendab. Aga Platon ei pidanud palju Ateena demokraatiast. Sellel kõigel pole aga suuremat tähendust, sest elu Heliodorose ajal ei meelita mind sugugi, ennem vastupidi. Platon õpetab, et filosoofidel ja valvuritel ei tohi olla varandust ega perekonda, või õigemini, et nii varandus kui ka perekond, see tähendab, naised ja lapsed, on kõigil ühised. Heliodoros laiendas selle kogu

rahvale, nii et ta riik oli üksainus munkade, sõjameeste ja sunnitööliste laager. Jah, filosoofidelt nõudis ta täielikku kasinust, sest et ta ise naistest rõõmu ei tundnud. Samuti nõudis ta kõigi tingimusteta sõnakuulmist. Kõik, kes julgesid olla teisel arvamisel, või kellest ainult võis karta, et nad kunagi võiksid vastu rääkida, laskis ta ilma armuta hukata. Osalt tegi ta seda sellepärast, et rahvast saarel oli juba liiga palju ja maad ei jätkunud niikuinii kõigile. Hirmuga, raske tööga ja oma ustavate jüngrite abiga, kes kogu aja rahva hulgas ringi käisid ja neile jutlustasid Platoni õpetuse eksimatusest, Riigi pühadusest ja Heliodorose suurest tarkusest ja headusest, suutis ta kakskümmend aastat meie rahvast kõige alandavamas orjuses pidada."

"See pidi tõesti olema väga pime aeg võrreldes praegusega," ütlesin nõusolevalt.

"See oli Allotria ajaloos kõige suurema edu ja tõusu aeg," ütles Diogenes kõikumatu rahuga. "Lakkamatu tööga ehitati suured ja ilusad linnad, mis oli seda hindamisväärsem, et siis veel polnud kunstlikku marmorit. Hariti üles kõik viljakandev maa, millele hiljem pole lappigi lisatud. Kaevati kanalid ja kraavid, sillutati teed. Sõjavägi, keda Heliodoros oma võimu kindlustamiseks vajas, sai uued ja paremad sõjariistad. Koolides tõusis jälle ausse gümnastika, mis vahepeal oli hooletusse jäänud. Ja halastamatu valikuga hoolitseti selle eest, et ainult kõige tugevamad ja paremad võisid edasi elada, kuna kõik teised lapsed hukati niisama julmalt nagu

kunagi Spartas. (Sa oled sellest muidugi lugenud?) Vanad ja haiged, vigased ja kurjategijad saadeti tühjale saarele, mis praegu kannab Õndsate saare nime, kus nad varsti üksteist ära tapsid või nälga ja haiguste kätte surid. Nagu näed, palju sellest sünnib praegugi, aga hoopis inimlikumalt ja rahva tahtmist mööda, mitte selle vastu. Ja vähemalt kolm suurt leiutist tehti Heliodorose ajal — Absoluutne Vaim, tulerohi ja Rahva Lemmik. Tulerohu tarvitusele võtmine tegi ta sõjaväe võitmatuks, sest selle vastu ei saanud ka kõige tugevamad mõõgakandjad ega kõige osavamad vibukütid. Absoluutne Vaim avas rahva keelepaelad, nii et nad oma salajasemad mõtted avaldasid ja valvureil neid kerge oli tabada. Ja Rahva Lemmiku kultus andis igaühele unistuse, et temagi võis suureks ja kuulsaks saada, ilma et tal vaja oleks suuri teadmisi või kõrget ametit. Aga iga aasta lõpul kuulutati senine Rahva Lemmik Rahva Vaenlaseks ja hukati avalikult, mis oli suureks rõõmupiduks kõigile kadedaile. Nii suur oli Heliodorose mõjuvõim, et kaebealused endid mitte ainult süüdi ei tunnistanud, vaid põlvili palusid endid hukata ja Riiki ning rahvast selliseist peletistest vabastada."

"Aga ometi langes ta võim? Kuidas oli see võimalik?"

"See tuli sellest, et Heliodoros ka ise sai tabatud sellest hullusest ja tunnistas enda avalikult Rahva Vaenlaseks. See ootamatu pööre kiskus nagu soomused rahva silmilt. Ja kuigi paljud Heliodorose käsilased, nõuandjad ja sõjapealikud seda takistada püüdsid, ei suutnud

nad mässu enam takistada, kui ka sõjavägi nende vastu pöördus. Nii pühiti nad kõik minema ja Allotria sai oma praeguse põhiseaduse, mis peab takistama, et ükski türann kunagi võimu enda kätte saab."

"Niisiis lõpetas Heliodoros ise oma elupäevad samal hukkamispaigal, kuhu ta oli saatnud teisi?"

"Ei. See ongi põhjuseks, miks mina — viissada aastat hiljem — olin sunnitud linnast lahkuma. Nii suur oli rahva viha ja vastikus ta verise valitsuse vastu, et kaotati kõik seadused, mis seda võisid meelde tuletada, nende hulgas ka surmanuhtlus. Ei oleks ka leidunud enam kedagi, kes surmaotsuse oleks täide viinud, sest keegi ei tahtnud pista oma kätt teise elu külge. Aga et neist lahti saada, aeti Heliodoros ühes oma jüngritega linnast välja, mäele, mida praegu nimetatakse Surnud mäeks. Kunagi on ka see olnud samasugune tulemägi nagu ta põhjapoolne kaaslane Elav mägi. Seal sunniti nad hüppama selle tühja kraatrisse ja sellega lõpeb peatükk Heliodorosest Allotria ajaloos."

Diogenes vaikis, aga kuna ma polnud veelgi selgusele jõudnud, kuidas temast kõige selle tõttu eremiit oli saanud, õhutasin teda jätkama.

"Pea meeles, et see polnud elava tulemäe kraater, kus nad silmapilkselt surma oleksid leidnud. Surnud mägi oli vaikinud juba mitusada aastat. Ja nii uskumatu kui see tundub — Allotrias nimetatakse seda muinasjutuks — on tõsi, et Heliodoros ja ta jüngrid ei hukkunud, vaid endile Surnud mäe õõnsustes ja käikudes uue elu-

aseme rajasid. Veel enam — nad on seal vastu pidanud viissada aastat. Veel praegugi elab Heliodorose riik — Surnud mäe all. Ütlesin, et teadused ja oskused Heliodorose valitsuse ajal enneolematu õitsengu üle elasid. Ta jüngrite hulgas olid parimad alkeemikud, kes juba siis oskasid neljast elemendist uusi aineid luua. Peaaegu kõik looduseväed olid nad juba taltsutanud — nad võisid kasutada tulemäe soojust ja päikesevalgust. Viiesaja aasta jooksul peavad nad olema jõudnud veel palju kaugemale, igatahes kaugemale kui rahvas Allotrias, kes sellest peale on tahtnud elada ainult mõnusat ja rahulikku elu. Nüüd mõistad, miks ma olen mures oma maa ja rahva saatuse pärast. Siinsamas, meie saare südames, varitseb võimas vaenlane ainult parajat silmapilku, et oma võimu jälle maksma panna. Me oskame vaevalt ette kujutada, missugused hirmsad sõjamasinad võivad olla nende käsutuses. Ja ma ei kahtle, et nende viha on nii suur, et nad on valmis kogu saare hävitama, kui neil ei õnnestu võimu endi kätte saada. Nad teevad seda isegi selle hinnaga, et nad ise koos meiega hukka saavad, nii nagu Heliodoros ise oli valmis ennast ainult oma hulluse pärast hukkama."

Nüüd alles hakkasin mõistma, et Diogenes tõepoolest pidi olema hullumeelne, kui ta niisugust muinasjuttu uskus. Aga ma ei tahtnud oma kahtlust talle näidata, vaid küsisin ainult, kuidas tal on õnnestunud seda teada saada, mis kõigi teiste eest on varjatud.

"Ei ole kunagi olnud saladuseks, et Heliodorose jä-

retulijad elavad Surnud mäes. See jutt on kogu aja liikunud rahva hulgas, aga filosoofid on selle üle ainult naernud. Naersin minagi omal ajal. Ja veel enam — selle muinasjutu rääkimist püütakse takistada, sest et see rahvast hirmutaks. Aga kõik, mis rahvast hirmutab ja ta õnne segab, on Allotrias keelatud, ka siis, kui see võiks olla tõde. Valitsuse, vanemate nõukogu, filosoofide, preestrite, õpetajate — ühe sõnaga kõigi peamiseks ülesandeks on hoolitseda selle eest, et rahvas oleks õnnelik. Ja igaüks peab ka ise olema õnnelik. Kui keegi peaks olema millegi pärast õnnetu, on tal lausa kohuseks minna hingearsti juurde, kes ta jälle õnnelikuks teeb. Aga ometi ei saa kõik silmi kinni pigistada mõningate märkide ees, mis näitavad, et on midagi erilist Surnud mäega. Nagu tead, olid Heliodorose jüngrid kõik mehed ja nende sugu oleks nende surmaga lõppenud. Aga varsti peale nende väljaajamist hakkas kaduma noori tütarlapsi, kes kuidagi olid sattunud Surnud mäe lähedusse. Ja nii on see olnud läbi aastasadade. Seda juhtub praegugi, aga sellest ei räägita palju, või otsitakse sellele igasuguseid muid seletusi. Aga need, kes korraldavad meie rahvaarvu, arvestavad juba seda, et igal aastal teatav arv tütarlapsi ja noori naisi jäljetult kaob. Nii ostame vaiksel kokkuleppel oma rahu ja õnne inimohvritega. Kuna me aga ise neid ohvreid ei puuduta, võime endile uhkelt vastu rindu lüüa ja kinnitada, et meie käed on verest puhtad, sest isegi surmanuhtluse kurjategijaile oleme ammu ära kaotanud."

oli terve mõistusega ja rääkis ainult tõtt. Pidasin oma pühaks kohuseks hoiatada — kõigepealt valitsust ja vanemaid, ja kui need mu juttu kuulda ei võtnud, kogu rahvast. Aga selle mu püüdmise ainsaks tulemuseks oli, et mind ametist tagandati, ja kui ma sellele vaatamata ei saanud vaikida, linnast välja saadeti kui kahjulikkude kuulujuttude sepitseja."

"Ja sa pole sestpeale enam katsunud rahvast äratada ja hoiatada?"

"Olen näinud, et see on asjatu. Võimalik, et on õigus neil, kes peavad seda ülearuseks ja kahjulikuks. Kõik, mis tulema peab, on ju tähtedesse kirjutatud. Seda ei saa üksik inimene muuta, võimalik, et seda ei saa muuta ka kogu rahva ühine pingutus. Keda jumalad tahavad karistada, seda löövad nad pimedusega. Nii nagu käis minu käsi, on läinud paljudega enne mind — Kassandra, Laokoon ja paljud mu oma kaasmaalased, kes oma elupäevad on lõpetanud eremiitidena. Mul ei ole isegi seda lohutust, et ma oma ennustuse täitumisest võiksin rõõmu tunda, sest seda kardan ma ise kõige rohkem. Võib-olla on tõesti kõige parem, kui meie rahvas muretult ja rõõmsalt elab ja selle hädaohu varju ei märka. Sellepärast — aga ka selleks, et mitte seadust rikkuda ja karistuse alla sattuda — ära räägi sellest avalikult, mis sa minult kuulsid. Kuna sa oled kristlane, ei või see sind ennast palju hirmutada, sest te usute ju igavest elu ja arvate, et teie Jumal on kõigist pimedusejõududest tugevam."

"Aga kui seda muinasjuttu kõik tunnevad, miks karistati siis sind sellepärast eriti?"

"See ei ole muinasjutt!" ütles Diogenes ägedalt ja ta silmis välgatas hullumeelsuse tuli. "Sellepärast, et paljud targemad mehed ja naised seda teavad või vähemalt aimavad, on nad eriti agarad seda eitama ega luba, et sellest üldse räägitakse. Ainult muinasjutu vastu ei oleks ju kellegil põhjust võidelda. Ja nüüd tahan jutustada, kuidas mina seda teada sain."

Mu huvi ta jutu vastu oli nüüd juba jahtunud, sest olin kindel, et see polnud muud kui hullumeelse unenägu. Aga viisakuse pärast olin valmis kuulama.

"Juhtub siiski mõnikord, et keegi Heliodorose rahva hulgast põgeneb ja meie poole katsub üle tulla. Seda esineb ääretu harva, sest nad on lapsest saadik oma hirmsa ordu reeglitega kõvasti kasvatatud ja kogu aja tugeva valve all, mida me vaevalt oskame ette kujutada. Pealegi ei oota neid meie poolt lahtised käed, sest nagu ütlesin, ei taha meie valitsejad, et jutud Heliodorose maa-alusest rahvast saaksid uut toitu. Kui siiski keegi neist peaks avalikult välja astuma ja kõnelema, kust ta tuleb, tunnistatakse ta hulluks ja suletakse eluajaks mõnda varjupaika. Et seda teha, on aga vaja kõigepealt kohtuotsust, ja nii sattusin mina, kes ma olin kohtunik, ühele sellisele mehele, kes oli tulnud Surnud mäest. Kolm ööd ja päeva rääkis ta mulle sealsest elust, ja kuidas ma ka püüdsin teda oma küsimustega segadusse viia, pidin lõpuks ise tunnistama, et ta

Sellega lõppes eremiit Diogenese jutt Heliodorosest ja Surnud mäest, mida mul oli raske uskuda, aga mis siiski oli omajagu mõju avaldanud, nii et ma nüüdsest peale seda halli mäge, mis tõusis rohelisest metsast, salajase hirmuga vaatlesin. Ka oli mets kogu oma esialgse võlu kaotanud, nii et ma nüüd jälle teiste inimeste, linna tulede ja mere avaruse järele ihkasin. Sellepärast tänasin eremiiti ta külalislahkuse eest ja ütlesin, et ma pean hakkama tagasi minema, enne kui õhtu jõuab, et mitte võõras metsas eksida. Diogenes saatis minu suurele teele, kust ma enam ei võinud kõrvale eksida, ja andis mulle teekostiks kaasa nahklähkri viinaga. Ja kui ma temast lahkusin, ei teadnud ma, kas pidin teda kadestama või kahetsema, samuti nagu mu jalad ei teadnud hästi, kas rutata kiiresti Heliopolise poole või viivitada, et saaksin kauemini nautida metsa paradiislikku rahu.

Ärgu arvaku keegi, et see kõnelus mu silmad avas tulevaste sündmuste ettenägemiseks, veel vähem, et see neid sündmusi kuidagi võis mõjutada. Kõik pidi olema ainult juhuslik kokkusattumine, nii nagu kohtuvad tähed juhuslikult taevavõlvil ja sellega inimeste ja rahvaste edaspidist saatust kujundavad.

Kui ma jõudsin tagasi meie varjupaika Heliopolises, valitses seal suur ärevus. Aga selle põhjuseks ei olnud minu kadumine, mida vaevalt keegi oli märganud. Ni-

melt oli kaks meie laevameest saanud kutse ilmuda tervisemajasse ja nad ei olnud enam tagasi tulnud. Vürst Lorenzo, kes kõigi oma alamate pärast ühteviisi muret tundis, oli ise läinud nende saatuse üle järele pärima ja ülemarst Alsoroselt teada saanud, et neid mehi katkutõve kandmises kahtlustati, mispärast nad olid varjupaika saadetud, kuhu nad pidid jääma üheks aastaks ja üheks päevaks. Kumbki meestest ei olnud ennast kuidagi haigena tundnud, aga Allotria arstid võisid inimeste haigeksjäämist nädalate ja kuude kaupa ette näha. Ja sel puhul oli neil täielik õigus igaühe vabadust piirata. Selle õiguse põhjal ei võtnud Alsoros kuuldagi vürsti nõuet, et mehed jälle vabaks lastaks. Veel enam, ta oli mõista andnud, et neile kahele peagi veel mõnigi teine meie hulgast võis järgneda.

Seepeale oli vürst Lorenzo palunud kokkusaamist kas Thrasymachosega või Adeimantosega, aga mõlemad olid linnast lahkunud ja ainult Hypatia täitis kogu valitsuse kohuseid. Temaga pidas vürst millegi pärast asjatuks kõnelda, aga ta rääkis väga tõsiselt Sofroniga, kes oli meile rääkinud Allotria rahva vabadustest ja õigustest.

"Kui on nii, et arstid igal ajal võivad igaühe kuhugi varjupaika kinni panna — kes võib siis kindel olla, et nad seda võimu kurjasti ei tarvita ja nii mõndagi tervet inimest sinna ei saada, et teda kõrvale toimetada. Kuna kõik on seaduse ees võrdsed, võivad nad vangistada isegi arhonte või kogu areopaagi, kui see neile peaks

pähe tulema, ja sel kombel võimu riigis endi kätte võtta."

Sofron naeratas pooleldi kurvalt, pooleldi üleolevalt. "Nagu näha, ei ole ma meie seadusi teile küllalt selgeks suutnud teha. Mis kasu oleks arstidel sellest, kui nad mõne arhondi kõrvaldaksid — nad ei saa ju ise kunagi selle asemele astuda. Nagu teate, täidetakse kõik kõrgemad ametid ainult filosoofide hulgast, aga arstid ei kuulu sinna. Neil pole sellepärast mingit isiklikku kasu oma võimu kuritarvitamisest ja sellepärast nad ei teegi seda. Meie seadused on nii targad, et need mitte ainult ei takista kuritegevust, vaid muudavad selle juba ette mõttetuks. On täiesti ülekohtune kahtlustada meie arste, nagu oleksid nad mingi isikliku vimma pärast teie laevamehed varjupaika kinni pannud, sest mis kasu oleks neil sellest või mis peaks neil olema kahe lihtsa laevamehe vastu, keda nad üldse ei tunne?"

Mulle tundus aga, et Sofroni seletus, nii õige kui see tunduski, päriselt meie vürsti ei rahuldanud. Ta näis üldse olevat muutunud rahutumaks kui ta oli olnud siis, kui ta meiega enne mu linnast lahkumist rääkis. Ma ei tahtnud teda sellepärast veelgi rohkem rahutusse viia ja ei rääkinud talle oma kõnelusest eremiidiga, kuigi ma alguses seda olin kavatsenud. Ma ei rääkinud sellest üldse kellelegi, sest Nikeforost nägin viimasel ajal nii harva, kuna ta ikka veel elas kogu päeva raamatukogus.

Rahunesime vähehaaval ja mõne päeva pärast ei

mõelnud ma enam ei haigetele laevameestele ega Diogenese jutule. Allotria rahulik ja muretu elu tõmbas meid kõiki vastupandamatult kaasa, kui maha arvata ainult paater Ieronimo, kes vapralt oma misjonitööd jätkas. Ja mul ei ole õigupoolest midagi jutustada järgmisest nädalast — või oli neid koguni kaks? Meie õppetunnid Sofroni juures jätkusid, aga kahjuks nägin väga harva Andromachet ja mulle tundus koguni, nagu hoiduks ta minust kõrvale. Danaost ei näinud ma enam kordagi. Aga me tulime juba ise endiga toime, seda enam, et meile nüüd anti riigi poolt väljaantud võlakohustusi, mis siin raha asemel maksid, nii et ma võisin külastada mõttemängusid või üürida isesõitva vankri suplema sõitmiseks. Aga üldiselt jäi elu Heliopolises väga vaikseks, sest enamik kaupmehi ja käsitöölisi sulges oma uksed ja läks maale rändama. Seda tegi isegi suurem osa valvureist, nii et ei jõutud ära koristada kõiki Absoluutse Vaimu tarvitajaid, mispärast mõnigi oma väsimuse tänaval välja magas.

Nii nagu just kõige vaiksema ja ilusama ilmaga äikesepilv kiiresti tõuseb ja torm valla puhkeb, enne kui oleme osanud ulualust otsida, nii tabasid meid järgnevad sündmused.

Kui ma ühel päeval tulin tagasi Armastajate kaljult, kus ma olin käinud maailma asjade üle järele mõtlemas, nägin Nikeforost ja Beppot, kes kiirel sammul meie varjupaigale liginesid. Nikeforos oli kuidagi tõrges, nii et Beppo teda pidi kord tagant tõukama, kord

kättpidi vedama. Oli selge, et teda vägisi oli raamatute juurest ära kistud, ja kes muu võis selleks käsu anda kui vürst Lorenzo. Pidi olema midagi juhtunud, et ta oma tõlki vajas.

Ja mulle seletati varsti, milles asi seisis, sest kõik teised teadsid seda juba. Vürstinna Clarissa oli saanud kutse ilmuda tervisemajja, nii nagu oli juhtunud kahe laevamehega. Rahutuse peamiseks põhjuseks oli aga, et mitte kedagi, ei vürsti ega isegi vürstinna ümmardajat ei lubatud teda saata. Niihästi Andromache kui Sofron, kelle poole vürst alguses oli pöördunud, püüdsid teda rahustada, seletades, et see sugugi ei tähenda vürstinna saatmist kuhugi varjupaika. Neil olevat kombeks kõiki inimesi aeg-ajalt läbi vaadata, kas nad vahest ei kanna mõnd salajast haigust, eriti kui astroloogid olid leidnud, et tähed olid ebasoodsad.

Aga mõlema laevamehe saatus oli vürsti ette hoiatanud, nii et ta nüüd nende rahustamist üldse kuulda ei võtnud. Pealegi oli vürstinna juba mitu tundi viibinud.

Katsusin omakorda Andromachelt rohkem teada saada, mida ta vahest vürstile ei tahtnud avaldada. Ma ei kahtlustanud sellepärast Alsorost mingis pahatahtlikkuses, vaid tundsin rohkem hirmu katku koledustele mõeldes. Aga mul polnud seejuures paremat õnne ja mulle tundus koguni, et Andromache meeleldi minuga ei rääkinud. Endamisi arvasin, et Andromache tagasihoidlikkuse põhjuseks oli asjaolu, et Danaos talle oma plaanist oli rääkinud, ja kuigi ma seda Andromachele

suureks vooruseks lugesin, et see ettepanek teda pahandas ja häbenema sundis, olin siiski kurb, et meie sõprus selle all pidi kannatama.

Aga kui vürst just oli otsustanud rääkida arhont Hypatiaga — mis näitas, et ta pidi tõepoolest olema meeleheitel —, tuli vürstinna tagasi. Ta läks otsekohe oma abikaasa tuppa, aga me hoidusime kõik lähedusse, nagu ette aimates, et lugu sellega polnud lõppenud.

Varsti tuligi vürst välja meie juurde ja kutsus Nikeforose, paater Ieronimo, kapten Lamberto ja minu sisse. Vürst ise oli väga tõsine ja vürstinna kaunid silmad osutasid, et ta oli pisaraid valanud.

"Mu abikaasal on midagi rääkida, mida pean oma kohuseks teilegi teatavaks teha," alustas vürst. "Seda enam, et ta on teinud otsuse, millest mina üksi ei saa ega tohigi teda taganema sundida, kuna see puudutab meid kõiki. Kuna ta on kõigest sellest, mis ta on pidanud läbi elama, veel sügavasti vapustatud, ei taha ta ise oma lugu veel kord rääkida, mispärast ma ta jutu sisu teie jaoks lühidalt kokku võtan."

Esitan siis minagi siin omalt poolt ainult lühikese kokkuvõtte, jättes välja kõik need tugevast tundeliigutusest ja pahameelest tingitud kõrvalepõiked ja vahelehüüded, mis vürsti seletust saatsid.

See oli jällegi olnud mu vana sõber Alsoros, ülemarst, kes mindki siia saabudes oli läbi vaadanud ja kes oli omal ajal teinud otsuse kahe laevamehe kinnihoidmiseks. Ta oli lasknud vürstinna otsekohe enda juurde

kutsuda ja läbivaatamiseks lahti riietuda. Ihualasti oli siis Spalato ja Ragusa vürstinna seisnud ülemarst Alsorose ees, kui see esitas talle oma ettepaneku, mis oli nii jahmatama panev, et keegi poleks seda uskunud, kui sellest oleks rääkinud mõni teine kui vürstinna Clarissa ise. Aga seegi, et Alsoros oma ettepaneku tegemiseks valis nii kummalise viisi, tundus mulle hiljem arusaadav, sest ta oli kindlasti märganud, et meie inimesed ilma riidekatteta on abitud ja arglikud.

Sest jutt polnud hoopiski mitte vürstinna tervisest või haigusest. Ka mitte sellest, et ta oleks ähvardanud vürstinna naiselikku voorust. Hoopis uskumatum oli olnud ta ettepanek ja mul oli alguses seda niisama raske uskuda kui Diogenese jutustust.

Alsoros ei nõudnud midagi vähemat, kui et vürstinna oleks nõus laskma ennast kuulutada Allotria kuningannaks. Ta oli häbenematult paljastanud vandenõu praeguse riigikorra ja valitsuse vastu ja kinnitanud, et paljud valvurite ja tootjate seisusest, aga ka mõned filosoofid seda toetavad. Eriti oli ta rõhutanud arstide rahulolematust, kes kandsid suurt vastutust, aga sellele vaatamata ei olnud filosoofidega samaväärsed. Samuti oli lugu alkeemikutega ja astroloogidega, kel tegelikult oli suur võim, aga sellele vaatamata ei saanud riigiasjade otsustamisest osa võtta. Et nad kuulusid ainult valvurite seisusse, oli pärit vanast ajast, mil nende osa tõepoolest oli olnud üsna tähtsusetu. Jah, arstid olid alguses kuulunud samasse tsunfti habemeajajatega ja alkee-

mikud olid olnud tõrvapõletajatega samas linnaosas. Aga nüüd olid nad leidnud, et on aeg Allotria seadusi ajakohaseks muuta ja anda ka vormiline võim nende kätte, kellel see peaks olema nende ameti suure tähtsuse tõttu. Ja kui filosoofid keeldusid seda tegemast, pidid nad seda tegema väevõimuga. Et rahvast endi poole võita, pidi siiski olema keegi, keda kõik võiksid armastada ja austada, sest polnud mingit lootust, tunnistas Alsoros avameelselt, et rahvas äkki üht vanameest või vanaeite teisele eelistaks, nii et ta valmis oleks sellepärast võitlusse astuma. Pealegi tekitaks see vandeseltslaste endi hulgas kohe lõhestumise, kui üks neist saaks suurema au kui teised. Alsoros oli isegi rääkinud, et neil oli olnud tõsine kavatsus Lehma-Laurat kuningannaks valida, aga selle naise rumalus oli suureks takistuseks. Nüüd oli aga vürstinna saabumine neile enneolematu võimaluse avanud, sest esiteks oli ta võõras, teiseks vürstlikust soost ja kolmandaks rikkalikult heade keha- ja vaimuomadustega õnnistatud.

Muidugi oli vürstinna selle koletu ettepaneku kindlameelselt tagasi lükanud. Aga siis tuli Alsoros ähvardustega, mille läbiviimiseks tal oli täielik võim ja voli. Ta võis kuulutada vürstinna haigeks ja sellega ta jalapealt tervisemajja kinni panna või saata mõnda varjupaika, kus hoiti hullumeelseid. Kuna vürstinna oli võõras, ei olnud selleks vaja isegi kohtuotsust. Kui aga vürstinna ta ettepanekuga nõustus, oli ta valmis vastutasuks meid kõiki tagasi saatma. Ta oli oma äraandlikkuse juures

nii aus olnud, et ta isegi tunnistas, meie lahkumine olevat neile ainult kasuks, sest muidu võivat alati karta, et me ta plaani segame, eriti aga, et vürst Lorenzo oma abikaasa asemel valitsema kipub.

Selle raske valiku ette seatud, oli vürstinna viimaks Alsorose ettepanekuga nõustunud. Ja see oligi, millega vürst Lorenzo ei suutnud leppida, kuigi tal kerge polnud valida oma naise ja oma rahva vahel. Aga ta kinnitas siiski, et kui meie kõik tahame vürstinna ohvri vastu võtta, et ainult ise siit pääseda, ei vaidle ka tema sellele vastu.

Kuidas oleksime aga suutnud seda teha! Üksteise järel kinnitasime kõik, et me eelistasime siiajäämist ja isegi surma sellele, et õilis vürstinna ennast meie eest ohverdaks ja üksi nende koletiste küüsi jääks, kes — mulle oli see kohe selge — tahtsid uuesti jalule seada samasuguse türannia, nagu oli valitsenud Heliodorose päevil. Sest oli selge, et nad oma kuningannat ainult kilbiks kasutada mõtlesid, mille varjus nad ise oleksid valitsenud.

"Olen niikuinii otsustanud siia jääda, sest Jumal on mulle siin suure tööpõllu kätte usaldanud," ütles paater Ieronimo.

"Nii minagi," ütles Nikeforos. "Paljudele küsimustele, mis mind eluaja on vaevanud, loodan siinses raamatukogus vastuse leida."

"Armastan "Mirandolinat" nagu oma naist," ütles

kapten Lamberto. "Aga ma olen valmis ta tulerohuga põhja laskma, et ainult oma kõrget vürstinnat päästa."

"Milline rumalus!" hüüdis nüüd vürstinna ise. "Laeva hävitamine ei aitaks mind ega kedagi teist. Ei ole mulle kasuks ka ükski teine teie suuremeelseist lubadustest. Keegi teist ei näi mõistvat, et ma igal juhul siia pean jääma — küsimus on ainult selles, kas Allotria kuningannana või vangina hullumeelsete hulgas. Isegi kui ma nüüd olen jõudnud rahus järele mõelda, olen leidnud, et on parem, kui ma alguses nende ettepanekuga nõus olen. Kuni meie laev on alles, ei ole veel kõik lootused kadunud. Ja kui keegi saab sõnumi meie saatusest kodumaale viia, ei ole me unustatud. Olen kindel, et Alsoros juba praegu on hakanud laeva kõigi tarvetega varustama, sest tal an kavatsus teid isegi enne ära saata, kui ta avalikult mässulipu tõstab. Me ei tea isegi seda veel, kas ta ettevõte tõepoolest õnnestub, kuigi linn praegu on valvureist peaaegu tühi. Ja minu pärast ei tarvitse teil mingit muret tunda, sest ma ei usu, et siin maal ühelegi naisele võiks midagi halba juhtuda."

Vürst Lorenzo tahtis talle vastu vaielda, aga vürstinna sundis ta ainsa käeliigutusega vaikima.

"Tean, mis mu abikaasa südant vaevab, ja olen rõõmus, et ta ei taha minust lahkuda. Kuulge siis, et ka mina ei taha seda, ja mul on juba valmis plaan, kuidas tedagi ilma Alsorose teadmata siia jätta. Kuidas võiksin muidu siia jääda, kui ma ei teaks, et mu abikaasa viibib läheduses. Üks teine mees, kes kannab tema riideid,

läheb laevale. Ka selle mehe olen juba leidnud ja nimelt Alsorose enda vandeseltslaste hulgas. Selle plaani juhatasid nad mulle ise kätte, kui nad rääkisid, et neil on kavatsus näidata, nagu läheksin ka mina ise laevale, milleks nad juba ühe naise on välja valinud. Aga on nii, et selle naise mees, kes niisama vähe kui mu vürst tahab oma naisest lahkuda, on valmis meid aitama ja vürst Lorenzo asemel esinema."

Ta ei olnud nimetanud ei selle naise ega mehe nime, aga kuidagi sai mulle kõik silmapilkselt selgeks, nagu oleksin ma jõudnud õppida mõtetelugemise kunsti. Teadsin nüüd, miks ma olin kohanud Danaost tervisemajas ja miks Andromache täna oli nii kidakeelne. Nende nimed olid juba mu huultel, aga ma taltsutasin ennast ja otsustasin, et praegu on parem kuulata kui ise rääkida.

Sest vaidlus jätkus vürstinna tarkadele sõnadele vaatamata. Ka see lahendus ei olnud õigemeelse vürsti meele pärast. Mitte ainult sellepärast, et ta oleks sunnitud olnud maha jätma oma rahva, kes võiks vahepeal sattuda mõne omavolilise isanda võimu alla, vaid ka sellepärast, et see tähendaks siinse valitsuse petmist.

"Olen siiski arvamisel, et me seda pakkumist ei saa vastu võtta, isegi mitte sellest vaikida. Meie kohus on sellest otsekohe arhontidele teatada. Äraandjaile ja mässajaile antud sõna ei ole me kunagi kohustatud pidama. Olen isegi kindel, et siinsed valitsejad meie ausust tasuvad ja nähes, kui palju meid võib usaldada, lasevad

meid vabatahtlikult lahkuda. Võin nüüd isegi öelda, et Adeimantos mulle viimati selle lubaduse andis ja et tal on suured väljavaated järgmisel aastal esimeseks arhondiks saada."

Niisiis oli mu aimus õige olnud ja ma mõistsin, et vürst Lorenzo rohkemgi lootis, kui et me "Mirandolinaga" jälle merele võisime purjetada. Tal oli ilmsesti lootus, et me ka Allotria võimsate relvade saladuse võisime kaasa võtta.

"Mu vürstil võib olla õigus," ütles nüüd Nikeforos. "Ometi saame praegu vaevalt midagi teha. Te teate ometi, et kõik arhondid peale ühe on linnast lahkunud kuuks ajaks, et elada samasugust lihtsat rändurielu nagu teisedki inimesed oma puhkuseajal. Me ei tea üldse, kust neid leida, sest tavaliselt jätavad nad sel puhul koju nii oma konnakarbid kui ka kristallkuulid. Ainsaks valitsejaks praegu on Hypatia, kes on küll tark ja tugeva tahtejõuga naine, aga siiski vaevalt kohane selleks, et hästi ettevalmistatud mässu maha suruda. Me ei tea isegi kindlasti, kas ta riigitruudust saab täiesti usaldada, sest meie kõrge isand ütles ise, et Alsorose jutu järgi ka mõned filosoofid tema poole hoiavad."

Meie omavahelise nõupidamise katkestas Jacopo, kes teatas, et tal on midagi väga tähtsat öelda. Kui vürst talle rääkimiseks luba andis, jutustas ta, et ta on näinud vankreid kottidega, kastidega ja tünnidega sadamasse sõitvat ja et koormad seal kanti "Mirandolina" pardale. Kuna ta midagi ei teadnud sellest, mis oli teoksil, kaht-

lustas ta, et saare rahvas ise meie laevaga tahtis välja sõita.

Vürst ei saanud talle asjade tõelist olukorda avaldada, aga ta rahustas laevameest lootusega, et nad sel juhul kindlasti varsti tagasi tulevad. Samal ajal saatis ta aga Jacopoga sõna kogu meie meeskonnale, et nad laiali ei läheks, vaid kõige parem oleks neil kõigil meie varjupaika jääda, juhuks kui nende kapten neid peaks vajama. Meile teistele soovitas ta aga rahulikult puhkama heita, sest et homne päev alati on tänasest targem.

Ööse l ärkasin sellest, et keegi tugevasti uksele põrutas. Kui ma alles und silmist hõõrusin, avati uks väljastpoolt (kuigi olime selle õhtul lukustanud) ja sisse astus kaks suurekasvulist valvurit, kes meid võrdlemisi järsult käskisid üles tõusta ja kiiresti riietuda. Nad kandsid laternaid, milles nad kasutavad sama külma valgust, mis jaaniussidele nende helenduse annab, ja vööle oli neil kinnitatud kõvera pasuna taoline riistapuu, millest ma nüüd teadsin, et see polnud märguandmiseks, vaid et see tarbe korral võis süljata tuld sellise jõu ja täpsusega, et kerge oli selle abil viiesaja sammu kaugusel haljendavat puud põlema süüdata.

Sain kohe aru, et olime hiljaks jäänud ja et mäss oli juba alanud. Alsoros pidi muidugi juhust kasutama ja rauda taguma, kui see oli kuum. Aga kuna ma teadsin,

et mul isiklikult polnud midagi karta, riietusin rahulikult ja aitasin ka Nikeforost kingapaelu siduda, sest ta oli kõigest sellest väga ehmunud.

Meid juhiti alumisele korrale söögisaali, mis oli heledasti valgustatud ja kuhu oli kogunenud juba kogu meie seltskond peale vürsti ja vürstinna. Tõsiste, karmide nägudega valvurid seisid kõigi uste juures ja nende nägemine äratas minus halva aimuse. Kuigi ma mõistsin, et meie kõrgeid isandaid ei võinud olla meie juures — kavale vastavalt ei pidanud ju nemad meiega kaasa tulema —, tundsin nüüd nende järele suurt puudust, sest nendeta olime nagu kari lambaid.

Aga just siis astus sisse vürst Lorenzo oma abikaasaga. Meie eelneva jutuajamise põhjal olin arvamisel, et need tegelikult olid Danaos ja Andromache ning imetlesin nende oskust oma välimust nii muuta, et igaüks neid oleks pidanud meie vürstiks ja vürstinnaks. Ma ei tahtnud neid liiga teravalt silmitseda, et mitte äratada valvurite kahtlust, aga mul oli samal ajal raske oma pilku neist eemal hoida ja mu süda hakkas värisema. Tõepoolest, kui ei olnud tegemist silmamoondajate trikiga, siis olid need meie kõrged isandad, kes laua ülemises otsas istet võtsid. Ja ma võisin nende nägudel märgata samasugust hämmastust ja rahutust nagu meie kõigi omadel.

Üks uks avanes, valvurid astusid kõrvale ja lasksid sisse astuda vanamehe, kes polnud keegi muu kui esimene arhont Thrasymachos. Nüüd oli mulle täiesti

selge, et midagi oli korrast ära, et need polnud mässajad, vaid truud Riigi valvurid, kes meid olid äratanud.

Auväärne arhont oli niisama väärikas ja rahulik nagu siis, kui ma teda esimest korda olin näinud. Ta võttis istet laua teises otsas, meie vürsti vastas, kellele ta pilk kogu aeg oli juhitud.

"Peaksin paluma vabandust, et ma teie rahulikku und olen seganud," alustas ta, ja ma arvasin ta sügavas, sõbralikus hääles kuulvat kerget pilget. "Aga samal ajal on põhjust teilegi ette heita, et mu puhkust on häiritud. Olin sunnitud oma plaane muutma ja loobuma kavatsusest, mille üle ma aasta otsa juba ette olin rõõmu tundnud. Tahtsin nimelt veel korra ronida Elava mäe otsa, et näha, kas mu mehejõud on alles. Tõsise kurbusega pidin nüüd juba mäejalalt tagasi pöörduma, et oma jõudu teisel viisil proovile panna."

"Ma ei tea, et ma kuidagi üheks või teiseks põhjust oleksin andnud," ütles vürst Lorenzo rahulikult. "Küll oli mul kavatsus pöörduda teie poole tõsise kaebusega, aga ma ei olnud veel otsusest kaugemale jõudnud. Kas on võimalik, et te võite lugeda isegi eemalolijate mõtteid, kui nad ise ühendust ei otsi?"

Ainult vähesed meie hulgast aimasid, millest oli juttu, aga neilegi ei olnud selge, mis oli juhtunud. Laevamehed vaatasid ainult arusaamatult kord ühe, kord teise kõneleja otsa ja hakkasid omavahel pomisema. Thrasymachos näis äkki kaotavat oma senise rahu ja lõi rusikaga lauale.

"Palun mind vaikides kuulata, sest asi on küllalt tõsine. Kui kellelgi on kaebust tõsta, siis olen nõus seda hiljem kuulama, aga enne tahaksin rääkida, mis sundis mind nii erakorralisel ajal siia tulema. Ei midagi vähemat, kui et meie Riik ja selle vanad seadused on hädaohus. Ma ei ütle, et see hädaoht oleks eriti suur, aga see nõuab kiiret tegutsemist, nii nagu tulekahju säde juba alguses tuleb kustutada. Nüüd võin teile öelda, et see hädaoht ongi juba kõrvaldatud ja üle on jäänud ainult kõige raskem ja kurvem ülesanne — kõrvaldada ka selle hädaohu põhjus."

"See ongi just see, mida tahtsin teile ette kanda, aga mul oli teadmatu, missuguse mäe jalal te parajasti viibisite," ütles vürst vahele.

"Austan su avameelsust ja õigusearmastust," vastas Thrasymachos pead noogutades. "Aga kahjuks ei muuda see midagi ega oleks ka siis muutnud, kui oleksid juba varemini mu juurde tulnud. Sest on õigus — keegi teist pole midagi teinud, mis oleks meie seaduste vastu. Oleks isegi parem, kui lugu oleks nii, sest siis võiksite ainult oma kuritegu kahetseda ja andeksandmist leida, nii nagu needki, kes meie vastu kurja kavatsesid. Te teate, et me kedagi ei karista, sest me oleme juba ammu leidnud, et karistus ja kättemaks on alandavad ka neile, kes selle läbi viivad. Pettumus ja häbi on kurjategijaile juba küllalt raskeks karistuseks ja mõnele on see isegi nii raske, nii et nad seda elusalt ei suuda

kanda, vaid ise oma elu lõpetavad. Võin teile teatada, et nii on teinud teie sõber Alsoros."

"Ma ei pea Alsorost oma sõbraks, vaid vaenlaseks," ütles vürst kindlalt.

"On hea, et mõistad, et ta oli teie vaenlane. Aga seegi tähendab väga vähe. Kui see poleks olnud tema, oleks see võinud olla mõni teine. Ärge arvake, et see on esimene või ainuke kord, et mõnele tuleb hullumeelne mõte meie seadusi muuta ja türanniat uuesti maksma panna. Ka meie kodanikud on ainult inimesed, kellele pole tundmatu ükski inimlik haigus või nõrkus. Samuti ei ole meie astroloogid alati võimelised kõiki asju ette nägema ja nad võivad isegi homse ilma ennustamises eksida, muust rääkimata. Aga tänu Riigi tugevusele ja rahvaenamiku kõikumatule ustavusele võime nendega alati väga leebelt ümber käia. Selles ongi meie tugevus, sest nii lämmatame mässuleegi juba alguses. Karistus tooks kaasa ainult süüdlaste perekondade, sugulaste ja sõprade viha, kes omakorda hakkaksid meie vastu töötama, ja nii laieneks tulekahju järjest. Nii sünnib see ju teie juures, kus truudusetust karistatakse poomisköiega ja tapakirvega. Kas te pole kunagi tulnud mõttele, et igal hukatul või vangil on lapsed, õed-vennad, sugulased ja sõbrad, ja mida rohkem on neid, keda tabab karistav käsi, seda suuremaks kasvab nende hulk, kes seda kätt hammustada tahavad?"

"Ma ei saa öelda muud, kui et see on väga tark tali-

tusviis," ütles vürst Lorenzo. "Kui ainult meie valitsejad tuleksid samale arusaamisele..."

"Kui me nii kurjategijatega armulikult ümber käime, ei tähenda see veel, et me kuritegevust salliksime või ei püüaks seda ära hoida. Meie püüe on aga kõigepealt kõrvaldada põhjused, mis võiksid nõrku inimesi kiusatusse viia. Sellega olen tulnud põhjuse juurde, mis mind siia toob. Seekord olete põhjuseks teie, võõrad, keda ettevaatamatult endi hulka võtsime. Olen ise teatud määral süüdi, sest mul polnud kogemusi muudega kui meilt varju otsivate orjadega. Ei olnud mul võimalik ka ajaloost õppida, sest kunagi varem ei olnud meile tulnud teietaolisi külalisi. Ja kuna ma ise olen teinud eksisammu, on ka minu raske kohus seda eksitust parandada ja selle eest hoolitseda, et te siit otsekohe lahkuksite."

Seda kuuldes hingasime kõik kergemalt, vahest ainult paater Ieronimo ja Nikeforos välja arvatud.

"Võin kinnitada, et me teile seejuures mingisuguseid raskusi ei taha valmistada," ütles vürst Lorenzo, kuna kergendustunne isegi naeratuse ta näole tõi. "Kuigi mõnele mu meestest elu siin saarel nii väga on meeldima hakanud, et ta ühel või teisel põhjusel siia tahaks jääda — ja ma saan nendest aru —, olen kindel, et teie vanemate soov ja minu käsk nad viibimata laevale viivad."

"Hea küll," ütles Thrasymachos. "Ma ei kartnudki selles osas mingeid raskusi. Laev ongi juba sõiduvalmis,

sest Alsoros ja ta vandeseltslased on jõudnud seda toidu ja joogiveega varustada, meid sellest vaevast vabastades. Nii on selle poolest kõik korras ja me võiksime lahkuda täielikku sõprust teeseldes. Aga nii ei saa mina teha, sest kuuskümmend aastat on mind tõde austama õpetatud. Isegi siis, kui see oleks teile parem tulevikku mitte tunda ja viimse silmapilguni säilitada rõõmus lootus, et te varsti jälle kodus olete, ei luba mu südametunnistus mind vaikida."

Naeratus kadus vürst Lorenzo näost, sest esimesena meist hakkas ta aimama Thrasymachose sõnade mõtet.

"Ei ole midagi muutunud sellest saadik kui ma teiega esimest korda rääkisin," jätkas Thrasymachos. "Me ei saa lubada, et meie saare olemasolu ja asukoht välismaailmas teatavaks saaks. See on esimene punkt. Teine punkt ütleb, et me ei saa teid siia jätta, sest isegi kui suleksime teid mõnda varjupaika saare südames, ei või me olla kindlad uute vandenõude ja salasepitsuste vastu. Ei ole ju nende põhjuseks see, mis te teete, vaid see, mis te olete. Oma tegusid saab inimene ise seada, mitte aga seda muuta, mis ta on. Ja kolmas punkt on meie seaduses, mis ütleb, et surmanuhtlust ei tohi enam kunagi kasutada. Tõsi küll, on üks võimalus — teid põgenema meelitada ja siis selja tagant surmata, seda hiljem lihtsalt õnnetuseks nimetades. Aga seda on meil kasutatud ainult alaealiste kõrvaldamiseks, kelle horoskoop näitas, et neist ei saa korralikke kodanikke. Ja sedagi ei ole meil viimase kahekümne aasta jooksul

enam kasutatud. Olen ise selle vastu, sest nagu ütlesin, ka kõige õilsam eesmärk ei luba mind tõe teelt kõrvale eksida. Nii jääb meile, kõiki kolme punkti arvestades, ainult üks tee. Niipea kui teie laev on väljaspool kuuldekaugust ja sellega meie piiridest väljas, ei maksa teie kohta enam Riigi seadused, vaid sõjaseadus, ja see lubab igaüht hävitada, kes meie rahu ähvardab. Nii teate, mis teie laeva ootab. Võite kindlad olla, et meie tulekuulid tabavad märki isegi palju suuremas kauguses. Seda olen pidanud oma kohuseks teile rääkida. Aga kuna te olete kristlased, siis loodan, et surm teid ei hirmuta."

Viimaste sõnade juures ei saanud Thrasymachos tagasi hoida pilkavat naeratust. Ja tal oli selleks täielik õigus, sest vaevalt võttis keegi meist selle surmaotsuse rahulikult vastu. Vürst Lorenzo tõstis valju protesti ja ütles, et ta poleks iialgi oodanud sellist metsikust rahvalt, kes inimlikkuse ja halastuse oma lipukirjaks oli tõstnud. Aga Thrasymachos ei lasknud ennast kõigutada.

"Halastus ja inimesearmastus on meie juures mõistuse, mitte südamenõrkuse vili. Igal juhul peame ette nägema oma tegude kaugemaidki tagajärgi. Kui me teid elusalt lahkuda laseme, oleme võib-olla üsna varsti sunnitud surmama tuhandeid koos nende laevadega. Olen öelnud, et teen seda raske südamega, aga me käime alati mõistuse hääle, mitte oma tunnete järgi."

"Aga kui me ei ole nõus laevale minema ja teie sõjameestele vastu hakkame?"

"Meie valvurid saavad jagu ka märatsevaist hulludest, ilma et nad neile kehalist kahju teeksid. Aga ma loodan, et te ei tasu meie külalislahkust ja minu tõemeelsust sellega, et määrite verega meie saare pinda. Pidage meeles, mitte meie ei ole teid siia kutsunud."

Sellega oli esimene arhont tarvitanud samu sõnu, mida tarvitasid kõik Allotria kodanikud põgenenud orjadega rääkides, kui need millegi üle nurisesid. Ja muidugi oli tal õigus, sest ma ei usu, et meiegi oleksime talitanud teisiti, kui oleks tulnud laevatäis rahvast Allotriast ja meie maal segadust tekitanud, nii et kodanikud või talupojad oleksid oma isandate vastu mässu tõstnud. Ning pean tunnistama kõigi meie laevameeste auks, et nad oskasid oma saatust väärikalt taluda, kui esimene ehmatus oli möödunud. Vürstil ei olnud tõepoolest vaja kedagi tagasi hoida, sest laevamehed ise takistasid Ruffot, kes oma ägeduses tahtis Thrasymachose kallale tormata.

"Loodan ainult, et nad ka meie riided on laevale toonud, sest ma ei tahaks surra selles võõras särgis," ütles kapten Lamberto.

Liigutusest väriseva häälega jättis Thrasymachos meiega jumalaga ja ütles, et isegi Sokrates ei oleks oma saatust väärikamalt talunud. Siis lahkus ta, jättes meie laevale saatmise ühe alama väepealiku hooleks. Ainult paater Ieronimo hüüdis talle järele:

"Minu elu ja hing on Jumala käes, aga sina võtad endale vastutuse kõigi nende hingede eest, keda ma ei saanud Kristuse poole pöörata!"

Siis andis väepealik meile märku minema hakata, ja kuna meil ei olnud midagi siia kaasa tuua, ei olnud meil nüüd ka midagi kaasa viia. Teel sadamasse ei vaadanud me kordagi tagasi.

Kui "Mirandolina" sadamast välja sõitis, ei puudutanud ükski meist poole sõnaga, mis meid kõige lähemal ajal ootas. Kapten Lamberto käsud kõlasid sama kindlalt ja rahulikult nagu siis, kui me olime Genova sadamast välja sõitnud, ja vilunud laevamehed täitsid neid oma hariliku nobedusega. Aga nagu vaiksel kokkuleppel pöörasime kõik selja Imede saarele, et mitte näha surma, mis meid sealt ähvardas. Paater Ieronimo ettepanek, et me oma viimseid hingetõmbusi kasutaksime palveks, leidis kohe kuulmist ja me põlvitasime laevalael, vürst ja vürstinna kõige ees.

Pidi olema üks naisterahvas, kes siiski ei suutnud taltsutada oma uudishimu ja esimesena tagasi vaatas. See oli vürstinna ümmardaja.

"Vaadake!" hüüdis ta äkki läbilõikava häälega ja tahtmatult pöörasid kõik pead.

Vastu mustavat taevast tõusis punane kuma nagu

koit, mis järjest helenes. Aga see polnud Heliopolise tulede kuma, see tõusis palju kõrgemalt.

"See on tulemägi, mis on ärganud!" hüüdis üks laevameestest.

"Aga see on ju Surnud mägi!" hüüdis teine.

Ja nüüd oli valgus kasvanud nii suureks, et me selgesti nägime saart ja mõlemat mäetippu selles punakas, helkivas valguses. Ikka kõrgemale tõusis tulesammas, mis nüüd oli nagu hiiglasuur leegitsev piinia. Ja me võisime isegi näha, et sellest pilvest hakkas hävitavat tulevihma alla sadama. Surnud mäe hallid nõlvad lõid elama, veripunased laavajõed hakkasid allapoole voolama ja varsti kattis paks suitsupilv alguses mäe, aga siis ka Heliopolise meie silmade eest.

"See on Issanda kättemaks!" hüüdis paater Ieronimo. "See on Soodoma ja Komorra saatus!"

"See on Heliodorose rahvas," ütlesin endamisi, sest polnud mingit mõtet ega võimalustki seda teistele seletada, kes nüüd kõik läbisegi karjusid, paater Ieronimo kõige valjemini, sest ta olid jõudnud mõned päevad ühe Allotria stentori juures koolis käia. Kuigi see sündmus ka minu elu oli päästnud, ei suutnud ma teistega kaasa rõõmustada, sest ma teadsin nendest rohkem. Nii pidi see olema — Heliodorose jüngrid olid alustanud oma rünnakut varemini kui isegi Diogenes teadis oodata. Ja kuna polnud arvata, et nad ise sellest tulest, mille nad olid süüdanud, eluga pääsesid, oli läi-

nud nii nagu eremiit oli ennustanud. Türannia kummardajate kättemaksuiha tõi hukatuse kogu saarele.

Oli tõusnud tugev tuul, mis kandis meid kiiresti eemale sellest surmapesast. Suitsupilv ja udu, mis tõusid merest, kui tuline laava sinna jõudis, varjasid saare meie eest, niisama nagu nende kunstlik udu oli selle varjanud meie saabumise päeval. Nägime ainult leekide tippusid ja neist võis järeldada, et nüüd oli kogu saar üksainus tulemeri.

Kui viimaks päike tõusis ja sügavasti punastades pilvede vahelt välja vaatas, ei olnud Allotriast enam midagi märgata. Ainult must pilv silmapiiril näitas kohta, kus see veel hiljuti oli seisnud, haljendanud ja rohket vilja kandnud ning rõõmsate inimeste koduks olnud.

Selline oli Allotria viimne saatus, nii nagu me seda oma silmaga nägime. See oli nii kohutav, et me isegi ei pidanud sündsaks Jumalat tänada meie päästmise eest, sest liiga kõrge oli selle hind. Tahtsime selle unustada nagu unenäo ja me ei pidanud sündsaks isegi enam Allotria nime nimetada või sellest saarest üldse rääkida. Nii vaikisime sellest oma tagasiõidul niisamuti, nagu me välja sõites ei võtnud suhu Atlantise nime. Aga kui paater Ieronimo oma eestpalves nimetas neid, kes surid enne kui nad jõudsid Kristust tundma õppida, teadsime kõik, keda ta mõtles.

Mis mul veel on jutustada, on tehtud mõne sõnaga. Meie sõit läks igati õnnelikult — või ei pidanud me mõnd väikest tormi nüüd enam mingiks raskeks katsu-

miseks. Kui me tagasi jõudsime, kuulsime, et katk oli meist mööda läinud ja teel kaugemale põhja poole. Vürst Lorenzo tagasijõudmist Spalatosse pühitseti suure rõõmupeoga ja ma võisin nüüd ise näha, kui väga ta rahvas teda armastas. Ja kuna ta oli Imede saarel palju õppinud, võis arvata, et teda edaspidi veelgi enam armastati. Ta andis järele ka paater Ieronimo pealekäimisele ja laskis kutsuda kuulsa kunstniku Toskaanast, kes pidi ehtima Spalato toomkiriku piltidega apostlite tegudest, mis said hiljem väga kuulsaks, kuigi leidus ka neid, kes neid pilte liiga ilmalikeks pidasid.

Ainult Nikeforos ei saanud üle oma kurbusest, et tal polnud võimalik olnud läbi lugeda Heliopolise raamatukogu. Ta suri varsti pärast meie tagasijõudmist — aga ta oli ka juba väga vana.

Minu mõtted rändasid aga kõigepealt koju ja esimesel võimalusel alustasin teekonda Genovasse. Enne seda võttis aga vürst Lorenzo minult sõna, et ma pärast oma perekonna tervitamist tingimata Spalatosse tagasi tuleksin. Juba teel sain rõõmustava teate, et mu isa veel elas — ja muidugi ka mu mõlemad vennad. Nii oleks mul põhjust olnud seda oma esimest ja suurimat teekonda pidada õnnelikult lõppenuks.

Aga ometi rändasid mu mõtted tihti Imede saarele ja vaatamata sellele, missugune julm saatus mind seal oli ähvardanud, tundis mu süda valu. Mu rahutust ei leevendanud ka võimalus oma seiklustest rääkida, sest vürst Lorenzo oli selle ära keelanud. Alles nüüd on mul

tema luba seda kõike kirja panna, et see siiski järgnevate põlvede eest lukku ei jääks, mis me seal olime jõudnud näha ja õppida. Ma ei usu ka, et keegi mind oleks uskunud, kui ma sellest oleksin jutustama hakanud, vaid oleks mind kindlasti veneetslase Marcoga paari pandud.

Alles palju hiljem ärkas minus uus kahtlus, mis nüüd iga päevaga tugevamaks kasvab. Olin ju Allotrias viibides küllalt näinud nende imepärast kunsti, mida pole päris õige nõiakunstiks nimetada, sest sellel oli nende endi seletust mööda täiesti loomulik alus. Mõtlen siin nende mõttemängusid, mille puhul nad võisid kõige imepärasemaid pilte esile manada, nii et need tundusid tõelistena. Olin isegi oma pingis istudes kartlikult küüru tõmbunud, kui nägin metsikuid ratsanikke enda poole tormavat, ja püüdnud vihisevate noolte eest kõrvale põigelda. Kas polnud viimaks samasugune lugu selle viimse vaatepildiga, mis meid kõiki oli vapustanud? Olin ju kuulnud, et mida rohkem inimesi oma mõttejõudu samas suunas koondas, seda suurem ja tõelisem oli pettepilt. Kui nüüd kogu Allotria kõige paremad ja tugevamad eesmõtlejad oma jõu kokku võtsid, et meile pakkuda pilti saare hukkumisest, polnud võimatu, et see neil nii võimsa tõepärasusega õnnestus. Nii olid nad meist vabanenud, ilma et neil tarvis oleks olnud oma hirmsat ähvardust täita, ja võisid siiski julged olla, et neid edaspidi ei tülitatud, sest et nende saart nüüd lõplikult kadunuks peeti. Ainsaks sellele

vasturääkivaks asjaoluks oli Thrasymachose kirglik tõearmastus — aga kui palju tundsin ma Thrasymachost või üldse kedagi Imede saarel? Isegi Andromache oli mulle lõppude lõpuks siiski võõraks ja mõistmatuks jäänud.

Ma ei ole sellest kahtlusest kellegile rääkinud, ka vürst Lorenzole mitte. Ja ma ei taha kellegile soovitada Imede saart otsima minna. Aga ma tean, et kui ei tee seda meie põlvkond, tulevad uued inimesed, nooremad ja julgemad, ja ma ei taha neilt võtta lootust seda saart leida, kui nad seda tõepoolest otsida tahavad. On võimalik, et Allotria selleks ajaks on saanud nii tugevaks, et ta enam võõraid ei karda. Veel enam loodan aga, et meie kord nii kaugele jõuame, et neil enam ei ole vaja meid karta.

Sellepärast — oma südamerahu pärast ja miks mitte lõpuks ka Andromache pärast — tahan uskuda, et see viimne kohutav pilt, mida nägime, ei olnud siiski Imede saare

lõpp.

NICCOLO CASARMANA

on neid Itaalia eelrenessansi kirjanikke ja filosoofe, kes aegade jooksul on teenimatult varju jäänud. See puudutab eeskätt ta loomingu kõige olulisemat osa, filosoofilisi teoseid, milledel oli õnnetus olla vastuolus valitseva teoloogiaga. Neist on vaevalt midagi muud säilinud kui nimed, mida kohtame teiste teostes ja kirjavahetuses. Selles on kahtlemata oma osa ta nooremal vennal, kardinal Pietro Casarmanal, kes tõenäoliselt väga tugevatest perekondlikest tunnetest aetult selle eest hoolitses, et selle "musta lamba" tegude tagajärgi kustutada. (Ei ole päris võimatu, et fanaatiline paater Ieronimo kannab mõningaid autori venna iseloomujooni.) Aga ka ta luulelooming ei ole saanud väärilist tunnustust, eeskätt kaasaegse Petrarca kõike lämmatava varju tõttu. Casarmana kibedus *poeta laureatus*'e vastu, mis siin-seal vilksatab, on inimlikult arusaadav. Nii on ta teostest paradoksaalsel kombel kõige paremini ajahambale vastu pidanud see, millest ta ise kõige vähem pidas. See on utoopiline lugu "Allotria o Isola Miracolosa", mille ta kirjutas oma patrooni, Spalato ja Ragusa vürsti Lorenzo di Sciarra lõbustamiseks.

Isegi ta eluloolised andmed on väga napid. Nii pole kindlasti teada ta sünni- ega surma-aastat. "Enciclopedia della letteratura medioeva" lähtub nähtavasti "Allotria" algusest, kus ta annab oma vanuseks 1348-dal aastal 23 aastat, ja märgib sünniaastana 1325. On siiski põhjust seda vanusemäära teoses võtta kui poeetilist valet, sest tegelikult pidi Niccolo olema vanem, kuna ta noorem vend Pietro on sündinud aastal 1320. Surma-aastaks võiks olla kõige hiljem 1374, sest ühes Pietro Casarmana kirjas aastast 1375 nimetab ta, et ta vend on juba mõnda aega surnud.

Casarmana perekond on pärit Genovast. Selle veel varasemat Hispaania päritolu ei tõesta miski peale Niccolo Casarmana enda väite, mis muidugi ei tähenda, et see ei võiks tõele vastata. Igatahes oli ta pärit jõukast kodust ja suguvõsa andekust on mitmed teised selle nime kandjad tõestanud.

Võib oletada, et ta juba nooruses sai hea hariduse, mis oli saanud kombeks jõukates kaupmeheperekondades. Ladina ja prantsuse keele oskus kuulusid selle juurde. Ja aastal 1340 lahkus ta kodust, et minna Pariisi. Kas majanduslikel põhjustel või lihtsalt kalduvusest ühines ta vagantidega, rändavate skolaaridega, ja teekond kujunes võrdlemisi pikaks ega läinud just kõige otsemat teed. Meil on põhjust arvata, et ta sattus sel teekonnal ka Saksamaale, sest ühes ladinakeelses laulus, milliseid ta sel ajal vagantide kombe järgi sepitses, laidab ta oma armsamale õllejoomist ja soovitab selle asemel veini, mis

teeb keha kergeks ja vere kuumaks, kuna õlu ainult kõhtu kasvatab, mis võib viia naabrid arvamisele, nagu poleks tütarlaps oma voorust hoidnud. Sellevastu ei ole meil andmeid, kas ta üldse Pariisini jõudis ja kui kaua ta seal viibis. Mõnelt poolt on siiski ta Pariisis viibimise tõestuseks ette toodud, et ta seal olevat tutvunud Raimundus Lulluse teostega. See Kataloonia filosoof on Casarmanale hiljem kõige suuremaks autoriteediks ja Lulluse vastuolu ametliku teoloogiaga saab ka temale saatuslikuks. (Veel praegugi on Hispaania entsüklopeedias nimetatud ainult Lulluse ilmalikud teosed, kuna ta filosoofilise sisuga peateosed on olematuks vaikitud.)

1348. aasta suure katku perioodil viibib Casarmana Firenzes (ja mitte Genovas, nagu ta "Allotrias" jutustab). See on siin, kus ta tutvub kreeka autoritega, eeskätt Platoniga, kes nüüd moodi lähevad ja kelle uurimine hiljem saab Firenze ülikooli erialaks. Aga tal on ka teisi huvisid — viibides ühe rikka kaupmehe Cerini majas oli ta abielu selle vanema tütre Elenaga juba otsustatud. Et see polnud ainult äriline tehing, näitavad tulised luuletused, mis Niccolo oma mõrsjale on pühendanud. Seda valusam oli löök, kui esimeste katkuohvrite hulgas oli ka Elena Cerini. Kas oli noormehe lein lühike või jällegi nii sügav, et see ta hoopis tasakaalust välja viis — igatahes on ta varsti pärast seda segatud skandaali, mis sunnib teda kiiresti Firenze tolmu jalgadelt pühkima ja Roomas vend Pietro juures varju otsima. Milles asi tegelikult seisis, ei selgu, sest Pietro Ca-

sarmana kirjutab sellest ainult üldises sõnastuslaadis, nimetades seda "häbiks igale kristlasele ja veel enam ühele Casarmanale".

Pärast seda ilmub ta nagu kadunud poeg tagasi oma isakoju Genovas. Aga ilmsesti ei sobi ta oma vanema vennaga, sest pärast isa surma lahkub ta sealt. Ja nüüd, aastal 1355, leiame ta äkki Korful, leskkrahvinna Corinaldi majas. Seda auväärset vana daami on Niccolo alati tänulikult mäletanud. Isegi "Allotrias" on ta jäädvustanud selle tänutunde, nimetades vürst Lorenzo laeva "Mirandolinaks" krahvinna eesnime järgi. Siin asub ta lõpuks, pärast nooruseaastate perutamist, tõsiselt tööle, ja üks teos valmib teise järele. Ja kui krahvinna aastal 1359 sureb, siirdub Casarmana ta tütre juurde, kes on abiellunud Spalato ja Ragusa vürsti Lorenzo di Sciarraga.

Lorenzo di Sciarra on üks esimesi renessansivürste, peamiselt oma teadusehuvi ja kunstiarmastuse poolest, vähem oma poliitilistelt võtetelt. Kui tarvitada hilisema aja mõisteid, võiks teda nimetada valgustatud liberaaliks. Asudes eemal Itaalia poliitiliste parteide ja vahelduvate koalitsioonide mõjupiirkonnast — Dalmaatsia kuulus sel ajal vormiliselt Ungari krooni alla — võis ta nii endale kui ka oma kaitsealusele lubada rohkem kui see oleks olnud võimalik guelfilikus Itaalias. Ta oli muide suur Friedrich II austaja ja oma teoses jahikullide kohta ei tsiteeri ta ainult keiserliku autori samaainelist teost, vaib põimib sinna pildi keisrist enesest, kes nagu

kotkas hõljub kõrgel üle tänapäeva vürstikeste, kes on parimal juhul ainult väiksed haukad.

Spalatos jätkub Casarmana tööperiood, aga seda häirivad mõnevõrra muud ülesanded, mida vürst talle annab. Muu hulgas langeb temale ka vürsti poegade kasvatamine ja õpetamine. Siiski jääb ta siia rohkem kui kümneks aastaks. Põhjused, miks ta Spalatost lahkub, jäävad tumedaks. Ühed arvavad, et ta huvi kreeka kultuuri vastu tõmbas teda sel ajal mitte just hädaohutule teekonnale Konstantinoopoli. Teised väidavad, et ta äkilises meeleparanduse tuhinas asus palverännakule Pühale Maale. On ka neid, kes peavad võimalikuks, et ta saadeti teele mingi poliitilise ülesandega vürsti enese poolt. Teame ainult, et ta suri Makedoonias, praeguse Florina läheduses. Aga nagu öeldud, me ei tea täpselt, millal see sündis. Ei ole ka kindel, kas ta suri vägivaldset surma või mingi haiguse tagajärjel, sest Pietro Casarmana nimetab ainult, et "ta maine teekond lõppes ja Issand võttis lõpuks oma kaua eksinud poja vastu".

Casarmana mõju oma ajale ei olnud nii suur kui see oleks võinud olla — selleks oli ta liiga palju vastuvett ujuja. Ta ketserlikud seisukohad teoloogilistes ja filosoofilistes küsimustes heitsid oma varju ka sellele, mis ta tegi antiik-kreeka filosoofide ja teadlaste tutvustamiseks ja tõlgendamiseks. Ka ta loodusteaduslikud teosed jagasid eelmiste saatust. "Allotria ehk Imede saar" laseb meid ainult umbkaudselt aimata ta vaimset palet. Ja sellele langetab omakorda erilise pitseri asjaolu, et see

oli ainult "ajaviitekirjandus", mille peamiseks eesmärgiks oli ta kõrget kaitsjat lõbustada. Aga selle kõrval peitis ta sinna siiski küllalt suurel määral oma tõekspidamisi usulisel, poliitilisel ja eetilisel alal. Kõige rohkem pidi ta vahest siiski Allotria poliitilise elu kujutamisel arvestama töö tellijat. Märkame seda sellest, et kui ta muidu vaimustusega kujutab Allotria "rõõmsaid paganaid", siis laseb ta paista, nagu oleks ta sealse riigielu korralduse suhtes reserveeritud.

Sellele vaatamata on just see Casarmana teos, mis nähtavasti omal ajal siiski üsna laialt levis, suurt mõju avaldanud. Hilisemate utoopiate kirjutajad on talle kõik midagi võlgu, alates juba Thomas More'iga. Viimase "Utoopias" on kohti, nagu orjade ja haigete olukorra kirjeldamine, mis on ilmsesti Casarmanalt laenatud. Campanella "Päikeseriigil" — kuigi tendentsilt vastupidine Casarmana vabale ühiskonnale — on sellega veelgi suuremal määral kokkupuuteid. Juba selle nimi viitab Casarmana Heliopolisele, mis ju tähendab päikeselinna. Isegi see, et Campanella laseb oma ideaalriigist jutustada meremehel, kas on pärit Genovast, ei saa olla ainult juhuslik kokkusattumine. Hilisemaist autoreist rääkides tohiks vähemalt saatesõnas nimetatud prantsuskeelne mugandus "Allotria ehk saladuslik saar" Jules Verne'i kätte sattunud olla, enne kui ta asus kirjutama kapten Nemost. Seevastu võivad sarnased jooned Huxley romaanis "Saar" olla vahendatud Mary Grahame-Browni kaudu. Mõned elemendid, nagu india filosoofiaks nimetatud

abrakadabra, äärmine seksuaalne vabadus ja uimastusaine osatähtsus, on küllalt silmatorkavad. Et nii Grahame-Brown kui ka Huxley on asendanud Casarmana Absoluutse Vaimu eksootilisema narkootikaga, on arusaadav, sest anglosaksi autoreile oleks tundunud natuke labane otsida jumalikku ekstaasi viskipudelist. Casarmanale endale võis aga sel ajal nii haruldane, võib-olla ta enda poolt esmakordselt destilleeritud viinavaim tunduda vägagi subtiilne.

Muidugi on nii Casarmana kui ka hilisemate autorite utoopiate autorite algallikaks Platoni "Riik". Ei ole teada, kas Casarmana seda teost otseselt tundis — müüt Atlantisest on ju pärit teisest Platoni teosest, "Timaios", mis seevastu oli keskajal üldiselt kättesaadav ladinakeelses tõlkes. Ja vähemalt ühes punktis erineb Casarmana nii oma õpetajast kui ka järeltulijaist. Neis kõigis esinev, suurema või väiksema järjekindlusega läbiviidud kommunism on asendatud võrdlemisi moodsa kapitalismiga. See on vahest seletatav Casarmana päritoluga — isikliku varanduse puudumine, mis sobis vaimulikele nagu Thomas More ja Campanella, oli Genova kaupmehe pojale ilmsesti vastuvõtmatu.

Võib arvata, et käsikiri, mis algupäraselt oli mõeldud ühe vürsti eralõbuks, hiljem mõnegi tsensuuri on läbi teinud. Kui palju seda tuleb kahetseda, on omaette küsimus. Lõbustamise eesmärk võis selle all kannatada, õpetus aga seda selgemini esile tõusta. Ajajärk, mil see teos tekkis, oli võrdlemisi raske ja pime, mitte ainult hiljuti

üle maa käinud raske taudi tõttu. Ka muidu oli üks maailm kokku varisenud ja uue ilmet ei osanud veel keegi aimata. Aga on tähelepandav, et kui meie aja tulevikuutoopiad on sünged ja hirmutavad, jätkus keskaja esimesel utopistil jõudu ja julgust vähemalt tulevikku näha heledais värvides — või värvides, mis tema jumalate hämaruses paistsid heledad.

Sõnaseletusi ja kommentaare

Lk. 9. Allotria. Kreekakeelne sõna, mis algupäraselt tähendab lihtsalt võõrast maad, vastandina kodumaale. Hiljem peamiselt tähenduses võõrastav või kummaline maa.

Lk. 15. Nikeforos. Sellenimeline kroonikakirjutaja on ajalooline isik, kel aga Casarmana jutustusega pole midagi tegemist. Casarmana tarvitab läbisegi ajaloolisi ja väljamõeldud isikuid. On põhjust arvata, et ta ka viimaste eeskujuks kasutas tõelisi isikuid, nii sõpru kui vaenlasi. Need eeskujud ei ole aga nii tuntud — peale mõne erandi —, et neid oleks võimalik identifitseerida. Muide kasutab ta kreekapäraste nimede puhul itaaliakeelset kirjutusviisi, siin näiteks Niceforo. Aga nii siin kui ka edaspidi oleme kasutanud kreekakeelset vormi — mida teeb ka Brausewetter. Kreeka nimed olid sel ajal Itaalia autoritel suurmood (näiteks Boccaccio), aga ainult Casarmana puhul olid need sisuliselt põhjendatud.

Lk. 35. Tulerohi. Casarmana tarvitab lihtsalt sõna *polvere*, mis itaalia keeles tähendab nii püssirohtu kui ka pulbrit üldse. Nimetus püssirohi oleks aga siin sobimatu, sest et sel ajal veel püssi ei tuntud.

Lk. 39. Marco Polo — Veneetsia kaupmees (mitte ära vahetada Shylockiga), kelle jutustusi idamaa rahvastest ja oludest sel ajal tõsiselt ei võetud. Olukord pole selles mõttes palju muutunud, sest ka tänapäeval ei usu paljud seda, mis idapoolseist maadest kirjutatakse.

Lk. 41. Atlantis. Juba Platoni dialoogis "Timaios" esinev muinasjutuline maa kaugel läänes, mis on andnud nime Atlandi ookeanile ja Atlandi paktile.

Lk. 42. Õnnelikud saared. Praegu Kanaari saared.

Selle nimetuse põhjal on mõned teadlased püüdnud Allotria eeskujuna näha kas Madeirat või Assoorisid. Teised jälle, arvestades vulkaanide olemasolu ja sealse rahva välimust, tahavad Allotria eeskuju näha Islandis. Nii huvitavad kui need teooriad ongi, on nad võrdlemisi üleliigsed, kui meeles peame, et Casarmana saar on puhtakujuline fantaasiavili.

Lk. 45. Al Tariki väin — Gibraltari väin.

Lk. 49. Toomas. Üks Jeesuse jüngritest, kes ei uskunud teiste juttu Lunastaja ülestõusmisest, vaid tahtis teda ise näha ja oma käega katsuda.

Lk. 60. Hiiglasuur naisterahva kuju. Siin on Casarmana silmade ees seisnud Rhodose koloss, millest veel keskajalgi räägiti ja kirjutati, kuigi see juba aastal 222 e. Kr. oli pikali kukkunud. Kuidas see Allotrias sai naise kuju, sellest jutustab ta hiljem.

Lk. 62. Allotria elanike välimust ja riietust kujutab Casarmana nii nagu tema ajal ette kujutati muistseid kreeklasi. Säilinud marmorkujude tõttu arvati, nagu oleks Antiik-Kreekas tuntud ainult valget värvi. Samuti oli millegi pärast levinud arvamine, nagu oleks selleaegne rahvas olnud blond ja pikakasvuline.

Lk. 69. Heliopolis — Päikeselinn. (Kreekakeelsetest sõnadest *helios* = päike ja *polis* = linn.)

Lk. 80. Alsoros. Kreeka sõnadest *alsos* = salu, hiis, ja *oros* = mägi. See nimi vihjab selgesti hispaania arstile nimega Silva Montana, kelle vürst Lorenzo kutsus oma haiget poega ravima. Silva Montana ebaõnnestumine oli küll vähem arsti kui selleaegse arstikunsti taseme süü.

Lk. 84. Aglossistid. Kreeka sõnast *glossa* = keel, koos eitust tähendava eelsilbiga *a*. Niisiis need, kes mõtte edasiandmiseks ei tarvita keelt. Vastand neile, kes tarvitavad keelt ka siis, kui neil pole mõtteid edasi anda.

Lk. 89. Jutt on Itaalia, täpsemalt Genova miilist, mille pikkus on umbes poolteist kilomeetrit. Algupäraselt oli selle pikkus tuhat sammupaari ja erinevused eri maakondades olid tingitud sealse rahva jalgade pikkusest.

Lk. 100. Daidalos. Tegelane kreeka mütoloogias, kes valmistas endale tiivad.

Lk. 109. Areopaag. Vanemate nõukogu Ateenas, hiljem kõrgeim kohus.

Lk. 109. Arhondid. Kõige kõrgemad riigiametnikud Ateenas, kes moodustasid valitseva kolleegiumi.

Lk. 113. Thrasymachos ja Adeimantos esinevad Platoni dialoogis "Riik". Hypatia oli naisfilosoof Aleksandrias viiendal sajandil pärast Kristust, üks uusplatonismi esindajaid. Casarmana nimede valik näitab, et ta oma Platonit tundis.

Lk. 124. Hermafrodiit. Meesnaine, tuletatud nimedest Hermes ja Afrodiite.

Lk. 143. Saturnuse päev—laupäev. Casarmana põikab päevade nimetuste puhul äkki vanade roomlaste juurde, kes nimetasid päevi taevakehade nimedega. Võrdle inglise keelset laupäeva nimetust *Saturday*.

Lk. 143. Heliose päev = päikese päev = pühapäev.

Lk. 145. Muusika ja gümnastika olid Platoni järgi kaks kõige olulisemat kasvatustegurit. Casarmana käib siin täiesti tema jälgedes.

Lk. 148. Arvustajal on õigus — sõna pall on anakronism. Vea põhjuseks oli, et itaaliakeelne sõna *palla* tähendab niihästi palli kui ka kuuli.

Lk. 163. Kreeka filosoofid õpetasid, et kogu mateeria koosneb neljast elemendist: mullast, veest, õhust ja tulest. Meie oleme neist muidugi palju kaugemale jõudnud, mistõttu seda teooriat tuleb lugeda aegunuks.

Lk. 178. Lehma-Laura — Casarmanal Vacca-Laura. Mõned on seda seletanud kui häbematust Petrarca vastu, kelle südamedaami nimi oli Laura. Kuigi sel ajal kirjanikud lubasid endile jämedamaid nalju kui praegu, on seda siiski raske uskuda, et Casarmana oleks seda meelega teinud.

Selles ühenduses on huvitava seletusega tulnud Göran Dahl (koguteoses "Sex och spex genom tiderna", Rörstrand 1958), kes väidab, et Vacca-Laura on feminiinne vorm akadeemilisest tiitlist baccalaureus. Dahli väidet, et see paljastab Casar-

mana latentset homoseksuaalsust, ei tarvitse me eelmise seletusega tingimata siduda, sest nimetatud teadlane paljastab sama tendentsi kõigi autorite juures.

Lk. 181. Selenopolis — Kuulinn. Selene oli muistses Kreekas kuujumalanna.

Lk. 186. Casarmana ei kirjelda kahjuks lähemalt, kuidas oli võimalik takistada, et kirjanike teosed nende eluajal avalikuks said. Sel ajal ei tuntud ju trükikunsti ega olnud kirjastusi meie aja mõistes.

Lk. 193. Alkibiades — üks kreeka noormees, kes oli Sokratese kaasaegne. Ta oli heast perekonnast, andekas ja kauni välimusega, aga sattus miljöökahjustuse tõttu halvale teele. Allotrias ei oleks seda juhtunud.

Lk. 193. Keskajal olid väga levinud lugulaulud ja romaanid Makedoonia kuningast Aleksandrist. Nende kulul lubab Casarmana endale olla veidi irooniline.

Lk. 195. Stentor — väga valju häälega kreeklane Trooja sõjas. Ta hääl olevat olnud niisama tugev kui viiekümnel mehel kokku. Olof Rudbeck väidab "Atlantica's", et ta oli rootslane, sest et nimed Sten ja Tor mõlemad Rootsis esinevad.

Lk. 202. Casarmana on siin saanud hakkama anakronismiga. Boccaccio "Dekameron", kus see jutustus esineb, ei olnud ju aastal 1348 veel üldse kirjutatud. Aga "Allotria" kirjutamise dateerimiseks on see eksitus kõige kindlam tugi. See pidi tingimata toimuma pärast 1354. aastat, kui Boccaccio teos valmis. Moraal sellest: ühe teose vead võivad mõnikord olla väärtuslikumad kui selle voorused.

Lk. 205. Filofagos — kreeka keelest *filein* = armastama, ja *fagein* = sööma, õgima.

Lk. 227. Keiser Enrica — Saksa keiser Heinrich VII, Luxemburgi soost. Suri aastal 1313 sõjakäigul Itaalias, mida ta püüdis oma valitsuskepi alla ühendada.

Lk. 227. Rienzi või Rienzo — seikleja ja unistaja, kes püüdis Rooma vabariiki taastada. Petrarca oli ta propagandajuht.

Lk. 245. Diogenes — kreeka filosoof, kes elas tünnis ja armastas ennast päevitada. On meiegi rahvale tuntud Jakobsoni "Kooli lugemisraamatu" kaudu.

Lk. 247. Heliodorose nimi on esinenud juba varem, aga arusaadavail põhjustel ei tahtnud ma seda siis seletada. Kuna see tähendab kreeka keeles sedasama, mis Lucifer ladina keeles, peaks järgneva loo sümboolika olema täiesti selge. Sellega on ka arusaadav, et ta riik asub maa all, peale gi tulemäe südames.

A-SEERIAS SENI ILMUNUD

(saadaval)

I sari: H. Visnapuu, *Päike ja jõgi*, m. - V. Õun, *Viis paari susse*, r.

II sari: K. Rumor, *Uned ja mured*, n. - V. Õun, *Uus evangeelium, I*, r. - V. Õun, *Uus evangeelium II*, r. - K. Ristikivi, *Hingede öö*, r. - G. Helbemäe, *Kägu odraokkaga*, r. - A. Kalmus, *Tulised vankrid I*, r. - A. Mälk, *Tee kaevule II*, r. - A. Mägi, *Uputus*, r.

III sari: H. Salu, *Surmatrummid ja pajupill*, r. - A. Thoen, *Hallide mägede maa*, r. - B. Kangro, *Peipsi*, r. - V. Uibopuu, *Igavene küla*, n. - J. Kõpp, *Mälestuste radadel II*, m. - A. Kivikas, *Nimed marmortahvlil IV*, r. - P. Krusten, *Laev akna taga*, r. - A. Hinnom, *Suur heitlus*, m. - S. Ekbaum, *Kärestik*, r. - A. Mälk, *Tuli sinu käes*, n. - R. Kolk, *Küla põleb kahest otsast*, r. - G. Helbemäe, *Õekesed*, r.

IV sari: M. Rästas, *Tulin kodumaalt*, m. - E. Ilbak, *Tuvi Malm*, r. - A. Gailit, *Kas mäletad, mu arm? II*, r. - A. Mägi, *Ei lasta elada*, n. - B. Kangro, *Taeva võtmed*, r. - L. Reiman, *Rambivalgus süttib*, m. - A. Kask, *Varjud udus*, r. - A. Kallas, *Hinge sild*, m. - V. Kudres, *Koidust keskpäevani*, r. - T. Saare, *Müürilill*, n. - A. Kalmus, *Jumalad lahkuvad maalt*, r. - A. Viirlaid, *Seitse kohtupäeva*, r.

V sari: A. Mälk, *Päike küla kohal*, r. - P. Krusten, *Kaugelviibija käekõrval*, m. - A. Kivikas, *Tulililled*, n. - B. Kangro, *Sinine värav*, r. - V. Uibopuu, *Janu*, r. - S. Ekbaum, *Süteoja*, r. - G. Helbemäe, *Sellest mustast mungast I*, r. - A. Kork, *Neli musketäri*, r. - G. Helbemäe, *Sellest mustast mungast II*, r. - R. Kolk, *Sulajää*, r. - A. Mägi, *Kiusaja*, n. - A. Kallas, *Suurlinnade udus ja säras*, m.

VI sari: A. Kalmus, *Toone tuuled üle maa*, r. - I. Jaks, *Aruanne*, n. - M. Pihla, *Teed ja käijad*, r. - *Üle maa ja mere*, reisikirju - B. Kangro, *Jäälätted*, r. - A. Gailit, *Kas mäletad, mu arm? III*, r. - I. Talve, *Juhansoni reisid*, r. - K. Rumor, *Kuldlind*, n. - H. Mäelo, *Talutütar*, m. - S. Ekbaum, *Varjude maja*, r. - P. Lindsaar, *... ja sõdurid laulavad*, r. - P. Krusten, *Torn üle metsa*, r.

VII sari: A. Mälk, *Toomas Tamm*, r. - A. Mägi, *Paradiisi väravad*, r. - A. Thoen, *Teisele rannale*, r. - R. Kolk, *Väikemees, miks nutad?* n. - G. Helbemäe, *Ohvrilaev*, r. - L. Reiman, *Lava võlus*, m. - A. Mälk, *Mere annid*, n. - A. Kallas, *Pööripäevad*, m. - K. Rumor, *Krutsifiks*, r. - A. Gailit, *Ekke Moor*, r. - A. Willmann, *Peotäis tuhka, teine mulda I*, r. - B. Kangro, *Emajõgi*, r.

VIII sari: K. Ristikivi, *Põlev lipp*, r. - A. Willmann, *Peotäis tuhka, teine mulda II*, r. - H. Mäelo, *Elutegevuses*, m. - A. Viirlaid, *Vaim ja ahelad*, r. - D. M. Türner, *Sünpool Eedeni väravaid*, n. - V. Uibopuu, *Markuse muutumised*, r. - Märt Raud, *Sulg ja raamat*, r. - P. Krusten, *Laul kõrgel kaldal*, r. - K. Rumor, *Tuuleviiul*, n. - A. Mägi, *Karneval*, r. - P. Lindsaar, *... ja sõdurid laulavad II*, r. - B. Kangro, *Tartu*, r.

IX sari: K. Ristikivi, *Viimne linn*, r. - S. Ekbaum, *Õigusenõudja*, r. A. Willmann, *Peotäis tuhka, teine mulda III*, r. - V. Uibopuu, *Mosaiik*, n. - A. Kivikas, *Kodukäija*, r. - A. Kork, *Tänavakuningad*, r. - K. Ristikivi, *Surma ratsanikud*, r. - M. Pihla, *Naanu ema tütred*, r. - I. Jaks, *Eikellegi maal*, r. K. Rumor, *Aegade sadestus*, m. B. Kangro, *Kivisild*, r. A. *maa*, r.

X sari: P. Kruste[illegible] *Neiuke läks roosiaeda*, r. - A. Thau *Suitsu noorus*, r.

Lühendid: r. = r[illegible] [illegible]usteo

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00354969 0
A
31 463